

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ή τουρκική
ἀριστερά

ό κ. Παπανούτσος
καί ἡ γενεαλογία
μιᾶς ἀθλιότητος

ἐφταετίας
τέλος

ἐλεύθερος διάλογος
στήν Παιδεία

οἱ δύο πρωτοπορίες
στήν
ἐλληνική ποίηση
1930 μέ 40

μηνιαία ἐπιθεώρηση • τεῦχος 1 • μάης 1976 • τιμή τεύχους 40 δρχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΥΠΑΤΙΑΣ 5 ■ ΑΘΗΝΑ ■ ΤΗΛ 3246320

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χριστόφορος Ἀργυρόπουλος
Νίκος Κωνσταντόπουλος
Ἀριστόβουλος Μάνεσης
Δημήτρης Ν. Μαρωνίτης
Στέλιος Νέστωρ
Γρηγόρης Σηφάκης
Δημήτρης Φατούρος

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Δῆμος Μαυρομμάτης
Γιῶργος Σεφεριτζής

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία-Ρόζα Γεωργιάδη

ΕΚΔΟΤΗΣ: Δῆμος Μαυρομμάτης, Σεβαστουπόλεως 10, Ἀθήνα. ● ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ΦΩΤΡΟΝ Α.Ε., Συγγρού 194, τηλ. 9515078-9. ● ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Λιθογραφεία Δ. Τουμαζάτου, Πεταλᾶ 19, τηλ. 254561.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ἐξάμηνη 240 δρχ., ἐτήσια 450. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εὐρώπης: ἐξάμηνη 350 δρχ., ἐτήσια 700. ΗΠΑ - Καναδάς (ἀερ.): ἐξάμηνη 400 δρχ., ἐτήσια 800. ● ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Κώστας Γιούργος, Ὑπατίας 5, τηλ. 3224131.

μηνιαία ἐπιθεώρηση ● τεύχος 1 ● μᾶης 1976 ● τιμὴ τεύχους 40 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΗΣ 1976

Χρ. Ἀργυρόπουλου :	Μεταμορφώσεις	4
Ἄγγελου Ἐλεφάντη :	Ἑλληνοτουρκικὴ διένεξη: Διφορούμενα καὶ ἀποσιωπήσεις	5
Νίκου Ντόκα :	Ἡ ἀπλοχεριὰ τοῦ κ. Λάσκαρη	8
Ἀντώνη Μανιτάκη :	Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, οἱ ἀπεργοσπαστές, καὶ τὸ δίκιο τοῦ ἐργάτη	10
■		
Ἄρ. Μάνεση :	Ἑφταετίας τέλος	12
■		
Δ. Ν. Μαρωνίτη :	Ἐλεύθερος διάλογος στὴν Παιδεία	18
Διονύση Καψάλη :	Ὁ κ. Παπανοῦτσος καὶ ἡ γενεαλογία μιᾶς ἀθλιότητος.	21
Γ. Μ. Σηφάκη :	Γιὰ ἓνα νέο σύστημα ὀργάνωσης τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν — Ὑπόμνημα πρὸς τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης γιὰ ἓνα νέο πρόγραμμα σπουδῶν	28
Ντίνου Γεωργούδη :	Φιλοσόφου παθήματα	33
Γ. Ἀναστασιάδη :	Οἱ ὀροθετήσεις τῆς κυρίαρχης ιδεολογίας στὴ νεοελληνικὴ ἱστορία	43
■		
Δ. Μαυρομάτη :	Τί προτείνουν οἱ γάλλοι κομμουνιστὲς γιὰ τὴ Γαλλία	45
Π. Κρέμου - Χ. Κωτούλα :	Τὸ συνέδριο τοῦ Ἰταλικοῦ Κόμματος Προλεταριακῆς Ἐνότητος (Μανιφέστο)	51
Τάσου Ἰωαννίδη :	Ἡ τουρκικὴ Ἀριστερά, ἓνας ἄγνωστος σύμμαχος τῆς Κυπριακῆς ὑπόθεσης	55
■		
Θ. Χατζηπανταζῆ :	«Παναθήναια 1911». Ἡ ἐπιθεώρηση τῆς ἀνόρθωσης	58
Mario Vitti :	Οἱ δύο πρωτοπορίες στὴν ἐλληνικὴ ποίηση	72
■		
Bernard Muldworff :	Πορνογραφία ἢ ὁ ἐρωτισμὸς τῆς ἀπόγνωσης	81
■		
Γιώργου Σεφερτζῆ :	Ἐκδόσεις 1975: Δεδομένα καὶ Παρατηρήσεις	89
Ἄγγελου Ἐλεφάντη :	«Οἱ Καπετάνιοι», τοῦ Dominique Eudes	93
Γιώργου Πάσχου :	«Ὁ φασισμὸς τῆς 4ης Αὐγούστου», τοῦ Νίκου Ψυρούκη	98
	— Ἡ Βιβλιογραφία τῆς Δικτατορίας	103

Οργανωτικό

Ἡ προκείμενη ἔκδοση ἔχει ἤδη τὴ δύστοκη προϊστορία της, πὸν ἐνδιαφέρει κυρίως ὄσους ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐνέχονται σ' αὐτήν. Ὁ ἀναγνώστης ὡστόσο δικαιούται νὰ ξέρει ἐκεῖνα τὰ σημεῖα της πὸν ἐκφράζονται στὸ ὀργανωτικὸ σχῆμα τοῦ περιοδικοῦ.

1. Ἡ οἰκονομικὴ δαπάνη βαρύνει τοὺς ἐκδότες.

2. Ἡ Γραμματεία τοῦ περιοδικοῦ, ὑπεύθυνη γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῆς συντακτικῆς καὶ τεχνικῆς ἐργασίας, πλαισιώνεται ἀπὸ τὴ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ὁ σαφὴς ρόλος παραμένει ἀκόμη ἀνοιχτός.

3. Ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ ὀφείλεται σὲ κοινὲς διαπιστώσεις καὶ συγγενικὲς ἐκτιμήσεις τῶν μελῶν τῆς Γραμματείας καὶ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς.

4. Ἀπὸ κοινὴ ἀπόφαση προέκυψε καὶ ὁ χαρακτήρας τοῦ περιοδικοῦ ὡς μέσου πολιτικῆς παιδείας.

5. Κοινὴ εἶναι καὶ ἡ πολιτικὴ ἀφετηρία τοῦ περιοδικοῦ: ὀρίζεται κυρίως ὡς πρὸς τὰ σημεῖα της πὸν ἀποκλείονται, καὶ λιγότερο ὡς πρὸς τὶς θετικὲς της λαβὲς, πὸν ἡ ὀριστικὴ τους ἐπιλογή εἶναι τὸ ζητούμενο τῆς ἔκδοσης. Ἡ διάκριση αὐτὴ ἰσχύει τόσο γιὰ τὴ μέθοδο ὅσο καὶ γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ περιοδικοῦ.

6. Ἡ βασικὴ εὐθύνη γιὰ κάθε δημοσίευμα ἀνήκει στὸν ὑπογραφόμενο. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ ὑπάρχουν, μὲ ἐξαίρεση τὸ παρόν, ἀνυπόγραφα κείμενα.

7. Ἡ Γραμματεία δεσμεύεται ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ ὀργανώνει τὴν ὕλη ἔτσι ὡστε νὰ μὴ δημιουργεῖται σύγχυση στὸν ἀναγνώστη, καὶ νὰ συγκροτεῖ τὰ ἐνυπόγραφα ἄρθρα σὲ συστήματα μελέτης καὶ ἔρευνας.

8. Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ προσφέρει τὰ μέλη της ὡς τακτικοὺς συνεργάτες τοῦ περιοδικοῦ καὶ βαρύνεται μὲ τὸ χρέος νὰ διαμορφώσει προοδευτικὰ τὸ ὕφος τοῦ περιοδικοῦ.

9. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀχύρωση τοῦ περιοδικοῦ ἀπὸ μέσα. Τὰ ὑπόλοιπα καὶ τὰ περισσότερα πιστώνονται στοὺς συνεργάτες καὶ τοὺς ἀναγνώστες τῆς ἔκδοσης.

10. Τὸ κείμενο αὐτὸ ὑπογράφεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τῆς Γραμματείας καὶ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ.

διαγυμνουοφδαλμου

ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Το Προεδρικό διάγγελμα για την 25η Μαρτίου αναπτύσσει απόψεις, που δεν απαιτούν βέβαια, σε γνωστικό επίπεδο, άλλη αντίκρουση από την αντιπαράθεση της διδακτικής γραφής του Θεοδωρίδη, ή την παραπομπή στις πλούσιες πηγές για τον έσωτερικό αγώνα του '21. Ο τρόπος όμως που διατυπώθηκαν αυτές οι απόψεις, με δημόσιο κύρος και θεαματική προβολή, χωρίς καμιά δυνατότητα ισότιμου αντίλογου, οδηγεί στη διαπόμπευση της διαλεκτικής του ιστορικού ύλισμου, ως μηχανιστικής και ύποπτης έρμηνείας του έθνικου μας παρελθόντος. Η ζωογόνηση της πολυμεταχειρισμένης αυτής μεθόδου ιδεολογικού καταναγκασμού, με ψηλαφητά ίχνη της κοινωνικής της προέλευσης και της πολιτικής της σκοπιμότητας, δικαιολογεί πραγματικά τη διαπίστωση, ότι «όσοι φέρουν την ευθύνη για την πορεία του έθνους εύλογως βαθύτατα άνησυχούν».

Επειδή η ευθύνη αυτή βαρύνει το λαό, σάν μόνο κύριο της μοίρας του και της πορείας του, σύμφωνα με τη βασική αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος —που έχει και τυπικό χρέος να υπερασπίζεται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας— ο λαός αυτός άνησυχεί για την πλαστοποίηση του χαρακτήρα που άφεταιριακά είχε και δυναμικά απέκτησε ο Σηκωμός.

Γιατί οι προϋποθέσεις της ιστορικής αυτογνωσίας του λαού μας υπάρχουν όδυνηρά: οι μεταγενέστερες έθνικές μας περιπέτειες —ως την τελευταία— έπαληθεύουν τις προγενέστερες φάσεις και λειτουργούν καταλυτικά στην ιδεαλιστική μυθοπλασία για την πνευματική ουσία του Άγωνα. Η αρμονική σύζευξη των κατεστημένων οικονομικών συμφερόντων της χώρας με τις εξωελληνικές βλέψεις επικυριαρχίας και η επιδίωξη επιβολής συνθηκών άνετης έκμετάλλευσης των παραγωγικών δυνατοτήτων του τόπου, που άκρωτηρίασαν την έθνική μας ανεξαρτησία και προετοίμασαν τις μελλοντικές τραγωδίες, είναι αποτελέσματα των έσωτερικών ανταγωνισμών, που αναπτύχθηκαν στη διάρκεια της Έπανάστασης και της αναγκαστικής απόληξής τους. Δεν είναι η πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία μας που το τέλος του αγώνα συμπίπτει με τη δίωξη των αγωνιστών από τους άπόντες, τους δίβουλους και τους κάθε λογής σπεκουλαδόρους.

Ο υπερβατικός εξωραϊσμός των γεγονότων, η απαίτηση να άγνοήσουμε το λογικό πυρήνα και να άρκεστούμε στο μυστικιστικό περίβλημά τους αναβιώνει την ιδεολογική επιθετικότητα της έξουσίας και οδηγεί στην πρακτική των πολιτικών άποκλεισμών, στα άναθέματα και στους ήχηρους άφορισμούς, που προδίδουν μιάν άκαιρη και άτοπη αυτοϊκανοποίηση έθνικοφροσύνης.

Αν η ιδεολογική χρεοκοπία που επέφερε η επιβολή, η λογική και οι συνθήκες πτώσης της δικτατορίας, επιχειρείται να ξεπεραστεί με άλλου επιπέδου εξωλογικές θεωρήσεις, ή ίδια η κρίσιμότητα των συγκεκριμένων χειροπιαστών, υλικών όρων της σημερινής συγκυρίας λειτουργεί άπαγορευτικά. Από το ένα μέρος πρόκειται για μεταμφίεση που δεν πείθει. Κάθε μεταμόρφωση άπαιτεί ένα ελάχιστο όριο εύπιστίας, που ο τόπος και η εποχή δεν επιτρέπουν. Από το άλλο μέρος άποτελεί φαινόμενο άρνητισμού και ύπονομεύει την έθνική όμοψυχία, που προβάλλεται ως ιστορική έπιταγή. Η επιδίωξη της ένότητας είναι άσυμβίβαστη με την άφορίωση σε νοοτροπίες και συμπεριφορά που εκφράζουν το πνεύμα του πολιτικού διωγμού.

Το αίτημα της έλευθερίας και της δικαιοσύνης —ως πολιτισμική καταβολή του έλληνισμού— και η διεκδίκηση της έθνικής ανεξαρτησίας —ως όρος προσδιορισμού του νεοελληνισμού— λειτούργησαν σύστοιχα με την άπαίτηση για κοινωνική πρόοδο και άπελευθέρωση. Η ιστορική έμπειρία μας φωτίζει την όργανική τους πλοκή. Σε περιόδους κρίσιμες, όπως αυτή που διανύουμε, ή επίκληση του πατριωτισμού μας δεν τείνει στη μεταφυσική ένεργοποίησή του. Άπαιτεί τη δραστηριοποίηση του ψυχισμού μας, όπως διαμορφώθηκε στο ιστορικό επίπεδο, στο καμίνι των έθνικών, δημοκρατικών και κοινωνικών άγώνων των Έλλήνων.

«Θά ήταν ή υπό παιδικασία παρεξήγηση άν για οικονομικούς παράγοντες παίρνομε την οικονομική θέση του άτόμου. Η ένέργεια των οικονομικών λόγων είναι βαθιά κι άσυμείδητη. Δημιουργούνται όλόκληρες ιδεολογίες, ένας κλεισμένος διανοητικός κόσμος, αντίστοιχος στη μιá ή την άλλη κοινωνική ύφή, στις παραγωγικές συνθήκες και στο είδος των παραγωγικών μέσων.» (Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, Είσαγωγή στη Φιλοσοφία, 1933, σελ. 439.)

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ Δ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

διαγυμνουφθαλμοι

ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΙΕΝΕΞΗ: ΔΙΦΟΡΟΥΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΠΟΣΙΩΠΗΣΕΙΣ

Ἡ ἀγωνία ποῦ συνέχει τὸν ἑλληνικὸ λαὸ αὐτὸν τὸν καιρὸ δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη. Ἄς συνοψίσουμε πράγματα χιλιοσιπωμένα. Αὐτὸ ποῦ ὀνομάζεται τουρκικὸς ἐπεκτατισμὸς, ποῦ ὡς πρακτικὴ ἀπόδοση θέλει νὰ ἔχει τὴ διχοτόμηση τῆς Κύπρου καὶ ἐνδεχόμενα τοῦ Αἰγαίου, δὲν εἶναι φαντασίωση κάποιων θορυβημένων πνευμάτων: ἀντιστοιχεῖ στὶς προθέσεις, τὶς πολιτικὲς ἀνάγκες, τὴ στρατηγικὴ καί, ἴσως, σὲ ὀρισμένες δυνατότητες τῆς στρατιωτικοθεοκρατικῆς ἡγεσίας τῆς Τουρκίας. Κι ἀκόμη, ἡ ἀπλόχερη προικοδότηση τῆς τουρκικῆς ἐπιθετικότητας ἀπὸ τὶς ΗΠΑ ἐξωθεῖ καὶ ὑποχρεώνει τὴν τουρκικὴ ἡγεσία νὰ ὀραματίζεται ἕναν ἡγεμονικὸ ρόλο στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ὅπως τὸν παλιὸ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ.

Αὐτά, μᾶς τὰ θυμίζουν οἱ πηχιαῖοι τίτλοι τῶν ἐφημερίδων. Ὡστόσο σ' αὐτὸν τὸν χειμάρρο τίτλων, εἰδήσεων, σχολίων, ἀναλύσεων ἀνακοινώσεων, ὑπάρχουν μερικὰ πράγματα ποῦ δὲν λέγονται.

Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα, οἱ πάντες, ὅπως θορυβοῦνται ἢ ἐπαναπαύονται, ναρκισσεύονται ἢ ἀγωνιοῦν, ἐκτασιαζόνται ἢ νευριάζονται ἀνάλογα μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐκατέρωθεν ἐξοπλισμῶν, ξεχνοῦν ὅτι ἕνας πόλεμος δὲν γίνεται μόνο μὲ φάντομ καὶ μιράζ, ἢ πιὸ σωστά, τὰ μιράζ καὶ τὰ φάντομ ἔχουν τὸν λόγο ὅταν τὰ ἄλλα μέσα δὲν μποροῦν νὰ φέρουν τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Γιατί, τὰ οικονομικά, τὰ ψυχολογικά, πολιτικοδιπλωματικά καὶ τὰ ἰδεολογικά μέσα εἶναι ἐξίσου δραστικά μὲ τὰ ὀπλομηχανήματα: ἀποτελοῦν τὴν ἄλλη πλευρὰ τῶν κηρυγμένων ἢ ἀκήρυχτων πολέμων.

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, τὸ λιγότερο ποῦ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς εἶναι ὅτι ὁ ἑλληνικὸς Τύπος, ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἐλάχιστα ἀνταποκρίνονται στὸ χρέος ποῦ ἔχουν ἀπέναντι στὸν ἑλληνικὸ λαὸ, νὰ τὸν πληροφορήσουν, νὰ τοῦ δεῖξουν τὶς φανερὲς καὶ τὶς κρυφὲς πλευρὲς τῶν προβλημάτων καί, κυρίως, νὰ τὸν θεωρήσουν ἰκανὸ γιὰ ἕναν πιὸ ἐνεργητικὸ ρόλο ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ φορολογούμενου ἢ τοῦ ἀγοραστή ἐντύπων. Ἀναφερόμαστε στὸν κανόνα κι ὄχι στὶς σπάνιες ἐξαιρέσεις του.

Ἐνα δεῦτερο σημεῖο ποῦ πρέπει νὰ ἐξαρθεῖ εἶναι ὅτι κατὰ κανόνα ἡ ἑλληνοτουρκικὴ διένεξη δὲν παρουσιάζεται μὲ τὶς πραγματικὲς διαστάσεις της. Ἡ διεθνοποιημένη ἐξ ἀντικειμένου πλευρὰ τοῦ προβλήματος, κατὰ περιέργο τρόπο, ἢ ἀποσιωπάται ἢ ἀνάγεται σὲ κακόγουστο κουτσομπολιὸ γιὰ τὶς ραδιοϋγίες τοῦ δολοπλόκου Κίσιινγκερ. Εἶναι ὅμως πρόδηλο ὅτι ἡ ἑλληνοτουρκικὴ διένεξη, ἐπειδὴ τοποθετεῖται στὸ σταυρικὸ σημεῖο (λόγω τοῦ Κυπριακοῦ) τῶν μεσανατολικῶν ἀνταγωνισμῶν, καὶ ἐπειδὴ προσβάλλει τὶς ἰσορροπίες ὀλόκληρης τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου-Βαλκανίων δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀναχθεῖ σὲ πρόβλημα ἀνατροπῆς ἢ ἐξισορρόπησης τῶν μαχητικῶν δυνατοτήτων τῶν δύο χωρῶν. Ἐπιπλέον, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ καθοριστικὸ, ἡ ἐπέμβασις τοῦ ἀμερικανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ποῦ, σφιχταγκαλιάζοντας τὴν Τουρκία, ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσει τὸ σίγουρο καὶ ἀπροσπέλαστο προπύργιο στὴν Μέση Ἀνατολή (καὶ τὰ πετρέλαιά της), ὑπερπροσδιορίζει τὴν ὅλη διάταξη δυνάμεων καὶ τὶς ἐξελίξεις τῆς σύγκρουσης. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ γενικότερη σύγκρουση στὴν ὁποία ἐμπλέκονται ἅμεσα ἢ ἔμμεσα ὅλες οἱ δυνάμεις ποῦ ἔχουν κάποιο λόγο νὰ ποῦν σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἢ συμφέροντα νὰ προασπίσουν. Καὶ ἔτσι, γενικευμένη ἢ σύγκρουση, ἔχει κιόλας ἀποκτήσει θερμὰ καὶ ψυχρὰ μέτωπα, γραμμὲς τῶν πρόσω καὶ ἐμπόλεμη ἐνδοχώρα, προχωρήματα καὶ καθηλώσεις σὲ ἀμετακίνητα χαρακώματα, καί, ὅπως ἤδη ἔχει ἐπισημανθεῖ, τὴν ὑποχθόνια, τὴν ἐκ τῶν ἔσω δράση τῆς Πέμπτης Φάλαγγας. Ἔτσι, ἐνῶ κανένας πόλεμος δὲν ἔχει κηρυχθεῖ, ἡ ἄλλη, ἡ φοβερὴ ὄψη τοῦ Ἰαννοῦ, προβάλλει ἀπειλητικὰ καὶ ζωογονεῖ τὶς ἀπωθημένες στὸ λαϊκὸ ὑποσυνείδητο τρομοκρατικὲς ἀναμνήσεις.

Ποῦ βρισκόμαστε ἀκριβῶς; Ποιὸ εἶναι τὸ στίγμα τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων; Τὰ προβλήματα ποῦ ἔχουν δημιουργηθεῖ εἶναι ὄντως κρίσιμα. Ἀλλὰ μάταια ἀνακρίνει ὁ καθένας μας τὶς ἀκαταλαβίστικες ἀνακοινώσεις ἢ τοὺς πηχιαίους τίτλους τῶν ἐφημερίδων νὰ πάρει κάποια ἀπάντησις. Γιατί, ὅσοι τρέφονται μὲ τὴν συμφόρηση τῆς πληροφορίας, ὅσοι ποτίζουν τὸν διψασμένον λαὸ μὲ τὸ μολυσμένο νερὸ τῆς ὑστερίας, ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ θεράποντες τοῦ ἰδεολογικοῦ καρκίνου σιωποῦν πεισματικά. Παραταῦτα τὰ προβλήματα ὑπάρχουν.

1. Ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους ἔλαχε ὁ κλῆρος νὰ κρατοῦν στὰ χέρια τοὺς τὶς τύχες μας —κυβέρνησις καὶ ἀντιπολίτευσις— φέρονται ὡς πραγματικὰ ἐπιδέξιοι κυβερνήτες;

διαγυμνουοφδαλμου

2. Αὐτὸς πού, τελικά, πλάθει καὶ θὰ πλάσει τὴν ἱστορία πού μᾶς περιμένει, ὁ λαός, εἶναι σωστὰ προσανατολισμένοι;

Μὲ τὸ δεύτερο πρόβλημα κατὰ νοῦ, ἀντὶ γιὰ ἐμπράγματη σιγουριά μᾶς περιβάλλουν οἱ μυθοπλασίες τῆς στιγμῆς: οἱ πάντες διαβεβαιώνουν ὅτι ἡ «ἐθνικὴ ἐνότητα» εἶναι ἐξασφαλισμένη. "Ἄν κανεὶς τὸ ἀμφισβητήσει τὸ μᾶσμα τῆς βεβήλωσης, καθαιγιασμένο ἀπὸ ποικίλα ἰδεολογικὰ τροπάρια, παραδοκεῖ. Ἄλλα αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος νὰ μὴν ἐλέγξει κανεὶς παρόμοιες κοινότητες διαβεβαιώσεις. "Ὅλοι ξέρουν ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἐνότητα (ἂν αὐτὸ τὸ «ἐθνικὴ» παραπέμπει σὲ κάποια ἱστορικὴ, ὑπερατομικὴ διάσταση, σὲ μιὰ ὑπέρβαση μὲ δυναμογόννα ψυχοκινητικὰ καὶ ἰδεολογικὰ ἀποτελέσματα) δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾷ τὴν ὑλικὴ ἀφειρηρία τῆς: τὸ ἔθνος τῶν ζώντων Ἑλλήνων, τὴ συγκεκριμένη κατάστασή τους, μὲ δυὸ λόγια τὸ λαὸ καὶ τὸ βαθμὸ τῆς ἐνότητάς του. Καί, ἂν τὰ μυαλά μας δὲν ἔχουν πάρει ἀέρα, ὅλες οἱ διαβεβαιώσεις τοῦ κόσμου, μᾶς ἀφήνουν σκεφτικούς ἀφοῦ ἡ πραγματικότητα ἢ ἴδια μιλάει ἄλλη γλώσσα.

Μερικὲς ἀπλὲς παρατηρήσεις: Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ παραγνωρίσει ὅτι ἡ ἀριστερὰ εἶναι διασπασμένη, διαιρεμένη σὲ κόμματα καὶ κομμάτια, πού στὴν καθημερινὴ τους δράση ξεοδεύουν περισσότερη ἐνέργεια σὲ ἀντεγκλήσεις παρά στὴν κοινὴ δράση. Ἡ ἀριστερὰ μόνο γιὰ ἐνότητα δὲν μπορεῖ νὰ καυχηθεῖ αὐτὸ τὸν καιρὸ, ἐκτὸς κι ἂν πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ναὶ μὲν ἀπὸ ἰδεολογικὴ, ὀργανωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἀποψη εἶναι ἀπὸ δυὸ χωριά, ἀλλὰ «ἐθνικῶς» πορευεταὶ ἐνωμένη.

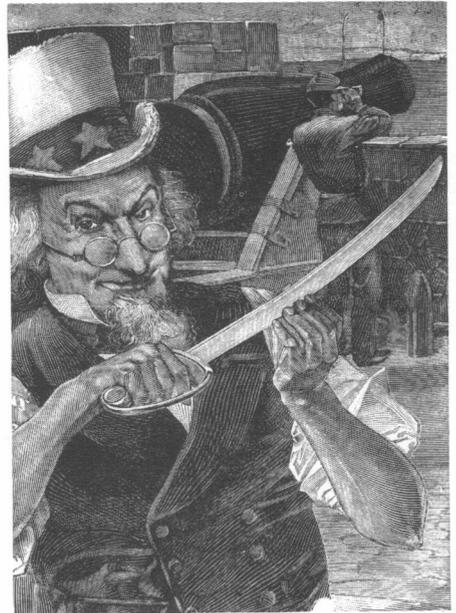
Παρόμοια κατάσταση ἐπικρατεῖ σ' ὅλους τοὺς πολιτικούς σχηματισμούς: καμία δύναμη δὲν ἔχει κατακτήσει ἡγεμονικὴ θέση, δὲν ἔχει κερδίσει τὴ λαϊκὴ συγκατάθεση καὶ παραδοχὴ. Ἡ μεγάλη κοινωνικὴ κινητοποίηση τῶν τελευταίων μηνῶν βρίσκεται ἐδῶ γιὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίζει μιὰν ὀρισμένη κατάσταση. Καὶ μόνον ἡ λαοπρόβλητη προσωπικότητα τοῦ Καραμανλῆ γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, περισσότερο σὰν προστατευτικὴ σκιά στοργικοῦ καὶ στιβαροῦ πατέρα παρά σὰν πολιτικὴ δύναμη πού ἔχει συγκροτήσει μιὰ συμπαγή, ἰδεολογικὰ καὶ πολιτικὰ, δύναμη.

Κανεὶς ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ παραγνωρίσει, νὰ ξεχάσει ἢ νὰ συγχωρήσει κηρύγματα ταξικῆς μισαλλοδοξίας καὶ διαιρετικῆς ἐθνικοφροσύνης πού ἔρχονται κρεσέντο ἀπὸ «ἐλεύθερους κόσμους», σὲ ἡσσονες ἀλλὰ καθαροὺς τόνους ἀπὸ τὰ προεδρικὰ διαγγέλματα, καὶ σὰν χασμῶδες ἀπὸ βιομήχανους καὶ ἀστυνομικὲς αὔρες. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἂς προστεθεῖ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς καὶ ἰδεολογικῆς τροφῆς πού σερβίρει ὀρισμένη, «δημοκρατικὴ» κατὰ τὰ ἄλλα, μερίδα τοῦ τύπου πού πότε ἀναγγέλλει τὴν ἀποκάλυψη «τρομερῶν» ντοκουμέντων τῆς CIA, πότε ψεκάζει τὸν κόσμο μὲ «ὑδῶρ κατάλληλον διὰ πᾶσαν νόσον» καὶ πότε μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι: «θὰ χτυπηθοῦμε μὲ τοὺς Ἀμερικάνους».

Ἡ ἰδεολογικὴ ἐνότητα τοῦ λαοῦ, ἡ συνοχὴ λαοῦ καὶ ἡγεσίας του, εἶναι ὑπονομευμένη ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν σοβινισμό πού, ἀφοῦ πρὸς στιγμὴν ἀφῆσε στὴν ἄκρη τοὺς βόρειους γείτονες, τὰ ἔβαλε μὲ τὸν ἄξεστο ἀνατολίτη Τούρκο (ἐμεῖς δὲ οἱ εὐρωπαῖοι). Ποικίλα ἰδεολογικὰ γητεύματα κάνουν θραύση. Τὸ φαινόμενο δείχνει ἓνα καὶ μόνον πράγμα: τὴ γενικὴ ἰδεολογικὴ ἐνδεια. Ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκες ὄχι ὁμῶς ὁράματα. (Γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ συνοχὴ ἐνὸς ὁλόκληρου λαοῦ μιλάμε πάντα.)

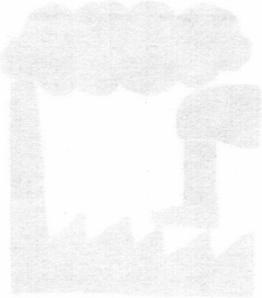
Βέβαια ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη τὰ πράγματα στὸ χῶρο τοῦ ἀντιπάλου εἶναι τρισεπιπλάσια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιθετικότητά του ἔχει πρόσθετους λόγους νὰ ἀνάβει καὶ νὰ κορώνει. Ἄλλὰ ποῖος ἐδῶ στὸν τόπο μᾶς ἔδωσε τὴ δέουσα προσοχὴ στὴς συνεχεῖς κινητοποιήσεις τῶν ἀριστερῶν τούρκων φοιτητῶν, καὶ στὴς πολύνεκρες συγκρούσεις στὰ Πανεπιστήμια; Ποῖος θέλησε νὰ καταλάβει γιὰτὶ ἡ τουρκικὴ στρατοκρατία ἀναγκάζεται νὰ ἐκτελέσει τούρκους φαντάρους πού ἀρνοῦνται νὰ πολεμήσουν στὴν Κύπρο; Τί, τάχα, ζητοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ τούρκοι «ταραξίες», ἂν ὄχι τὸ πολὺ ἀπλό καὶ πολὺ σημαντικό, πού ἐπίσης θέλει καὶ ὁ δικός μας λαός: νὰ μὴ γίνῃ πόλεμος, νὰ φύγουν οἱ Ἀμερικάνοι;

Πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, ὅταν τὸ NATO ἦταν ἀκόμη «ἀσπίδα τοῦ ἐλεύθερου κόσμου», προστάτης τῶν ἀξιών τοῦ πολιτισμοῦ μας, τροφοδότης καὶ ἐγγυητὴς τῆς ντόπιας καὶ εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης, ἓνας ἀμερικάνος ἀρχηγός του δήλωνε: «ἐτοιμαζόμαστε γιὰ πόλεμο γιὰτὶ θέλουμε τὴν εἰρήνη». Σήμερα, πῶς σοφοὶ ἴσως μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, μπορούμε νὰ πούμε χωρὶς περιστροφές καὶ διφορούμενα: «ἐτοιμαζόμαστε γιὰ εἰρήνη γιὰτὶ θέλουμε εἰρήνη». Καὶ ἡ ἱστορία μᾶς θυμίζει πῶς μόνον ὅσοι δὲν θέλουν τὸν πόλεμο, μποροῦν, ἂν τοὺς ἐπιβληθεῖ, νὰ πολεμήσουν — παράδειγμα τὸ 1940-41. Αὐτὸ ἔχει μιὰ κάποια σημασία.

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΑΠΟΚΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΩΝ

Πολλοί είναι εκείνοι, στο κυβερνητικό και αντιπολιτευτικό στρατόπεδο, που νομίζουν πως το πρόβλημα λύνεται αν οι ΗΠΑ μās φορτώσουν με άλλα τόσα κανόνια, γιατί τότε, λέει, θα επέλθει ισορροπία. Δηλαδή δεν τὸ νομίζουν, ἀλλὰ θέλουν ὁ κόσμος νὰ νομίζει τέτοια πράγματα γιὰ ν' ἀρχίσουμε τότε, ὅλοι μαζί, νὰ ἀποστέλλουμε ἐκκλήσεις στοὺς δημοκράτες τοῦ Κογκρέσου. Γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς δικτατορίας τὸ τροπάρι πὸν παρακαλοῦσε τοὺς «καλοὺς» ἀμερικάνους ν' ἀπαλλάξουν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἀπὸ τὴ Χούντα, γνωστὸς καὶ οἱ ἄσκητες προσπάθειες μιάς ὀλόκληρης πολιτικῆς τάξης, πὸν σήμερα ξαναβρῆκε τὰ πόστα τῆς. Ἡ κυβέρνηση πάλι ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ἐγγύηση τῶν συνόρων μας. Ἀλλὰ τί ἐγγύηση μποροῦν νὰ δώσουν ἐκεῖνοι πὸν δημιουργοῦν τὸ πρόβλημα; Καὶ πὸν θὰ ἀποσβεσθοῦν ἐκεῖνα τὰ δισεκατομμύρια δολάρια πὸν σήμερα ἐπενδύουν στὶς στρατιωτικὲς δαπάνες τῆς Τουρκίας ἀν ὄχι ἀπὸ ἓνα σοβαρὸ-μερίδιο τῶν πετρελαίων τοῦ Αἰγαίου;

Ἡ παρέμβαση τῶν «καλῶν» Ἀμερικανῶν δὲν θὰ εἶναι παρὰ ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους: ἡ θριαμβευτικὴ ἀποκατάσταση στὰ διασαλευμένα, κάπως, κυριαρχικὰ δικαιώματά τους στὸν τόπο μας, δηλαδή διάψευση τῆς ἐλπίδας γιὰ ὀλοσχερὴ ἀπαγγίστρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸ ΝΑΤΟ. Ἀκόμη περισσότερο: θὰ εἶναι διάψευση τῆς προσδοκίας γιὰ μιὰν ἀλλαγὴ τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς.

Ἄλλοι πάλι, δηλαδή ἡ ἴδια ἡ περιδεὴς χορεία τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτισμοῦ, στ' ὄνομα τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδας καὶ τῶν ἐκτάκτων συνθηκῶν, βρίσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ κατοχυρώσουν συμφέροντα, νὰ προωθήσουν ἀντιλαϊκὰ νομοσχέδια, νὰ ἐπιβάλλουν τὸ αὐταρχικὸ καθεστῶς, νὰ ἀθώωσουν ἀνομήματα τῆς δικτατορίας, μὲ δυὸ λόγια ν' ἀποκαταστήσουν τὴ διαταραγμένη, στὸ κλίμα τῆς μεταπολίτευσης, σιγουριά τους. Ἡ προώθηση αὐτῶν τῶν δυνάμεων—οἱ ὁποῖες δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μόνον σὲ περιπτώσεις τύπου Σαββούρα, στοὺς ἀγγυλωτοὺς σταυροὺς τῆς Νέας Τάξης καὶ τοὺς τρόφιμους τοῦ Κορυδαλλοῦ—ἐνισχύει, ὥσπου νὰ τὴν καταστήσει ἀμετάκλητη, τὴν ὑποταγὴ μας στὸ ἄρμα τοῦ ἀμερικανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, τῆ διζωνικῆ στῆν Κύπρο, κι ἐνδεχόμενα τὸν ἔλεγχο τοῦ Αἰγαίου.

Ἐπομένως ὑποπτες λύσεις προετοιμάζονται καὶ ἐπικίνδυνοι προανατολισμοὶ διαγράφονται: γκρεμίζεται ἡ λιγοστὴ ἐνότητα πὸν ὑπάρχει: βάλλεται ἢ παροπλίζεται ὁ ἴδιος ὁ λαός, ἡ μόνη δύναμη πὸν μπορεῖ νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ ἀκεραιότητα τῆς χώρας: ἐπομένως προωθοῦνται πολὺπειρες καὶ ἀδίστακτες δυνάμεις οἱ ὁποῖες ἐπειδὴ εἶναι ἀντιλαϊκὲς εἶναι καὶ ἀνθεθνικὲς καὶ πεμπτοφαλαγγίτικες.

Βρισκόμαστε συνεπῶς μπρὸς σ' ἓνα δῖλημα: ἢ, μὲ τὴν ἀπειλὴ ἀπωλείας τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων στὸ Αἰγαῖο, νὰ συγκρατηθοῦμε σὲ πρώτη δόση γιὰ τὴ διζωνικὴ στῆν Κύπρο, ἢ νὰ ἀμυνθοῦμε σ' ὅλα τὰ μέτωπα. Ἄν ἐνδιαμέσως προβάλλεται ἡ λύση τῆς προσφυγῆς στὸ «δημοκρατικὸ» Κογκρέσο τοῦτο εἶναι ἀπλῶς ἐπιβαρυντικὴ περίπτωση τῆς πρώτης ἐκδοχῆς. Ἐτοῖ ἡ δευτέρη περίπτωση μοιάζει περισσότερο θεωρητικὴ παρὰ ρεαλιστικὴ, γιατί προϋποθέτει ἐντελῶς διαφορετικοὺς ὅρους ἀσκησης τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Στεγανὰ μεταξὺ ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πολιτικῆς δὲν ὑπάρχουν, ὅπως δὲν ὑπάρχουν στεγανὰ μεταξὺ κυβέρνησης καὶ τῶν ποικίλων προσδιορισμῶν τῆς (ταξικῶν, πολιτικῶν, ἰδεολογικῶν). Αἰφνης, ἡ ἐξωτερικὴ μας πολιτικὴ δὲν ἐξαρτάται ἀπὸ τὶς ἐκλάμψεις, τὸν ψυχοδυναμισμό ἢ τὴ δεξιότητα τοῦ Πρωθυπουργοῦ, οὔτε ἀκόμη ἀπὸ τὴν τεράστια λαϊκὴ συγκατάβαση πὸν μπορεῖ νὰ καταγράψει στὸ ἐνεργητικὸ του.

Σημειώσαμε ὅτι κάθε πόλεμος ἔχει καὶ τὰ ἐσωτερικὰ του μέτωπα ὅπου σκληρὲς μάχες χάνονται ἢ κερδίζονται. Ἡ ἦττα τῆς Ἑλλάδας (καὶ νίκη τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς) περνάει μέσα ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κράτους τῆς Δεξιᾶς. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν οἱ παραχωρήσεις στοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ τοὺς Τούρκους θὰ ἦταν περισσότερο ἀπὸ βέβαιες. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὸ ἔθνικὸ καὶ τὸ λαϊκὸ συμφέρον ταυτίζονται.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

*Στὸ μεταξύ,
καὶ ἐνῶ τὸ σημεῖωμα αὐτὸ
εἶχε φύγει γιὰ στοιχειοθέτηση,
ἀναγγέλθηκε ἡ συμφωνία «πλαίσιο»
Ἑλλάδας - ΗΠΑ καὶ
τὸ μελλοντικὸ ταξίδι
τοῦ κ. Καραμανλῆ στῆν Οὐάσιγκτον.
Τώρα δὲν ὑπάρχουν
οὔτε διαφοροῦμενα οὔτε ἀποσιωπήσεις.
Τὰ πράγματα πλέον ἔγιναν
εὐανάγνωστα καὶ μονοσήμαντα.*

15 Ἀπρίλη 1976

Ἡ ἀνυποχώρητη στάση στὸ ἔθνικὸ ἐπίπεδο ἔχει μιὰ κύρια προϋπόθεση: τὴ λαϊκὴ συνέργεια πὸν θὰ ἀναλάβει νὰ κερδίσει τὶς οικονομικὲς, τὶς ψυχολογικὲς, τὶς πολιτικὲς, καὶ τὶς ἰδεολογικὲς μάχες πὸν χρειάζεται ἓνας πόλεμος γιὰ νὰ ἀποβεῖ νικηφόρος. Αὐτὴ ὅμως ἡ προϋπόθεση παραπέμπει εὐθέως στῆν ἐδραίωση τῆς οὐσιαστικῆς ἐσωτερικῆς δημοκρατίας. Γιατί, λαϊκὴ συνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σ' ἓνα καθεστῶς ὅπου ἡ οὐσιαστικὴ δημοκρατία καθημερινὰ ὑποχωρεῖ.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΑΠΛΟΧΕΡΙΑ ΤΟΥ κ. ΛΑΣΚΑΡΗ

Ἡ Κυβέρνηση, μέσω τοῦ ὑπουργοῦ Ἀπασχολήσεως, κατέθεσε στὶς 29.3.76 στὴ Βουλὴ σχέδιο νόμου «περὶ ἐπαγγελματικῶν σωματείων καὶ ἐνώσεων καὶ διασφάλισης τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας». Μὲ τὸ νομοσχέδιο αὐτὸ ἐπιχειρεῖται ἡ ὑλοποίηση σχετικῶν ἀρθρῶν τοῦ Συντάγματος ποὺ προβλέπουν τὸ δικαίωμα ἐργασίας καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα συνδικαλισμοῦ τῶν ἐργατοῦπαλλήλων καὶ ἀπεργίας.

Ἀλλὰ τὸ νομοσχέδιο περιέχει πολλὰ ἀρνητικὰ σημεῖα —καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη δικαιολογημένα προκάλεσε ἔντονες ἀντιδράσεις ἀπὸ μέρους πολλῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων καὶ παρατάξεων.

1. Ἐνῶ ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, ἀναγνωρίζεται ταυτόχρονα καὶ τὸ δικαίωμα στοὺς ἐργοδότες νὰ προσλαμβάνουν ἀπεργοσπᾶστες στὴ διάρκεια μιᾶς ἀπεργίας —τοῦτο βέβαια δὲν δηλώνεται ἔτσι καθαρά, ὡστόσο κανένα ἀρθρο ἢ παράγραφος τοῦ Σ.Ν. δὲν τὸ ἀποκλείει. Ἀντίθετα μάλιστα, ὀρίζεται πῶς ἀπαγορεύεται «ἡ ἀσκήσις βίας πρὸς παρεμπόδιση τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐργασθοῦν προσώπων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀπεργίας» (ἀρθρο 34). Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πῶς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ρυθμίζεται τὸ θέμα τῆς κήρυξης μιᾶς ἀπεργίας προϋποθέτει καὶ σύμφωνη γνώμη τουλάχιστον τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐργαζομένων καὶ τοῦ σωματείου τῆς, καὶ συνεπῶς οἱ «ἐπιθυμούντες» δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἀπεργοσπᾶστες.

2. Ἀναγνωρίζεται καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀνταπεργίας —τὸ γνωστὸ λὸκ ἄουτ. Αὐτὸ σημαίνει πῶς ἂν π.χ. σὲ μιὰ ἐπιχείρηση οἱ ἐργαζόμενοι ἀποφασίσουν νὰ κάμουν στάσεις ἐργασίας γιὰ τὴν ἱκανοποίηση κάποιου αἰτήματος ὁ ἐργοδότης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ βάλει κλειδαριά.

3. Οἱ ἐργαζόμενοι ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀπεργήσουν ἀλλὰ μόνον «ὅταν ἀποφασίζεται ὑπὸ τοῦ νομίμως συνεστημένου καὶ λειτουργοῦντος ἐπαγγελματικοῦ σωματείου αὐτῶν ἢ τῆς ἐνώσεως εἰς ἣν ἀνήκει τοῦτο...» Πράγμα ποὺ σημαίνει πῶς ὅπου δὲν ὑπάρχουν —καὶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ τουλάχιστον, αὐτὸ συμβαίνει σὲ πολλοὺς κλάδους καὶ ἐργοστάσια— σωματεία, ἢ ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι δὲν μπόρεσαν ἀκόμη ἢ δὲν θὰ μπόρεσουν (καὶ θὰ δοῦμε γιὰτί) νὰ συνδικαλιστοῦν, ὅποισδήποτε καὶ ἂν εἶναι οἱ συνθήκες ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς δὲν δικαιούνται νὰ ἀπεργήσουν. Καὶ ἡ ποινὴ εἶναι αὐστηρή: ἀπόλυση χωρὶς ἀποζημίωση.

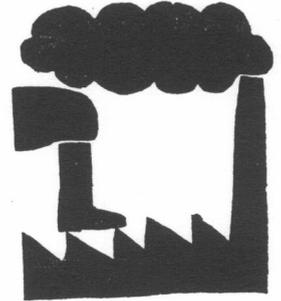
4. Ἄν τὰ πράγματα γίνονται δύσκολα γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους στὴ βιομηχανία, βιοτεχνία καὶ ἄλλες ἐπιχειρήσεις, γιὰ ὄσους ἀπασχολοῦνται στὸ Δημόσιο ἢ στὰ Νομικὰ Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου καθὼς καὶ σὲ «ἐπιχειρήσεις δημοσίου χαρακτήρος ἢ κοινῆς ὠφελείας» οἱ περιορισμοὶ ἐξαφανίζονται σχεδὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας. Σὲ περίπτωση ποὺ δὲν γίνεαι σεβαστὴ ἢ προβλεπόμενη ἀπὸ τὸ Σ.Ν. διαδικασία —ποὺ διαρκεῖ τουλάχιστον 20 ἡμέρες— ἡ συνέπεια εἶναι ἄμεση ἀπόλυση χωρὶς καμιά ἀποζημίωση.

Βάσει τοῦ Συντάγματος ἀλλὰ καὶ τοῦ προτεινομένου νομοσχεδίου οἱ μισθωτοὶ ἔχουν δικαίωμα νὰ συνδικαλιζοῦνται ἢ ἐπέμβαση τοῦ κράτους καὶ τῶν ἐργοδοτῶν ἀπαγορεύεται. Ἀλλὰ τὸ μὲν κράτος ἔχει —ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοὶδρύθησαν σωματεία μέχρι καὶ σήμερα— νὰ ἐπιδείξει μόνον ἐπεμβάσεις, οἱ δὲ ἐργοδότες, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις, ἀγνοοῦσαν καὶ ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὸ δικαίωμα αὐτῶν τῶν ἐργαζομένων (εἶναι σαφές πῶς δὲν μιλάμε γιὰ τίς περιπτώσεις ὅπου οἱ ἐργοδότες οἱ ἴδιοι κατασκευάζουν ἢ κατασκευάζουν τὰ σωματεία τῶν μισθωτῶν τους, καὶ πολλὰς φορὲς πλήρωναν καὶ τίς συνδρομὲς τῶν μελῶν τους γιὰ νὰ εἶναι ταμιακὰ ἐντάξει, οὔτε γιὰ περιπτώσεις διορισμένων «συνδικαλιστῶν», τῶν γνωστῶν ἐργατοπατέρων).

Τώρα τὸ νομοσχέδιο προβλέπει ποινὲς μέχρις ἐνὸς ἔτους φυλάκιση γιὰ ὄσους ἐπιχειροῦν νὰ παραβιάσουν τὸ δικαίωμα τῶν ἐργαζομένων νὰ συνδικαλιζοῦνται. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ νομοσχέδιο προβλέπει μιὰ σειρά «σπουδαίων λόγων» βάσει τῶν ὁποίων ἕνας ἐργοδότης μπορεῖ νὰ καταγγέλλει τὴν ἐργασιακὴ σχέση —μπορεῖ δηλαδὴ νὰ ἀπολύει καθέναν ποὺ δὲν τοῦ κάνει. Τὸ ἀρθρο 28 τοῦ Σ.Ν. λύνει τὰ χέρια τῶν ἐργοδοτῶν: Μόλις ἕνας ἐργοδότης ἀντιληφτεῖ πῶς οἱ ἀπασχολούμενοι στὴν ἐπιχείρησή του κινοῦνται γιὰ τὴ δημιουργία σωματείου, μπορεῖ νὰ προβεῖ σὲ ἐκφοβιστικὰς ἀπολύσεις τῶν «πρωταιτίων».

Ἐχει εἰπωθεῖ πῶς τὸ νομοσχέδιο τοῦ κ. Λάσκαρη εἶναι ἕνα κράμα τῆς δυτικογερμανικῆς καὶ ἀγγλικῆς νομοθεσίας. Αὐτὸ μόνον ἐνμέρει εὔσταθεῖ. Γιατί τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ νομοσχεδίου κωδικοποιοῦν μόνον τίς ἀρνητικὰς πλευρὰς τῆς νομοθεσίας τῶν δύο χωρῶν.

Στὴ Δυτικὴ Γερμανία ἔχει ἤδη καθιερωθεῖ στὶς ἐργοστασιακὰς ἐπιχειρήσεις ἡ

Ἄλεπουδοφωλιές
ἢ ναι μὲν ἀλλά...

Ἐργοστασιακὰς Ἐπιτροπὰς

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗ ΕΡΩΤΑ
ΟΙ ΑΠΕΡΓΟΙΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΗ

συνδιοίκηση. Στην Αγγλία είναι σπάνιες, για να μην πούμε ανύπαρκτες, οι απολύσεις εργαζομένων για συνδικαλιστική δράση —άλλα και όταν συμβεί κάτι τέτοιο, ακολουθούν ζντονες αντιδράσεις των πανίσχυρων συνδικάτων. Στην Ελλάδα αντίθετα, και ως μην ανατρέξουμε στην Ιστορία του εργατικού κινήματος, τσακίζεται κάθε συνδικαλιστική δραστηριότητα των εργαζομένων, κυρίως στις βιομηχανίες, στη γέννησή της. Είναι εκατοντάδες τα στελέχη ή οι άπλοι εργαζόμενοι που απολύθηκαν κατά το μετά τη μεταπολίτευση διάστημα έπειδη άπλως και μόνο κινούνταν πρὸς τὴν κατεύθυνση δημιουργίας σωματείου.

Ο κ. Λάσκαρης γνωρίζει πολύ καλά τις οργανωτικές αδυναμίες του ελληνικού εργατοϋπαλληλικού συνδικαλιστικού κινήματος, και αν πράγματι πίστευε πώς ή ύπαρξη ενός καλά οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος είναι στενά δεμένη με την οικονομική, πολιτική και πολιτιστική πρόοδο της χώρας, δεν θα άρχιζε από την καθιέρωση περιοριστικών μέτρων. Θα περίμενε κανείς να κατοχυρωθούν πρώτα άπ' όλα τα συνδικαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων, ό συνδικαλισμός, τὴ στιγμή που γεννιέται. Άλλα κανένα μέτρο δεν προβλέπεται. Οι εργοστασιακές επιτροπές δεν αναφέρονται καν.

Ή κρίσιμη καμπή

Αυτή τὴ στιγμή ή Ελλάδα αντιμετωπίζει ποικίλα και δυσεπίλυτα προβλήματα. Ο τουρκικός έπεκτατισμός, που έξωθειται από τὴν άμερικανική πολιτική στόν μεσανατολικό χώρο ύποχρεώνει τὴ χώρα μας να ρίξει τὸ βάρος στις πολεμικές δαπάνες. Ταυτόχρονα, ή Ελλάδα έτοιμάζεται να ένταχθεϊ στην Κοινή Άγορά, γεγονός που προϋποθέτει γρήγορη οικονομικοτεχνική ανάπτυξη και έδραϊωση του δημοκρατικού καθεστώτος. Άλλα πὸς θα έπιτευχθούν όλα αυτά όταν ένας από τούς βασικότερους παράγοντες για μιὰ τέτοια εξέλιξη ύπονομεύεται; Πὸς συνδυάζεται ή αντιμετώπιση του έξωτερικού έχθρου με τὸ κτύπημα του συνδικαλιστικού κινήματος; Πὸς έπιχειρείται ή οικονομική ανάπτυξη τὴς χώρας και ή σύνδεσή της με τὴ Κοινή Άγορά χωρίς τὴν ύπαρξη ενός ισχυροϋ ελληνικοϋ συνδικαλιστικοϋ κινήματος που θα εξασφάλιζε τόσο τὴ συμμετοχή των εργαζομένων στην γενικότερη προσπάθεια όσο και τις άπαραίτητες οικονομικές και βιοτικές συνθήκες που θα κρατοϋσαν τούς Έλληνες στην Ελλάδα;

Πρὸς στιγμήν φάνηκε πὸς και οι βιομήχανοι και ή Κυβέρνηση αντιμετώπιζαν ρεαλιστικά τὸ θέμα. Οι βιομήχανοι διάψευσαν πρὶν από λίγες μέρες τὴς διακηρύξεις του περσινοϋ συνεδρίου τους. Ο κ. Λάσκαρης έρχεται τώρα να έπισφραγίσει και να έπιβραβεύσει τὴς έξω από κάθε πραγματικότητα καθυστερημένες, αντιδραστικές και έγωιστικές άπόψεις μιὰς φούχτας μεγαλοβιομηχάνων.

Ήμίμετρα

Ύπάρχουν θετικά σημεία στο νομοσχέδιο; Δυστυχώς ό κ. Λάσκαρης έξάντλησε τὴ γενναιοδωρία και τὴ μεγαλοψυχία του πρὸς τὴν πλευρά των εργοδοτῶν μόνο. Όσο για τὴν τάξη των εργατοϋπαλλήλων χρησιμοποίησε ένα παλιό κόλπο: προσφέρει λίγα με τὸ άριστερό χέρι του και προσπαθεϊ να άρπάξει όσα μπορεί με τὸ δεξί.

Έπεκτείνεται κάπως ή προστασία των συνδικαλιστῶν: Άν τὸ Σ.Ν. ψηφιστεϊ, 5 μέλη των διοικήσεων των σωματείων —έκλεγμένων ή προσωρινῶν— κατοχυρώνονται νομικά και δεν μπορούν να άπολυθούν. Οι οργανώσεις ζητοϋσαν τὸ μέτρο αυτό να περιλαμβάνει όλα τὰ μέλη των διοικήσεων.

Προβλέπεται ποινή φυλάκισης σὲ περίπτωση απολύσεων για συνδικαλιστική δράση —ταυτόχρονα παρέχεται ή δυνατότητα στοϋς εργοδότες να άπολύουν όσους δεν έπιθυμοϋν.

Κωδικοποιείται κατά κάποιον τρόπο ή σωματειακή νομοθεσία. Άλλα παραμένουν σὲ ισχύ όλα τὰ αντιδραστικά καταστατικά των σωματείων. Αυτό σημαίνει πὸς οι εργαζόμενοι όταν και αν ποτε κατορθώσουν να συνδικαλιστοϋν θα έχουν και πάλι να παλέψουν, μέσα στα σωματεία τους, για να άπαλλαγοϋν από τούς εγκάθετους. Ήδη στίς μέχρι τώρα άρχαιρεισίες, στίς διάφορες βαθμίδες, οι αντιδραστικοί —οί διορισμένοι από τὴ χούντα «συνδικαλιστές» και οι άλλοι του προδικτατορικοϋ Μακρο-Θεοδωρικοϋ πλέγματος— παρουσιάζουν μιὰ συμπαγή ομάδα 25% περίπου.

Άν αναλογιστεϊ κανείς τὸ ποσοστό που εξασφάλισαν οι πολιτικοί εκπρόσωποι των βασιλοχουντικών στίς βουλευτικές εκλογές δεν μπορεί παρά ή να άρχίσει να πιστεύει πὸς ό χουντισμός έχει έπιρροή 25% στην εργατική τάξη ή πὸς ό κ. Λάσκαρης ανέλαβε, με τούς νόμους του, να διατηρήσει τὸ καρκίνωμα —ύπάρχουν ήδη ένδειξεις πὸς αυτούς τούς προορίζει για τὸ ρόλο του πεμπτοφалаγγίτη μέσα στο εργατοϋπαλληλικό συνδικαλιστικό κίνημα.

N. ΝΤΟΚΑΣ

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ,
ΟΙ ΑΠΕΡΓΟΣΠΑΣΤΕΣ,
ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΙΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΗ

Οι πρόσφατες απεργίες που ξέσπασαν στη χώρα μας βρέθηκαν αντιμέτωπες με μια σχετικά νέα κατάσταση. Πλάι στην αδιαλλαξία της εργοδοσίας και στην άποφασιστικότητα της Αστυνομίας προστέθηκε και μια καλά «στημένη» απεργοσπαστική κίνηση.

Τόν περασμένο Γενάρη απεργοσπάστες μεταφέρθηκαν από το Βόλο για να σπάσουν την απεργία στο εργοστάσιο «Πίτσος». Στις 12 του Φλεβάρη απεργοσπάστες με τη φανερή ένιχωση της Αστυνομίας προσπαθούν βία να μπουν και να πιάσουν δουλειά στο εργοστάσιο της πλεκτοβιομηχανίας «Τρικοπί». Το ίδιο σκηνικό επαναλαμβάνεται λίγες μέρες αργότερα στην επιχείρηση «Πετζετάκι».

Σταθερή κατάληξη των γεγονότων: απεργοί συλλαμβάνονται από την Αστυνομία με τις στερεότυπες κατηγορίες «της αντίστασης κατά της άρχης» και «της παρεμπόδισης της ελευθερίας της εργασίας», και παραπέμπονται στα δικαστήρια. Σταθερά δεδομένα του προβλήματος: η Αστυνομία τάσσεται ανεπιφύλακτα με το μέρος της εργοδοσίας, και οι απεργοί εμφανίζονται να παραβιάζουν ανοικτά το Νόμο.

Συμβαίνει έτσι το έξης παράδοξο: ενώ οι εργάτες αγωνίζονται να προασπίσουν τις συνδικαλιστικές τους ελευθερίες, και ενώ ασκούν το συνταγματικά πιά κατοχυρωμένο δικαίωμα της απεργίας, η Πολιτεία τους κατηγορεί ότι παρανομούν διαπράττοντας το άδίκημα του άρθρου 332 του Ποινικού Κώδικα —«έξαναγκασμός πρὸς παύσιν εργασίας»— που όριζει ότι «ὄστις διὰ βίας ἢ ἀπειλῆς ἐξαναγκάζει τινα νὰ συμμετάσχη εἰς ἔνωσιν σκοποῦσαν τὴν ὁμαδικὴν παύσιν τῆς εργασίας... τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως».

Εἶναι φανερό ότι πρόκειται στην οὐσία για σύγκρουση δύο νομιμοτήτων. Ἐπὶ τῆ μιᾶ, ἡ νομιμότητα τοῦ παραδοσιακοῦ φιλελεύθερου κράτους που βασίζεται στην ελευθερία της εργασίας και της οικονομικής ἐγγένης δραστηριότητας, και ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ νομιμότητα τοῦ ἀποκαλούμενου «κοινωνικοῦ κράτους» που ἐπιδιώκει τὴν «κοινωνικὴ εἰρήνη» βασιζόμενο στην ταξικὴ συνεργασία.

Μπροστά σ' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση, τὸ κυρίαρχο κοινωνικοπολιτικὸ συγκρότημα ἐμφανίζεται διστακτικὸ ἄδυνατὲ ἢ φοβάται νὰ κάμει στοιχειώδεις πολιτικές παραχωρήσεις και νὰ ἀναγνωρίσει τὸ εργατικὸ κίνημα ὡς ἰσότιμο και νόμιμο συνομιλητὴ. Κάτι που ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀστικὴ τάξη ἀναγκάστηκε νὰ δεχθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεσοπολέμου.

Τὸ ἑλληνικὸ εργατικὸ κίνημα ὠθεῖται ἔτσι ἀπὸ τὰ πράγματα στην ἀγωνιστικὴ διεκδίκηση τῶν πῶ στοιχειωδῶν δικαιωμάτων του παλεύοντας για τὴ διασφάλιση τῶν ἱστορικῶν του κατακτήσεων.

Δὲν εἶναι πάντως ἡ ξεθωριασμένη ελευθερία της εργασίας που μπορεί νὰ ἀντιταχθεῖ στο δικαίωμα της απεργίας και νὰ ἐμποδίσει τις διεκδικήσεις τῶν εργατῶν. Γιατὶ τόσο τὸ περιεχόμενο της ὄσο και ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωσή της εἶναι ἀμφίβολα. Καταρχὴν, ἔστω και ἂν ἡ ελευθερία της εργασίας θεωρεῖται, πᾶγια σ' ἐμᾶς, αὐτόνοητο δικαίωμα της φιλελεύθερης συνταγματικῆς τάξης, ἡ συνταγματικὴ της κατοχύρωση δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ρητὴ. Ἀπλῶς συνάγεται με ἔμμεσο τρόπο ἀπὸ τὴ διάταξη που καθιερώνει γενικὰ τὴν ελευθερία «δράσεως και κινήσεως τοῦ ἀτόμου». Πρόκειται για τὸ ἄρθρο 5 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος που διασφαλίζοντας τὴν προσωπικὴ ελευθερία —παρεπόμενη συνέπεια της ὁποίας θεωρεῖται συνήθως ἡ οικονομικὴ ελευθερία— ὀρίζει στὴ μὲν πρώτη παράγραφο, ὅτι «ἕκαστος δικαιούται νὰ ἀναπτύσσει ελευθέρως τὴν προσωπικότητά του και νὰ συμμετέχη εἰς τὴν κοινωνικὴν, οικονομικὴν και πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας, ἐφ' ὄσον δὲν προσβάλλει τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων και δὲν παραβιάζει τὸ Σύνταγμα ἢ τὰ χρηστά ἤθη», στὴν παράγραφο 3 λέει ὅτι «ἡ προσωπικὴ ελευθερία εἶναι ἀπαραβίαστος».

Διερωτάται ὁμως κανεὶς κατὰ πόσο οἱ σύγχρονες ἐκφάνσεις της ελευθερίας οικονομικῆς δραστηριότητας παραμένουν ἀκόμη ἀτομικές. Κατὰ πόσο ἡ οικονομικὴ ελευθερία ἀφορᾷ ἀκόμη ἀτομικὲς ἐπιχειρήσεις ἢ τὴν ἐπαγγελματικὴ ελευθερία κάποιου συγκεκριμένου προσώπου, και ὄχι κάποια Ἐνώνημη Ἐταιρεία προσωποποιούμενη μόνο ἀπὸ τὸ κεφάλαιό της. Στὴν πραγματικότητα, φορέας και ὑποκείμενο της πολυάλλητης «ἀτομικῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας» εἶναι κάποια ἀφηρημένη ὄντοτητα που καλεῖται ἐπιχείρηση, που μόνο κατὰ πλάσμα

Ἄρθρον 22.

1. Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ δικαίωμα και τελεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους, μεριμνῶντος διὰ τὴν δημιουργίαν συνθηκῶν ἀπασχολήσεως πάντων τῶν πολιτῶν και διὰ τὴν ἠθικὴν και ὕλικὴν ἐξύψωσιν τοῦ εργαζομένου ἀγροτικῶν και ἀστικῶν πληθυσμοῦ.

Πάντες οἱ εργαζόμενοι ἀνεξαρτήτως φύλου ἢ ἄλλης διακρίσεως, δικαιούνται ἴσης ἀμοιβῆς δι' ἴσης ἀξίας παρεχομένην ἐργασίαν.

διαγυμνουοφδαλμου

δικαίου μπορεί να έκληφθει σαν πρόσωπο. Στη σημερινή φάση ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος, η ελευθερία της εργασίας ρυθμίζει σχέσεις άποστεωμένες και τυπικές. Δεν αφορά τόσο την ελευθερία του ατόμου όσο την ελευθερία του *Κεφαλαίου να παράγεται και να αναπαράγεται*. Και όσοι εξακολουθούν να την επικαλούνται για να διαφυλάξουν, όπως λέν, την αξιοπρέπεια του ατόμου, μεταβάλλονται συνειδητά ή άσυνειδητα σε προστάτες της αξιοπρέπειας του Κεφαλαίου.

Συναφές μ' αυτό το θέμα είναι και το ζήτημα του τί ακριβώς έννοούμε όταν μιλάμε για την ελευθερία του ατόμου, ή πιδ συγκεκριμένα, έναντι τίνος προστατεύεται ή οικονομική ελευθερία. Κατά την κρατούσα άποψη ή ελευθερία αυτή προστατεύει το δικαίωμα ανάπτυξης οποιασδήποτε οικονομικής δραστηριότητας χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Στην προκειμένη όμως περίπτωση πρόκειται μάλλον για το δικαίωμα του εργοδότη να προσλαμβάνει ή να απολύει εργαζόμενους - μισθωτούς σύμφωνα με τις ανάγκες της επιχείρησης, καθώς και για το δικαίωμα του εργάτη να προσφέρει την εργατική του δύναμη όπου και όσο τον συμφέρει, και όχι για την προστασία του εργαζόμενου *έναντι* του κράτους. Το κράτος άπλως όφείλει να προστατεύσει και έναντι των *τρίτων* την ανεμπόδιστη άσκηση της οικονομικής ελευθερίας, εφόσον όμως αυτή ή άσκηση δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων —που στην περίπτωσή μας ταυτίζονται με το δικαίωμα της απεργίας.

Τότε μόνο όμως οι απεργοί προσβάλλουν την ελευθερία της εργασίας, σύμφωνα με το άρθρο 332 του Π.Κ., όταν *πριν* από την έναρξη της απεργίας εξαναγκάζουν τρίτους να μετάσχουν σ' αυτήν, και όταν ή απεργία άποσκοπεί στη μεταβολή των όρων της σύμβασης εργασίας. Και ερωτάται, σε ποιές από τις τρεις άπεργίες, που αναφέραμε στην αρχή του σημειώματος, πληρούνταν οι προϋποθέσεις του άδικήματος «του εξαναγκασμού πρδς παύσιν εργασίας»; Σε καμία κατά τη γνώμη μας.

Σχετικά με τη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της εργασίας, θα μπορούσε ακόμη να αντιπροτείνει κανείς ότι ή άνάλογη θεμελίωση προκύπτει τώρα από τη διάταξη 22 του νέου Συντάγματος που μιλά ρητά για το δικαίωμα της εργασίας: «Η εργασία άποτελεί δικαίωμα και τελεί υπό την προστασίαν του Κράτους...» Και αυτό όμως είναι άμφισβητούμενο, διότι το *δικαίωμα* της εργασίας συνιστά κατά πρώτο λόγο *άξιωση θετικής* παροχής εκ μέρους του κράτους· ενώ ή *ελευθερία* της εργασίας νοείται κυρίως σαν μιá *άρνητική* άξιωση κατά του κράτους ή των τρίτων για *άποχή*. Στις άστικές κοινωνίες το δικαίωμα της εργασίας άποτελεί προγραμματική άρχή ή έστω συνταγματική έντολή για *παροχή* εργασίας σ' όλους τους εργαζόμενους - πολίτες. Έπιτάσσει τη δημιουργία συνθηκών για πλήρη άπασχόληση και άπαγορεύει την άναγκαστική εργασία, τίποτε περισσότερο.

Με όλα αυτά θέλουμε άπλως να τονίσουμε ότι ενώ ή ελευθερία της εργασίας δεν κατοχυρώνεται ρητά πουθενά στο Σύνταγμα, αλλά σαν άπόηχος μακρινού παρελθόντος στερείται και συγκεκριμένου περιεχομένου, το δικαίωμα της απεργίας και προβλέπεται και καθιερώνεται ρητά: το άρθρο 23 όρίζει ότι «ή άπεργία άποτελεί δικαίωμα, άσκειται δέ υπό των νομίμως συνεστημένων συνδικαλιστικών όργανώσεων πρδς διαφύλαξιν και προαγωγήν των οικονομικών και εργασιακών έν γένει συμφερόντων των εργαζομένων». Η εργοδοσία και οι άπεργοσπάστες λοιπόν είναι εκείνοι που παρεμποδίζουν παράνομα την άκώλυτη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, και δεν είναι οι απεργοί εκείνοι που προσβάλλουν την ελευθερία της εργασίας.

Όταν επομένως ή πολιτική έξουσία τάσσειται άνεπιφύλακτα, στο όνομα της ελευθερίας της εργασίας, με το μέρος της εργοδοσίας, το εργατικό κίνημα νομιμοποιείται να προασπίσει τα κατακτημένα «κοινωνικά του δικαιώματα» προτάσσοντας το Νόμο που ύπηρετεί το δικίο του εργάτη.

A. MANITAKHS

Άρθρον 332.

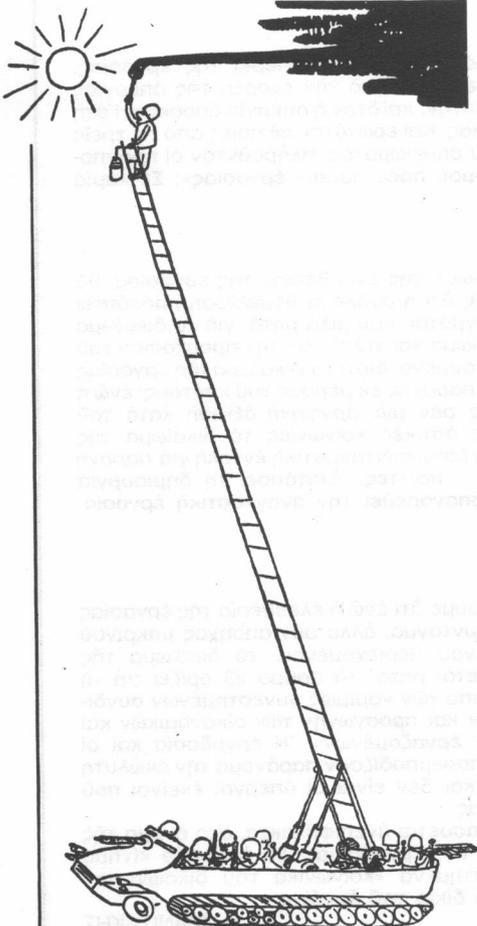
Έξαναγκασμός πρδς παύσιν εργασίας.

“Οστις διά βίας ή άπειλής έξαναγκάζει τινά να συμμετάσχη εις ένωσην, σκοπούσα την ομαδικήν παύσιν της εργασίας προς έπιτυχίαν της μεταβολής των όρων της περι αυτής συμβάσεως ή παρεμποδίζει τινά να άποχωρήση τοιαύτης ένωσης, τιμωρείται διά φυλακίσεως μέχρι έτους ή διά χρηματικής ποινής.

ουμλαβφουονιμγαιό

«Έφταετίας» τέλος!

του Άριστόβουλου Μάνεση

Έφτά χρόνια και τρεις μήνες καταδυναστεύσε τόν ελληνικό λαό ή ξενοκίνητη στρατοκρατική δικτατορία. Όσο κρατούσε, ναρκισσευόταν να αυτοχαρακτηρίζεται —και επέβαλε να την αποκαλούν με τὸ ψευδώνυμο— «επανάσταση». Ἀπὸ τότε ὅμως πού ἔπεσε, διαμορφώθηκε «τεχνηέντως» μιὰ τάση νὰ μὴν τὴν λένε και πάλι με τ' ὄνομά της ἀλλά, τὴ φορὰ αὐτή, με τὰ χρόνια της. Ἔτσι πολλοὶ λένε εὐγενικά: ἡ «έφταετία» διέπραξε τὴν προδοσία τῆς Κύπρου, ἡ έφταετία ἀπομόνωσε διεθνῶς τὴ χώρα, ἡ έφταετία ἔκανε βασανιστήρια, ἡ έφταετία ἐξόρισε χιλιάδες πολίτες ἡ ἀπέλυσε χιλιάδες ὑπαλλήλους. Ἡ ἀκόμη: τὰ ἐγκλήματα ἡ τὰ ἔργα ἡ οἱ συνέπειες τῆς έφταετίας· οἱ ὑπεύθυνοι ἡ οἱ συνεργάτες τῆς έφταετίας· ἡ ἐποχὴ ἡ τὰ χρόνια τῆς έφταετίας· ἡ κατάρρευση τῆς έφταετίας. Ἐφταετία ὅμως δὲν σημαίνει παρὰ «έφτά χρόνια». Καθεαυτὰ τὰ έφτά ἡ τὰ ὀσαδήποτε χρόνια οὔτε ἐγκλήματα διαπράττουν οὔτε ἔργα κάνουν οὔτε προβαίνουν σὲ ἐκτοπίσεις οὔτε ὑπαλλήλους ἀπολύουν οὔτε συνεργάτες ἔχουν οὔτε καταρρέουν. Στὶς 23 Ἰουλίου 1974 δὲν ἔπεσε ἡ έφταετία· ἔπεσε ἡ δικτατορία.

Εἶναι πολὺ ὑπουλη ἰδεολογικά αὐτὴ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ πολιτικοῦ ὄρου «δικτατορία» με τὸν χρονολογικὸ ἀπλῶς ὄρο «έφταετία», ὁ ὁποῖος, ἄχρους και ἄσομος καθὼς εἶναι, ἀποκρύπτει πόσο μαύρη και πόσο βρωμερὴ ἦταν ἡ έφτάχρονη τυραννία. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιτήδεια λειτουργία τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ λόγου», ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἐπιδιώχτηκε στὰ χρόνια τῆς δικτατορίας —«ἐπὶ έπταετίας» θὰ ἔ-

λεγαν— με τὴν ἐπίμονη και διαστρεβλωτική χρησιμοποίηση τῶν ὄρων «Ἐπανάσταση» και «Ἔθνος». Ἡ χούντα μαγάρισε τὴ λέξη «επανάσταση», προσπαθώντας νὰ κρύψει κάτω ἀπ' αὐτὴν τὸ ἀντιλαϊκὸ τῆς πραξικόπημα. Καὶ ξευτέλισε τὴ λέξη «Ἔθνος», σκεπάζοντας μ' αὐτὴν τὸ ξεπούλημα τῆς πατρίδας στὰ ξένα ἰμπεριαλιστικά συμφέροντα.

Με τὴ μόνιμη και παραπειστική σύζευξη τῶν ὄρων «Ἐπανάσταση» και «Ἔθνος» —«Ἐθνική Ἐπανάσταση»— οἱ κρατούντες προσπάθησαν συστηματικά νὰ παρεμποδίσουν λογικὲς και συναισθηματικὲς ἀναφορὲς σὲ ἄλλες σημασίες, ποιοτικά και ἱστορικά διαφορητικές, αὐτῶν τῶν ὄρων και ἔτσι νὰ τοὺς ἀδειάσουν ἀπ' τὸ λυτρωτικό τους περιεχόμενο, ἀποστειρώνοντας και ἐξουδετερώνοντας ἰδεολογικά και τὴν ἔννοια τῆς Ἐπανάστασης και τὴν ἔννοια τοῦ Ἔθνους. Δὲν τὸ κατάφεραν. Παρὰ τὴ χρήση και κατάχρηση τόσο τῶν ἰδεολογικῶν ὄσο και τῶν κατασταλτικῶν μηχανισμῶν καταναγκασμοῦ, δὲν κατόρθωσε ἡ δικτατορία νὰ ἐδαιωθεί και νὰ ἐπιζήσει. Ἔτσι, ἔμεινε «έφταετία»...

Ἔργο μιᾶς μικρῆς ὁμάδας συνωμοτῶν ἄξιωματικῶν λένε ὅτι ὑπῆρξε ἡ δικτατορία. Τοῦτο εἶναι σωστὸ μόνο στὸ βαθμὸ πού ἡ διαπίστωση ἀναφέρεται στὰ πρόσωπα πού παρασκευάζαν ἀπὸ καιρὸ και πραγματοποιήσαν με τὴ βία και τὴν ἀπάτη τὸ πραξι-

οῦ ὄργανο τῆς ὀλιγαρχίας και τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ

κόπημα της 21ης 'Απριλίου 1967. "Ασχετα όμως αν τα πρόσωπα αυτά ήταν άδιστακτα ή αποτροπή ή ήλιθια ή άφρονα ή άμαθη ή άσυνείδητα ή όλα τουτ'α μαζί, είναι σήμερα γεγονός άναμφισβήτητο ότι το έγγχείρημά τους θά ήταν άδύνατο αν δέν ύπήρχαν οι συγκεκριμένες δομές του έλληνικού κατεστημένου και ή σύνδεσή του με τ'α στρατιωτικά και οικονομικά συμφέροντα της ύπερατλαντικής συμμάχου του, που έδωσε τις εύλογες της στο έγγχείρημα.

Πρωταρχικός και άμεσος σκοπός του πραξικοπήματος της 21ης 'Απριλίου ήταν ή αποτροπή της διεξαγωγής των εκλογών που είχαν προκηρυχτεί για τις 28 Μαΐου 1967. Αυτό τ'ο είχε όμολογήσει σε ξένο άνταποκριτή, με τη γνωστή άφέλειά του, ό Παπακώδς. Είναι πολύ χαρακτηριστικό, ότι βασικός στόχος της δικτατορίας ήταν να μη μπορέσει ό λαός να μιλήσει και να προωθήσει τις πολιτικές και κοινωνικές διεκδικήσεις του. Η άνάσχεση πραγματοποιήθηκε με την κατάργηση των δημοκρατικών διαδικασιών. "Άλλ' αυτό δέν άρκοϋσε. "Έπρεπε ό λαός να φιμωθεί και να άκινήτοποιηθεί, έπρεπε να μπει και να κρατηθεί στο γύψο, όπως παραστατικά, με τόν κννισμό του, τ'ο είπε ό Παπαδόπουλος λίγες μέρες μετά από τ'ο πραξικόπημα. Γιατί είχε γίνει επικίνδυνος ό έλληνικός λαός. "Όχι βέβαια για τόν έαυτό του, όπως ίσχυρίστηκαν οι πραξικοπηματίες που θέλησαν, πατερναλιστικά, να τόν σώσουν, παρά τή θέλησή του, από τή θέλησή του που θά εκδήλωνε στις εκλογές... Είχε γίνει επικίνδυνος για τήν έγγχώρια όλιγαρχία και τόν άμερικανικό ίμπεριαλισμό.

"Ο κίνδυνος άνέκυψε από τή στιγμή που ή οικονομική άνάπτυξη, ή έκβιομηχάνιση της χώρας και οι συναφείς μεταβολές των κοινωνικών δομών έπέφεραν σημαντικές πολιτικές διαφοροποιήσεις και συνέτειναν σε μιά σχετική ριζοσπαστικοποίηση των λαϊκών μαζών, ενώ παράλληλα μιά μερίδα της κυρίαρχης τάξης έδειχνε τάσεις άπαλλαγής από τήν παραδοσιακή ξένη εξάρτηση. Αυτές οι εξέλιξεις ήταν έπόμενο να όδηγήσουν σε κρίση. "Από τή μιά μεριά τ'ο στρατιωτικό-βιομηχανικό πλέγμα των 'Ηνωμένων Πολιτειών της 'Αμερικής, —τ'ην κυρίαρχη και ρυθμιστική θέση του όποιου είχε ρητά όμολογήσει, άποχωρώντας άπ' τόν Λευκό Οίκο, ό πρόεδρος 'Αιζενχάουερ (που δέν ήταν άλλωστε ούτε άριστοτερός ούτε καν κεντρικός)— ήθελε να έχει εύχέρεια κινήσεων στο γεωγραφικό χώρο της ανατολικής Μεσογείου, τόν όποιο και έλεγχε συνεχώς μετά από τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. "Από τήν άλλη μεριά, όσον καιρό ό έλεγχος αυτός ήταν έφικτός, ειδικά στην 'Ελλάδα, μέσω του κοινωνικοπολιτικού κατεστημένου που κινούνταν στο ύπαρξον θεσμικό πλαίσιο —με μόνιμο τοποτηρητή των ξένων και σταθερό προασιπτή των ντόπιων όλιγαρχικών συμφερόντων τ'ο Παλάτι, με τούς

Παύλους και τις Φρειδερίκες, δεχόμενο τις έπεμβάσεις, τότε άνοιχτες και τότε συγκαλυμμένες, των έκάστοτε άμερικανών πρεσβευτών— ή λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος ήταν όχι μόνον άνεκτή, αλλά και χρήσιμη. "Όταν όμως άρχισαν να έμφανίζονται συμπτώματα «άνυποταξίας», τ'ο Παλάτι χρειάστηκε να παίξει δραστικά τόν άνασχετικό ρόλο του, παρεμβαίνοντας άπροκάλυπτα στον πολιτικό βίο της χώρας και αντίτάσσοντας τή δική του άνευθύνη, κατά τ'ο Σύνταγμα, θέληση στη θέληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. "Έτσι, ύστερα από τόν έξαναγκασμό σε παραίτηση του Κ. Καρμανλή, τ'ο 1963, από τόν βασιλιά Παύλο, ή εκλογική νίκη της "Ένωσης Κέντρου και ή Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου άντιμετωπίστηκαν με συνεχώς αυξανόμενη δυσπιστία από τούς 'Αμερικανούς και τήν άντιδραστική όλιγαρχία.

Είναι πιά σήμερα γνωστό ότι ή πολιτική του Παπανδρέου στο έθνικό θέμα της Κύπρου και ή άρνησή του να συμμορφωθεί προς τις σχετικές ύποδείξεις του προέδρου Τζόνσον ύπήρξε μιά άπ' τις κυριότερες αίτίες της άποπομπής του από τήν έξουσία. Και ή άποπομπή αυτή έγινε άναπόφευκτη από τή στιγμή που ό λαοπρόβλητος Πρωθυπουργός προσάβησε να θέσει ύπό τόν έλεγχο της ύπεύθυνης κυβέρνησής του τις "Ένοπλες Δυνάμεις που παρέμεναν «στεγανό» του Παλατιού και του ΝΑΤΟ. "Έτσι, τόν 'Ιούλιο 1965 ό Κωνσταντίνος δ' Β' ή ΙΓ', ή πάντως ό τελευταίος, έξαναγκάζει σε παραίτηση τόν Γ. Παπανδρέου, παρόλο που αυτός είχε τή «δεδηλωμένη» έμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής και του 53% του έλληνικού λαού. Μ' αυτό τόν τρόπο άνοιξε ό δρόμος για τήν προπαρασκηυή και έπιβολή της δικτατορίας. "Ο λαός άντιστάθηκε στη βασιλική περιφρόνηση της ψήφου του. Και δεξύτατη ύπήρξε τότε ή πολιτική κρίση που άκολούθησε τήν άντισυνταγματική ένεργεια του Κωνσταντίνου. "Άλλά τ'ο Παλάτι και ή δεξιά, με τή βοήθεια των θλιβερών άποστατών και των άμερικανικών ύπηρεσιών κατόρθωσαν να άποφύγουν τήν άμεση διεξαγωγή εκλογών που θά έλυναν δημοκρατικά τήν κρίση. Με τήν άνάπτυξη ενός μαζικού δημοκρατικού κινήματος οι άντιπροσωπευτικές διαδικασίες είχαν άποβεί επικίνδυνες για τ'ο κατεστημένο και τούς πάτρωνές του. Γι' αυτόν τ'ο λόγο, όταν μετά από καθυστέρηση δύο χρόνων οι εκλογές φάνηκαν πιά άναπόφευκτες, έπρεπε να άποτραπεί ή χρησιμοποίηση και άξιοποίηση των κοινοβουλευτικών θεσμών από τις άνερχόμενες κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις.

"Ο ρόλος όμως του Παλατιού για τήν άναγκάιση του λαϊκού ρεύματος είχε λήξει. "Ήταν πιά ή σειρά του πιό δυναμικού και έξαχου στηρίγματος του καθεστώτος: του στρατού. Και έπειδή ή ήγσειά του, ή «μεγάλη χούντα», δίσταζε —όχι γιατί οι στρατηγοί είχαν δημοκρατικές εύαισθησι-

ες, αλλά γιατί έξαρτούσαν τήν έπιβολή της δικτατορίας από τή συγκατάθεση του βασιλιά τους, που άσκοϋσε, παρά τ'ο Σύνταγμα της «βασιλευομένης δημοκρατίας», πραγματικές έξουσίες άρχηγού των ένόπλων δυνάμεων κατ' έπιβίωση της μοναρχικής άρχής— τούς πρόλαβε ή συνωμοτική ομάδα των άδιστακτων μαύρων συνταγματαρχών που οι σχέσεις τους με τις άμερικανικές ύπηρεσίες πληροφοριών (C.I.A.) είναι σήμερα βεβαιωμένες.

"Η «μικρή χούντα», άφου με τήν προστασία των άνακτόρων και τήν άνοχή των κυβερνήσεων των άποστατών είχε καταλάβει θέσεις-κλειδιά στο στρατό, έδρασε γκαγκοτερικά, μέσα στη νύχτα, στο όνομα του στρατού, του βασιλιά και του έθνους, για να προδώσει τελικά και τ'ο στρατό και τ'ο βασιλιά της και τ'ο έθνος. Και έγκατέστησε στην 'Ελλάδα τ'ο τυραννικό καθεστώς της 21ης 'Απριλίου τις παραμονές άκριβώς της δξυνης της κρίσης στη Μέση 'Ανατολή και του πολέμου των έξι ήμερών...

"Έργα και ήμέρες της Δικτατορίας

Δέν ύπήρξε έγγλημα που να μη διέπραξαν οι έγκάθετοι των Η.Π.Α. δικτάτορες: έσχάτη προδοσία, στάση, άπάτες, καταχρήσεις έξουσίας, βασανιστήρια, άνθρωποκτονίες, παράνομες συλλήψεις και κατακρατήσεις, φυλακίσεις και έκποπίσεις χιλιάδων πολιτών. Αύθαίρετες στερήσεις ίθαγενείας και άπολύσεις δημοσίων και ιδιωτικών ύπαλλήλων, έργατών, πανεπιστημιακών, δικαστικών, μητροπολιτών, άξιωματικών των ένόπλων δυνάμεων και των σωμάτων άσφαλείας. Κατέλυσαν τις πολιτικές και άτομικές έλευθερίες του έλληνικού λαού, άπαγόρευσαν τή λειτουργία των κομμάτων και κάθε πολιτική δράση και κριτική, για να μποροϋν να κυβερνοϋν άνεξέλεγκτοι, αυτοί μόνιμο άποφασίζοντας για όλους και για όλα. Διατήρησαν σε ίσχύ επί έφτά χρόνια χωρίς διακοπή —έκτός από ένα δίμηνο (τ'ο φθινόπωρο του 1973)— τήν κατάσταση πολιορκίας. Τριπλασίασαν τ'ο έξωτερικό δημόσιο χρέος της χώρας, ύποτίμησαν δύο φορές τ'ο έθνικό νόμισμα, πενταπλασίασαν τ'ο έλλειμμα ίσοξυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Τρομοκρατία, χαφιεδισμός, εύνοιοκρατία, καταχρήσεις, κατασπατάληση του χρήματος των έλλήνων φορολογουμένων. Παράνομα έπιβλήθηκε και άνομοποιήτο παρέμεινε ως τ'ο τέλος τ'ο καθεστώς της χούντας. Καθεστώς άύθαιρεσίας: οι κρατούντες δέν δέχθηκαν ποτέ να αυτοπεριοριστοϋν, ύπάρχοντας τήν άσκηση της έξουσίας τους σε νομικούς κανόνες σταθερούς και προκαθορισμένους. Προτιμοϋσαν να κυβερνοϋν μέρα με τή μέρα, «συμπτωματικά» και

‘Ο λαός μας στην τρομοκρατία άντέταξε πότε την περιφρόνηση, πότε την ειρωνεία, πότε τη σιωπή, πότε τό λόγο. Και πάντα την αντίσταση.

«περιστσιαικά», χωρίς πρόγραμμα άλλο εκτός από την παραμονή τους στην έξουσία, και χωρίς να δεσμεύονται από Συντάγματα και νόμους, ούτε καν τα «Συντάγματα» και τους νόμους που οι ίδιοι θέσπιζαν. Έτσι παραβίαζαν ακόμη και τη δική τους νομιμότητα, εξυπηρετώντας αδιάσπαστα τη σκοπιμότητα της διατήρησής τους με κάθε τρόπο στην έξουσία. Άπέναντι σ’ αυτή την άνομη οργανωμένη βία οι κυβερνώμενοι έμεναν νομικά άνυπεράσπιστοι στο έλεος των κρατούντων που κυριαρχούσαν χωρίς έλεος.

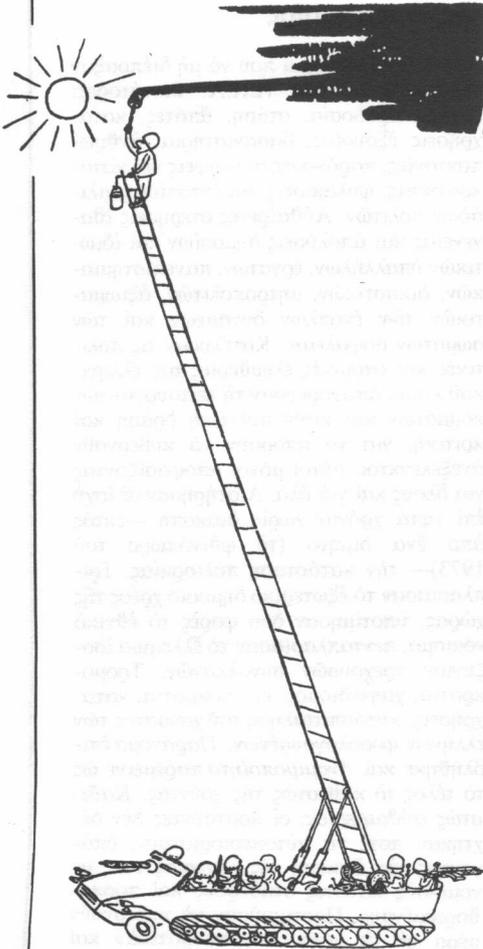
Τό καθεστώς της 21ης Άπριλίου ύπήρξε τό πιο μακροχρόνιο δικτατορικό καθεστώς της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Και όμως ή διάρκειά του ήταν σχετικά σύντομη, αν λάβουμε ύπόψη ότι παρόμοια αυταρχικά καθεστώτα διατηρήθηκαν πολύ περισσότερο καιρό σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες: 48 χρόνια στην Πορτογαλία, 37 στην Ίσπανία (και συνεχίζεται), 21 στην Ίταλία, 12 στη Γερμανία. Στην Ελλάδα τό προηγούμενο αυταρχικό καθεστώς, ή δικτατορία της 4ης Αυγούστου, που είχε εγκαθιδρυθεί τό 1936 από τον Μεταξά με την έγκριση του Γεωργίου Β’ κατά την περίοδο της γενικής ανόδου του φασισμού στην Ευρώπη, διήρκεσε μέχρι τό 1941, ως την έχθρική κατοχή, δηλαδή πέντε σχεδόν χρόνια. Αυτά μαζί με τα έφτά πρόσφατα κάνουν δώδεκα. Αν προσθέσουμε ακόμη ένα χρόνο για τους μήνες της δικτατορίας του Πάγκαλου (1925-1926) και του Κονδύλη (1935), συμπεραίνουμε ότι τό σύνολο των ετών που ό ελληνικός λαός έζησε, μετά από την ίδρυση και τη διεθνή άναγνώριση, τό 1830, του σύγχρονου ελληνικού κράτους, σε δικτατορικό καθεστώς δεν ξεπερνά τα 13. ‘Ο άριθμός αυτός γίνεται τό πολύ πολύ 23, αν ύπολογίσουμε και την άπόλυτη μοναρχία (1833-1843) που είχαν άρχικά επιβάλει στη χώρα οι Μεγάλες Δυνάμεις. Κανένας βέβαια δεν ισχυρίζεται ότι τα ύπόλοιπα 139 χρόνια, από τό 1843 ως σήμερα, ό ελληνικός λαός έζησε σε άψογο καθεστώς πολιτικής δημοκρατίας. ‘Ωστόσο θεσμοί φιλελεύθεροι και δημοκρατικοί, καρπός αδιάκοπων λαϊκών αγώνων και κατακτήσεων, λειτουργούσαν πάντα, πότε λιγότερο και πότε περισσότερο άσχημα, πότε ύποτυπωδώς και πότε ουσιαστικότερα, αλλά πάντως λειτουργούσαν συνεχώς και μάλιστα όταν ακόμη, στα τέλη του περασμένου και στις άρχές αυτού του αιώνα, σε πολλά άλλα ευρωπαϊκά κράτη κυριαρχούσε ή άπολυταρχία των μοναρχών.

‘Οσο για τις έπεμβάσεις του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, ύπήρξαν μόν και άλλα προηγούμενα. ‘Ο ρόλος όμως του στρατού δεν έγινε αντιδραστικός παρά μόνον ύστερα από τό 1935, άφότου, κατά τό μεσοπόλεμο, δξύνθηκαν για πρώτη φορά οι σύγχρονοι κοινωνικοί ανταγωνισμοί. Παλιότερα, στο ύπανάπτυκτο οικονομικο-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, όταν ό

στρατός επενέβαινε ως ή μόνη στερεά οργανωμένη κοινωνική ομάδα, έπαιζε προοδευτικό ρόλο (όπως συμβαίνει και σήμερα σε ύπανάπτυκτες χώρες). Και είχε τη συμπάρσταση των προοδευτικών στοιχείων του έθνους, γιατί γινόταν άντικειμενικά όργανο των άνερχομένων εκάστοτε κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων. Αυτός είναι ό λόγος που άμέσως μετά από καθεμιά από τις παλιότερες έπεμβάσεις (του 1843, του 1862, του 1909, του 1922), που μεταβάλλονταν σε μαζικά πολιτικά κινήματα, οι στρατιωτικοί παραχωρούσαν πάντα τη θέση τους, σε χρονικό διάστημα μικρότερο του έτους, σε εκλεγμένη Συντακτική Συνέλευση ή άναθεωρητική Βουλή, ή οποία ανανέωνε τους πολιτικούς θεσμούς με τρόπο όλοένα και πιο δημοκρατικό.

‘Η δικτατορία της 21ης Άπριλίου 1967, που εκκολάφτηκε μέσα από τους κόλπους της αντιδραστικής δεξιάς και των ξένων και έγχώρων μυστικών ύπηρεσιών, δεν έχει ασφαλώς καμιά όμοιότητα με τα παλαιά εκείνα στρατιωτικά κινήματα. ‘Οχι μόνον δεν έξέφρασε, αλλά άπεναντίας άντιστρατεύθηκε τις άγωνιστικές φιλελεύθερες και δημοκρατικές παραδόσεις του λαού μας, οι όποιες συνυφασμένες και με την ψυχρόσυνθεση, τη νοοτροπία και την ιστορική του πείρα, παίζουν —παράλληλα με άλλους οικονομικο-κοινωνικούς παράγοντες— ρόλο προσδιοριστικό στην εξέλιξη και διαμόρφωση των πολιτικών μας θεσμών. Έτσι ήταν φυσικό να έπηρεάσουν και τη διάρκεια της πρόσφατης στρατιωτικής δικτατορίας.

Έάν ή δικτατορία στις δυο φάσεις της, την προσωπική παπαδοπουλική και την άπρόσωπη ιωαννιδική, κατόρθωσε να έπιζήσει έφτά και πλέον χρόνια, τούτο όφειλεται βασικά: Πρώτον, στην ένεργό και άποφασιστική ύποστήριξη και ένίσχυση —στρατιωτική, οικονομική, διπλωματική— των ‘Ηνωμένων Πολιτειών της Άμερικής. Δεύτερον, στην άνοχη και την έμμεση ύποστήριξη που άντικειμενικά της παρείχαν, διατηρώντας μαζί της διπλωματικές, έμπορικές, πολιτιστικές κ.ά. σχέσεις, οι κυβερνήσεις των περισσότερων χωρών, μικρών και μεγάλων, δυνάμεων και ύπερδυνάμεων, τόσο στη Δύση, όσο και στην Άνατολή, ακόμη και στην Άπω Άνατολή. Τρίτον, στο γεγονός ότι ή κρατική έξουσία, ως οργανωμένη βία, διαθέτει στην εποχή μας τελειοποιημένα και συντριπτικά μέσα καταναγκασμού, καταπίεσης και καταστολής, που άπέναντί τους πολύ δύσκολα μπορούν να άντεπεξέλθουν λαϊκές έξεγέρσεις, εκτός αν έχουν έρεισματα μέσα σ’ αυτό τον ίδιο κρατικό μηχανισμό. Για να ύποδηλώσει την προσωρινότητα και τις αδυναμίες των αυταρχικών καθεστώτων, ένα άπόφθεγμα που άποδίδεται στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη λέει ότι «με τις λόγες όλα μπορεί να τα καταφέρει κανείς, εκτός από τό να καθήσει πάνω τους». Οι

σύγχρονοι όμως στρατοί αντί για λόγους διαθέτουν τάνκς. Και πάνω στα τάνκς μπορεί ασφαλώς να καθήσει κανείς πολύ πιο άνετα...

Και όμως οι άπριλιανοί και νοεμβριανοί δικτάτορες, κάθε άλλο παρά άνετα κάθισαν πάνω στα «τεθωρακισμένα» τους. Γιατί το στρατοκρατικό καθεστώς έμεινε άπομονωμένο από το λαό. Παρά την τρομοκρατία και τους έγκριστους, παρά τη δημαγωγία και την προπαγάνδα —την καταθλιπτική, όσο και βλακώδη— δεν κατάφερε να αποκτήσει την παραμικρή λαϊκή βάση, ούτε καν όση διέθεταν τα κλασικά φασιστικά καθεστώτα. Βέβαια, είχε την ύποστηριξη του ξένου μονοπωλιακού κεφαλαίου και της εγχώριας οικονομικής ολιγαρχίας. Βρήκε ακόμη και μερικούς συνεργάτες —δύλους, και τούτο είναι χαρακτηριστικό, ανθρώπους μειωμένου ήθους ή μειωμένης νοημοσύνης ή και τα δυο— που επιδίωξαν ή πάντως δέχτηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους δυνάστες του ελληνικού λαού, βοηθώντας τους είτε στην Κυβέρνηση σαν ύπουργοί, ύφυπουργοί ή γενικοί γραμματείς· είτε στη διοίκηση σαν νομάρχες ή διοικητές οργανισμών και τραπέζων ή στρατιωτικοί ήγέτες ή διορισμένοι δήμαρχοι, δημοτικοί και κοινοτικοί σύμβουλοι ή διευθυντές ή σύμβουλοι διαφόρων οργανισμών και επιχειρήσεων· είτε σαν τεχνοκράτες «άπολιτικοί» και υπηρεσιακοί, αλλά πάντα υπηρετικοί, ειδικοί επιστήμονες, οικονομολόγοι ή τεχνικοί συνταγματολόγοι ή διεθνολόγοι· είτε σαν «πολιτευόμενοι» που βρήκαν την ευκαιρία να δράσουν πολιτικά με τον μονόλογο, χωρίς αντιπάλους, μέσα στο πολιτικό νεκροταφείο που ήταν ή Ελλάδα κάτω από τον στρατιωτικό νόμο, γελοιογραφίες «βουλευτών», σαν μέλη της λεγόμενης Συμβουλευτικής Έπιτροπής ή παράγοντες παρακρατικών «πολιτικών κινήσεων» όπως το ΕΠΟΚ κ.τ.τ.

Τέτοιοι καιροσκόποι, μωροφιλόδοξοι, άγύρτες, άριβίστες, τυχοδιώκτες, άμοραλιστές —ή δειλοί, δειλίοι, κουτοπόνηροι, μικρόνοες, άβουλοι, επιπόλαιοι— δλος αυτός ο χυδαίος συρφετός των άσπόνδυλων γλοιωδών μαλακίων που βρήκαν την ευκαιρία να αναροχηθούν ξεποντας, ξεφύτρωσε δυστυχώς παντού: στη Δικαιοσύνη (με έπικεφαλής τον Άρειο Πάγο και το Συμβούλιο της Έπικρατείας), στην Έκκλησία, στα Πανεπιστήμια, στις Ένοπλες Δυνάμεις, στην Άκαδημία, στις δημόσιες υπηρεσίες, στα έλευθέρια έπαγγέλματα, στη δημοσιογραφία, στα εργατικά συνδικάτα. Ωστόσο αυτά τα φαινόμενα ραγιαδισμού ήταν —έξω ιδίως από το χώρο του κατεστημένου— ευτυχώς μεμονωμένα.

Η μεγάλη μάζα του ελληνικού λαού άρνήθηκε να αναγνωρίσει το δικτατορικό καθεστώς και να συνεργαστεί μαζί του. Όχι μόνο δεν προσχώρησε και δεν συγκατατέθηκε σ' αυτό, αλλά το κράτησε σε

συνεχή «καραντίνα». Άσφυκτικά άπομονωμένοι καθώς έμειναν οι δικτάτορες, βρίσκονταν σε *συνεχές θεσμικό άδιέξοδο*, που ήταν άκριβώς ή νομική έκφραση της πολιτικής τους άπομόνωσης. Άν και μεθόδευσαν προσεκτικά τους θεσμούς που έπιχειρήσαν να θεσπίσουν με τα δυο συνταγματικά κείμενα του 1968 και του 1973, ποτέ δεν τόλμησαν να τα θέσουν πραγματικά σε έφαρμογή. Γιατί ποτέ δεν κατόρθωσαν να άποκτήσουν το παραμικρό λαϊκό έρεισμα. Δεν ύπάρχει πανηγυρικότερη άπόδειξη της πολιτικής ώριμότητας του λαού μας.

Η άσυμφιλίωτη αντίθεση του προς τη στρατοκρατική δικτατορία, ή άρνησή του να συνεργαστεί με τη χούντα και να ύποταχεί στις θελήσεις της ήταν τόσο πασιδήλη, που έκαμε τους δικτάτορες να φοβούνται —με το δίκιο τους— ότι δεν θα κατόρθωσαν να έλέγξουν τις εξελίξεις, εάν άφηναν ένα κάποιον, το παραμικρό, περιθώριο πολιτικής δράσης και εάν τυχόν έβηταν σε κίνηση ακόμη και τις πιο άκίνδυνες γι' αυτούς αντιπροσωπευτικές διαδικασίες. Μη έχοντας μαζί τους ούτε καν το 5% του έλλογικού σώματος, φοβόντουσαν τις όποιοσδήποτε έκλογες όπουδήποτε. Όχι μόνο τις βουλευτικές, αλλά και τις δημοτικές και κοινοτικές έκλογες και τις έκλογες στους δικηγόρικούς συλλόγους και σε άλλα έπιστημονικά ή έπαγγελματικά σωματεία και στα συνδικάτα και στους φοιτητικούς συλλόγους. Ο φόβος του λαού τους συνείχε συνεχώς, από την άτμη άρχη ως το άδοξο τέλος τους.

Ένα όμως —όποιοδήποτε— καθεστώς δεν μπορεί μακροπρόθεσμα να στηρίζεται άποκλειστικά στη βία και στην καταπίεση. Για να λειτουργήσει χρειάζεται ένα μίνιμουμ λαϊκής άποδοχής και προσχώρησης. Γι' αυτό οι κυβερνώντες προσπαθούν πάντα να άποκτήσουν, ακόμη και να άποσπάσουν, τη συναίνεση των κυβερνωμένων. Ο συνδυασμός του καταναγκασμού με τη συγκατάθεση άποτελεί προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα ενός καθεστώτος. Έχοντας έπίγνωση της αντίθεσης του λαού προς τη χούντα, οι δικτάτορες και οι πράκτορές τους έκαμαν ό,τι περνούσε από το χέρι τους για να τον άλλωτριώσουν ιδεολογικά, να τον παρασύρουν ή έσω να τον άδρανοποιήσουν πολιτικά, να τον άποχαυνώσουν και να τον ευνοηχίσουν ψυχικά και πνευματικά, περιορίζοντας τα ενδιαφέροντά του στον «άρτον και τα θεάματα» —ή μόνο στα δεύτερα.

Ο λαός μας όμως έμεινε ανένδοτος και άκαμπτος. Στην τρομοκρατία άντέταξε τότε την περιφρόνηση, τότε την ειρωνεία, τότε τη σιωπή, τότε το λόγο. Και πάντα την αντίσταση, την παθητική ή ενεργητική αντίσταση, με πρωτοπόρα τα άδάμαστα περήφανα νιάτα που «έβηγχανε καταμπροστά στον ήλιο, με πάνω ως κάτω άπλωμένα την άφοβιά οά σημαία». Με τα ήρωικά και πένθημα γεγονότα του Πολυτεχνεί-

ου, όπου οι φοιτητές μαζί με τους νέους εργάτες και τους μαθητές τράνταξαν συθέμελα το χουντικό καθεστώς, σήμανε ή άρχη του τέλους του. Άπό τότε βρέθηκε σε άπόλυτο άδιέξοδο. Και έτοιμόρροπο, κατέρρευσε μόλις διέπραξε την έθνική προδοσία της Κύπρου —που έφερε τους Τούρκους σοβινιστές στη μαρτυρική μεγάλωση, κατόχους σήμερα του 40% του έδάφους της του πιο εύφορου, και των περιοχών της των πιο προηγμένων, με το 70% των πόρων του νησιού, ενώ ξεσπιτώθηκαν διακόσιες χιλιάδες Έλληνοκυπρίων που καταντησαν πρόσφυγες στην ίδια τους τη χώρα... Το Πολυτεχνείο και ή Κύπρος έπαιξαν μοιραίο ρόλο καταλύτη για τη στρατιωτική δικτατορία. Έτσι ή λεγομένη «έφαρτία» οίχτηκε, τον Ίούλη του 1974, στην κοπροδόχο της ιστορίας. Ο όχετός ήταν ή μόνη «άπόβραση» που είχε, ή μόνη «έξοδος» που της άξιζε.

Η κρίσιμη μεταβατική περίοδος

Λέγεται από μερικούς ότι ή Χούντα —ή «έφαρτία»— «παρέδωσε έκουσίως την έξουσία». Η άλήθεια, βέβαια, είναι ότι έξαναγκάστηκε να την έγκαταλείψει κάτω από τη συνεχώς αυξανόμενη λαϊκή πίεση και έθνική κατακραυγή, όταν έγιναν διαφοροποιήσεις μέσα στο ίδιο το στράτευμα, και ή δικτατορία, άποσυντεθειμένη, βρέθηκε μπροστά στον κίνδυνο να ανατραπεί από την ύγιη μερίδα των Ένόπλων Δυνάμεων, που τμήμα τους είχαν εξέλλου γίνει, με την έπιστράτευση του Ίούλη 1974, πολλοί έφεδροι. Γιατί ό ένοπλος λαός είχε άρχισει να δείχνει καθαρά —και ύπηρεξαν τότε χαρακτηριστικά συμπτώματα άναβρασμού σε διάφορες στρατιωτικές μονάδες— ότι δεν άστειεύεται.

Γεγονός πάντως είναι ότι ή δικτατορία δεν ανατράπηκε από λαϊκή εξέγερση, δεν καταλύθηκε από προοδευτικές κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις. Κατέρρευσε, έπεσε, και μάλιστα «στα μαλακά», αφού έγκαταλείφθηκε από τους ύπερατλαντικούς πάτρωνές της που καταθρουβημένοι προσπαθούσαν να μεθοδεύσουν συμβιβαστικές λύσεις. Όλα αυτά τα δεδομένα ύπηρεξαν προσδιοριστικά των κατοπινών πολιτικών εξελίξεων και της σημερινής πολιτικής πραγματικότητας.

Χαρακτηριστικό της στοιχείο είναι μια έπισηλης *ισορροπία* που προκύπτει από τα έξης: Άπό τη μια μεριά, οι δημοκρατικές και προοδευτικές δυνάμεις, σκόρπιες και άνεπαρκώς οργανωμένες καθώς ήταν, έχασαν την ευκαιρία να έπιτύχουν κατά τη μεταπολίτευση του 1974 μια ριζική ανάνεωση του πολιτικού βίου της χώρας. Άπό την άλλη μεριά, ή αντίδραστική χουντομναρχική δεξιά άνασυντάσσεται για να πε-

Ἡ δημοκρατία γιὰ νὰ ζήσει πρέπει νὰ προχωρήσει. Ἄλλὰ καὶ γιὰ νὰ προχωρήσει πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ ζήσει.

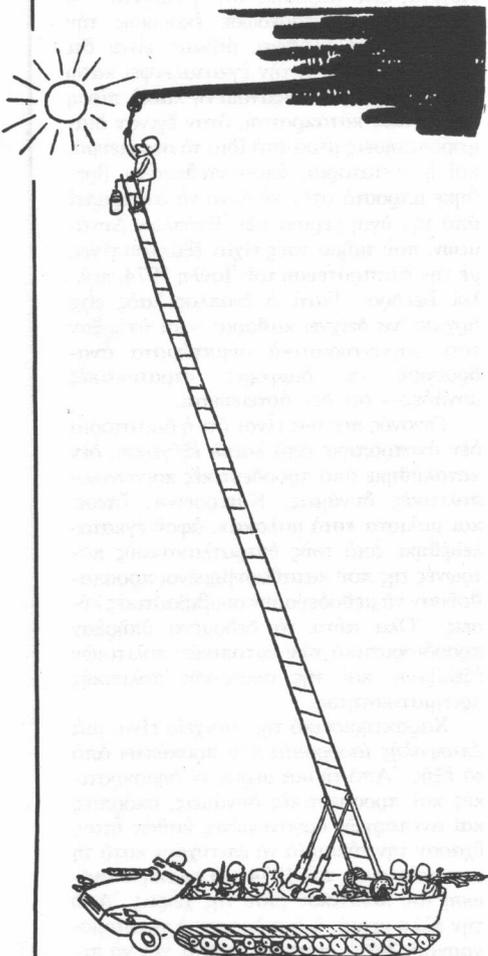
ράσει σὲ νέα ἐπίθεση, μόλις τὸ ἀποφασίσουν οἱ ἀμερικανοατοϊκοὶ κύκλοι ποὺ σκευωροῦν τόσο στὸ διεθνὲς ὅσο καὶ στὸ ἐθνικὸ ἐπίπεδο. Καὶ ἡ κυβέρνησις ποὺ προήλθε ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νοέμβριου τοῦ 1974, ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίσει πολλὰ καὶ σοβαρὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ προβλήματα, διατάζει ἢ δυσκολεύεται νὰ προωθήσει σὲ βάθος τὴν ἀποχουνοποίηση, ἰδίως στὴν ἐνοπλὴ δύναμις καὶ στὰ σώματα ἀσφαλείας. Ἔτσι ἡ κατάσταση παραμένει μόνιμη κρίσιμη.

Παρὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν πολιτικῶν καὶ ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τὴ λειτουργία τῶν δημοκρατικῶν διαδικασιῶν καὶ τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, παρὰ τὰ ὅσα ἀναμφισβήτητα θετικά βήματα ἔγιναν ἐπίσης, ὡς τώρα, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν θυμάτων τῆς δικτατορίας καὶ τὴν τιμωρία τῶν πρωτεργατῶν τῆς, πολλὰ ἀπομένουν νὰ γίνουν γιὰ τὴν κάθαρση τοῦ δημόσιου βίου ἀπ' τὰ λεγόμενα «κατάλοιπα τῆς Χούντας». Ἄσχετα ἂν ἡ καθυστέρηση ποὺ παρατηρεῖται στὴν ἀποχουνοποίηση ὀφείλεται ἢ ὄχι, ἀντικειμενικά, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔπεσε ἡ δικτατορία, εἶναι ὡστόσο βέβαιο ὅτι, ἐφόσον πυρρῆνες χουντικοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, ὁ κίνδυνος ὑποτροπῆς τῆς τυραννίας εἶναι πάντα ὑπαρκτός. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται τόσο γιὰ τὰ πρόσωπα, ὅσο ἰδίως γιὰ τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ βοήθησαν στὴν ἐπιβολὴ καὶ στὴ διατήρηση τῆς δικτατορίας. Οἱ μηχανισμοὶ αὗτοι χρησιμοποιοῦνται σὰν ἱμάντες μετάδοσης τῶν θελήσεων καὶ προώθησης τῶν σχεδίων τῆς ἐγχώριας ὀλιγαρχίας καὶ τῶν ξένων πατρῶων τῆς. Ἔτσι, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν κάθαρση εἶναι ταυτόχρονα ἀγῶνας γιὰ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία ποὺ εἶναι ἀλληλένδετες. Ἄλλὰ ἡ ἀποτελεσματικότητά αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα ἐξαρτάται, σὲ πρῶτο στάδιο, ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση καὶ συσπείρωση ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερων δυνάμεων —πολιτῶν καὶ κομμάτων, τάξεων καὶ παρατάξεων— ἀπέναντι στὰ νεοφασιστικὰ στοιχεῖα καὶ σὲ μιὰ ἐνδεχόμενη νέα δικτατορία. Ἡ μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ἀντιδικτατορικῆ ἐνότητάς τῆς δράσης εἶναι σήμερὰ ἀπαραίτητη, στὸ βαθμὸ ποὺ ἀπομονώνει τοὺς «ἄφρονες» ἢ πουλημένους ὑποψήφιους δικτάτορες, τοὺς κηδεμόνες καὶ τοὺς πράκτορες τους, ὅπως εἶχε συμβεῖ καὶ στὴν «ἐφταετία». Μὲ τὴ συνεχεῖ ἐπαγρύπνηση καὶ τὴ συντονισμένη κινητοποίηση τῶν δημοκρατικῶν, ἀντιδικτατορικῶν καὶ ἀντιιμπεριαλιστικῶν δυνάμεων δυσχεραίνονται οἱ ἐπιδιώξεις ὄλων ἐκείνων, ντόπιων καὶ ξένων, ποὺ ἐπιβουλεύονται τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ μας, ποὺ ἔχουν συμφέρον νὰ τὸν βάλουν πάλι στὸ γύψο καὶ νὰ ἐξουλιχθῶν καὶ πάλι τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἶναι ἐνθαρρυντικὰ χαρακτηριστικὴ ἡ ἐνστικτώδης κοινὴ πεποίθηση ὄλων τῶν δημοκρατικῶν συνειδητοποιημένων Ἑλλήνων, ἄσχετα ἀπὸ εἰδικότερες πολιτικὴς τοποθε-

τήσεις, ὅτι ὁ πρῶτος καὶ ἄμεσος πολιτικὸς στόχος ἐντοπίζεται σήμερὰ στὴν ἐξουδετέρωση αὐτῶν τῶν ἀντιλαϊκῶν καὶ ἀντεθνικῶν ἐπιδιώξεων. Γιατὶ τὸ ὑγιὲς λαϊκὸ ἐνστικτὸ διαισθάνεται τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου: ἂν μιὰ νέα δικτατορία ἐνσκήψει, δὲν θὰ κάμει ποιοτικὴς διακρίσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπάλους τῆς. Καὶ θὰ 'ναι ἀσφαλῶς, αὐτὴ τὴ φορά, πολὺ πιὸ σκληρὴ καὶ ἀνελέητη καὶ ἐγκληματικὴ καὶ αἰμοδιψής. Ἄν τὰ προηγούμενα τῆς Ἰνδουσίας καὶ τῆς Χιλιῆς ἀποτελοῦν ἴσως, γιὰ τὴν ἀποχουνοποίηση ἀντιδραστικὴς δυνάμεις, παραδείγματα πρὸς μίμηση, γιὰ τὴν δημοκρατικὴν καὶ προοδευτικὴν δυνάμεις πρέπει νὰ εἶναι παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν. Καὶ τὴν θέτουν μπροστὰ σὲ τεράστιες εὐθύνες.

Ἐξάλλου δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενον, ὁ ἀμερικανικὸς ἰμπεριαλισμὸς καὶ ἡ ἀντιδραστικὴ μερίδα τῆς ἑλληνικῆς δεξιᾶς νὰ προτιμήσουν, σὲ μιὰ πρώτη φάση, τὴν ἐπαναφορά τῆς μοναρχίας, ὡς συμφερότερη ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ δικτατορία, γιὰ τὴν ἀνάσχεση τῶν δημοκρατικῶν ἐξελίξεων καὶ τοῦ λαϊκοῦ κινήματος. Τότε τὸ «στοιχεῖο τῆς σταθερότητας» ποὺ δῆθεν παρέχει στὸν πολιτικὸ βίον ὁ βασιλικὸς θεσμὸς θὰ προβληθεῖ ἀδίστακτα καὶ πάλι ὡς τὸ βασικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν μοναρχικὴν παλινρῶθση· σὰν νὰ ἔχει ξεχάσει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὅτι στὰ χρόνια τῆς δυναστείας, τόσο τῶν Βιττελσβάχων, ὅσο καὶ τῶν Γλυξβούργων, ἡ κυβερνητικὴ ἀστάθεια καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνωμαλία ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ὄχι ἡ αἰτία τῶν «σωστικῶν» ἐπεμβάσεων τῶν ἐστεμμένων μικρῶν ἀριθμημένων ἀνθρώπων... Στὴν πραγματικότητά τὸ μόνο σταθερὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖο τῆς μοναρχίας στὴν Ἑλλάδα ἦταν πάντα, ἀφενὸς ἡ πρακτορέυσις τῶν ξένων συμφερόντων καὶ ἀφετέρου ἡ συγκέντρωση, γύρω στὸ θρόνον, τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν πιὸ καθυστερημένων στοιχείων τοῦ τόπου. Ἡ παλινρῶθση τῆς μοναρχίας θὰ ἀποτελοῦσε, ἀναμφισβήτητα, μεγάλῃ πολιτικὴ ὀπισθοδρόμηση ποὺ θὰ ἄνοιγε σύντομα τὸ δρόμον γιὰ μιὰ νέα δικτατορία. Ἔτσι, ὁ πολιτικὸς φορέας τοῦ νεοφασιστικοῦ κινδύνου μπορεῖ νὰ εἶναι ὄχι μόνον μιὰ νέα κλίκα στρατοκρατῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Γι' αὐτὸ πρέπει ἡ μέριμνα νὰ εἶναι ἐξίσου ἐντονη καὶ ἡ πάλι ἐξίσου ἀδιάλλακτη γιὰ τὴν ἀπόκρουση τόσο μιᾶς νέας δικτατορίας ὅσο καὶ μιᾶς βασιλικῆς παλινρῶθσης.

Πρόκειται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, γιὰ τὴν λαϊκὴν κυριαρχία, τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν κοινωνικὴν πρόοδο. Ἡ ἐξασφάλισή τους ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν σταθεροποίησι καὶ τὴν διεύρυνση τῶν δημοκρατικῶν κατακτήσεων ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὴ χώρα μας ἀπὸ τὴν μεταπολίτευση τῆς 23ης Ἰουλίου 1974 μέχρι σήμερὰ.

Ἀπαραίτητη ἡ κατοχύρωση τῆς δημοκρατίας

Ἐπάρχει, πολλές φορές, μιὰ τάση νὰ τονίζεται ὑπερβολικά ὁ τυπικός χαρακτήρας τῆς ἀστικής κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας:

—Ἐλευθερία τῆς γνώμης: Καί τί ὠφελεῖ ἂν σ' ἀφήνουν νὰ τῆ λές χωρὶς νὰ σοῦ ἐπιτρέπουν νὰ πραγματοποιήσεις αὐτὰ πού ὑποστηρίζεις;

—Ἐλευθερία τοῦ τύπου: μετὰ τὰ σύγχρονα τεχνικά μέσα πού κοστίζουν ἀκριβὰ, ἡ ἰδιοκτησία καί ὁ ἔλεγχος τῶν μέσων ἐνημέρωσης συγκεντρώνεται στὰ χέρια λίγων, καί συγκεκριμένα αὐτῶν πού διαθέτουν τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια. Πῶς μπορεί ὁ καθένας νὰ ἐκδόσει ἐφημερίδα ἢ νὰ δημοσιεύσει ὅ,τι θέλει στίς ὑπάρχουσες;

—Ἀντιπροσωπευτικό σύστημα: μιὰ ἀπάτη ὅταν συνίσταται στό νὰ ἀποφασίζεις κάθε τέσσερα χρόνια ποιό μέλος τῆς κυρίαρχης τάξης θά σέ ἐκπροσωπήσει καί θά σέ κατατιέσει.

—Ἰσότητα τῶν πολιτῶν μπροστά στό νόμο: Ὁ νόμος ἀπαγορεύει ἐξίσου, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἀνατόλ Φρανς, στούς πλούσιους καί στούς φτωχοῦς νὰ κλέβουν ψωμί, νὰ ζητιανεύουν στούς δρόμους καί νὰ κοιμῶνται κάτω ἀπό τίς γέφυρες.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι σωστά ἀπό ὀρισμένη σκοπιά. Δέν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνάμε ὅτι ἡ πολιτική δημοκρατία ἀποτελεῖ ἤδη—ἰδίως σέ χώρες ὅπου ἔχει λειτουργήσει καί σέ λαοῦς μετὰ δημοκρατικές ἱστορικές παραδόσεις— *ἱστορική κατάκτηση*. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ θεομοῖ τῆς δέν ἐξυπηρετοῦν μόνο—καί πέρα ἀπό ἕνα σημεῖο δέν ἐξυπηρετοῦν πιά— τὴν κυρίαρχη τάξη. Ἀκόμη περισσότερο: Στὴ διαλεκτικὴ πορεία τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας ἔρχεται ἐποχή—καί τέτοια εἶναι ἡ ἐποχή μας— ὅπου ἡ λειτουργία τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν καί διαδικασιῶν τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, ἐφόσον συνεχίζεται χάρις στὸν συγκεκριμένο συσχετισμὸ κοινωνικο-πολιτικῶν δυνάμεων, ἀπολήγει νὰ εὐνοεῖ τὴν πάλιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν στό βαθμὸ πού διευκολύνει τὴν πολιτικὴ δράση τους μετὰ τὴν δυνατότητα πού παρέχει γιὰ εὐρύτερη οργανωτικὴ πλαισίωση καί ἰδεολογικὴ ζύμωση. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ ἐλευθερίες τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας δέν εἶναι ἐντελῶς τυπικές. Ἔτσι ἐξηγεῖται καί τὸ γεγονός ὅτι οἱ κρατοῦντες τὶς ἀναστέλλουν ἢ τὶς καταλύουν ὅταν ἀνακίψει κίνδυνος γιὰ τὰ κατεστημένα συμφέροντά τους. Ἀκριβῶς ὅμως γι' αὐτὸν τὸ λόγο οἱ λαϊκὲς δυνάμεις ἔχουν, ἀντίστροφα, συμφέρον νὰ τὶς ὑποστηρίζουν καί νὰ τὶς προασπίζονται γιατί μ' αὐτὲς ἐξασφαλίζουν *προχωρημένες θέσεις μάχης* γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν κοινωνικῶν στόχων τους. Ἡ ἀξία τῶν θεσμῶν τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας καταφαίνεται ὅταν ἐκλείψουν. Πραγματικά δέν εἶναι π.χ. τὸ ἴδιο

—δέν εἶναι ἐξίσου εὐκόλο καί ἀποτελεσματικὸ— νὰ κάνει κανεὶς ἀπεργία σ' ἕνα δικτατορικὸ ἢ σ' ἕνα κοινοβουλευτικὸ καθεστῶς. Ὅσοι σήμερα ταυτίζονται ἢ ἐξομολογῶνται τὸ κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα μετὰ τὴ δικτατορία, δέν ὑπεραπλουστεύουν ἀπλῶς, δέν σχηματικοποιοῦν, ἀλλὰ παραβλέπουν ἢ παρομορφῶνουν τὴν πραγματικότητα. Ἔτσι ὅμως ἀποπροσανατολίζονται καί ἀποπροσανατολίζουν. Κι ἐδῶ βρίσκεται ὁ κίνδυνος τῶν «λαθῶν» τακτικῆς. Βέβαια, ἡ ἐδραίωση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας ἐνδέχεται νὰ συνεπάγεται ἄλλου εἴδους κινδύνους: «ἐνσωμάτωσης» καί ἀποδυνάμωσης τοῦ λαϊκοῦ κινήματος μετὰ τὴν καλλιέργεια «λεγκαλιστικῶν αὐταπατῶν» γιὰ τὸ πόσο μπορεί νὰ ἀποδώσει ἡ προοδευτικὴ χρησιμοποίηση καί ἀξιοποίηση τῶν ὑπαρχόντων θεσμῶν. Τοῦτο ὅμως *ἐξαρτάται ἀπὸ τὸ συσχετισμὸ δυνάμεων* πού ὑπάρχει, κάθε φορά, τόσο στό ἐθνικὸ ὅσο καί στό διεθνὲς ἐπίπεδο.

Γιὰ τὴν προσεκτικὴ ἀνάλυση καί ὀρθὴ ἐκτίμηση αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ καί γενικά τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας ὑπέχουν βαρὴ εὐθύνη ὅλες οἱ πολιτικὲς δυνάμεις τοῦ τόπου πού ἀντιτίθενται στὴ δικτατορία καί στὴ μοναρχία, καί θέλουν νὰ *φράξουν τὸ δρόμο* τῆς ἐπανόδου τους. Τὸ παραμικρὸ παραπάτημα, τὸ ἐλάχιστο λάθος μπορεί νὰ ἀποβεῖ μοιραῖο, ἰδίως σέ μεταβατικὲς ἐποχὲς ὅπως ἡ σημερινή, ὅταν οἱ ἱμπεριαλιστικοὶ κύκλοι καί ἡ ἐγχώρια οἰκονομικὴ ὀλιγαρχία ἐπιδιώκουν τὴ δημιουργία κλίματος ἔντασης καί στήνουν παγίδες γιὰ νὰ προκαλέσουν μιὰ δυναμικὴ ἀναμέτρηση, ὅσο ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων θά τοὺς εἶναι ἀκόμη εὐνοϊκός, ὥστε νὰ ἀνακόψουν τὴν ὀμαλὴ δημοκρατικὴ ἐξέλιξη.

Ἐπομένως ἀπὸ ἕναν χρόνο ἐλεύθερου πολιτικοῦ βίου πρέπει νὰ ἀξιολογήσουμε σωστά τὶς δημοκρατικὲς κατακτήσεις πού πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα, χωρὶς οὔτε νὰ τὶς ὑποτιμοῦμε οὔτε νὰ τὶς ὑπερεκτιμοῦμε. Πολλὰ ἔγιναν, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερα μένουν νὰ γίνουν. Διανύουμε ἀκόμη μιὰ *κρίσιμη μεταβατικὴ περίοδο*. Ἡ δημοκρατικὴ πορεία, στὴν ὁποία μπήκε ἡ πατρίδα μας ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση τῆς χούντας, διακυβεύεται ἀπὸ ἐξωτερικὲς πιέσεις καί ἀπὸ ἐσωτερικὲς ὑπονομιεύσεις. Τὰ φιλοδικτατορικὰ καί φιλομοναρχικὰ στοιχεία ὀργανώνονται καί καιροφυλακτοῦν. Καί θά κάμουν ὅ,τι μποροῦν, ὠθούμενα καί βοηθούμενα ἀπὸ τοὺς ξένους ἀφέντες τους, γιὰ νὰ ἀνατρέψουν αὐτὲς τὶς κατακτήσεις καί νὰ ἀναχαιτίσουν τὶς κοινωνικοπολιτικὲς ἐξελίξεις. Ὅσο τὸ κυπριακὸ ζήτημα παραμένει ἀνοικτὸ καί οἱ σχέσεις μετὰ τὴν Τουρκία τεταμένες, ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα θά ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀντικειμενικὰ ἀσταθῆς. Ἄν ἡ ἐθνικὴ προδοσία τῆς Κύπρου ἔπαιξε ὀλοκαταλυτικὸ γιὰ τὴ δικτατορία, σήμερα μιὰ ἐνδεχόμενη ἐθνικὰ ἀτυχὴς καί ταπεινωτικὴ

«ρύθμιση» τοῦ κυπριακοῦ θά μποροῦσε, σέ ὀρισμένες συγκυρίες, νὰ ἐνεργήσει κατ' ἀντίστροφη ἔννοια καί νὰ ὀδηγήσει ἴσως σέ μιὰ ἄμεση ἢ ἔμμεση ὑποτροπὴ δικτατορικῶν ἢ μοναρχικῶν «λύσεων» καί σέ νέες «ἐφταετίες». Ὁ λαὸς μας ὅμως, ἔτσι σοφὸς πού ἔγινε μετὰ τὴν πείρα, ἤδη τὸ κατάλαβε οἱ ἐφταετίες τί σημαίνουν...

Συμφέρον καί καθήκον τῶν ἀντιδικτατορικῶν δυνάμεων, πού ἀποτελοῦν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ μας, εἶναι νὰ ὀργανωθοῦν, νὰ συντονιστοῦν καί νὰ ἐπαγρυπνοῦν. Καί νὰ ἀπομονώσουν, νὰ ἀποδυναμώσουν καί νὰ ἐξουδετερώσουν τὰ ξενόδοξα ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα. Ἐνα σύνθημα μᾶς ἐνώνει: «Ἐφταετία τέλος. Ποτέ πιά δικτατορία, ποτέ πιά μοναρχία!» Αὐτὸ ὅμως σημαίνει, πρὶν ἀπ' ὅλα, πλήρη καί γρήγορη κἀθαρση—ἀποχουντοποίηση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ καί ἐκδημοκρατισμὸ τοῦ δημοσίου βίου. Καί σημαίνει, ἐπίσης, ὀμαλὴ λειτουργία τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν στό πλαίσιο τοῦ νέου Συντάγματος πού, παρὰ τὰ αὐταρχικὰ στοιχεῖα του καί ἄλλα ἐλαττώματα του—τὰ ὁποῖα μποροῦν ἄλλωστε νὰ ἀπαλειφθοῦν ἢ νὰ ἀμβλυθθοῦν σέ προσεχὴ ἀναθεώρηση—παρέχει πάντως ἀρκετὰ περιθώρια γιὰ παραπέρα ἐξελίξεις. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς, χρησιμοποιώντας τὴ νομικὴ ιδιότητά του ὡς κυρίαρχου, καί συνεχίζοντας μετὰ ἐπιμονῆς καί ἀποφασιστικότητας τὸν ἀγῶνα πού ἄρχισε κατὰ τὴν ἐφτάχρονη δικτατορία, εἶναι σέ θέση νὰ προστατεύσει, νὰ διευρύνει καί νὰ προωθήσει τὴ δημοκρατία. Ἡ δημοκρατία γιὰ νὰ ζήσει, στὴ χώρα μας καί στὴν ἐποχὴ μας, *πρέπει νὰ προχωρήσει*. Ἄλλὰ καί γιὰ νὰ προχωρήσει, πρέπει πρῶτα *πρῶτα νὰ ζήσει*. Ἄς τὴ βοηθήσουμε ἐνωμένοι, μετὰ ἀγωνιστικότητας καί μετὰ ὑπεθυνότητας, ἀλλὰ καί μετὰ πλήρη συνείδηση τοῦ ὅτι, ἂν τυχὸν δέν ζήσει, πρῶτοι ἐμεῖς οἱ δημοκρατικοὶ Ἕλληνες, πού γιορτάζουμε ἀπόψε τὴν πτώση τῆς δικτατορίας, πρῶτοι ἐμεῖς θά φταίμε καί πρῶτοι ἐμεῖς θά μετανώσουμε.

Κείμενο ὀμιλίας πού ἔγινε στὴ μεγάλη παλλαϊκὴ συγκέντρωση πού διοργάνωσε ὁ Δήμος Θεσσαλονίκης στό «Ἀλεξάνδρειο Ἀθλητικὸ Μέγαρο» (Παλαί ντὲ Σπόρ) τὴν πρώτη ἐπέτειο τῆς πτώσης τῆς δικτατορίας, στίς 24 Ἰουλίου 1975, μετὰ συμμετοχὴ ὀλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ἐλεύθερος διάλογος στήν Παιδεία

Σχεδιάγραμμα προλόγου

τοῦ Δ. Ν. Μαρωνίτη

Εἰσαγωγικά

Ὁ τίτλος τοῦ θέματος ἐπιδέχεται διπλή τουλάχιστον ἀνάπτυξη:

α) Ἡ συζητοῦμε κατὰ πόσον στή διαδρομή τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας οἱ διαδικασίες στοῦ χώρου τῆς παιδείας καί τῆς ἐκπαίδευσης ἀκολούθησαν τοὺς ὅρους τοῦ ἐλεύθερου διαλόγου, μὲ τὸ νόημα ποὺ δίνει ἡ κοινὴ χρῆση τῆς γλώσσας καί στοῦ ἐπίθετο (ἐλεύθερος) καί στοῦ οὐσιαστικό (διάλογος).

β) Ἡ συμμεριζόμαστε τὴν ὁμολογημένη κοινὴ ἐκτίμηση ὅτι οἱ παρούσες συνθήκες στοῦν τόπο μας δὲν ὑπηρετοῦν ἀκόμη τὸν ἐλεύθερο διάλογο στὰ θέματα τῆς παιδείας καί τῆς ἐκπαίδευσης, καί ἀναζητοῦμε, στήν πρὸ αἰσιόδοξη περίπτωξη, τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν, καί, στήν πρὸ ἀπαισιόδοξη, τὴ δημιουργία νέων συνθηκῶν, ἔχοντας ὑπόψη κάποιον συγκεκριμένο στόχο.

Ὁ τίτλος σημαδεύει λιγότερο τὴν πρώτη-ἱστορικὴ ἀναδρομή, καί περισσότερο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ δεύτερη-δραματικὴ προβολὴ τοῦ θέματος.

Τί περιμένουμε ἀπὸ τὴν συζήτηση; Ὑποθέτω δύο κυρίως πράγματα:

α) Νὰ ὑποδείξει ἡ συζήτηση, μὲ τὴν οὐσία καί τοὺς τρόπους τῆς, ἂν καί πόσο μπορεῖ νὰ ἀσκηθεῖ ἐλεύθερος διάλογος πάνω σὲ θέματα παιδείας καί ἐκπαίδευσης (τὸ πράγμα, φυσικά, δὲν εἶναι τόσο αὐτονόητο ὅσο φαίνεται οὔτε καί ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὶς καλές μας προθέσεις).

β) Νὰ προβάλει ἡ συζήτηση αὐτὴ πρὸς τὰ ἔξω (πρὸς τὴν πολιτεία: κυβερνήση καί ἀντιπολίτευση, τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα καί τὴν κοινὴ γνώμη), μὰ ὅσο γίνεται σαφέστερη εἰκόνα τῆς ἀνάπτης ἐκπαιδευτικῆς μας θεωρίας καί πράξης, καί νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀποκατάσταση ἢ τὴν ἀντικατάστασή τῆς.

Ἀπὸ τοὺς δύο στόχους τὸ ἄρθρο αὐτὸ στοχάζεται περισσότερο τὸν δεύτερο.

Παιδεία καί Ἐκπαίδευση

Ἐπὶ τῆς συζήτησιν ἡ τάση νὰ ἐναλλάσσονται οἱ ὅροι «παιδεία» καί «ἐκπαίδευση», οὐ νὰ ἦταν συνώνυμοι. Ἡ διάκρισή τους ὅμως καί στή θεωρία καί στήν πράξη εἶναι, νομίζω, ἀπαραίτητη.

Ἐκπαίδευση θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστῆ ἡ θεσμοθετημένη μορφή παιδείας, τὴν ὁποία ἀποφασίζει καί διοχετεύει ἡ πολιτεία στοὺς πολίτες τῆς, ἄμεσα ὡς κράτος καί ἔμμεσα μὲ ἰδιωτικούς φορεῖς, μέσα στὰ κάθε λογῆς σχολεῖα: ἀπὸ τὰ νηπιαγωγεῖα ὡς τὰ πανεπιστήμια.

Παιδεία ὅμως εἶναι ὁ σύνολος χώρος τῆς ἔγκυρης γνώσης καί τῆς θησαυρισμένης εὐαισθησίας, ὁ ὁποῖος προέκυψε ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ προηγούμενα. Ταυτόχρονα ἡ ἔννοια τῆς παιδείας περιέχει καί ὅλες τὶς ροπές τοῦ παρόντος γιὰ τὴ συμπλήρωση καί τὴν ἀνανέωση αὐτῆς τῆς γνώσης καί αὐτῆς τῆς εὐαισθησίας, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενό τῆς.

Μέσα σ' αὐτὸν τὸν χώρον τῆς παιδείας ἡ πολιτεία (ὡς κράτος ἢ ὡς ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία) κάνει τὶς ἐπιλογές τῆς: δεσμεύει δηλαδὴ καί κωδικοποιεῖ τὸ μέρος γνώσης καί εὐαισθησίας ποὺ ἐγκρίνει ἢ ἴδια, καί τὸ προσφέρει στοὺς τροφίμους τῶν Σχολείων, σὲ πρώιμη μάλιστα ἡλικία, προκαταλαμβάνοντας ἔτσι καί σὲ μεγάλο βαθμὸ ἐλέγχοντας τὶς παιδευτικὲς κινήσεις καί προτιμήσεις τῶν πολιτῶν τῆς.

Ἀπὸ τὴ διάκριση αὐτὴ προκύπτουν ὀρισμένα πορίσματα ὡς πρὸς τὸ εἶδος καί τὰ ὄρια τοῦ ἐλεύθερου διαλόγου στοῦ στενότερο πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης καί στοῦ εὐρύτερο τῆς παιδείας.

Ὁ ἐλεύθερος διάλογος στοῦν χώρον τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι *de facto* περιορισμένος. Ὁ κρατικὸς ἔλεγχος ἀξιομειώνεται, βέβαια, ἀνάλογα μὲ τὴ σύσταση καί τὴ λειτουργία τῆς πολιτείας, παραμένει ὅμως συγγενῆς καί ἀπαράβατος ὅρος.

Στό χώρο εξάλλου τῆς παιδείας ὁ ἐλεύθερος διάλογος εἶναι πῶς ἀποδεσμευμένος, ἀλλὰ ὄχι ἀδέσμευτος. Τὸν περιορίζουν δύο κυρίως παράγοντες:

α) Ἡ ἱστορία, στὸ βαθμὸν ποὺ αὐτὴ καθορίζει καὶ τὴν ὕλη καὶ τὴν μέθοδο τοῦ παιδευτικοῦ διαλόγου.

β) Ὁ ἔμμεσος ἔλεγχος τῆς πολιτείας, στὸ βαθμὸν ποὺ αὐτὴ ἐλέγχει τὰ μέσα ἐνημέρωσης καὶ ἀγωγῆς τῆς κοινῆς γνώμης. Στὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα ὁ ἔλεγχος αὐτὸς εἶναι ὀλοκληρωτικός. Πῶς ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ αὐτὴ ὀροθετικὴ γραμμὴ, ἡ ἐφαρμογὴ κάθε φορὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος προσδιορίζει καὶ τὸ βαθμὸν ἐλέγχου τοῦ κράτους πάνω στὴν ὕλη καὶ τοὺς τρόπους τῆς παιδείας. Ὅπως δὲ ποτε ὁ ἔλεγχος αὐτὸς δὲν μηδενίζεται στὴν πράξη ποτέ.

Ὁ ἐλεύθερος ὡστόσο διάλογος στὴν ἐκπαίδευση συναρτάται ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο διάλογο στὸν χώρο τῆς παιδείας. Ὅσο ὁ κρατικὸς ἔλεγχος μειώνεται στὸν χώρο τῆς παιδείας, τόσο ἐλευθερώνεται καὶ ἡ κίνηση τῶν πολιτῶν στὴν περιοχὴ τῆς γνώσης καὶ τῆς εὐαισθησίας μέσα στὸ ἐλαστικὸ πλῆθος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Ὅταν ὁ χώρος τῆς παιδείας λογοκρίνεται, ὁ χώρος τῆς ἐκπαίδευσης ἀστυνομεύεται.

Καὶ ἀντίστροφα: Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ εἶδος καὶ τὸ εὔρος τῆς παιδείας, ποὺ κυκλοφορεῖ σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο καὶ σὲ μιὰ δεδομένη ἐποχὴ, εἶναι συνάρτηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς προπαίδειας τῶν πολιτῶν, τὸ ἐκπαιδευτικὸν κάθε φορὰ καθεστῶς προκαθορίζει σὲ μεγάλο βαθμὸν καὶ τὸ καθεστῶς τῆς παιδείας σ' ἓναν τόπο.

Συμπέρασμα: ἡ σχέση ἐκπαίδευσης καὶ παιδείας στὸ θέμα τοῦ ἐλεύθερου διαλόγου εἶναι σχέση συμπληρωματικῆ: ἡ ἐκπαίδευση ἐπιχερᾷ τὴν ἐλευθερία τῆς παιδείας, καὶ ὁ βαθμὸς ἐλευθερίας ποὺ ὑπάρχει στὴν παιδεία ἀντανακλάται στὸν χώρο τῆς ἐκπαίδευσης.

Ἐπέμεινα σ' αὐτὲς τὶς διακρίσεις, γιατί ἡ σύγχυση τῶν ὄρων ἐκπαίδευση καὶ παιδεία, εἴτε σκόπιμα γίνεται εἴτε ἀσύνειδα, ὑπονομεύει τὸν ἐλεύθερο διάλογο καὶ στοὺς δύο χώρους. Καὶ δὲν θεωρῶ τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀρμόδια ὑπουργεῖα, καὶ στὸν τόπο μας καὶ ἄλλου, σφετερίζονται τὸ ὄνομα τῆς παιδείας, ἀντὶ, μὲ τὴν κυριολεκτικὴ ὀνομασίαν τους, νὰ ὁμολογοῦν τὸν παρεμβατικὸ ἐκπαιδευτικὸν τοὺς ρόλο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὀδηγοῦμαστε σὲ ἰδεαλιστικὲς ἀκροβασίες, ἐφόσον ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀποσιωποῦμε τοὺς ρεαλιστικοὺς ὄρους ποὺ προσδιορίζουν διακριτικὰ τὸν ἐλεύθερο διάλογο στὸν χώρο τῆς ἐκπαίδευσης καὶ στὸν χώρο τῆς παιδείας. Καὶ συνεχίζω.

Ἐνώματα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα: κῶρος ἐπίκοινος

Θεωρητικὰ τουλάχιστον, ὅσο προχωροῦμε ἀπὸ τὶς κατώτερες πρὸς τὶς ἀνώτερες μορφὲς ἐκπαίδευσης, ἡ ἐκπαίδευση τείνει νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν παιδεία. Καί, θεωρητικὰ πάντοτε, τὰ Ἐνώματα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα ἐπιδιώκουν αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ταύτιση: φιλοδοξοῦν δηλαδὴ νὰ κινήσουν τὰ μορφωτικὰ καὶ ἐρευνητικὰ προγράμματά τους σ' ὅλον τὸν χώρο τῆς διαθέσιμης παιδείας, σπάζοντας τὰ φράγματα ἐλέγχου ποὺ ἰσχύουν, ἀναγκαστικὰ, στὴ στοιχειώδη καὶ μέση ἐκπαίδευση. Αὐτὰ στὴ θεωρία. Στὴν πράξη ὅμως, ἀκόμη καὶ μὲ ἰδεώδεις συνθήκες δημοκρατίας, τὰ Ἐνώματα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα ἀσχοῦν καὶ

αὐτὰ ἐκπαίδευση καὶ ὄχι παιδεία, γιὰ τρεῖς κυρίως λόγους:

α) γιατί οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι εἶναι ὑπάλληλοι, κατὰ κανόνα, τοῦ κράτους —στὸν τόπο μας ὑποχρεωτικὰ.

β) γιατί οἱ ἴδιοι οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι προκαθορίζονται στὶς ἀκαδημαϊκὲς τοὺς κινήσεις ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴν τοὺς προπαίδεια στὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Γυμνάσιο, καί

γ) γιατί οἱ φοιτητὲς ἔχουν ὑποστεί ἐπίσης τὴν κρατικὴ ἐκπαίδευση δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια, καὶ ὁ ἔλεγχός της τοὺς παρακολουθεῖ καὶ στὰ φοιτητικὰ τοὺς χρόνια.

Παραταῦτα ὁ προσφορότερος κῶρος συναγωνισμοῦ ἢ ἀνταγωνισμοῦ ἐκπαίδευσης καὶ παιδείας παραμένουν τὰ Πανεπιστήμια. Οἱ ἐνστάσεις γιὰ τὶς ὑπάρχουσες σχέσεις τῶν δύο ὄρων (ἐκπαίδευσης καὶ παιδείας) δημιουργοῦν συχνὰ μέσα στὰ Πανεπιστήμια ζυμώσεις, ποὺ, ἀνάλογα μὲ τὶς συνθήκες, προχωροῦν ἀπὸ τὴν διαμαρτυρία ὡς τὴν λαμπάνουσα ἢ τὴν φανερὴ ἔκρηξη. Ἡ πρόσφατη δικτατορία στὸν τόπο μας κληροδότησε ἀκριβῶς στὰ ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια δυσμενέστερες σχέσεις παιδείας καὶ ἐκπαίδευσης, ποὺ διεικαιολογοῦν καὶ τὸ σημερινὸ ἀναβρασμό. Θὰ ἐξαρθηθεῖ ἀπὸ τὴν στάση τῆς πολιτείας καὶ ἀπὸ τὴν συνείδηση ἐλευθερίας ποὺ κυριαρχεῖ στοὺς τροφίμους τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς παιδείας, ἂν ὁ πανεπιστημιακὸς ἀναβρασμὸς τελικὰ θὰ ὀδηγήσει σὲ παραγωγικὲς, ἀνατρεπτικὲς ἢ διαλυτικὲς διαδικασίες.

Στοχάζοντας, λοιπόν, τὸν ἐλεύθερο διάλογο στὴν παιδεία καὶ στὴν ἐκπαίδευση, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια, καλὸ εἶναι νὰ ξέρομε ἀκριβῶς τί ζητοῦμε, μὲ τί ὄρους τὸ ζητοῦμε, ἀπὸ ποιὸν τὸ ζητοῦμε, μὲ ποιά ἰδιότητα τὸ ζητοῦμε, καὶ γιατί τὸ ζητοῦμε. Ἡ ἀπάντηση σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, θὰ μᾶς πηγαινε πολὺ μακριά. Προσπάθησα ἤδη ὡς τώρα νὰ ξεκαθαρίσω τὸ μάχιμο ἔδαφος ἀπὸ ἀποψη περιγραφή. Θὰ δοκιμάσω τώρα ν' ἀγγίξω θέματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν σπορὰ καὶ στὴν καλλιέργεια αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους.

Ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοὶ ὄροι τοῦ διαλόγου

Νομίζω ὅτι οἱ ὄροι καλλιέργειας τοῦ ἐλεύθερου διαλόγου καὶ στὴν παιδεία καὶ στὴν ἐκπαίδευση μοιράζονται σὲ δύο ομάδες: στὴν ομάδα τῶν ἐξωτερικῶν ὄρων καὶ στὴν ομάδα τῶν ἐσωτερικῶν ὄρων. Θὰ κατονομάσω ἐπιγραφικὰ μόνον τοὺς ὄρους τῶν δύο αὐτῶν ομάδων, ἀφήνοντας σὲ ἄλλους συνεργάτες τὸ ἐμπράγματο περιεχόμενό τους.

Ὁ ἐλεύθερος διάλογος στὴν παιδεία καὶ στὴν ἐκπαίδευση καθορίζεται:

α) Ἀπὸ τὶς συνθήκες δημοκρατίας στὴν δημόσια ζωὴ (πολιτικὸς ὄρος).

β) Ἀπὸ τὶς συνθήκες δημοκρατίας στὴν παιδεία (πολιτιστικὸς ὄρος).

γ) Ἀπὸ τὶς συνθήκες δημοκρατίας στὴν ἐκπαίδευση (ἐκπαιδευτικὸς ὄρος).

Εἶναι φανερὸ ὅτι μόνον μὲ τὴν ἐπικοινωνία καὶ τὴν συλλειτουργία καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν ὄρων δημιουργοῦνται ὑγιεῖς προϋποθέσεις γιὰ ἐλεύθερο διάλογο. Ἡ ἔξαρση μόνον τοῦ πρώτου ὄρου θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε —καὶ μᾶς ἔχει συχνὰ ὡς τώρα ὀδηγήσει— στὴν ἀφαιρετικὴ

συνθηματολογία. Η έξαρση του δεύτερου μόνον όρου ενέχει τον κίνδυνο του διανοουμενισμού. Η άτομώ-ση, τέλος, μόνο του τρίτου όρου έγκλωβίζει το αίτημα του ελεύθερου διαλόγου στα παραγγέλματα της τεχνοκρατίας. Η συναίρεση, όμως, και των τριών όρων συνθέτει πιστεύω τη βάση του ελεύθερου διαλόγου και δίνει συγκεκριμένο περιεχόμενο στο αίτημα της πολιτικής παιδείας. Μένει να οριστεί ακριβέστερα το περιεχόμενο των συνθηκών δημοκρατίας — όμως αυτό δεν είναι δουλειά της στιγμής.

Η έπιμονή στον ελεύθερο διάλογο τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης όσο και στο χώρο της παιδείας παραμένει φορημαλιστική επίδειξη, αν όσοι άσκούν ή μετέχουν στο διάλογο αυτόν, δεν ξεκαθαρίσουν τη στάση και την απόφασή τους απέναντι σε όρισμένα ριζικά προβλήματα της σημερινής άγωγής, που είναι:

α) Τα ποσοστά γνώσης και ευαισθησίας, τά όποια θέλουμε να συνθέσουν τό παιδευτικό και τό εκπαιδευτικό μας μοντέλο — φυσικά και τό ποιόν τόσο της γνώσης, όσο και της ευαισθησίας.

β) Η άναλογική σχέση ιστορικού περιεχομένου της παιδείας και της εκπαίδευσης από τη μιá μεριά, και από την άλλη δυναμικών ροπών που έμπεριέχονται στο σώμα της κληροδοτημένης εκπαίδευσης και παιδείας, και που τείνουν στη συμπλήρωση και την ανανέωση του ιστορικού της περιεχομένου.

γ) Η άναγνώριση, τέλος, ότι ό ελεύθερος διάλογος στην προκειμένη περίπτωση δεν ύπονομεύεται μόνο από τον σκόπιμο ύποσιτισμό των τροφίμων της παιδείας και της εκπαίδευσης (λειπή γνώση - λειπή ευαισθησία) αλλά και από τη νοθεία (παραποιημένη γνώση - νόθη ευαισθησία), όπως επίσης και από τη συμφόρηση (πληθωριστική γνώση - πληθωριστική ευαισθησία). Είναι γνωστό ότι εκεί όπου συντηρούνται έπιφανειακά οι συνθήκες της δημοκρατίας, ό έλεγχος του κράτους προς τους πολίτες του, και στο χώρο της εκπαίδευσης και στο χώρο της παιδείας, άσκειται με τη διαζευκτική ή την προσθετική έφαρμογή αυτών των τριών παρεκκλίσεων: για τά λαϊκά στρώματα προορίζεται κυρίως ό ύποσιτισμός· για τους άστους κυρίως ή παραποίηση· για τους θερμοδαίμονους αυτόπικούς επαναστάτες κυρίως ή συμφόρηση.

Δέν είμαι καθόλου βέβαιος ότι στον τόπο μας ύποπτευόμαστε την τριπλή αυτή πλεκτάνη: άγανακτοϋμε συνήθως για τον ύποσιτισμό με άνθρωπιστική ύστερία, αλλά ύπηρετοϋμε συχνά οι ίδιοι — έννοω οι όπαδοί του ελεύθερου διαλόγου — και την παραποίηση και τη συμφόρηση, που άσκούνται καθημερινά στο χώρο της εκπαίδευσης και της παιδείας, καθιστώντας έτσι άνάπηρη τόσο τη γνώση όσο και την ευαισθησία — τη δική μας και των άλλων.

Δέν με παίρνει ό χώρος να στηρίξω τις προτάσεις μου αυτές με παραδειγματικό ύλικό· τοϋτο μόνο θέλω να προσθέσω: "Αν τό αίτημα για ελεύθερο διάλογο στην παιδεία και στην εκπαίδευση δεν μάς ένδιαφέρει μόνο ως δείκτης ιστορίας, αλλά κυρίως ως σωσίβιο για ό,τι σκοτεινό μάς έπιφυλάσσει τό μέλλον, τότε πιστεύω ότι ιδιαίτερα οι έσωτερικοί όροι του ελεύθερου διαλόγου που υπέγραψα πρέπει να άπασχολήσουν όλους μας και προπαντός τους νέους άνθρώπους, που τους συνοδεύει συχνά ή όρεξη της πολιτικής παιδείας, όχι όμως πάντοτε και ή άπαραίτητη σκευή της. Τό λάθος γι' αυτή την έλλειψη είναι και δικό μας και δικό τους. Η ευθύνη έπομένως μοιρασμένη. Καιρός όμως νέοι και ώριμοι να περάσουμε από τη ρητορεία στη σκέψη, από τον όχυρό λόγο στην άποτελεσματική πράξη. Για

να πετύχει αυτό τό δύσκολο πέραςμα χρειάζονται:

α) Γνώση της εκπαιδευτικής και της παιδευτικής μας πραγματικότητας, που σημαίνει: περιγραφή όλων των όρων που συνθέτουν την ύλη της, τις σχέσεις των μοριών της, την άδράνειά της και τις δυναμικές ροπές.

β) Μέτρα και μέσα για την άλλαγή της.

γ) Σύμπραξη προσωπική και ύπεύθυνη στη διαδικασία της έπιθυμητής άλλαγής.

Οί τρεις αυτές προϋποθέσεις με κάνουν να συλλογιστώ την πείρα που μου χάρισαν οι ένεργές και άνεργες ώρες μου ως δασκάλου. Βλέπω, λοιπόν, μέσα και γύρω από τά Πανεπιστήμια, συχνά, ένα παράδοξο, που πρέπει να έχει την εξήγηση και τη θεραπεία του. Δηλαδή:

"Όχι σπάνια καθυστεροϋμε συζητώντας θέματα που ό διάλογος έχει ήδη δείξει την άρμόδια λύση τους, και εκείνο που ύπολείπεται είναι ή άπαιτηση της πολιτικής έφαρμογής της έφευρημένης πιá λύσης — ή έμπρακτη και ριψοκίνδυνη πίεση για την έφαρμογή της.

Από την άλλη μεριά προτείνουμε κάποτε λύσεις σε μείζονα εκπαιδευτικά και παιδευτικά προβλήματα με άνεπίτρεπτη εύκολία, δίχως να έχουμε άφιερώσει στη μελέτη τους την προσοχή μας και τη λογική μας ένταση.

Δέν θέλω να κουράσω, άναφέροντας εδώ δυσάρεστα παραδείγματα. Έπιφυλάσσομαι να τό κάνω, αν χρειαστεί.

Πάντως ή παράδοξη αυτή άντιστροφή, που χαρακτηρίζει ειδικότερα τον προοδευτικό κόσμο (λόγος εκεί όπου χρειάζεται πιá άγωνιστική πράξη, και εύκολο σύνθημα εκεί όπου άπαιτείται έρευνητικός διαλογισμός) προσφέρει άριστες ύπηρεσίες στην κάθε λογής πολιτική και πνευματική συντήρηση: θολώνει τα νερά, και άφήνει τά ψάρια σε εκείνους που κατέχουν ήδη τά δίχτυα και τά δολώματα.

Η χρησιμότητα της άπορίας

Υπάρχουν, βασικά, δύο τρόποι να συζητοϋμε όλα τά θέματα — και τό θέμα του ελεύθερου διαλόγου στην παιδεία και στην εκπαίδευση:

— Ό ένας είναι να σταματοϋμε στη φωτεινή του έπιγραφή.

— Ό άλλος είναι να έρευνοϋμε τά καλώδιά του.

— Ό πρώτος είναι τρόπος μεταπρατικός: σφετερίζεται τό θέμα (λυμένο ή άλυτο) και τό μεταφέρει στην άγορά ως έμπόρευμα, άποσκοπώντας στο κέρδος.

— Ό δεύτερος είναι παραγωγικός: ξεκινά από την άπορία μπροστά στο φαινόμενο, και άναζητεί την έσωτερική του άρθρωση, για να μεταφράσει τελικά τη λύση του προβλήματος σε έγκυρη και άποτελεσματική πολιτική πράξη.

Τό νόημα του ελεύθερου διαλόγου στην παιδεία και την εκπαίδευση είναι, πριν από όλα, να διακρίνει τις νόθες και τις γνήσιες μορφές του διαλόγου. Σ' αυτή τη διάκριση άφιέρωσα τό σχεδιάσμα αυτό, έπιμένοντας στην παιδευτική και εκπαιδευτική μεθοδολογία. "Αν συμφωνήσουμε σ' αυτήν, μποροϋμε ύστερα (τόρα ή άργότερα, εδώ ή άλλου) να περάσουμε σε θέματα πιό συγκεκριμένα, ψάχνοντας για την ύλη και τη σύστασή τους. Άλλιώς θα άπομείνει ως μόνο κέρδος ή άπορία που προσπάθησα να μεταδώσω. Πιστεύω πως έτσι δεν έχουμε ξεγελάσει τουλάχιστον ό ένας τον άλλον.

Ὁ κ. Παπανούτσος καὶ ἡ γενεαλογία μιᾶς ἀθλιότητος¹

τοῦ Διονύση Καψάλη

Στὸ βάθος ὅλες αὐτὲς οἱ φιλοσοφίες ἔχουν ἓναν καὶ μόνον σκοπὸ. Νὰ βγάλουν ἀπὸ μέσα τάχα ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης γιὰ τελικὸ συμπέρασμα τὴν ἀγιαστούρα τοῦ παπᾶ. Τελευταία λέξη τῆς ἐπιστήμης τὸ «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι (καὶ γενικὰ οἱ πτωχοὶ) ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

Δ. Γληνὸς

Μεταρρύθμιση, ἐπιστημονικὴ παιδεία καὶ φιλοσοφία

Εἴμαστε σήμερα στὴν ἀφετηρία μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης. Ὅπως σὲ κάθε ἐκπαιδευτικῆ μεταρρύθμιση, προβάλλει ὀξὺ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας. Ἐξηγούμαστε: «προβάλλει ὀξὺ» δὲν σημαίνει ὅτι συνειδητά, μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἔννοιά του, κατακλύζει τὸν ἐκπαιδευτικὸ στοχασμὸ, προοδευτικὸ καὶ μὴ· ἀλλὰ ὅτι ἀποτελεῖ ἓναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους πραγματικοὺς προσδιορισμοὺς τῆς ἐκπαιδευτικῆς φιλοσοφίας, συχνότερα ἀπὸν παρὰ παρῶν, ἀφατος παρὰ ὁμολογημένος. Βέβαια, δὲν ἀναφερόμαστε στὴ συχνότητα μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται ἡ λέξη «ἐπιστήμη» στὸ λόγο τῶν παραδοσιακῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἀλλὰ σ' ἓναν ἰδεολογικὸ χῶρο ὅπου αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνιση δὲν εἶναι παρὰ τεκμήριο καὶ ἄλλοθι μιᾶς ἐξαφάνισης: τῆς ἀπώθησης, ἀφενὸς τῶν ἐπιστημονικῶν ἐννοιῶν (συνοδευόμενης ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ ὑποκατάστασή τους), ἀφετέρου τῶν ἰδεολογικῶν προβλημάτων ποὺ κληροδοτεῖ στὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἡ ἀπουσία ἢ ἔστω ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης.

Ἐντούτοις, γιὰ τοὺς ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτικοὺς τὰ πράγματα εἶναι ἀπλά. Προφασίζονται τὸ αὐτονόητο: ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐπιστήμη. Ἐξάλλου, ποῖος τοὺς ἀρνεῖται τὴν καλοπροαίρετη καὶ διακηρυγμένη ἐγνοια τους γιὰ μιὰ νεοελληνικὴ ἀναζωογόνηση τῶν ἐπιστημῶν; Τόσο τῶν λεγόμενων ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὰ νομικά, τὴν ἱστορία, τὴν κοινωνιολογία, τὰ οἰκονομικά, τὶς πολιτικὲς ἐπιστῆμες, τὴν ψυχολογία, κ.λπ., ὅσο καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν; Ἔτσι μὲ μιὰ πλατιά, οἰκεία χειρονομία (ποὺ σέρνει ὅμως πίσω τῆς μιὰ ἰδεολογικὴ ἐκστρατεία, συνομιλικὴ καὶ ὁμόροπη μὲ τὴ νεοελληνικὴ ἐκπαίδευση), παραγκωνίζονται πραγματικά καὶ ζωτικά προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν ὄχι μόνον τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἀλλὰ καὶ τὶς μορφὲς τῆς σύγχρονης τῆς ἰδεολογικῆς σύγκρουσης: Τί εἶναι μιὰ ἐπιστήμη, καὶ πῶς τὴν ξεχωρίζουμε ἀπὸ τὶς ἰδεαλιστικὲς σκοπιμότητες ποὺ τὴν πολιορκοῦν, μεταμφιεσμένες ποικίλους φιλοσοφικοὺς μανδύες; Εἶναι τὰ νομικά ἐπιστήμη; ἡ φιλολογία; καὶ ἂν δὲν εἶναι ἐπιστῆμες, σὲ ποιὸν (δηλαδὴ σὲ ποιά ἰδεολογία) παραχωροῦμε ἀδήριτα τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ψευδομαρτυρίας;

Πίσω, λοιπόν, ἀπ' αὐτὴν τὴ φαινομενικὰ ἀβίαστη

1. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Ε. Π. Παπανούτσου, «Ἡ Γενεαλογία τῶν Ἰδεῶν», Τὸ Βῆμα, Κυριακὴ 25 Ἰανουαρίου 1976.

χειρονομία τῶν παραδοσιακῶν ἐκπαιδευτικῶν κρύβεται μία σπασμωδική ἀντίδραση: ἡ ἀντίδραση στήν πιθανότητα ἀποκάλυψης τῆς ἐπιστημονικῆς δυσλεξίας πού χαρακτηρίζει τή νεοελληνική ἀστική ιδεολογία, καλυμμένης μέ τὸ ἀρχαιοπρεπές χιτώνιο τοῦ φιλολογισμοῦ· τοῦ γεγονότος δηλαδή τῆς ἀμυντικῆς τῆς ἀδυναμίας στό φαινόμενο διάδοσης τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης. Ἡ ἐμφάνιση, λοιπόν, τῆς λέξης «ἐπιστήμη», δείκτης ὅπως εἴπαμε μιᾶς ἐξαφάνισης καί ἐνὸς ἄγχους, ἐπιτυγχάνεται μόνο ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι στὰ συμφραζόμενά της ἀκυρώνεται ὡς ἔννοια, ὅτι φορτίζεται μέ λογῆς λογῆς ιδεολογήματα, τεχνοκρατικά καὶ ἀνθρωπιστικά, πού ἀποπλίζουν τὶς ιδεολογικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ ἀναπόδραστο, κατὰ τὴ γνώμη μας, συμπεράσματος: ὅτι στὴ νεοελληνική ἐκπαίδευση ἡ ἐπιστημονική μόρφωση εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη.

**Ἐπιστημονική δυσλεξία:
προῖον τῆς νεοελληνικῆς
ἀστικῆς ιδεολογίας.**

Γιατί, δὲν ἀκυβεύεται τὸ μέλλον μιᾶς λέξης, ἀλλὰ ἡ συνοχή καὶ ἡ ἀποτελεσματικότητά μιᾶς ιδεολογίας στὸν προνομιακὸ χῶρο ἀναπαραγωγῆς της, δηλαδή στὴν ἐκπαίδευση. Μιὰ μεταρρύθμιση εἶναι ἀμφίστομη: συντελούμενη σὲ ἕνα χῶρο σκληρῶν ιδεολογικῶν συγκρούσεων καὶ σὲ μιὰ συγκυρία πού, παρὰ τὴν πολιτική ἰσορροπία, χαρακτηρίζεται ἀπὸ ιδεολογική ρευστότητα, συνεπάγεται μιὰ ἀνακατανομή ἀξιών στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κυρίαρχης ιδεολογίας. Δεδομένου ὅτι ἡ τρέχουσα ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ὅπως τουλάχιστον προκύπτει ἀπὸ τὶς κυβερνητικὲς προθέσεις, κατατείνει πρὸς μιὰν αὐστηρότερη, λιγότερο ἐλαστικὴ διάρθρωση τῆς πυραμίδας ἐπιλογῆς, μιὰ τέτοια ἀνακατανομή ἀξιών καλεῖται νὰ γίνῃ ὁ μαγικός καθρέφτης τῆς νέας σχέσης Μέσης-Ἀνώτατης Ἐκπαίδευσης, γιὰ νὰ διαποτίσει τοὺς θεσμοὺς ἐπιλογῆς, δηλαδή νὰ τοὺς νομιμοποιήσῃ. Γιατί, εἶναι σαφές πῶς ἂν τὸ λαϊκὸ ιδεολογικὸ εἶδωλο καὶ οἱ κοινωνικοὶ συνειρημοὶ τῆς «φοιτητικῆς θέσης» παραμείνουν ὅπως εἶναι σήμερα, οἱ νομοθετικοὶ λεονταρισμοὶ μόνον ἀνεπαίσθητες μετακινήσεις ποροῦν νὰ ἐπιφέρουν. Μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ἀποτελεσματικά ὁ μηχανισμὸς ἐπιλογῆς καὶ ἡ νέα διαβάθμιση τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἱεραρχίας, πρέπει νὰ τεθεῖ σὲ κίνηση μιὰ σταδιακὴ ἀναβάπτιση τῆς «ἀνταλλακτικῆς ἀξίας» τῶν διαφόρων βαθμίδων —πράγμα πού, στὴν περίπτωσή τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης, συνεπάγεται μιὰ μετατόπιση τῆς ιδεολογικῆς ἀξίας τῆς πρὸς τὸν τεχνοκρατισμό. Τὰ νομοθετικὰ μέτρα, συνεπῶς, δὲν ἐπαρκοῦν, ἐφόσον ἡ ἐμμονὴ τοῦ ιδεολογικοῦ εἰδώλου τείνει νὰ ἀναπαράγῃ τὰ παράλληλα κυκλώματα (φροντιστήρια, κ.λπ.) πού βραχυκλώνουν τοὺς μηχανισμοὺς ταξικῆς ἐπιλογῆς. Οὔτε καὶ ὁ διοικητικὸς καταναγκασμὸς ὠφελεῖ, γιατί ὁδηγεῖ σὲ ἀναφομοιωτὲς κοινωνικὲς ἐκρήξεις. Σ' αὐτὴν τὴ μετάβαση ἀπαραίτητη εἶναι ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ οὐμανισμοῦ πού πλημμυρίζει τὰ χά-

σματὰ τῆς καὶ διαμεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸν «ἄνθρωπο» καὶ τὰ σχολεῖα «του».² Ἐδῶ ἐντάσσεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης ὡς ἀξίας στὴν ιδεολογικὴ ἱεραρχία. Μιὰ ὄξυνση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ στοχασμοῦ ἀφήνει τὴν κερκόπορτα ἀνοιχτὴ γιὰ νὰ περάσῃ τὸ θέμα καὶ αἴτημα τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, μιλώντας γλῶσσα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν οὐμανιστικὴ ἢ τεχνοκρατικὴ.

Ἡ ἀναπροσαρμογὴ, λοιπόν, πρέπει νὰ συντελεστεῖ ὁμαλά, ὑπὸ ἔλεγχο, ἢ νέα ἀξιολόγησι τῆς ἐπιστήμης, ὑπαγορευόμενῃ ἀφενὸς ἀπὸ οικονομικὲς ἀνάγκες, ἀφετέρου —ἔστω καὶ ἀμυδρά— ἀπὸ τὸν ιδεολογικὸ ἀντίπαλο, πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς νὰ φανεῖ ἡ ιδεολογικὴ ἔνδεια· πρέπει νὰ καταπολεμηθεῖ ὁ σκοταδισμὸς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀφομοιωθεῖ ἡ στὰ μετόπισθεν μαχητικὴ του ἰκανότητα. Στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης ἐπιστρατεύονται δύο ιδεολογήματα: ὁ οὐμανισμὸς καὶ ὁ τεχνοκρατισμὸς, μέ τὴ μορφὴ ἀντίφρασης.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βιάζεται ὁ κ. Παπανοῦτσος. Ἡ σαφήνεια τῆς ιδεολογίας του βλέπει γι' αὐτόν, γιατί αὐτὸς δὲν βλέπει, τὴν κερκόπορτα καὶ τὸν ὄθει νὰ τὴν καταλάβῃ προτοῦ ἐφορήσουν τὰ καινὰ δαιμόνια πού χρόνια τώρα ἀσφυκτιοῦν στὸ ἀπωθημένο τοῦ «νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ». Βιάζεται, λοιπόν, γιατί μιὰ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ἀνοίγοντας τὸ θέμα τῶν ἐπιστημῶν, πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐπιστήμη, πρέπει νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ κάποια «φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης» ἕναν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τρῶπο ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος. Καὶ αὐτὸ γιὰ δύο κυρίως λόγους πού ὑπαινιχθήκαμε παραπάνω.

Ἡ σκοπιμότητα τῆς παρέμβασης τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ οὐμανισμοῦ

1. Ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ διάδοση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἔχει τεράστιες ἐπιπτώσεις στὸ ιδεολογικὸ ἐπίπεδο, δηλαδή στὶς διάφορες ιδεολογίες, τὶς μεταξὺ τους σχέσεις κυριαρχίας καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση τῆς καθεμιάς. Ἡ ἐπιστημονικὴ παιδεία σὲ μιὰ κοινωνία συνεπιφέρει μιὰ νέα μορφὴ *λογικότητας*, δηλαδή μιὰ ἀνάτηξη τοῦ θεωρητικοῦ χώρου καὶ ἕναν ἐναναπροσδιορισμὸ τοῦ προβληματικοῦ καὶ τοῦ ἀποδειγμένου, τοῦ γνωστοῦ, τοῦ ἀγνώστου καὶ τοῦ πρὸς εὐρεση. Εἶναι πρόδηλο ὅτι κατὰ τὴν ἀνάτηξη αὐτή, πολλὲς ἀξίες καὶ ἀντιλήψεις, ἠθικὲς, πολιτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς, ἀπορρίπτονται, ἄλλες μετασηματίζονται καὶ ἄλλες πάλι, νεότερες, εἰσβάλλουν στὴν ιδεολογικὴ σκηνή. Προφανῶς, δὲν μιλάμε γιὰ τὰ ὅσα συμβαίνουν στὶς ἴδιες τὶς ἐπιστήμες, ἀλλὰ γιὰ τὸν τύπο ὑποδοχῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐξωεπιστημονικοὺς θεωρητικούς χώρους, ἄρα καὶ ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸ μηχανισμὸ. Ὅχι μόνο μιὰ νέα μορφὴ *λογικότητας*, ἀλλὰ, στὴν εὐρύτερη κοινωνικὴ διακλάδωση τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, καὶ μιὰ νέα μορφὴ *εὐλογοφάνειας*. Τὸ «αὐτονόητο» (δηλαδή τὸ οἰκείο, τὸ ἀναγνωρίσιμο) ὑφίσταται ἀναγκαστικά —ὡστόσο ὄχι αὐτόματα οὔτε καὶ γραμμικά— μιὰ μετατόπιση πρὸς νέους θεωρητικούς χώρους.

Τέτοιες μετατοπίσεις, ὅμως, εἶναι ἐπώδυνες (ὄσο καὶ ἀναγκαῖες) γιὰ τὴν κυρίαρχη ιδεολογία γιατί, ἀμφισβητώντας τὴ γνωσιολογικὴ τὴ γκυροδότητα, θέτουν σὲ κίνδυνο τὴν κοινωνικὴ ἀποτελεσματικότητά της: στὸν μακρόχρονο ἀγῶνα ἀναπροσαρμογῆς τῆς

έπιστρατεύει, με τη σειρά της, τις φιλοσοφικές θεωρήσεις που θα τη δικαιώσουν απέναντι στα κοινωνικά αίτηματα της επιστημονικής παιδείας. Δεν έχουμε παρά να αναλογιστούμε τη βία (συμβολική και ένοπλη) της τότε κυρίαρχης θερησκευτικής ιδεολογίας μπροστά στη θεωρητική επανάσταση του Γαλιλαίου. Η ευρωπαϊκή διάνοηση έπρεπε να περιμένει τον Ντεκάρτ για να πάρει τη φιλοσοφική, μεθοδολογική άφεση αμαρτιών, και να χωνέψει τη φυσική. Ο Γαλιλαίος λοιπόν, σύμφωνα με την παράδοση, αναγκάστηκε να πει ότι η γη δεν κινείται. Σήμερα όμως, που «όλοι βλέπουμε» την τροχιά της γης γύρω από τον ήλιο, πρέπει να δηλώσουμε ότι ο άνθρωπος, αυτός που περπατάει στο διάστημα, είναι αναντικατάστατος και πώς, τελικά, ο Πλάτων, τὰ είχε ήδη ανακαλύψει όλα αυτά, αλλά, φυσικά, μόνο η σύγχρονη τεχνολογία κατάφερε να τα πραγματοποιήσει. Έτσι και ο κ. Παπανούτσος μάς πληροφορεί (μὰς υποδεικνύει δηλαδή) πώς: «*ἐμείς όμως εἴμαστε ἱκανοὶ νὰ ἀναγνωρίσουμε στὶς ὑποθέσεις τῆς δικῆς μας ἐπιστῆμης τὶς ἔννοιες – μητέρες τῆς φιλοσοφίας τοῦ 4ου αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὸν Χριστό.*»³ Κάποιοι ἀλλόκοτοι πειρασμοὶ ψιθυρίζουν, «κι όμως δὲν εἴμαστε...»

Πέρα ἀπὸ τὰ προβλήματα που ἐμφανίζονται στὸν περιχαρῶμένο χώρο τῆς «ἐπιστημονικῆς κοινότητος» καὶ ἀφορῶν τόσο τὶς ἐπιστῆμες ὅσο καὶ τὶς κοινωνικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς, οἱ ιδεολογικὲς ἐκφάνσεις τῆς διάδοσης τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων σὲ εὐρεία κοινωνικὴ κλίμακα ἐγγράφονται, ὅπως εἴπαμε, στὶς «θεωρητικὲς ιδεολογίες», δηλαδή στὸς διάφορους κλάδους τῆς φιλοσοφίας καὶ τὶς λεγόμενες ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς κυρίαρχης πολιτικῆς θεωρίας), καί, μὲ ἀργότερους ρυθμούς, στὶς «πρακτικὲς ιδεολογίες», ἐκεῖ ὅπου ἀπαντῶνται οἱ καθημερινὲς κοσμοθεωρίες καὶ ὅπου ὅλοι εἴμαστε φιλόσοφοι (Γκράμσι). Ἄν οἱ θεωρητικὲς ιδεολογίες εἶναι κατὰ κανόνα πιὸ εὐαίσθητες στὶς ἐπιστῆμες ἀπὸ τὶς πρακτικὲς ιδεολογίες, ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου μὰς δίνει καὶ τὸ μέτρο τῆς κοινωνικῆς του σκοπιμότητας: οἱ θεωρητικὲς ιδεολογίες ἀποτελοῦν τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ τῶν ὀργανικῶν διανοούμενων τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ γειτνίαση τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ, ὡς ἀπόκρυψη τῆς μεταξύ τους ἀσυνέχειας, εἶναι ἡ θεμελιωτικὴ χειρονομία ἐνὸς λογοκριτικοῦ μηχανισμοῦ. Ἡ διαθλαστικὴ διασπορὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνοιῶν στὸν κοινωνικὸ κορμὸ περνάει ἀναγκαστικὰ μέσα ἀπὸ τὸν λογοκριτικὸ μηχανισμό, ὁ ὁποῖος τὶς προσαρμύζει, τὶς ἀναβαπτίζει στὴν κυρίαρχη μορφή τῆς νομιμότητας, δηλαδή τὴν ιδεολογικὴ δικαίωση που περιβάλλει καὶ διαποτίζει τὸ καθεστῶς τῆς ἀρχουσας τάξης. Στὶς μέρες μας, ὁ λογοκριτικὸς αὐτὸς μηχανισμὸς ἀναγκάζεται ὅλο καὶ περισσότερο νὰ παίρνει τὴ μορφή ἐνὸς παράλληλου κτίσματος, νὰ δίνει τόπο στὶς ἐπιστῆμες, ἐμφανίζοντας συνάμα αὐτὴ τὴν παραλληλότητα, ἢ μάλλον τὸ ἀσύμπτωτο, σὰν τεχνικὴ ἢ πρακτικὴ ἀναπροσαρμογὴ μιᾶς βαθιᾶς σύμπτωσης, ἀθῶα ἔκφραση ἐνὸς τεχνικοῦ (καὶ ὄχι κοινωνικοῦ) καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Ἔτσι ὁ κ. Παπανούτσος θὰ μὰς πεί:

«... ἡ Φιλοσοφία σὰν ἀνίχνευση τῶν γενικῶν ἀρχῶν καὶ ἡ Ἐπιστῆμη σὰν ἔρευνα τῶν κατὰ μέρος φαινομένων συμβιοῦν ἀρμονικὰ καὶ συνεργάζονται μὲ ἀμοιβαία κατανόηση, καὶ μόνο ὁ ἀναπόφευκτος γιὰ τὶς

περιορισμένες ἀνθρώπινες δυνάμεις καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας διαχωρίζει τοὺς τομεῖς τῆς μελέτης».⁴

Γιατὶ ὁ φιλοσοφικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς λόγος, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ τὶς μὴ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, δὲν μποροῦν πλέον νὰ συνυπάρξουν στὸ ἴδιο κείμενο μὲ τὴ μορφή τοῦ κοινωνικοῦ προτύπου, τῆς τελετουργίας (ὅπως συνέβαινε, στὶς περιπτώσεις που εὐστοχα μνημονεύει ὁ κ. Παπανούτσος: Γαλιλαίος, Νεύτων, κ. ἄ.), ἄσχετο ἂν συχνὰ ὁ ἐπιστήμονας φιλοσοφεῖ, ἔξω ὡστόσο ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμη του (βλέπε τὶς περιβόητες θεολογικὲς δηλώσεις τοῦ Ἄινστάιν). Τὸ «Πανεπιστήμιο» οἰκοδομεῖται μὲ ἀκρογωνιαῖο λίθο τὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία σκηνοθετεῖ τὴν ἀρμονικὴ διακίνηση τῶν «ἀληθειῶν», διανέμει τοὺς ρόλους καὶ τοὺς ἀναρτᾶ στὴν οἰκουμενικὴ νοητικὴ ἀλυσίδα, ἀποτυπώνοντας τὴν ὑπογραφή της στὴν ὄψη κάθε κλάδου: *introite et hic dii sunt.* Ἔτσι, τὸ πανεπιστημιακὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρξε ἡ ὄνειρικὴ ἀκύρωση τῆς παραλληλότητας, ὅπου ἡ κυρίαρχη ιδεολογία μποροῦσε νὰ διευθετῆ τὶς διαφορὲς καὶ νὰ λύνει τὰ προβλήματά της ἐπικαλούμενη τὴ θέσμια συμμετρία καὶ φιλοσοφικὴ συνενόχη τῶν διαφόρων θεωρητικῶν χώρων. Τὸ ὅτι ὅμως ἡ Φυσικομαθηματικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ παραμένουν «Σχολὲς τοῦ Πανεπιστημίου», σὰν ἐπιβίωση μιᾶς παλαιᾶς ἐκπαιδευτικῆς ιδεολογίας, δὲν πρέπει νὰ ἐμφανιστεῖ μόνον σὰν ἀπλή, τιμῆς ἔνεκεν, μνήμη μιᾶς οὐτοπίας, ἀλλὰ καὶ σὰν ἰδανικὸ, που ἐνῶ δὲν ἔχει χάσει τίποτε ἀπὸ τὴν πρότερη ἰσχύ του, πρέπει νὰ ἀποκεντρωθεῖ γιὰ «τεχνικοὺς λόγους».

Περιγράψαμε βέβαια τὴν ἀνθρωπιστικὴ παράδοση καὶ τὴν ἰδεαλιστικὴ λογικὴ της. Γιατὶ στοὺς ἴδιους χώρους —εἴτε σκιρτοῦν ὑποδόρια, εἴτε δροῦν αὐτοπροσώπως— ἐμφανίζονται καὶ ἄλλα ρεύματα, ὑλιστικά, που ἀνατρέπουν τὰ λογοκριτικὰ φράγματα καὶ τὶς υπερκόσμιες ἀρμονίες.

2. Μνεῖα μὰς ὀδηγεῖ σ' ἕναν δεύτερο, ἐξειδικευμένο λόγο: τὴν πιθανότητα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι πιὸ καθαρὰ. Ἡ φιλοσοφικὴ παρέμβαση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σκοπὸ ἔχει νὰ ἀποκλείσει τὴ δυνατότητα παραγωγῆς μιᾶς αὐστηρῆς ἐπιστῆμης τοῦ κοινωνικοῦ (δηλαδή τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό), ἀναγορεύοντας ταυτόχρονα σὲ ἐπιστῆμες τὶς ποικίλες ἐπιμέρους κατατεμαχισμένες κατασκευές, συνονθυλεύματα τεχνικῶν καὶ ιδεολογικῶν πρακτικῶν, ὅπως οἱ πολιτικὲς ἐπιστῆμες, ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία, κ.λπ. Ἀποκλείει λοιπὸν τὶς ἐπιστῆμες ἐκείνες που τείνουν τὰ δάκτυλα στὶς πληγὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς ιδεολογίας, που ἀπειλοῦν τὸ ἄδυτο τῆς ἀνομολόγητης ὁρμῆς που τὴν κινεῖ.⁵

Ὁ λογοκριτικὸς μηχανισμὸς καὶ ὁ κ. Παπανούτσος

Τὰ δυὸ αἴτια που θίξαμε συνεργάζονται στὸ ιδιαίτερο φαινόμενο τῆς ἐπιστημονικῆς δυσλεξίας τῆς νεοελληνικῆς ἀστικῆς ιδεολογίας, ἡ ὁποία δὲν κατάφερε μέχρι σήμερα νὰ πετύχει τὴν ἀναπροσαρμογὴ που ἐπέτρεψε σὲ πολλὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη νὰ ἐμφανίζονται προστάτες τῶν ἐπιστημῶν. Τὸ ἐρώτημα ἐδῶ δὲν ἔγκειται στὸ κατὰ πόσο ἡ ἀστικὴ ιδεολογία μπορεῖ νὰ ἀφομοιώσει τὶς ἐπιστῆμες ἢ κάποιες ἐπιστημονικὲς ἔννοιες (πράγμα ἐξ ὀρισμοῦ ἀδύνατο), ἀλλὰ ἂν καὶ κατὰ πόσο μπορεῖ νὰ ἐνσωματώσει στὸ λόγο της σὰν κοσμητικὸ του στοιχεῖο τὴν ἐπιθυμία τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης,

αυτό που συνήθως αποκαλούμε επιστημονική περιέργεια, δίψα για μάθηση, κ.λπ. για να άκρωσει αυτή την επιθυμία ή μάλλον να τη διοχετεύσει σε άλλους θεωρητικούς τόπους: στις διάφορες φιλοσοφίες της επιστήμης, στην πολιτική της φιλοσοφία, κ.λπ. Όταν δεν καταφέρνει να ενσωματώσει στο λόγο της την επιθυμία της γνώσης, ούτε καν με τη μορφή της τεχνοκρατικής νευρώσης, όπως στην περίπτωση μας, την καθιστά απαγορευμένη. Η απαγόρευση αυτή εμπεδώνεται σε συγκεκριμένους κοινωνικούς μηχανισμούς, εκπαιδευτικές τελετές και ιδεολογικές νευρώσεις: την ταύτιση της επιστημοσύνης και της κοινωνικής καταξίωσης, τη μικροαστική φοβία της τεχνολογίας, κ.ά. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι οι μαθητές στην Ελλάδα δεν «άγαπούν» τις επιστήμες, και ούτε βέβαια μπορεί να θεωρηθεί τυχαία ή αντίστοιχη υπερτροφικότητα των θεωρητικών κλάδων.

Στην περίπτωση μας λοιπόν, ο λογοκριτικός μηχανισμός επέλεξε, και δεν μπορούσε παρά να επιλέξει, τον κ. Παπανούτσο, γιατί ο παραδοσιακός σκοταδισμός δεν είναι ικανός αντίπαλος (και στις δοσμένες πολιτικές συνθήκες, δεν είναι καθοδηγησίμος) για τους πιθανολογούμενους κινδύνους. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση καλείται να οργανώσει, να περισφίξει την ιδεολογία της γύρω από τις επιστήμες, επιλέγοντας τις απόψεις εκείνες που θα ήγemonεύσουν στον περιεχόμενο της επιστήμης στοχασμό. Η παρέμβαση αυτή μπορεί να συντελεστεί είτε μέσω του παράλληλου κρατικού κυκλώματος, του «ιδιωτικού» Τύπου («Το Βήμα»), είτε μέσω της επίσημης υιοθέτησης του εκπαιδευτικού ούμανισμού (σύσκεψη περί Παιδείας), είτε με ποικίλους άλλους τρόπους. Πάντως, ο κ. Παπανούτσος διεκδικεί την άνεση και ασφάλεια που του παρέχει το επίσημο φιλοσοφικό όνομα της παρέμβασης, επιστημολογία και φιλοσοφία της επιστήμης, περιστοιχίζοντας τον με ένδοξους προγεννήτορες.

«Εμείς όμως», διακηρύσσει αγέρωχα ο κ. Παπανούτσος, με την άνεση του επίσημου εκπροσώπου του «πνεύματος της εποχής», «είμαστε ικανοί...». Ο γλωσσολόγος Benveniste διαφορίζει δύο περιπτώσεις του πρώτου πληθυντικού: το «περιεκτικό» εμείς, δηλαδή εγώ + εσύ, και το «αποκλειστικό» εγώ + αυτοί (το οποίο εκμυστηρεύεται σε κάποιο «εσύ» τη συνοχή του «εγώ» με κάποιους «άλλους»). Η ασάφεια μπορεί

Η ιδεαλιστική εκπαιδευτική φιλοσοφία έχει σκοπό να αποκλείσει τη δυνατότητα παραγωγής της επιστήμης του κοινωνικού (: ιστορικό ύλισμό).

να σημαίνει και τα δύο. Ποιοι είναι, όμως, «αυτοί» τους οποίους ο κ. Παπανούτσος, σύμφωνα με τους κανόνες μιας ιδεολογικής έντολης που αποκαλεί «ικανότητα», πασχίζει να περιλάβει στο πνεύμα της εποχής, ακριβώς για να το παρουσιάσει σαν έναίο ανακαλώντας τους από τη σιωπή ως διαδοχικά «εσύ»; Και ποιός είναι ο «εσύ» τον οποίο ο κ. Παπανούτσος

καθιστά μοναδικό κοινωνικό μίς αποκάλυψης; του οποίου τη συγκαταβατική μαρτυρία μιας εκμυστήρευσης εξασφαλίζει τόσο άβιαστα; Αυτή την ικανότητα του κ. Παπανούτσου να εμφανίζεται ως επίσημος εκπρόσωπος της «ουσίας της εποχής μας», της παιδείας της, θα θέλαμε να ανακρίνουμε, όχι για να διεκδικήσουμε αυτόν το ρόλο εξ ονόματος κάποιου άλλου, αλλά ως ένα «εσύ» που αρνείται την ταφή του στη δοξολογία του κ. Παπανούτσου, ένα «εσύ» που όμολογεί την ανικανότητά του να δει τον εαυτό του στους αρχαίους ήμων προγόνους και τη φιλοσοφία τους.

Στα τελευταία άρθρα του στο «Βήμα», ο κ. Παπανούτσος θεωρεί δοσμένη την ιδιότητά του ως επίσημο εκπρόσωπο του πνεύματος της εποχής. Σ' ένα απ' αυτά, τη «Γενεαλογία των Ίδεων», εμφανίζονται τρία συμπτωματικά σημεία που θεμελιώνουν αυτήν του την ικανότητα και διαφυλάττουν το απευθυντικό της ιδεολογικής έντολης στη φαντασίωση του καλοπροαίρετου διαλόγου. Τα επισημαίνουμε γιατί αποτελούν σταθερές της φιλοσοφικής σκέψης της «εποχής». Η δράση τους εμφανίζεται κυρίως στο σημείο διαπλοκής του φιλοσοφικού στοχασμού με τα συγκεκριμένα προβλήματα περιεχομένου σπουδών στην ελληνική εκπαίδευση, όπως φεγγαρίζουν στην άμπατη της χουντικής εκπαιδευτικής πολιτικής, πριν αρχίσει η παλίρροια της μεταρρύθμισης. Έκει, στα εκβράσματα μιας άθλιότητας, ο κ. Παπανούτσος περισυλλέγει τα απολιθώματα της γενεαλογίας του.

Η συνέχεια των ιδεών

Πρώτη σταθερά: η συνέχεια των ιδεών και το κληρονομικό δίκαιο που συγκροτεί και διέπει αυτή τη συνέχεια, την προικίζει με την άνεση της οικογενειακής οικειότητας, έτσι ώστε κάθε συγγραφέας που το ποθεί να βρoίσκε στις γενεαλογικές ανασκαφές του την οικογένειά του, το «μητρικό των αγαπημένων ιδεών», όπως το αποκαλεί ο κ. Παπανούτσος.

Πίσω όμως από αυτή την ιστορικοφανή αναζήτηση της συνέχειας κρύβεται η ανάγκη αναπαυτικής εγκατάστασης του υποκειμένου στην Ιστορία και τη Συνείδηση: σε μια ιστορία όμως απαλλαγμένη από τις αντιφάσεις και τις ασυνέχειες, τα χάσματα και τις εκρήξεις της, την πολλαπλότητα των επιπέδων και των καθορισμών· σε μια συνείδηση υπερβατική, της οποίας ο θεραπευτικός ροής δεν διαταράσσεται από ατυχείς συναντήσεις με το ασυνείδητο, από ασυνέχειες και ελλείψεις. Η προβολή λοιπόν του λόγου της ιστορικής συνέχειας υποκρύπτει την ανάδειξη της ανθρώπινης συνείδησης σε απόλυτο υποκείμενο, άφετηρία και τέλος, του ιστορικού γίνεσθαι. Πώς αλλιώς, για να πάρουμε την επιλογή του κ. Παπανούτσου, αυτονομούμε κάποιο φιλοσοφικό ρεύμα, το ονομάζουμε «διαλεκτική» και ανασκευάζουμε την ιστορία του; Τι μᾶς επιτρέπει να μιλάμε για «ιστορία της διαλεκτικής», να αποσοπούμε από το σώμα της φιλοσοφίας ένα συνεχές νήμα διαλεκτικής φιλοσοφίας, προικίζοντάς το με τη δική του εσωτερική ιστορία, αν όχι η ανάγκη μας να επιβεβαιωθούμε στο ιδεολογικό μας ιστορικό ανέλιξη με φιλάγαθο μονάρχη την ανθρώπινη συνείδηση;

Πολλοί σκιρτούν ευχάριστα στο άκουσμα της διαλεκτικής, σαν σε γνωστό τραγούδι, και ψάχνουν να θυμηθούν την ιστορία της, όπως και ο κ. Παπανούτσος, προς τα πίσω, αγναντεύοντας από το παρόν το

παρελθόν της. Ποιό είναι λοιπόν το πρόβλημα; Μήπως δεν μας δικαιώνουν και αυτοί οι μεγάλοι φιλόσοφοι, όσοι αναγνωρίζονται σε κάποια (ή στην) διαλεκτική, από τον Ἡράκλειτο μέχρι και τον Μάρξ; Μήπως δεν συγκαταθέτουν σ' αυτήν τη ληξιαρχική αναδρομή και οι μεγάλοι ιστορικοί της φιλοσοφίας, όταν δεν αποδίδουν στον κάθε διαλεκτικό φιλόσοφο τίποτε παραπάνω από τις «προθέσεις» του, ή μάλλον την πρόθεσή του να περιλάβει, να ἀγκαλιάσει, ἄρα και να ξεπεράσει (για διαλεκτική μιλάμε!) τους προηγούμενους διαλεκτικούς; Ἐτσι δὲν εἶδε ὁ Χέγκελ τὸν Ἡράκλειτο, ἢ ὁ Μάρξ τὸν Χέγκελ;

Ὅχι. Τὸ νὰ πηδάμε ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ, ἀπὸ λόγο σὲ λόγο, ἀπὸ ἐπιστῆμη σὲ φιλοσοφία, διαλέγοντας προγόνους και ἀπογόνους γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ιδεῶν μας, ἀνακαλύπτοντας συνέχειες στὴ βάση ἀναλογιῶν ἢ φραστικῶν ὁμοιοτήτων, μεταφράζοντας ὅλες τὶς ἐρωτήσεις στὴ δική μας δοσμένη ἀπάντηση και ὅλες τὶς ἀπαντήσεις στὴ δική μας ρητορική ἐρώτηση, αὐτὰ στὴν καλύτερη περίπτωση εἶναι «ἀκακὲς διασκεδάσεις γιὰ ἱστορικούς πὸν ἀρνοῦνται νὰ μεγαλώσουν», ὅπως τὶς ἀποκαλεῖ ὁ Foucault. Ὅποιος ἀφήνεται σὲ τέτοιες ιδεοπλαστικὲς ἀναδρομὲς και διαδρομὲς στὴν ἱστορία, εὐτυχῆς πὸν ταξιθεύει στὰ πέρατα τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ περιγράψει τοὺς τέσσερις τοίχους τῆς ιδεοληψίας του.

**Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν:
κανοναρχεῖ τὸ ἀπαράβατο ἰδεολογικὸ
καθῆκον τοῦ κάθε συγγραφέα:
τὴν ἐδραίωση τῆς προγονοπληξίας
ἢ τῆς προγονολατρίας.**

Σύμφωνα μὲ τοὺς ἀφελεῖς περιηγητὲς τῆς ἱστορίας τῶν ιδεῶν, κανεὶς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἁγίας οἰκογένειας μιάς ιδέας δὲν καταφέρνει τελικὰ νὰ πει αὐτὸ πὸν θέλει, γιὰτὶ ὅλοι θέλουν νὰ ποῦν κάποιον ἀπόγονο ἢ πρόγονό τους, δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴν ἰδέα και τὴ συνέχειά της. Αὐτὸ λοιπὸν πὸν χαρακτηρίζει αὐτὲς τὶς συνέχειες εἶναι ἡ κυκλικὴ ἀνεπάρκεια στὴ διατύπωση τῆς πληρότητας τοῦ νοήματος πὸν εἶναι πάντα ἐκεῖ, περιμένοντάς τους, πὸν ἀνήκει δικαιωματικὰ στὴ συνέχεια γιὰτὶ εἶναι ἡ οὐσία της. Ἐτσι, ἡ τελετουργικὴ ἔκφραση τῆς οὐσίας ἀναβάλλεται μέχρι τὸν γράφοντα, τὸν ἱστορικὸ τῶν ιδεῶν, ὁ ὁποῖος ἐπανασυνδέει τὰ ἀπολωλότα θραύσματα τῆς Ἀλήθειας, ἐπιστρέφει στὴ συνέχεια τὰ πρωτοτόκιά της, προσφέροντας ἐπιτέλους αὐτὸ πὸν πραγματικὰ ἤθελαν νὰ ποῦν οἱ ὑπόλοιποι —ὡς τὸν ἐπόμενον ἱστορικὸ τῶν ιδεῶν, κ.ο.κ., και ὁ φαῦλος κύκλος ἀναζωογονεῖται στὸ ἀδιάκοπο κίνηγιτὸ πίσω ἀπὸ κάτι πὸν συνεχῶς ξεφεύγει. Γιὰτὶ αὐτὸ ἀκριβῶς θεμελιώνει τὸ ἰδεολόγημα τῆς συνέχειας: ἡ συνεχῆς ὑπέρβαση ἐνὸς ἀρχικοῦ και τελικοῦ νοήματος, πὸν πρέπει νὰ ξεφεύγει γιὰ νὰ ὑπερβαίνει, γιὰ νὰ εἶναι, — γιὰ νὰ ὑπάρχει και ἡ ἱστορία τῶν ιδεῶν.

Ἡ ἐρώτηση πὸν θέσαμε πρὶν στὴν ἀθωότητα τῆς γενεαλογίας τοῦ κ. Παπανοῦτσου ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν

ἀπαίτηση διατύπωσης τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ συλλογισμοῦ πὸν ἐπιλέγει τὸν ἱστορικὸ του καθρέφτη, ἀνακαλεῖ —ἀπὸ τὴν ἀντιφατικὴ και ἀσυνεχῆ τους ἀπουσία— τὶς πνευματικὲς στιγμὲς πὸν τὸν «ἐκφράζουν», ἐπιλέγοντας ἔτσι τὴν ἱστορία του, τὰ ὄροσμα στὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζεται, γιὰ νὰ νομιμοποιήσει τὴν κυριαρχία του. Γιὰτὶ, ἡ φαντασίωση τῆς συνέχειας δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀποπολιτικοποίηση τῆς ἱστορίας, ἡ ἀπόσβεση τῆς ἀντιφατικότητας, τῆς ἑτερογένειας και τῆς ἀσυνέχειας τῆς κοινωνικῆς ὕλης, τῆς σύγκρουσης· δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἰδεολογικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ λόγου στὸν ὁποῖο ἐμφανίζεται αὐτὴ ἡ συνέχεια. Δὲν εἶναι παρὰ ὁ μηχανισμὸς τῆς ἱστορίας τῶν ιδεῶν, θεμελιωμένης σ' ἕναν γραμμικὸ ἰδεολογικὸ χρόνο, πὸν ἐπιτρέπει σὲ μία «ἐποχὴ» νὰ ἐπιλέξει τὸ παρελθόν της γιὰ νὰ ὑποδυθεῖ ἢ ἴδια τὴν ὀλοκλήρωσή του, τὴν τελεολογικὴ κατάληξή του. Πὸν ἀπονέμει σὲ κάποια στιγμή τὸν τιμητικὸ ρόλο τῆς «στιγμῆς μηδὲν» στὴν ἱστορία της, τὸ ρόλο τῆς ἀφετηρίας στὴν ὁποῖα ὑπάρχει ἕν σπέρματι τὸ τέλος, δηλαδὴ ὁ ἑαυτὸς της σὰν οὐσία, ἀπ' ὅπου και σύρει τὴ γραμμικὴ προέκταση τῆς ἱστορικῆς ἀναδίπλωσης τῆς οὐσίας αὐτῆς μέχρι τὸν ἑαυτὸ της. Πὸν ἐπιλέγει πάντοτε γιὰ σημεῖο συμπτύκνωσης, γιὰ φορὰ τῆς οὐσίας τὸ ὁμίλου ἢ γράφον ὑποκείμενο — τὸν ἀνώτατο δικαστικὸ κλητῆρα, κάτοχο τῆς ἐντελέχειας και ἐκπρόσωπο τοῦ «πνεύματος τῆς ἐποχῆς», ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει ἐξ ὀνόματός της νὰ τὴ διαλαλήσει. Ὅπως και ὁ κ. Παπανοῦτσος ἀναλαμβάνει σήμερα νὰ μᾶς ἐπιστρέψει, σὰν μαγικὸς καθρέφτης, τὴ μορφή μας ἐνταγμένη στὸ μητρώο του, τὸν ἐκπαιδευτικὸ οὐμανισμό.

Τέτοια παραδείγματα «μητρώων» στὴν ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν ἰδεολογιῶν θὰ βροῦμε πολλὰ. Οἱ συγγραφεῖς πὸν ἐπιλέγει μιὰ σχολή, μιὰ γενιά, ἢ ἰδεολογικὴ τάση γιὰ νὰ δεῖ τὴ μορφή της, μαρτυροῦν κατὰ κανὸνα συμπτώματα τοῦ ἰδεολογικοῦ λόγου πὸν τοὺς ἐπέλεξε, γιὰτὶ σπάνια θὰ βρεῖ κανεὶς σὲ τέτοιες ἐπιλογὲς τοὺς ὅρους μᾶς θεωρητικῆς ἀνάγνωσης. Ἄν σήμερα ζοῦμε τὴ «διαλεκτικὴ», κάποτε ἀναπνεάμε τὸν Νίτσε. Ὁ Θεοτοκάς, γιὰ παράδειγμα, εἶχε διαλέξει τὸν Νίτσε γιὰ μέτοχο στὴ γενεαλογία του. Δύσκολα ὁμως θὰ βρεῖ κανεὶς στὴν ἀνήλεη ἀποκεντρωτικὴ βία πὸν ἀσκει ὁ Νίτσε πάνω στὶς καθεστωτικὲς μορφὲς ἠθικῆς ἀναγνώρισης, στὶς κυρίαρχες ἰδεολογικὲς διαφάνειες τοῦ δυτικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τὴν ἀρειμάνια γκρίνια ἐνὸς ἐπηρεμένου Θεοτοκά, ἀνεπίσημου ληξιαρχου και ἐπίδοξου ἐκπρόσωπου τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας. Ὅπως και τὸ παιχνιδάκι τῆς θέσης - ἀντίθεσης - σύνθεσης, παρομοιαζόμενο πάντα μὲ τὸν ἀρχαῖο, «γόνιμο διάλογο διαφωνούντων προσώπων», πὸν ἀποδίδει ὁ κ. Παπανοῦτσος στοὺς διαλεκτικούς, δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸν διαλεκτικὸ ὕλισμὸ τοῦ Μάρξ. Τὸ θέμα δὲν εἶναι ἂν κατάλαβε ἢ δὲν κατάλαβε τὸν Νίτσε ὁ Θεοτοκάς, ἢ τὸν Μάρξ ὁ κ. Παπανοῦτσος, ἀλλὰ γιὰτὶ και πῶς τὸν ἐπέλεξε, και τί μᾶς λέει αὐτὴ ἡ ἐπιλογή γιὰ τὴν τρέχουσα ἰδεολογικὴ συγκυρία και τὴ θέση μας σ' αὐτήν. Τέτοιες ἐπιλογὲς ἐπαφίονται συνήθως στὶς «ὑπερπολιτικὲς» φυσιογνωμίες τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, πὸν ἔχουν ἀνάλαβει νὰ φυλάνε τὰ σύνορα τῆς ἰδεολογίας τους, τὰ σημεῖα δηλαδὴ στὰ ὁποῖα ἔχει φθαρεῖ.

Γιὰ τὸν κ. Παπανοῦτσο, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς συνέχειας, ὑπάρχει ἕνα προνομιακὸ πεδίο ιδεῶν, χωρὶς διάκριση καταγωγῆς, κατεύθυνσης ἢ θεωρητικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ και τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ κόσμου. Εἶναι τὰ Ἠλύσια τῶν

ιδεῶν, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ συναντήσῃ τὴν πλατωνικὴν ἰδέαν νὰ διαλογίζεται μὲ τὴ σύγχρονη κβαντομηχανικὴ, τὸν Μάρξ, ἐπιτέλους, νὰ ἀνταλλάσῃ διαλεκτικὰς διαχύσεις μὲ τὸν Χέγκελ, καὶ ἄλλα τῆς συντέλειας ἀκατονόμαστα. Ἐδῶ βρίσκονται οἱ ἰδέες ποὺ πέρασαν τὶς ἐξετάσεις τῆς αἰωνιότητος, τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου πλέον ἔχει ξεπεραστεῖ ὁ κόπος, ἔχει ἐξατμιστεῖ ἡ διαφορὰ, ἡ σύγκρουση ἔχει (διαλεκτικὰ πάντα) ὀδηγήσῃ στὴν ἐνότητα, ἡ ἑτερογένεια στὴν ὁμοιγένεια, ἡ ἱστορία ἔχει πραγματοποιηθεῖ στὴν ὑπεριστορικὴ τῆς οὐσίας.

Αὐτὸ τὸ προνομιακὸ πεδίο τῶν ιδεῶν ἀποτελεῖ ἀνεξάντλητη πηγὴ ἔμπνευσης καθὼς καὶ πλαίσιο ἀναφορᾶς τῶν παραδοσιακῶν ἐκπαιδευτικῶν: τῆς γενικῆς κουλτοῦρα. Εἶναι ὁ μυστικὸς καὶ τελικὸς κριτὴς τῶν πράξεών μας, ὑπερβατικὸ δικαστήριον τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου. Δὲν τὸ λέμε Θεό, τὸ λέμε ὁμῶς «ἱστορία (γενεαλογία) τῶν ιδεῶν» ἢ, κατὰ βούλησιν, πλατωνικὰ εἶδη, διαλεκτικὴ ἢ πανεπιστημιακὴ ἔδρα. Καὶ κατὰ ἄλλο: γνώση, στὸν κόσμον τοῦτο τῆς πλατωνικῆς μέθεξης, δὲν εἶναι παρὰ ἡ σύνδεση τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ χῶρον τῶν ιδεῶν, ὅπου κατοικοεδρεύουν οἱ ἀρχαιοπρεπεῖς ἀρετῆς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ὑπευθυνότητος καὶ τῆς ἀνδρείας,⁷ ποὺ ὑπαγορεύουν τὸ ἀπαράβατον ἄν καὶ ἀνεκπλήρωτο κέντρο καὶ ἰδανικὸ τῆς οὐμανιστικῆς παιδείας: τὸν ἰδανικὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐλεύθερον, ὑπερήφανον καὶ θαρραλέον πολίτην,⁸ ἐπιστρατευμένο τεκμήριον τῆς ποθομένης συνέχειας τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας.

Ἡ «συνέχεια» στὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση

Σὰν μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου ἔχουμε ὅλοι ζήσει στὸ περὶ μας τὰ παραληρήματα τῆς συνέχειας, ὄχι μοναχὰ στὴ γενικὴ τῆς ἐκδοχῆς, τὸν ἐγκυκλοπαιδισμό, εἰσιτήριο τῶν «προσονοτύχων ἀγραμμάτων»⁹ στὴν κοινωνία τῶν ὑπαλλήλικων —αὐτὴ τῆ φορὰ— μητρώων, ἀλλὰ καὶ στὴν εἰδικὴ τῆς μορφῆς, τῆς συνέχειας ἀνάμεσα στὸν ἀρχαιοκλασικὸ καὶ τὸ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ. Ἄλλὰ ἂς ἀφήσουμε τὸ ἀνώτατο ἱερατεῖο τῆς συνέχειας, τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, νὰ ἀκριβολογήσῃ μὲ ὅλον τὸ φανατισμὸ ποὺ ἀρμόζει σὲ μιὰ τέτοια ἰδέα: «τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος πάντοτε καὶ τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν Κράτος ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἠσθάνθη τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἐνότητα αὐτοῦ ὡς μιὰν ἀυταπόδεικτον πραγματικότητα, ἐπὶ ταύτης δὲ ἐθεμελίωσε τὴν ὑπαρξίν του».¹⁰

Τὰ παράφρονα καμώματα αὐτοῦ τοῦ «αὐταπόδεικτον μεγαλείου» εἶναι πολλὰ καὶ στὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Σπάνια θὰ βρεῖ ὁ φοιτητὴς σύγγραμμα, ἰδίως στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐπαυξάνει τὸν χρησμὸ τῆς Φιλοσοφικῆς, τὸ ἀπαράβατον ἰδεολογικὸ καθῆκον τοῦ συγγραφέα του: τὴν ἐδραίωση τῆς προγονοπληξίας ἢ προγονολατρίας. Ἔτσι μαθαίνουμε πὼς ὄλες τελικὰ οἱ Ἐπιστῆμες, τὰ Γράμματα, οἱ Τέχνες, «πηγάζουν» ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Οἱ ἀρχαῖοι «ἔθεσαν τὰ θεμέλια» ὅλων τῶν σημερινῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, χωρὶς ποτὲ νὰ κάμει κανεὶς τὸν κόπον νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ τί τελοσπάντων σημαίνουν αὐτὲς οἱ ἀθῶες φρασσοῦλες, «πηγάζουν», «ἔθεσαν τὰ θεμέλια» κ.ο.κ., ἢ τουλάχιστον ποῦ κατοικεῖ αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γιὰ νὰ ρωτήσουμε τὸ ἴδιο.¹¹

Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, βέβαια, δὲν ἦταν «ἓνα πράγμα» χάρις στὴν ἐνότητα μιᾶς ἀκαδημαϊκῆς παραπομπῆς. Ἀναφερόμαστε σὲ ἐποχὴ τουλάχιστον τεσσάρων

αἰώνων, ὅπου διαφορετικὰ ρεύματα, συγκλίνοντα καὶ ἀποκλίνοντα, ὁμοιογενῆ καὶ ἀνταγωνιστικά, ἰδεαλιστικά καὶ ὕλιστικά, ἐπιστημονικά, φιλοσοφικά καὶ θρησκευτικά, διαπλέκονται καὶ ἀντιπαλεύουν μέσα σὲ συγκεκριμένους τύπους λογικότητας καὶ καθορισμένους κοινωνικὲς ἰδεολογίες, ριζικὰ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς σημερινές. Γιὰ τὸν ἐκπαιδευτικὸ οὐμανισμό καὶ τὴ Φιλοσοφικὴ αὐτὰ εἶναι δευτερεύουσας σημασίας προβλήματα: μεγαλύτερη σημασία ἔχει ἡ ἀρχαιότητά τους (καὶ φυσικὰ τὸ ὅτι ὑπῆρξαν ἑλληνικὰ δημιουργήματα) —αὐτὸ τὸ μεταφυσικὸ συνονθύλευμα γενικῆς παραπομπῆς ποὺ λέγεται καὶ φιλολογικὴ ἐπάρκεια, μπροστὰ στὸ ὅποιο ὑποχωροῦν ὅλα τὰ προβλήματα, ὑποκλινόμενα στὸ «ἀθάνατον ἀρχαῖον πνεῦμα». Ἡ διαφορὰ φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἡ σχέση πολιτικῆς καὶ φιλοσοφίας καὶ ἄλλα δευτερεύοντα παρόμοια χάνονται σὲ μιὰ γενικὴ ἀρχὴ (μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ πάντοτε ἔννοια). Οἱ προσωκρατικοί, λοιπόν, φαντάζουν —πάντα σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς συνέχειας— πρόδρομοι τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, πράγμα βέβαια ποὺ πολλοὶ σύγχρονοι φιλόσοφοι θὰ ἀπέριπταν βία. Ἄν, γιὰ νὰ πάρομε ἄλλο ἓνα παράδειγμα, ἡ Λογικὴ τῶν Στωικῶν, ὅπως τουλάχιστον ἰσχυρίζεται ὁ Λουκασιέβιτς, ἦταν μᾶλλον ἀντίθετη μὲ τὴν ἀριστοτελική, ἂν οἱ Σοφιστὲς θέτουν προβλήματα ποὺ

Τὸ νὰ πηδάμε ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ,
ἀπὸ λόγον σὲ λόγον,
ἀπὸ ἐπιστῆμην σὲ φιλοσοφίαν,
εἶναι «ἄκακες διασκεδάσεις ἱστορικῶν
ποῦ ἀρνοῦνται νὰ μεγαλώσουν».

ὡς ἐξίλαστήρια θύματα τῆς παιδαγωγικῆς μας κατακρημνίζονται στὸν Καιάδα τῆς σωκρατικῆς συνέχειας, ἂν ποικίλες ἄλλες παραγωγὲς ἀπωθοῦνται, ἀκριβῶς σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγὲς τῆς χριστιανικῆς συνέχειας, ὅλα αὐτὰ ὑποχωροῦν μπροστὰ στὸ «γεγονὸς» πὼς ὅλοι αὐτοὶ ἔθεσαν κάποια θεμέλια. Ἀδιάφορο ἂν πάνω σ' αὐτὰ τὰ θεμέλια πολλὲς φορὲς δὲν ἔκτισε κανεὶς, ὅπως στὴν περίπτωσιν τῆς Λογικῆς τῶν Στωικῶν, ποὺ ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴν σύγχρονη Λογικὴ, ἀφοῦ ὁμῶς ἡ τελευταία εἶχε κτίσει τὰ θεμέλιά της ἄλλου.

Ἄν τελικὰ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψιν ξαναβρέθηκε ἀνάμεσά μας, κλίνοντας εὐλαβικὰ τὸ γόνυ στοὺς ἀδιαφιλονίκητους ἀπογόνους της, ἂν μᾶς ἦρθε κάπως ἀπρόσκλητη μετὰ ἀπὸ μερικὸς αἰῶνες περιπλάνησιν στὰ μοναστήρια καὶ τὶς σχολῆς τῆς Δύσης· καὶ ἂν, ὅπως φαίνεται, τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴν παράδοσιν τῆς Προστασίας καὶ τὰ ἀποκνήματα τοῦ φιλελληνισμοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ «ἐμᾶς τοὺς ἴδιους», ἀπὸ τὰ κατὰβαθα τῆς ἔμφυτης φιλοσοφικῆς διαίσθησιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς — ὅλα αὐτὰ, σύμφωνα μὲ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ὑπηρετοῦν τὴν «αὐταπόδεικτον πραγματικότητα» τῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Γνωστά όλα τούτα και χλιοειπωμένα. Τò φαινόμε-
νο έχει ήδη βρεί τò όνομά του: προγονοπληξία,
ἀρχαιολατρεία, κ.λπ., και τή γενεαλογία τής καταρρά-
κωσής του.

Τά πράγματα όμως δέν είναι τόσο άπλά. Ή προγο-
νοπληξία, εύκολος πιά, άν και ύπαρκτός, αντίπαλος,
δέν είναι ώστόσο ούτε ή μοναδική ούτε ή άναγκαία
μόρφη τού ιδεολογήματος τής συνέχειας τού έλληني-
κού πολιτισμού. Συχνά θά χτυπηθεί ή προγονοπληξία
(ποιός διαφωτιστής, έξάλλου, δέν είναι έχθρός κάθε
μορφής δογματισμού;), θά διατηρηθεί όμως ή βαθιά
ιδεολογική τής προϋπόθεση: Ή αντίληψη (ή ή άναζή-
τηση) τής συνέχειας τού έλληνικού πολιτισμού ώς
άναδίπλωση μιās προδιαγραμμένης ούσίας. Ή προ-
βληματική αυτή έχει ποικίλες παραλλαγές. Όμως, είτε
πρόκειται για τή λογοτεχνική περιφορά τών διαφόρων
προτύπων τού Νεοέλληνα, είτε για τή διατύπωση τής
ουσίας τού νέου έλληνισμού, ή προβληματική αυτή
σημαίνει έμμοια και συχνά άπεγνωσμένα τή λυτρωτι-
κή άνάγκη μιās ιδεολογικής ένότητας, πέρα άπό τά
παράταιρα τής ιδεολογικής σύγκρουσης πού χαρακτη-
ρίζει τόν κόσμο τούτο. Συχνά, λοιπόν, ή άναψηλάφη-
ση νεοελληνικών ιδεολογικών ρευμάτων παρακάμπτει
τήν ύπαρξη άντιφατικών και άσυμβίβαστων κοινωνι-
κών ιδεολογιών και αφήνεται στόν μαγευτικό, μυστι-
κόν άπόηχο μιās ταυτολογίας: "Όλες αυτές οί άντιφα-
τικές ιδεολογίες είναι τελικά «έλληνικές».

Γιατί αυτό πού μās διαφεύγει (περίεργα αυτά τά
παροράματα) όσον άφορά τò θέμα τής συνέχειας τής
νεοελληνικής πολιτιστικής παραγωγής δέν είναι ή
άναδίφηση κάποιων πολιτιστικών επιβιώσεων πού
πιστοποιούν ή διαψεύδουν ιστορικές συγγένειες, άλλα
ή κοινωνική σκοπιμότητα πού τò γεννά και τò ώθει
στό ιδεολογικό προσκήνιο, προσδίδοντάς του κοσμο-
γονική σημασία και άπαλυντικό νόημα: Πώς έγινε και
μιιά ταυτολογία έχει έκληφθεί ώς βασικό πρόβλημα
τής ιστορίας τών ιδεών; Μέ άλλα λόγια, ποιά άνομο-
λόγητα προβλήματα τίγει ή ταυτολογία για νά μεταπο-
πιστεί σέ ένα βαρύγδουπο πρόβλημα; Γιατί βέβαια οί
κανόνες πού διέπουν τήν παραγωγή, τή διάδοση και
τή διακρατική μεταλαμπάδευση τών ιδεολογικών ρευ-
μάτων είναι άλλης θεωρητικής τάξης άπό αυτούς πού

μισταγογοϋν στήν άναζήτηση τής χαμένης άρετηρίας.

Τò θέμα βέβαια είναι ύπό έρευνα. Δέν θά έπρεπε
νά μās ξαφριάσει, παραταύτα, εάν μέσα στήν άνάγκη
μιās κατηγορηματικής ούσίας τού νέου έλληνισμού
άφουγκραζόμασταν τήν προπατορική ένοχή τής Με-
γάλης Ίδεας, πού όρίζει τήν ιθαγένεια μιās ιδέας,
έπεκτεινόμενη έξω ή πέρα άπό τά «φυσικά» (δηλαδή
κοινωνικά, ταξικά) σύνορα παραγωγής τής. Ένας
τέτοιος ιδεολογικός έπεκτατισμός δέν εκφράζει τάχα
τήν έσωστρεφή άναδίπλωση και νευρωτική άνάταση
τού μικροαστού μπροστά στό φάσμα τής κοινωνικής
του άστάθειας; Και δέν είναι τελικά ή άστική ιδεολο-
γία πού, άφομοιώνοντας τόν ιδεολογικό έπεκτατισμό,
πληρώνει τò κενό τής ούσίας τού νέου έλληνισμού μέ
τήν έπιθυμία τής συνοχής και κυριαρχίας τής;

Ή αντίληψη τής συνέχειας τών ιδεών, στίς διάφο-
ρες άρχαιολατρευτικές ή μη παραλλαγές τής, διαπερ-
νά τόν παραδοσιακό και μεταρρυθμιστικό έκπαιδευ-
τικό στοχασμό ύπαγορεύοντας τή στάση τους άπέναντι
στήν Ίστορία. Όπως θά δοϋμε στό δεύτερο μέρος
τού άρθρου αυτού, άπό τήν πρώτη αυτή σταθερά
διέρχονται και δύο άλλα συμπτώματα τής εκπαιδευτι-
κής φιλοσοφίας πού εκφράζει ό κ. Παπανούτσος.
Καταρχήν, τή συνέχεια φιλοσοφίας και έπιστήμης.
Έδω, ή εκπαιδευτική φιλοσοφία έχει έναν βασικό
στόχο: διατηρώντας άνέπαφο τò δρόμο παρέμβασης
άπό τή φιλοσοφία στίς έπιστήμες, έλέγχει τά ιδεολογι-
κά άποτελέσματα τής έπιστημονικής παιδείας και
ταυτόχρονα άναζητά τους θεωρητικούς οίωνους τής
άναπαραγωγής τής. Όσον άφορά τήν τρίτη σταθερά,
πρόκειται μάλλον για παραλλαγή, μιιά ειδική έκφραση
τών δύο πρώτων: Ή προβολή κάποιας «διαλεκτικής»,
ή άναδίφηση τής γενεαλογίας τής και ή άναγόρευσή
τής σέ ιδεολογικά οϋδέτερη μέθοδο, τόσο για τή
φιλοσοφία όσο και για τά εκπαιδευτικά προβλήματα.
Όπως θά δοϋμε, πρόκειται για μιιά διαλεκτική άπαλ-
λαγμένη άπό τόν βραχά τής άντίφασης, για μιιά
διαλεκτική πού έγινε εύαγγέλιο κατά τής κοινωνικής
σύγκρουσης, πού συστήνει τήν «έπικαιρότητα» τής για
νά χοροστατήσει, ώς καλοπροαίρετος διάλογος, στήν
εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

(Συνεχίζεται)

2. Μιά τέτοια διαμεσολάβηση άνάμεσα στόν
«άνθρωπο» και τά σχολεία «του» ήταν και ή
Σύσχεση περί Παιδείας, τής όποιας πρακτι-
κά δημοσίευσε ή «Καθημερινή». Είναι κατα-
πληκτικό πώς σέ μιιά τόσο βαρυσήμαντη και
άποφασιστική σημασία σύσχεση δέν τίγει-
ται εύθές κανένα άπολύτως άπό τά σοβαρά
θέματα πού άφορούν τήν εκπαίδευση. Πρός
τί λοιπόν ή φωτοχυσία για τήν άποτελεσματι-
κότερη διάδοση τού αρχαίου πνεύματος και
άλλα άνούσια παρόμοια; Πρός τί τά άσυνά-
τητα και δικαιοφανή ψελλίσματα τών ακαδη-
μαϊκών και παραδοσιακών μεταρρυθμιστών
για κοινοτυπίες πού βουίζουν καθημερινά
στίς έφημερίδες, στίς αυτιά μας και στή δημο-
διδασκαλική σύνεση; Τò όλο θέμα ήταν νά
συνυπογράψει ό εκπαιδευτικός ούμανισμός
όρισμένα διοικητικά μέτρα πού πιθανώς νά
είναι σημαντικά. Ή ιδεολογική άξία τής
συμβολικής αυτής χειρονομίας είναι μεγάλη:
Ύποκλινόμενη παραστατικά ή έπίσημη πολι-
τική στόν «κοινό νόν» τού εκπαιδευτικού

ούμανισμού, υίοθετεί τούς εκπροσώπους του
και τήν ιστορία τους, και χαρτογραφεί τά
όρια τής μεταρρυθμιστικής νοοτροπίας στό
1964.

3. «Η Γενεαλογία τών Ίδεών», όπ. παρ.

4. Ε. Π. Παπανούτσου, *Γνωσιολογία*, Έκδό-
σεις Ίκαρος, Άθήνα 1954, σ. 392.

5. Έτσι, τò γενικό συμπέρασμα πώς οί «κοι-
νωνικές έπιστήμες» είναι σχεδόν άνύπαρκτες
στήν Ελλάδα ισχύει μόνο ύπό μιιά έννοια: ότι
ή νεοελληνική άστική ιδεολογία δέν μποροϋ-
σε νά δεχτεί ούτε καν τισ θεωρητικές ιδεολο-
γίες τού κοινωνικού, ή άνάπτυξη τών όποιων
στηρίζεται στήν άδιαφιλονίκητη ήγεμονία
—στό έσωτερικό τής κυρίαρχης ιδεολογίας—
τής «νομικής ιδεολογίας».

6. Ε. Π. Παπανούτσου, «Η Έννοια τής
Διαλεκτικής», *Τò Βήμα*, Κυριακή 11 Ίανου-
αρίου 1976.

7. Πάντα σύμφωνα με τόν Παπανούτσο. Βλ.
«Ο Ούμανισμός τής Δημοκρατίας», *Τò Βή-
μα*, Κυριακή 8 Φεβρουαρίου 1976.

8. Βλ. συζήτηση Τσάτσου, Παπανούτσου κ.ά.
κείμενο 193, στό *Η Μεταρρύθμιση πού δέν
Έγινε*, τόμ. Β', έκδ. Έρμής, Άθήνα 1974, σ.
286-289.

9. Ο χαρακτήρισμός είναι άπό τή «Διακήρυ-
ξη τής Διοικητικής Έπιτροπής τού Έκπαι-
δευτικού Όμίλου», στό Δ. Γληνού: *Έκλεκτές
Σελίδες*, τόμ. Γ', σ. 51: «... ή άρχουσα σήμερι
τάξη αφήνει νά ξεπέσει όριστικά όλοσ ό
εκπαιδευτικός τής οργανισμός σέ μιιά συμφε-
ροντολογική βιομηχανία προσομοιούχων
άγραμμάτων».

10. *Η Μεταρρύθμιση πού δέν Έγινε*, τόμ.
Β', κείμενο 190 γ, σ. 277.

11. Βλ. για παράδειγμα, τά *Μαθήματα Γενι-
κής Κοινωνιολογίας* τού Γ. Μιχαηλίδου -
Νουάρου, Άθήνα 1975, σ. 9 (και όλο τò
βιβλίο): «Όύτω τά συγγράμματα τών αρχαί-
ων έλλήνων στοχαστών ... άποτελούν άκόμη
και σήμερα τά θεμέλια τής συγχρόνου έπι-
στήμης και φιλοσοφίας».

Μιά πρόταση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα
τοῦ Γ. Μ. Σηφάκη

Τὸ κείμενο ποὺ δημοσιεύεται παρακάτω συντάχθηκε ἀπὸ ἐπιτροπὴ καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ποὺ ἀντιπροσώπευαν καὶ τὰ ἑπτὰ τμήματα τῆς Σχολῆς. Σκοπὸς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ ἀναθεωρήσει καὶ νὰ βελτιώσει τὸ πρόγραμμα σπουδῶν ποὺ ἰσχύει σήμερον στὴ Σχολή. Ἡ εἰσήγησις ὅμως, στὴν ὁποία κατὰ μέρος ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ ἀπὸ πολλὰ καὶ πολὺ ὥρες συναντήσεις ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1974-75, ὑπερακόντισε τὸν ἀρχικὸ τῆς στόχο, γιατί οἱ προτάσεις τῆς πρὸς τὴ Σχολὴ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ ἕνα ἐντελῶς νέο σύστημα ὀργάνωσις τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἐργάστηκε τὸν ἴδιο καιρὸ, ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ποὺ σύνταξε τὸ σχέδιο τοῦ νέου θεσμικοῦ νόμου γιὰ τὴν ἀνώτατη παιδεία. Εἶναι ἀξιοσημείωτο —ἀλλὰ ὄχι συμπτωματικὸ— ὅτι οἱ δύο ομάδες, δουλεύοντας μέσα στὸ μεταδικτατορικὸ κλίμα καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὶς ἴδιες περιόχουσες ἀρχές, ἔφτασαν σὲ ἀποτελέσματα ποὺ ταιριάζουν μεταξύ τους καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται.

Ἡ βασικὴ ἀρχὴ ποὺ ὑπόκειται καὶ στὸ σχέδιο τοῦ θεσμικοῦ νόμου καὶ στὸ ὑπόμνημα πρὸς τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ εἶναι ἡ θεώρησις τοῦ φοιτητῆ ὡς ἐνήλικου μέλους μιᾶς δημοκρατικῆς ὀργανωμένης κοινότητος, τῆς ὁποίας ὅλα τὰ μέλη ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθειαν μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, διδάσκονται καὶ διδάσκουν μέσα σὲ κλίμα ἀπόλυτης ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη βρῆσκει σὲ ἀντίθεσιν μετὰ τὸ καθεστὼς τῆς «εὐμενοῦς ὀλιγαρχίας», ποὺ θεμελιώνεται πάνω στὸ νόμο 5343/1932, τὸν σημερινὸ δηλαδὴ θεσμικὸ νόμο τῶν ἀνώτατων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων.

Στὸ σημερινὸ καθεστὼς ἡ διοίκησις τῶν ἰδρυμάτων καὶ ὅλοι οἱ μηχανισμοὶ λήψεως ἀποφάσεων εἶναι στὰ χεῖρα τῶν καθηγητῶν, καὶ μάλιστα μόνο τῶν τακτικῶν — στὸ βαθμὸ βέβαια ποὺ οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ ἢ ἔλεγχον (ὅπως π.χ. τὸ ὕψος τοῦ οικονομικοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν δαπανῶν, οἱ εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτᾶται ἡ ποιότητα τῶν φοιτητῶν, καὶ ἡ ἀναλογία διδασκόντων/διδασκομένων, κ.τ.λ.). Τὰ νεότερα μέλη τῶν ΑΕΙ (ἐπιμελητὲς, βοηθοί, φοιτητὲς) μποροῦν νὰ ἐκφράζουν τὴ γνώμη τους —ἐθελοντικὰ, γιατί κανεὶς δὲν τοὺς τὴ ζητᾷ ποτέ— πάνω σὲ ἀκαδημαϊκὰ ἢ διδακτικὰ θέματα, ἀλλὰ μόνο μετὰ τὸν λόγο, ποτέ μὲ ψήφον. Αὐτὸ βέβαια σημαίνει ὅτι δὲν τοὺς ἀναγνωρίζεται ἡ ἀρμοδιότητα νὰ ἔχουν ἰσοτίμη γνώμη μετὰ τοὺς καθηγητὲς πάνω σὲ κανένα ζήτημα. Ἔτσι ἡ ἀκαδημαϊκὴ σοφία παρουσιάζεται ἀύστηρα ἱεραρχημένη: Πάνω ἀπὸ ὅλους τὸ Ὑπουργεῖο, μετὰ οἱ καθηγητὲς, τελευταῖοι οἱ φοιτητὲς.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς σχέσεις τῶν ΑΕΙ μετὰ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, ποὺ εἶναι ἕνα μεγάλο καὶ σπουδαῖο θέμα ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ σημειώματος, θὰ περιοριστοῦμε στὶς σχέσεις τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν μελῶν ἐνὸς ἰδρύματος. Ἐνα ἐπιχείρημα, ποὺ προσάγεται συνήθως ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς «εὐμενοῦς ὀλιγαρχίας» καὶ τῶν παραλλαγῶν τῆς, εἶναι ἡ παρομοίωσις τοῦ πανεπιστημίου μετὰ μιὰ οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἔχουν διαφορετικὴ ἡλικίαν, σοφία, δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Ἔτσι οἱ φοιτητὲς εἶναι τὰ παιδιά, ποὺ δὲν ξέρουν πραγματικὰ τὸ καλὸ τους καὶ πρέπει νὰ διανύσουν τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν τους μετὰ τὸν τρόπο ποὺ οἱ μεγαλύτεροί τους ἀποφασίζουν — γεμάτοι, ὑποτίθεται, ἀπὸ πατρικὴ

άνιδιοτέλεια και έγνοια. Τò επίχειρημα αυτό είναι λογικοφανές, αλλά παραπλανητικό. Σύμφωνα με τη λογική αυτή δέν θά έπρεπε νά έχουν δικαίωμα ψήφου, σέ μιá δημοκρατική πολιτεία, οί άγροάματοι, ή όρισμένες έπαγγελματικές ή κοινωνικές τάξεις.

Οί διάφορες κατηγορίες πού συναπαρτίζουν ένα κοινωνικό σύνολο —και τò πανεπιστήμιο είναι ένα τέτοιο σύνολο— έκτελούν, χωρίς άμφιβολία, διαφορετικές λειτουργίες. Όλα όμως τά μέλη τού πανεπιστημιακού συνόλου έχουν, θεωρητικά τουλάχιστον, τόν ίδιο σκοπό —προαγωγή έρευνας και καλλιέργεια παιδείας— και όλα είναι σέ θέση νά κρίνουν, ως ενήλικα και ύπεύθυνα άτομα, ποιό είναι τò καλό τους. Άν ξεκινήσει κανείς από αυτή την άρχή, θά φτάσει στο συμπέρασμα ότι πρέπει νά αναγνωριστεί στο φοιτητή ένα πολύ μεγαλύτερο μέτρο πρωτοβουλίας σχετικά με τόν προγραμματισμό και την όργάνωση τών σπουδών του. (Τò ίδιο, φυσικά, πρέπει νά αναγνωριστεί στους συλλόγους τού έπιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και τών φοιτητών ένα σημαντικό μέτρο συμμετοχής στή διοίκηση τών ΑΕΙ.)

Στό σημείο αυτό δέν πρέπει νά άποσιωπηθεί ένας δικαιολογημένος σκεπτικισμός πού εκφράζουν όρισμένοι καλοπροαίρετοι κριτές τού συστήματος σπουδών πού περιγράφεται παρακάτω: Είναι οί έλληνες

φοιτητές άρκετά ώριμοι για νά αναλάβουν την ευθύνη της πρωτοβουλίας πού τους αναγνωρίζει τò νέο σύστημα; Τò έρώτημα είναι δικαιολογημένο, γιατί, μολονότι ó φοιτητικός κόσμος έδειξε ύψηλό βαθμό πολιτικής ώριμότητας στα χρόνια της δικτατορίας, έτσι πού νά μπορούμε νά μιλάμε σήμερα για τò φοιτητικό κίνημα χωρίς νά κάνουμε κατάχρηση τού όρου, είναι γεγονός ότι παράλληλα εκδηλώθηκε, και τά ίδια εκείνα χρόνια και την περίοδο πού άκολούθησε την πτώση της δικτατορίας, μιá άτελείωτη σειρά αίτημάτων και πιέσεων για διευκολύνσεις και παροχές, πού κάθε άλλο παρά σέ καλό τών πανεπιστημιακών σπουδών και της ελληνικής έπιστήμης και παιδείας γενικότερα πρόκειται νά βγούν. Παρ' όλα αυτά και ή παραπάνω αντίρρηση τών σκεπτικιών δέν είναι βάσιμη για τόν έξής κυρίως λόγο. Όπως ή πολιτική «άνωριμότητα» δέν είναι λόγος άναστολής ή άναβολής της λειτουργίας τών δημοκρατικών θεσμών (αυτό άκριβώς ήταν τò επίχειρημα της δικτατορίας), έτσι και ή λεγόμενη άνωριμότητα τών φοιτητών δέν είναι λόγος για νά διαιωνίζετá ή αυταρχική διοίκηση και όργάνωση σπουδών στα ΑΕΙ. Ίσα ίσα οί δημοκρατικοί θεσμοί, πού έξισορροπούν την ευθύνη με την έλευθερία, άποτελούν άπαραίτητη προϋπόθεση για τή βελτίωση της λειτουργίας τόσο τών άτόμων όσο και τών ομάδων στο πλαίσιο ενός κοινωνικού συνόλου.

ή Πρόταση

Τò νέο πρόγραμμα πού προτείνεται στή Σχολή είναι καρπός μακράς σειράς συνεδριάσεων πού άρχισαν από την άρχή τού άκαδημαϊκού έτους. Για τή σύνταξη τών προτάσεων αυτών ή Έπιτροπή έλαβε υπόψη της τά προγράμματα πού έχουν ισχύσει, προταθή, ή έπιβληθή στή Σχολή τά τελευταία χρόνια, καθώς και τά συστήματα πού ισχύουν στην Άγγλία, Γαλλία, Γερμανία και Η.Π.Α. Τò προτεινόμενο σύστημα περιέχει γαλλικά, γερμανικά και άμερικανικά στοιχεία, αλλά τά συνθέτει με όσα ισχύουν στην Ελλάδα και με τις ειδικές ανάγκες πού επιβάλλει ή ελληνική πραγματικότητα.

Η Έπιτροπή έλαβε επίσης υπόψη της τις προτάσεις της Έπιτροπής τού Ύπουργείου Παιδείας για την αναδιάρθρωση τού θεσμικού πλαισίου της άνωτάτης παιδείας. Πρέπει μάλιστα νά λεχθή ότι οί προτάσεις για τò νέο πρόγραμμα προϋποθέτουν τις θεσμικές άλλες και συγκεκριμένα τή διαίρεση της Σχολής σέ τομείς.

Με τò νέο πρόγραμμα, ή καλύτερα σύστημα σπουδών, πού προτείνεται διαφοροποιούνται τά πτυχία της Σχολής σέ πτυχία ειδικοτήτων και γενικής παιδείας· τò τελευταίο αυτό θά είναι και τò μόνο πού θά δίνει τò δικαίωμα διορισμού στή μέση εκπαίδευση. Τόσο οί πτυχιακές, όσο και οί τμηματικές εξετάσεις μπαίνουν σέ έντελώς νέα βάση. Οί σπουδές έξατομικεύονται και άποκτούν μεγάλη πλαστικότητα. Δημιουργούνται οί όροι για μιá ούσιαστική προετοιμασία στελεχών για τή μέση εκπαίδευση χωρίς νά διχαστ ή Σχολή σέ επαγγελματικό-διδασκαλικό τμήμα, από τò ένα μέρος, και σέ έπιστημονικά τμήματα, από τò άλλο.

Τò υπόμνημα διαρρέεται στις ακόλουθες ένότητες:

- Α. Η Μονάδα μάθησης
- Β. Χρόνος και έκταση τών σπουδών
- Γ. Πλάτος τών σπουδών
- Δ. Προγράμματα σπουδών
- Ε. Πτυχία και πτυχιακές εξετάσεις

ΣΤ. Όδηγός σπουδών και άκαδημαϊκοί σύμβουλοι

Ζ. Παρατηρήσεις σέ έπιμέρους ζητήματα.

Α. Η Μονάδα Μάθησης

Μιá βασική έννοια πού εισάγεται για πρώτη φορά είναι ή μονάδα μάθησης (ΜΜ) πού σημαίνει περίπου ό,τι και ó γαλλικός όρος cours ή ó άγγλικός όρος course και όρίζεται σαν μιá σειρά μαθημάτων, πού διδάσκονται δυό ώρες την έβδομάδα επί ένα έξάμηνο. Η ΜΜ μπορεί νά είναι σύνολο παραδόσεων ή φροντιστηριακών συναντήσεων. Η ΜΜ μπορεί νά διπλασιάζεται σέ όρισμένες περιπτώσεις (4 ώρες την εβδομάδα), νά συνεπάγεται μιá άλλη παράλληλη ΜΜ στο ίδιο έξάμηνο (π.χ. 1 ΜΜ παραδόσεις + 1 ΜΜ φροντιστήριο) ή νά προϋποθέτει μιάν άλλη ΜΜ (1 ΜΜ σέ ένα έξάμηνο + 1 ΜΜ στο έπόμενο έξάμηνο). Η ΜΜ γίνεται ούσιαστικά ή μονάδα μέτρησης

τῶν σπουδῶν καὶ ἀχρηστεύει τὴν ἔννοια τοῦ ἔτους. Ὁ φοιτητὴς συσσωρεύει κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν τοῦ ΜΜ, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν ὁποίων ὀρίζεται ἀπὸ τὸν τομέα πού χορηγεῖ τὸ πτυχίο, τὸ ὁποῖο ἐπιδιώκει ὁ φοιτητὴς (γιὰ τὸ πτυχίο γενικῆς παιδείας οἱ ΜΜ ὀρίζονται ἀπὸ τὴ Σχολή). Γιὰ νὰ πισωθῆ μετὰ ΜΜ ὁ φοιτητὴς πρέπει νὰ ἔχει περατώσει ἐπιτυχῶς τὴ φοίτησή του σ' αὐτήν. Ἡ ἐπιτυχία του κρίνεται μετὰ ἐξετάσεις ἢ μετὰ τὴν ὑποβολὴ φροντιστηριακῆς ἐργασίας. Σὲ περίπτωση ἀποτυχίας ἢ ἐξέταση δὲν ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὁ φοιτητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθήσῃ μιὰν ἄλλη ΜΜ, σ' ἓνα ἄλλο ἐξάμηνο, μετὰ ὅμοιο ἢ ἀνάλογο περιεχόμενο. Εἶναι ἴσως χρήσιμο νὰ γίνῃ μετὰ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη σαφήνεια ἢ ἀντιδιαστολὴ τῆς ΜΜ ἀπὸ τὸ μάθημα, ὅπως τὸ ἐννοοῦμε σήμερον (π.χ. Ἀρχαία Ἑλληνικά, Νέα Ἑλληνικά κ.τ.λ.), καὶ νὰ τονισθῆ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ἐξετάσεις τῆς ΜΜ καὶ στὶς τμηματικὰς ἐξετάσεις. Οἱ τμηματικὰς ἐξετάσεις εἶναι ἐξετάσεις μαθήματος, πού μπορεῖ νὰ ἔχῃ διδαχθῆ σὲ ἓνα ἔτος ἀπὸ ἓναν ἢ περισσοτέρους καθηγητὴς ὑπὸ τὴ μορφή παραδόσεων, ἀσκήσεων καὶ φροντιστηρίων (π.χ. τὰ ἀρχαία Ἑλληνικά τοῦ Γ' Κλασικοῦ περιλαμβάνουν, ὅπως διδάσκονται σήμερον, 4 ὥρες παραδόσεις, 2 ὥρες φροντιστήριο καὶ 3 ὥρες ἀσκήσεις· οἱ ὥρες αὐτὲς διδάσκονται ἀπὸ τέσσερις καθηγητὴς, ἡ τμηματικὴ ἐξέταση ὅμως εἶναι ἐνιαία, σὲ πολλὰς ἐξεταστικὰς περιόδους). Μετὰ τὸ προτεινόμενο σύστημα οἱ ἐξετάσεις θὰ περιορίζονται αὐστηρὰ στὴν ὕλη πού θὰ διδάσκειται σὲ κάθε ΜΜ καὶ θὰ κρίνουν μόνον τὴν ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τοῦ φοιτητῆ στὴ συγκεκριμένη ΜΜ· θὰ γίνονται ξεχωριστὰ γιὰ κάθε ΜΜ μὲ μόνον φορὰ στὸ τέλος κάθε ἐξάμηνου, καὶ δὲν θὰ ἐπαναλαμβάνονται.

Β. Χρόνος καὶ ἔκταση τῶν σπουδῶν

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ΜΜ πού πρέπει νὰ συγκεντρώσῃ ἓνας φοιτητὴς κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ προσέλθῃ στὶς πτυχιακὰς ἐξετάσεις, πρέπει νὰ ὑπολογισθῆ μετὰ βῆσι τὴ συνολικὴ διάρκεια φοίτησης καὶ τὸν «ιδεώδη» ἀριθμὸ ὡρῶν διδασκαλίας πού

πρέπει νὰ παρακολουθήσῃ ὁ φοιτητὴς τὴν ἐβδομάδα. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ποσά, ἡ διάρκεια φοίτησης, εἶναι δεδομένο, δηλ. 4 χρόνια, πού πρέπει νὰ διαιρεθῶν σὲ 8 ἀκαδημαϊκὰ ἐξάμηνα. (Ἡ διάρκεια τῶν ἐξαμηνῶν μπορεῖ νὰ ὀρισθῆ ὡς ἑξῆς: Α' ἐξάμηνο, 15 Ὀκτωβρίου ὡς 31 Ἰανουαρίου· Β' ἐξάμηνο, 15 Φεβρουαρίου ὡς 31 Μαΐου. Οἱ ἐξετάσεις θὰ γίνονται τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερον τοῦ Φεβρουαρίου καὶ τοῦ Ἰουνίου γιὰ τὰ δύο ἐξάμηνα ἀντιστοίχως.)

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸ ὡρῶν διδασκαλίας ἢ Ἐπιτροπὴ φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ μειωθῆ σημαντικὰ σὲ σχέση μετὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα. Σκοπὸς τοῦ νέου προγράμματος εἶναι ἡ βελτίωση τῆς ποιότητος τῶν σπουδῶν, καὶ βελτίωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἂν δὲν περιορισθῆ τὸ πλάτος τῶν σπουδῶν, ἀπὸ τὴ μὲν μεριά, καὶ δὲν ἐνισχυθῆ ἡ αὐτενέργεια τῶν φοιτητῶν, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Αὐτενέργεια γιὰ τοὺς φοιτητὴς τῆς Σχολῆς μας σημαίνει διάβασμα στὶς βιβλιοθήκες, καὶ ἐπιτέλους ἡ ἐπέκταση τῶν χώρων μας μετὰ τὸ νέο κτίριο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐνθαρρύνουμε τοὺς φοιτητὴς μας νὰ ἐργάζονται περισσότερο στὰ σπουδαστῆρια.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐβδομαδιαίων ὡρῶν διδασκαλίας πού ἢ Ἐπιτροπὴ, λαβαίνοντας ὑπόψη τῆς καὶ τὰ ἰσχύοντα διεθνῶς, θεωρεῖ «ιδεώδη», εἶναι 16. Στὸν ἀριθμὸ αὐτὸ δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ ὥρες διδασκαλίας τῆς ξένης γλώσσας, πού ἀναμφίβολα πρέπει νὰ ἐνισχυθῆ καὶ νὰ ἐπεκταθῆ καὶ στὰ 8 ἐξάμηνα (ἐπομένως ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς ὡρῶν ἐνδέχεται νὰ φθάσῃ τις 18-20 ὥρες). Στὸν ἀριθμὸ 16 χωροῦν 8 (δύωρες) ΜΜ. Ἀφοῦ ὁ συνολικὸς χρόνος φοίτησης ἀποτελεῖται ἀπὸ 8 ἐξάμηνα, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς ΜΜ πού ἓνας φοιτητὴς θὰ μποροῦσε θεωρητικὰ νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του θὰ ἦταν 8 ἐξάμηνα \times 8 ΜΜ ἀνὰ ἐξάμηνο = 64 ΜΜ. Στὴν πράξιν ὅμως ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι μικρότερος γιὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: (α) Ἐπειδὴ οἱ φοιτητὴς δὲν θὰ εἰσάγονται στοὺς τομεῖς, ἀλλὰ στὴ Σχολή, καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς θὰ χρειάζονται 2-3 ἐξάμηνα, γιὰ νὰ προσανατολιστοῦν ὀριστικὰ πρὸς τὸ πτυχίο πού τοὺς ἐνδιαφέρει, θὰ ἔχουν κάποια ἀπώλεια Μονάδων Μ., ἀπὸ ἐκεῖνες πού θὰ παρακολουθήσῃ ἐπιτυχῶς στὴν ἀρχὴ τῶν σπουδῶν

τοὺς καὶ δὲν θὰ μποροῦν ἀργότερα νὰ προσμετρήσῃν στὸ σύνολο πού θὰ προϋποθέτῃ τὸ πτυχίο τελικῆς προτιμήσεώς τους. (β) Στὰ τελευταία ἐξάμηνα τῶν σπουδῶν τοὺς οἱ φοιτητὴς πρέπει νὰ μποροῦν νὰ παρακολουθῶν λιγότερες ἀπὸ τὸ μέσο ὄρο ΜΜ, γιὰ νὰ ἔχουν τὸ χρόνο νὰ προπαρασκευαστοῦν γιὰ τὶς πτυχιακὰς τοὺς ἐξετάσεις (γι' αὐτὲς γίνεται λόγος παρακάτω). (γ) Ἐπειδὴ θὰ συμβαίη νὰ μὴν πετυχαίνον στὶς ἐξετάσεις ὀρισμένων ΜΜ, πρέπει νὰ τοὺς δοθῆ ἓνα λογικὸ περιθώριο, γιὰ νὰ ἐπαναλάβουν σὲ ἄλλο ἐξάμηνο τὶς ΜΜ στὶς ὁποῖες ἀπότυχαν. Ἀντὶ γιὰ 64, λοιπόν, ΜΜ προτείνεται τὸ ἀπαιτούμενο σύνολο νὰ ὀρισθῆ ἀνάμεσα στὶς 52 καὶ στὶς 65 ΜΜ, ἀνάλογα μετὰ τὰ εἰδικότερα προγράμματα πού θὰ καθορίσῃν οἱ τομεῖς.

Γ. Πλάτος τῶν σπουδῶν

Ὁ ἀριθμὸς 52 προκύπτει ἀπὸ τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ ἐπιθυμητοῦ πλάτους τῶν σπουδῶν πού, ὅπως ἀναφέρθηκε πῶς πάνω, εἶναι σκόπιμο νὰ στενέψῃ σὲ σχέση μετὰ τὰ σημερινὰ προγράμματα τῶν τμημάτων. Προτείνεται δηλαδὴ εἰσαγωγὴ ἐνὸς συστήματος, σύμφωνα μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ φοιτητὴς θὰ διαλέγῃ καὶ θὰ ἀποφασίσῃ νὰ σπουδάσῃ ἓνα κύριο ἀντικείμενο (π.χ. νέα ἑλληνικὴ φιλοσοφία, φιλοσοφία, ἀρχαία ἱστορία, κλασικὴ ἀρχαιολογία, κ.τ.λ.)· ἡ ἐπιλογὴ τοῦ κύριου μαθήματος θὰ συνεπάγεται δύο δευτερεύοντα ἢ «συνωδὰ» μαθήματα, τὰ ὁποῖα θὰ καθορίζονται ἀπὸ τοὺς τομεῖς (π.χ. κύριο μάθημα κλασικὴ ἀρχαιολογία, δευτερεύοντα ἀρχαία ἑλληνικά καὶ ἀρχαία ἱστορία). Ἐνα τέταρτο μάθημα θὰ ἐπιλέγεται ἐντελῶς ἐλεύθερα ἀπὸ τὸ φοιτητὴ. Οἱ ΜΜ μποροῦν νὰ κατανεμηθοῦν ὡς ἑξῆς: κύριο μάθημα 16 ΜΜ, ὅλα τὰ ἄλλα ἀπὸ 12 ΜΜ· ἢ κύριο μάθημα 16 ΜΜ, πρῶτο δευτερεῦον 14 ΜΜ, δεύτερο δευτερεῦον 12, μάθημα ἐπιλογῆς 10 ΜΜ. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι κατανομῆς τῶν Μονάδων Μ δίνουν σύνολο 52. Τὸ μάθημα ἐπιλογῆς θὰ μορῆ νὰ διχάζεται σὲ δύο διαφορετικὰ μαθήματα (5+5 ΜΜ). Ἐπίσης οἱ τομεῖς θὰ μποροῦσαν νὰ ἀποφασίσῃν τὸ διχασμὸ καὶ τῶν δευτερευόντων μαθημάτων (π.χ. κύριο 16 ΜΜ, πρῶτο δευτερεῦον 12 ΜΜ, δεύτερο δευτερεῦον 7+7 ΜΜ, ἐπιλογὴ 10 ἢ 5+5 ΜΜ· φυσικὰ ἔτσι οἱ ΜΜ κατανέμονται στὴν οὐσία σὲ πέντε ἢ ἑξί

μαθήματα). Οί βασικοί τριαδικοί συνδυασμοί μαθημάτων θα δριστούν από τους τομείς και θα αντιστοιχούν προς τα πτυχία, που κάθε τομέας, ανάλογα με τη σύστασή του, θα μπορεί και θα αποφασίσει να απονέμει. Ορισμένοι όμως συνδυασμοί μπορεί να περιέχουν μαθήματα που θα προσφέρονται από διαφορετικούς τομείς (interdepartmental), και ένας τέτοιος θα είναι ασφαλώς εκείνος που θα οδηγεί στο πτυχίο γενικής παιδείας (τό επαγγελματικό πτυχίο για τη μέση εκπαίδευση).

Δ. Προγράμματα σπουδών

Το πρόγραμμα σπουδών θα εξατομικεύεται στην περίπτωση του κάθε φοιτητή, που θα ξέρει ότι πρέπει να συγκεντρώσει κανονικά μέσα στο χρόνο των 8 εξαμήνων τον αριθμό και το είδος των Μονάδων Μ που απαιτεί το πτυχίο προς το οποίο κατευθύνει τις προσπάθειές του. Η εξατομικευση όμως αυτή σημαίνει ότι η συνολική διάρκεια σπουδών μπορεί να συντομευθεί, όπως, φυσικά, και να παραταθεί. Η συντόμευση πάλι και η παράταση δεν πρέπει να είναι τελείως αυθαίρετες. Δεν πρέπει δηλαδή να μπορεί ο φοιτητής να πάρει λιγότερες από 4 ΜΜ σ' ένα εξάμηνο, ούτε περισσότερες από 12 ΜΜ (50% δηλ. πιο πάνω ή πιο κάτω από το μέσο όρο).

Από την πλευρά των τομέων ή προφορά των Μονάδων Μ πρέπει να είναι έτσι οργανωμένη, ώστε να επιτρέψει την άνετη παρακολούθηση και συσώρευση των σχετικών Μονάδων Μ μέσα σε 8 εξάμηνα.

Ε. Πτυχία και πτυχιακές εξετάσεις

Τα πτυχία που θα απονέμουν οι τομείς ή η Σχολή θα αντιστοιχούν προς τους τριαδικούς συνδυασμούς του ενός κύριου και των δύο συνωδών μαθημάτων, που θα αποφασίσουν οι τομείς, με την έγκριση της Σχολής, ότι έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν. Τα πτυχία αυτά θα είναι «πτυχία ειδικοτήτων» και δεν θα δίνουν στους κατόχους τους το δικαίωμα διορισμού στη μέση εκπαίδευση. Αντίθετα, το πτυχίο «γενικής παιδείας» (χρησιμοποιούμε αυτό τον όρο όπου να βρεθεί καλύτερος) θα είναι προσανατολισμένο προ της μέσης εκπαίδευσης και θα σκοπεύει στο να εξασφαλίσει για το γυμνάσιο καταλληλότερο και

καλύτερο προσωπικό από σήμερα. Το πρόγραμμα σπουδών και οι εξετάσεις γι' αυτό το πτυχίο πρέπει να καταρτιστεί από τη Σχολή με βάση τις απαιτήσεις του γυμνασίου και σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς της μέσης, όπως είναι η ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης και των γειτονικών νομών και ο σύλλογος αποφοίτων της Σχολής μας, στον οποίο μάλιστα μετέχουν και πολλά μέλη της Σχολής.

Οί πτυχιακές εξετάσεις θα διατηρήσουν τον γενικό και περιεκτικό χαρακτήρα, που λίγο πολύ έχουν και σήμερα. Ένω δηλαδή οι εξαμηνιαίες εξετάσεις θα περιορίζονται αυστηρά στην ύλη που θα διδάσκεται σε κάθε ΜΜ, οι πτυχιακές εξετάσεις θα κρίνουν αν ο τελειόφοιτος έχει ικανοποιητική έσοπτεία του επιστημονικού πεδίου που διάλεξε να σπουδάσει. Για το σκοπό αυτό η εξέταστέα ύλη κάθε πτυχίου πρέπει να δριστη με σχολαστική ακρίβεια και να είναι γνωστή στους φοιτητές από την πρώτη στιγμή που θα μπαίνουν στη Σχολή — ακόμη καλύτερα στους αποφοίτους των γυμνασίων, πριν διαλέξουν και για να τους βοηθήσει να διαλέξουν τι θα σπουδάσουν. (Είναι καιρός να αρχίσουν και στην Ελλάδα οι υποψήφιοι φοιτητές να διαλέγουν τη Σχολή που θέλουν να σπουδάσουν με ουσιαστικότερα κριτήρια από την πόλη στην οποία βρίσκεται.) Ξέροντας τις απαιτήσεις των πτυχιακών εξετάσεων οι φοιτητές θα προσανατολίζονται εγκαίρως προς τις ΜΜ που θα προϋποθέτουνται από το πτυχίο και που θα τους προετοιμάζουν ως ένα βαθμό για τις πτυχιακές εξετάσεις. Πάντως οι ΜΜ δεν πρέπει και δεν είναι δυνατό να καλύπτουν όλη την ύλη που θα εξετάζεται στο πτυχίο. Θα καλύπτουν ένα μέρος μόνο αυτής της ύλης, αλλά με το να διδάσκουν την επιστημονική μέθοδο προσέγγισης και μελέτης ενός γνωστικού αντικείμενου θα βοηθούν το φοιτητή στην παραπέρα μελέτη του. Οί πτυχιακές εξετάσεις θα είναι επαναληπτικές και θα γίνονται σε τρεις περιόδους: κυρίως τον Οκτώβριο, όποτε δεν θα υπάρχουν άλλες εξετάσεις, το Φεβρουάριο και τον Ιούνιο.

ΣΤ. Οδηγός σπουδών και ακαδημαϊκοί σύμβουλοι

Είναι φανερό πως για να εφαρμοστεί με επιτυχία το πρόγραμμα αυ-

τό (όπως άλλωστε και για να λειτουργήσει αποδοτικά όλο το Πανεπιστήμιο σύμφωνα με το πνεύμα του νέου θεσμικού νόμου) είναι απαραίτητο όλα τα μέλη της Σχολής, διδάσκοντες, διδασκόμενοι και διοικητικοί υπάλληλοι, να κατανοούν το νέο σύστημα σε όλες του τις λεπτομέρειες. Για το λόγο αυτό πρέπει να εκδοθεί ένας λεπτομερής οδηγός σπουδών· καλύτερα ακόμη πρέπει να εκδίδεται κάθε χρόνο ανανεωμένος ο οδηγός αυτός, στο τέλος κάθε χρονιάς για την επόμενη.

Όστόσο, πέρα από τον έντυπο οδηγό πρέπει να εισαχθεί και ο θεσμός των ακαδημαϊκών συμβούλων, που είχε συζητηθεί και γίνει αποδεκτός από τη Σχολή και παλαιότερα. Δυστυχώς η δική μας αναλογία διδασκόντων προς διδασκόμενους είναι τέτοια που δεν μας επιτρέπει να δούμε το θεσμό αυτό σαν κάτι ανάλογο με το θεσμό των tutors των αγγλικών Πανεπιστημίων. Ποια θα είναι η μορφή του θεσμού σε μας και ποια τα συγκεκριμένα καθήκοντα των ακαδημαϊκών συμβούλων μένει να δριστη ύστερα από μελέτη και σε συνεργασία με τα φοιτητικά συλλογικά όργανα. Όπωςδήποτε μπορεί να διατυπωθεί σαν γενική άρχη ότι κάθε φοιτητής πρέπει να έχει τη δυνατότητα να απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο μέλος του διδακτικού προσωπικού οποιαδήποτε στιγμή αισθάνεται την ανάγκη να συμβουλευτεί κάποιον σχετικά με οτιδήποτε αφορά τις σπουδές του και γενικότερα τη ζωή του μέσα στο Πανεπιστήμιο.

Ζ. Παρατηρήσεις σε επιμέρους ζητήματα

1. Άσκήσεις. Στις ΜΜ, όπως δρίστηκαν πιο πάνω, δεν συμπεριλαμβάνονται οι ασκήσεις. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας κανόνας με πολλές εξαιρέσεις. Ορισμένες από τις ασκήσεις, που δεν αποσκοπούν μόνο στην εμπέδωση γνώσεων, αλλά και στη μετάδοση νέων γνώσεων και στοιχείων μεθόδου, μπορούν να θεωρηθούν από τους τομείς ως ΜΜ, ανεξάρτητα από το αν οι ασκήσεις αυτές γίνονται από καθηγητές (όπως π.χ. το αντίστροφο θέμα στο κλασικό τμήμα) ή γίνονται από βοηθούς (όπως π.χ.

οί αναλύσεις νεοελληνικών κειμένων στο ΒΝΕΣ).

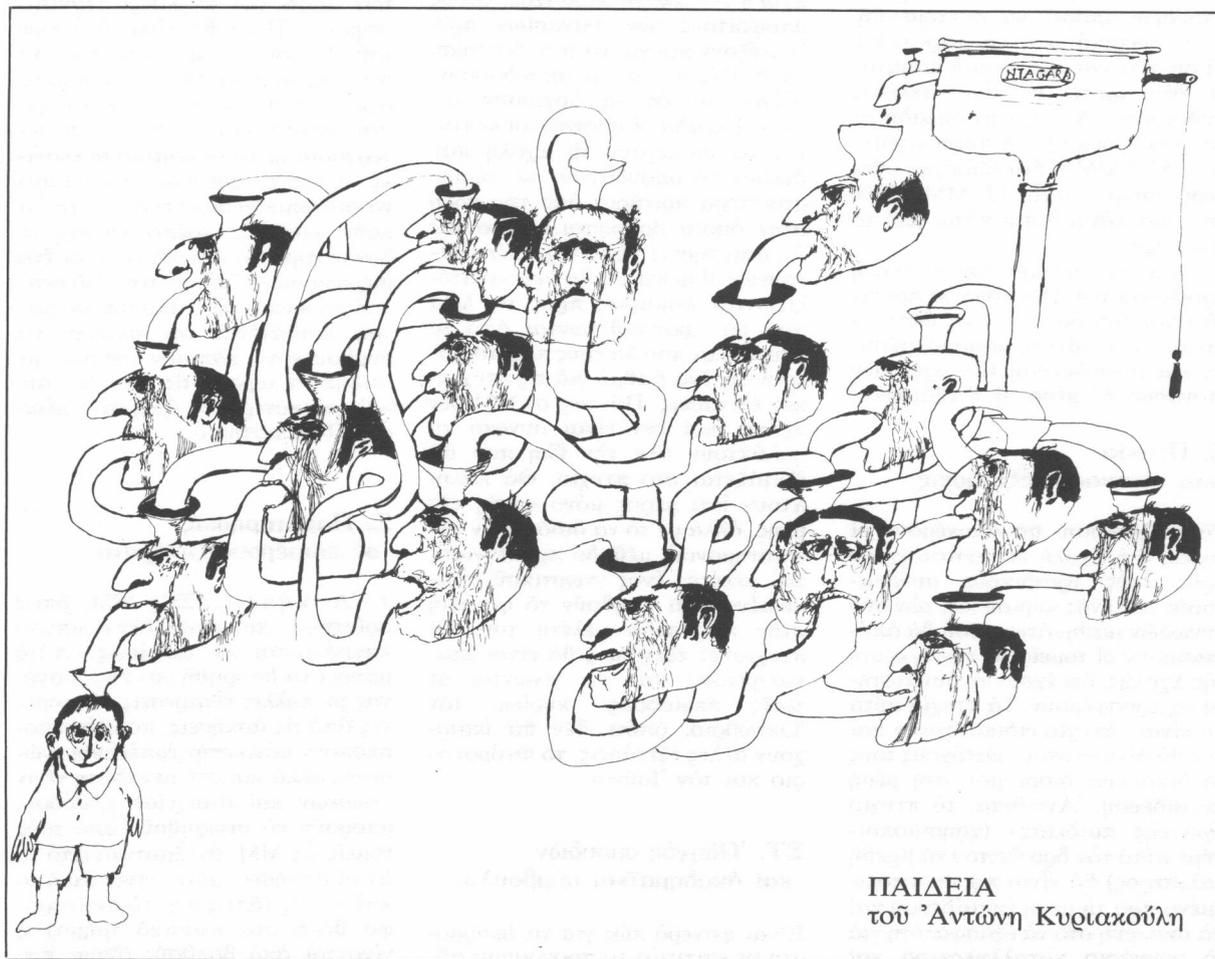
2. Ξένη γλώσσα. Η διδασκαλία των ξένων γλωσσών πρέπει να ενισχυθεί, αν οι φοιτητές πρόκειται να αξιοποιήσουν το χρόνο της μελέτης τους στις βιβλιοθήκες. Φυσικά ή σπουδή της ξένης γλώσσας θα μετριέται και αυτή με ΜΜ. Ο αριθμός των ΜΜ που θα απαιτούνται από το φοιτητή θα μπορούσε να είναι 12 (αν και προς το παρόν η Σχολή δεν έχει το προσωπικό που χρειάζεται για μια τέτοια έμφαση στις ξένες γλώσσες). Πτυχιακές εξετάσεις στις ξένες γλώσσες δεν θα υπάρχουν.

3. Απόκτηση δεύτερου πτυχίου. Επειδή όσοι θα παίρνουν τα πτυχία ειδικοτήτων δεν θα μπορούν να διοριστούν στη μέση εκπαίδευση, αλλά μόνο σε πανεπιστημιακές θέσεις, στην αρχαιολογική υπηρεσία και στα λιγοστά επιστημονικά ιδρύματα της χώρας, πρέπει να μπορούν σχετικά εύκολα να παίρνουν και το πτυχίο γενικής παιδείας. Αυτό θα γίνεται με την

κατοχύρωση ενός μέρους από τις ΜΜ του ειδικού πτυχίου, που θα συμπίπτει με τις ΜΜ που θα απαιτηθούν το γενικό πτυχίο. Το ίδιο θα ισχύει και για τις πτυχιακές εξετάσεις (π.χ. ο κάτοχος του πτυχίου κλασικής φιλολογίας θα απαλλάσσεται από τις εξετάσεις αρχαίων ελληνικών και λατινικών του πτυχίου γενικής παιδείας). Συμπληρωματική παρακολούθηση των σχετικών ΜΜ σε δυο ή τρία εξάμηνα και συμπληρωματικές πτυχιακές εξετάσεις θα οδηγήσουν στη λήψη του δεύτερου πτυχίου.

4. Ο ρόλος της Γραμματείας. "Αν και σ' αυτό το στάδιο δεν μπορούν να μελετηθούν στις λεπτομέρειές τους οι συνέπειες που θα έχει η εφαρμογή του νέου συστήματος στο έργο των διοικητικών υπηρεσιών, είναι δυνατό να περιγραφεί εδώ πρόχειρα ο τρόπος με τον οποίο η Γραμματεία θα παρακολουθή την πρόοδο και τις μεταβολές στην πορεία του φοιτητή μέσα στη Σχολή. Κάθε φοιτητής στην

αρχή κάθε εξαμήνου με αίτησή του προς τη Γραμματεία θα ζητά τη συμμετοχή του σ' έναν αριθμό ΜΜ. Θα τηρείται σειρά προτεραιότητας στις ΜΜ με κλειστό αριθμό (π.χ. φροντιστήρια). Στην καρτέλα του κάθε φοιτητή θα εγγράφονται όλες οι ΜΜ που θα παρακολουθή το εξάμηνο, και πλάι σ' αυτές θα γράφεται ο βαθμός που οι καθηγητές θα στέλνουν στο τέλος του εξαμήνου. 'Ανάμεσα στα στοιχεία του φοιτητή θα υπάρχουν το κύριο και τα δευτερεύοντα μαθήματα που ακολουθεί· τα μαθήματα αυτά θα τα ανακοινώνει ο ίδιος στη Γραμματεία όχι απαραίτητα από το πρώτο εξάμηνο της φοίτησής του και θα έχει το δικαίωμα να τα αλλάξει στην αρχή οποιουδήποτε εξαμήνου. Όταν ο φοιτητής συμπληρώσει τις ΜΜ που του χρειάζονται θα ζητά από τη Γραμματεία να τον συμπεριλάβει στον πίνακα των υποψηφίων για τις εξετάσεις του πτυχίου προς το οποίο αντιστοιχούν οι ΜΜ που έχει συμπληρώσει.

ΠΑΙΔΕΙΑ
του 'Αντώνη Κυριακούλη

Φιλοσόφου παθήματα

του Ντίνου Γεωργούδη

Το κείμενο που ακολουθεί δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Πορεία (τεύχ. 10, 1970), ὄργανο τοῦ ἑλληνικοῦ φοιτητικοῦ συλλόγου Παρισίου, με τίτλο: Φιλοσόφου παθήματα ἢ τὰ μαθήματα φιλοσοφίας τοῦ καθηγητῆ Δ. Κουτσογιαννόπουλου, με τὴν ὑπογραφή Κ. Βιλάνος.

Σήμερα, ὁ Κουτσογιαννόπουλος ἔχει διωχθεῖ ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο ὡς συνεργάτης τῆς δικτατορίας. Ὡστόσο τὸ ἐπιστημονικὸ ἦθος καὶ ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία ποὺ ἐκπροσωποῦσε παραμένουν. Καὶ περιμένουν πάντα τὴν ἐμπρακτὴ καὶ τὴ θεωρητικὴ κριτικὴ τους. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀναδημοσίευσης ἐνὸς κριτικοῦ κειμένου: μικρὴ συμβολὴ στὸ γενικότερο ἀγῶνα γιὰ τὸν ἐκδημοκρατισμὸ στὰ Α.Ε.Ι.

Ὁ Α. Ἄλτουσέρ, ἀναλύοντας στὸ βιβλίο του Ὁ Λένιν καὶ ἡ Φιλοσοφία (κείμενο ποὺ ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ «λόγο» περὶ φιλοσοφίας) τὴν ἀποψη τοῦ Λένιν γιὰ τοὺς καθηγητὲς φιλοσοφίας ποὺ τοὺς καταδικάζει «στὴν μάζα τους» καὶ ὄχι ὅλους χωρὶς ἐξαιρεση, γράφει (σελ. 58): «Οἱ καθηγητὲς φιλοσοφίας εἶναι καθηγητὲς, δηλαδή διανοούμενοι ποὺ ἀπασχολοῦνται μέσα σ' ἓνα δεδομένο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποὺ εἶναι ὑποταγμένοι στὸ σύστημα αὐτὸ καὶ ποὺ ἔχουν, "στὴν μάζα τους", σὰν κοινωνικὴ λειτουργία νὰ ἐντυπώνουν στὰ μυαλὰ "τίς ἀξίες τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας"».

Τὴ διαπίστωση αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχει σὰν βασικὸ θεωρητικὸ ἀξίωμα ἰδιαίτερα ἐκεῖνος ποὺ θὰ θελήσει νὰ μελετήσει, νὰ κρίνει ἢ νὰ ἀναιρέσει ἔργο (ἢ τὸ ἔργο) ἑλλήνα καθηγητῆ φιλοσοφίας. Ὅμως δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ξεχνᾷ τὴν παρακάτω ἰδιομορφία ποὺ παρατηρεῖται στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης: ἐνῶ δηλαδή μερικοὶ ξένοι καθηγητὲς φιλοσοφίας σὰν ἄτομα ἔχουν τὴ δυνατότητα (οἱ παράγοντες ποὺ δημιουργοῦν τὰ περιθώρια εἶναι πολυποίκιλοι καὶ συχνὰ ἀκαθόριστοι) «νὰ στρέψουν τὴ διδασκαλία τους καὶ τὸ στοχασμὸ τους ἐναντίον αὐτῶν τῶν καθιερωμένων ἀξιών» (Ἄλτουσέρ, ὄπ. παρ., σελ. 58), στὴν Ἑλλάδα παρόμοι-

ες δυνατότητες σπάνια παρουσιάστηκαν (πάντως, ποτὲ τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια), μόλις δὲ τὰ περιθώρια, στίς σπάνιες αὐτὲς περιπτώσεις, ἄρχισαν νὰ περιορίζονται ὁ καθηγητὴς ἔπαυε νὰ ἔναι καθηγητὴς (τὸ πότε παύτηκαν ὁ Ἐλευθερόπουλος, ὁ Βορέας καὶ ὁ Θεοδωρίδης εἶναι ἐνδεικτικὸ). Οἱ καθηγητὲς ἄρα τῆς φιλοσοφίας μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν στὴν Ἑλλάδα ἰδιαίτερα, καὶ στὴν μάζα τους καὶ σὰν ἄτομα, πάντοτε, ἐκφραστὲς τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας.

Στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια, τὴν ἐκλογὴ τοῦ καθηγητῆ φιλοσοφίας καθορίζουν κατὰ κύριο λόγο οἱ ἰδέες του, δηλαδή ἡ ἰδεολογία του· τὸ ἔργο του παίζει τίς περισσότερες φορὲς δευτερεύοντα ρόλο, κι αὐτὸν στὸν μάλλον τεχνικὸ τομέα τῆς ἐπιλογῆς ἢ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν συνυποψηφίων. Οἱ περισσότεροι ξένοι καθηγητὲς φιλοσοφίας ποτὲ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ διδάξουν ἀπὸ ἑλληνικὴ ἔδρα, ἀφοῦ κάθε θεωρία καὶ μέθοδος ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ καθιερωμένο στὴν Ἑλλάδα «πρότυπο» παραδοσιακῆς ρητορικῆς φιλοσοφίας, θεωρεῖται «μὴ φιλοσοφία». Ἀποτέλεσμα: ἡ πληθικὴ σειρά (μοναδικὴ γιὰ τὴν μελέτη τῆς ἐπίσημης ἰδεολογίας) ἀφιλοσόφητων καθηγητῶν, ποὺ ἀρχίζει τὸν περασμένο αἰῶνα μὲ τὸν Φίλιππο Ἰωάννου καὶ καταλήγει στίς μέρες μας στὸν Δ. Κουτσογιαννόπουλο.

Ὁ Κουτσογιαννόπουλος, ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀπαραίτητους γνωστοὺς ἐλιγμούς, κατόρθωσε νέος νέος νὰ «καταλάβει» ἔδρα φιλοσοφίας στὸν πάντοτε κατάλληλο ἀλλὰ τώρα πιά καταλληλότατο γιὰ ἀνθρώπους τῆς δικῆς του πνευματικῆς συγκρότησης χώρο: στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Καθηγητῆς φιλοσοφίας πλέον ὁ Κ., ἐρμηνευτῆς τῆς «παραδοσιακῆς» ἰδεολογίας, γιὰ νὰ μείνει συνεπῆς στὶς «ἀρχές» του, σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, γίνεται, μετὰ τὴν «κοσμογονία τῆς 21ης Ἀπριλίου», ὁ ἐκφραστῆς τῆς «ἐπίσημης» τώρα ἰδεολογίας καὶ ὑπηρετῆς τῆς «συνταγματαρχικῆς» κυβερνήσεως: «κυβερνητικὸς» ὑφυπουργὸς παιδείας, «ἐπίσημος» ἐκπρόσωπός της σὲ συνέδρια (ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἀπεσταλμένος τῆς κυβέρνησης στὸ «συνέδριο» τῶν φιλοδικτατορικῶν φοιτητῶν ποὺ ὀργάνωσαν οἱ ὑπηρεσίες τῆς χούντας στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας), «θεωρητικὸς» στὰ ἔντυπά της. Φαίνεται ὅτι, ἐπιτέλους, ὁ «φιλοσοφικὸς» του νοὺς μπόρεσε νὰ καταλάβει καὶ μιὰν ἀπλὴ ἀλήθεια: ἡ ἐπιβίωσή της, ἐπιβίωσή του.

Σὰν «ἄξιος» πλέον καθηγητῆς καὶ πιστὸς ὑπηρετῆς, ὑπακούοντας στοὺς «νόμους» της, ἐκδίδει «ἔργον» 476 σελίδων γιὰ τοὺς «ἀγαπητοὺς μαθητὰς» του μὲ τὸν κάθε ἄλλο παρὰ τυχαίῳ γιὰ τὶς μέρες μας τίτλο: *Συμβολὴ εἰς τὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας* (Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδοτικαὶ Ἐπιχειρήσεις Ἥλια Χ. Χουρτζιάνη, 1968), ἀναγνωρίζοντας «τὸ κατεπεῖγον, πράγματι, τῶν διδακτικῶν ἀναγκῶν, —τὸ ὁποῖον ἀνεγνώρισε προσφάτως καὶ ἡ πολιτεία, ἐφ' ὅσον ἐπέβαλε νομικῶς εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον νὰ παραδώσῃ ταχέως εἰς τοὺς φοιτητὰς του σύγγραμμα μὲ τὰς παραδόσεις του— ...χωρὶς καθυστέρησιν καὶ μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους», τοῦ ὁποῖου «πολλοί, ἐπὶ τούτοις, ἀτέλειαι ἀνάγονται, ὡς εἰκός, καὶ εἰς τὸ ἐσπευσμένον τῆς ἐκδόσεως» (σελ. 7). Ἐλπίζει «ὅτι ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποκαλύψῃ ἀσφαλῶς πολλὰς μερικὰς ἀτελείας τῆς ἐργασίας αὐτῆς, θὰ ὑποδείξῃ συγχρόνως τὴν μέθοδον διὰ τὴν ὀρθὴν θεραπείαν τῶν» (σελ. 8-9). Τὸ «ἔργον», τοῦ ὁποῖου «ἡ βαθυτέρα ἐνόησις... συνίσταται εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία διαφέρει τῆς εὐρωπαϊκῆς...» (σελ. 8) ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε μέρη (Α' Μεταφυσικὰ προλεγόμενα. Β' Φιλοσοφία καὶ φύσις. Γ' Λογικὴ τῆς Γνώσεως. Δ' Ἱστορία καὶ πράξεις. Ε' Ὁ τόπος τῶν εἰδῶν) καὶ μιὰ «Φιλοσοφικὴν Σύνοψιν». Σημειώνεται ἐπίσης ὅτι «χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν πλήρες σύστημα... αἱ ἀναλύσεις... ἐπιχειροῦν “συμβολῆν” πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τούτου καὶ ἡ προσφορὰ τῶν... συνίσταται εἰς τὸ ὅτι πάντα τὰ ἐρευνώμενα ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας προβλήματα δὲν παρατίθενται ἀσύνδετα, ἀλλὰ συνθέτουν ἐνόησι, ἡ ὁποία προκύπτει ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἐμπειρίας». (σελ. 8)

Ἡ ἀνάγνωσις ὁλόκληρου τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητῆς φιλοσοφίας στὸ Ἀθήνησι Κουτσογιαννόπουλου, «ἔργου» δηλαδὴ ποὺ περιέχει ἀτέλειες, ἀνισότητες, μειονεκτήματα κ.τ.λ. (ὅπως ἀναφέρουν τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα) καὶ ποὺ ἡ θεματικὴ καὶ ψευδοπροβληματικὴ του ἦδη διαφαίνονται ἀπὸ τὸν πίνακα περιεχομένων, θὰ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν γράφοντα (ποὺ ἦταν ἀναγκασμένος, σὰν φοιτητῆς, νὰ ὑποστῆ τὴ «διδασκαλία» καὶ τὰ «ἔργα» ἀνδρῶν «φιλοσόφων», ὅπως ὁ Γ. Σακελλαρίου, ὁ Κ. Σπετσιόρης, ὁ Π. Πατριαρχέας) κληρὴ δοκιμασία καὶ ἄσκησις ταλαιπωρία, λογικὰ ἀδικαιολόγητες. Ὁ Λένιν μιλώντας γιὰ τοὺς καθηγητῆς «καταδικάζει τὴ φιλοσοφία τους, δὲν καταδικάζει

ὅμως τὴν φιλοσοφία. Συνιστᾷ μάλιστα νὰ μελετοῦμε τὴν φιλοσοφία τους, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ καθορίσουμε καὶ νὰ ἀκολουθήσουμε διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δική τους πρακτικὴ στὴ φιλοσοφία» (Ἄλτουσέρ, ὄπ. παρ., σελ. 58).

Στὴν περίπτωσι δὲ τοῦ βιβλίου τοῦ Κ., γιὰ νὰ τὸ μελετήσῃ κανεὶς πρῆπει προηγουμένως νὰ ἐξετάσῃ: α) ἂν εἶναι βιβλίον καθηγητῆ, δηλαδὴ ἀνθρώπου ποὺ ξέρεи τὴν τεχνικὴ τῆς δουλειᾶς του (γραμματικὴ, συντακτικὴ, σωστὴ χρῆσις τῶν λέξεων καὶ τῶν ὄρων, ἱστορία τοῦ θέματος) καὶ β) ἂν τὸ βιβλίον περιέχει κάποια φιλοσοφία δική του, δηλαδὴ θεματικὴ καὶ προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα (καὶ ὄχι τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Πρόκλου, τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ Κλάγκες, τοῦ Χάιντεγκερ κ. ἄ.). Καὶ ἐπειδὴ, ὅπως ἔλεγε ὁ Γ. Τζαίημς, δὲν χρειάζεται νὰ πει κανεὶς ὅλη τὴ θάλασσα γιὰ νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀλμυρότητά της, ἢ μάλλον, ἀφοῦ ἡ τεχνικὴ τῆς ἀπλῆς τυχαίας δειγματοληψίας (μὲ βάση τὴν ὁποία ἡ ἐξέτασις ἐπιμέρους δειγμάτων ἐπιτρέπει τὴ συναγωγή συμπεράσματος γιὰ τὴ φύσιν καὶ τὴν ποιότητα ἐνὸς ὁμοιομεροῦς συνόλου) εἶναι ὀρθολογικὴ, ἀποτελεσματικὴ, οἰκονομικὴ καὶ μεθοδολογικὰ θεμιτῆ, ὁ γράφων, πρὸ τοῦ μελετήσῃ τὸ «ἔργον», ἀποφάσισε νὰ τὸ ἐξετάσῃ δειγματοληπτικὰ. Ἀποτέλεσμα, ἡ διαπίστωσις: α) ἀδιανόητα σφάλματα, σωστὸς μαργαριταρόκηπος, ἀσυγχώρητα ὄχι μόνον σὲ «καθηγητῆ», ἀλλὰ καὶ στὸν τελευταῖον φοιτητῆ καὶ β) παραλογικῆς «θεωρίες», ἐπίγεια νεφελοκοκκυγία, ποὺ μποροῦν νὰ ἀναιρεθοῦν καὶ μὲ ἀπλὴ μόνον παράθεσις.

Παρακάτω (παρόλο ποὺ ἡ τεχνικὴ τῆς δειγματοληψίας δὲν μπορεῖ νὰ δώσει, στὴν περίπτωσι βιβλίου, τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ δείγματα) ἀναγράφονται: α) διάφορα τεχνικὰ σφάλματα καὶ β) μερικῆς «θεωρίας» τοῦ πραγματικὰ ἔκτακτου καθηγητῆ φιλοσοφίας, γνήσιου καὶ ἄξιου τέκνου τοῦ «πανεπιστημίου» του καὶ τῆς «πολιτείας» του.

Μερικὰ σφάλματα καθηγητέοντος μαθητῆ

Α. Πρῶτα, μερικὰ σφάλματα ἀπλῆς «γραμματικῆς», μὲ τὴν πλατιὰ σημασία τοῦ ὄρου:

1. Ὁ Κ. δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ γράφει (καὶ νὰ σκέπτεται) στὴν καθαρεύουσα· τουλάχιστον ἂς ἀκολουθοῦσε τὰ διδάγματά της καὶ τοὺς θεωρητικούς της. Στὴ σελ. 279 γράφοντας τὸν τύπο *ἠννόσαν* νομίζει ὅτι «καθαρεύει». Ὅπως παρατηρεῖ ὅμως ὁ Γ. Δ. Ζηκίδης στὸ Ὀρθογραφικὸ καὶ Χρηστικὸ του Λεξικὸ (στὴ λ. ἐννοῶ): «ἐν τῇ ὀριστικῇ τοῦ παρατατικοῦ καὶ τῶν ἀορίστων γίνεται χρῆσις τοῦ ἀπλοῦ νοεῖν διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς αὐξήσεως καὶ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ παλαιοῦ *ἐνενοῦν*, *ἐνενόησα*, *ἐνενοήθην*. Ἀποπώτατος εἶναι ὁ παρατατικὸς *ἠννόσαν* καὶ ὁ ἀορίστος *ἠννόησα*, *ἠννόηθην*». Κι ἐπειδὴ ὁ τύπος *ἐνόησαν* σίγουρα θὰ φαίνεται στὸν Κ. τύπος τῆς «χυδαίας» δημοτικῆς, καὶ ἀφοῦ πρόθεσί του εἶναι νὰ γράφει στὴν «ἐπίσημη» γλώσσα τοῦ κράτους, κάθεται ἀνοήτως καὶ γράφει τὸν τύπον *ἠννόησαν*, βάζοντας αὐξήσις ἀποπώτατα στὴν πρόθεσι!

2. Ἐνῶ δὲν ξέρεи τὴν καθαρεύουσά του, τὰ βάζει καὶ μὲ τοὺς τύπους τῆς δημοτικῆς. Ἀναφέρονται σὲ ὑποσημείωσι (σελ. 164) τὴν *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας* τῶν Τσέλλερ - Νέστλε, σὲ μετάφρασι τοῦ Χ. Θεοδοωρίδη, σημειώνει τόπο ἐκδόσεως Ἀθήνα, συνο-

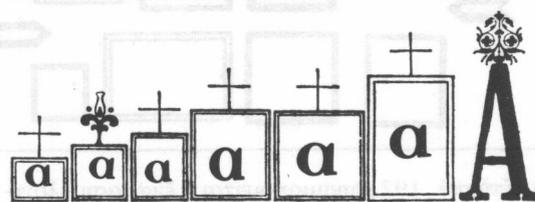
δεύοντας τη λέξη με τό τόσο φιλολογικό sic! Στο έξωφυλλο του βιβλίου (δέν τὸ ἔχω μπροστά μου) θὰ ἀναγράφεται ὁ τύπος τῆς δημοτικῆς *ΑΘΗΝΑ* με κεφαλαία, τὴν περισπωμένη πάλι θὰ τὴν ἔβαλε ὁ Κ. μεταγράφοντάς τον με μικρά, ὁπότε τὸ sic τοῦ ἀνήκει. Μπορεῖ πάλι νὰ νομίζει ὅτι καὶ ὁ τύπος *ΑΘΗΝΑ* εἶναι γιὰ sic, ἀφοῦ ὁ Θεοδωρίδης ἦταν δημοτικιστῆς, ἄρα, κατὰ τὸν Κ., ἀνελλήνιστος. Γιὰ νὰ λέμε ὅμως τὰ sic-sic ἂν στὸ βιβλίο ἀναγράφεται *ΑΘΗΝΑ*, ὁ Κ. εἶναι sic-οφάντης· ἂν πάλι τὸ έξωφυλλο ἔχει Ἀθήνα, ὁ γράφων παραδέχεται ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν εἶναι καθόλου chic ἀπέναντι στὸν κ. «καθηγητῆ».

3. Γράφει στὸν Πρόλογο τοῦ «ἔργου» του (σελ. 7) ὁ Κ. ὅτι σ' αὐτὸ «κατὰ τὸ δυνατόν συνδυάζονται... διδακτικὴ πληρότης καὶ χρησιμότης με φιλοσοφικὴν πρωτοτυπίαν συλλήψεως» ἐνῶ θὰ ἠθελε μᾶλλον νὰ γράψει: με πρωτοτυπίαν φιλοσοφικῆς συλλήψεως. Δὲν τοῦ ἀρκεῖ, φαίνεται, ἡ πρωτοτυπία τοῦ «ἔργου» του· τὴν θέλει καὶ φιλοσοφική!

4. Στὴ σελ. 190 γράφει γιὰ τὸν Ι. Σκῶτο Ἐριγένη ὅτι «εἶνε νεοπλατωνικός μεταφραστής τοῦ Διονυσίου».

συγγραφῆς—» (!). Ἐδῶ πραγματικὰ πρέπει νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς: ἀποπεράτωσε ἄραγε ὁ Κ. τὶς σπουδές του ὡς μαθητῆς γυμνασίου; Ἐὰν ὄχι, μπορεῖ νὰ τὶς συνεχίσει (ἀφοῦ τὸν ἀπασχολοῦν τὰ διάφορα «καθηκόντά» του) ὡς μαθητῆς νυκτερινοῦ.

8. Ἐκθεση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας με τοὺς ἀπαραίτητους σολοικισμούς δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ἀπὸ τὸ «ἔργο» τοῦ «ἀξιοπρεποῦς συγγραφῆς» Κ. Γράφει λοιπὸν στὴ σελ. 172: «Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου (399) ὁ Πλάτων ἐγκατέλιπε τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, ὄντα ἄλλωστε καὶ ἐκ καταγωγῆς δύσπιστον πρὸς αὐτό, βάθως ἀηδίαζε...», ἀντί: ὁ Πλάτων... ὦν... δύσπιστος... Ἡ ἀηδία τοῦ Κ. γιὰ τὸ συντακτικὸ καὶ τὴ σωστὴ χρῆση τῆς γλώσσας φαίνεται ὅτι γίνεται πῶς τυραννικῆ ὅταν χρειαστεῖ νὰ γράψει κάτι γιὰ τὴ δημοκρατία, τὴν ὁποία τόσο βάθως ἀηδίαζει, πὺλ χάνει τὰ λόγια του, δὲν προσέχει τὶς πτώσεις καὶ παρατηρεῖ κανεὶς τὶς παραπάνω ἐπιπτώσεις.

ου». Ἐνας μεταφραστῆς (ἂν ἔγραφε σωστὴ καθαρεύουσα ὁ Κ. θὰ χρησιμοποιοῦσε τὸν τύπο: μεταφράστης) μπορεῖ νὰ εἶναι καλὸς ἢ κακὸς καὶ δὲν μπορεῖ (ὅσον ἀφορᾷ βέβαια τὴν μετάφραση) νὰ εἶναι ἀριστοτελικός, νεοπλατωνικός, ἰδεαλιστῆς ἢ ὕλιστῆς. Ὁ Κ. θὰ ἔπρεπε προφανῶς νὰ γράψει: νεοπλατωνικός φιλόσοφος, μεταφραστῆς τοῦ Διονυσίου.

5. Ἡ θέση τοῦ ἐπιθέτου καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ εἰδικότητα τοῦ Κ. Στὴ σελ. 210 ὁ Τεγιάρ ντὲ Σαρντὲν χαρακτηρίζεται «χριστιανὸς παλαιοντολόγος καὶ φιλόσοφος». Ὁ Τεγιάρ ἦταν παλαιοντολόγος καὶ χριστιανὸς φιλόσοφος (ὀπαδὸς δηλ. τῆς —ἢ μίας— «χριστιανικῆς» φιλοσοφίας). Σὰν παλαιοντολόγος ὅμως (σὰν ὁ ἐπιστήμονας δηλαδὴ πὺλ ἀνακάλυψε στὸ Σου-Κου-Τιὲν τὸν Σινάνθρωπο) μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἐβολουσιονιστῆς, ὕλιστῆς κ.τ.λ., ὄχι ὅμως καὶ χριστιανός. Ἐκτὸς ἐὰν στὴν Ἑλλάδα τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ἄρχισαν νὰ φυτρώνουν χριστιανοὶ ἰατροί, χριστιανοὶ φυσικομαθηματικοί, χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες, χριστιανοὶ πολιτικοὶ μηχανικοὶ κ.λπ. Πάντως ὁ Κ. εἶναι σίγουρα «ἑλληνο-χριστιανός» καθηγητῆς φιλοσοφίας στὸ Ἀθήνησι.

6. Στὴ σελ. 170, ὁ προσωκρατικὸς Ἀναξαγόρας χαρακτηρίζεται «Κλαζομένιος τὴν προέλευσιν», ἐνῶ ἡ σωστὴ χρῆση τῆς γλώσσας ἐπιβάλλει τὴν ἔκφραση: τὴν καταγωγήν. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταγωγή, τὰ πράγματα προέλευση (ὁ τάδε εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς, τὸ τάδε εἶναι ξένης προελεύσεως).

7. Στὴ σελ. 8 γράφει: «ὁ φιλοσοφικός λόγος ἔχει καὶ αὐτὸς τὴν ιδιοτυπίαν του —καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀντλεῖ καὶ ὁ φιλόσοφος τὴν ἀξιοπρέπειάν του ὡς

9. Ἀκολουθώντας τὴν μόδα τῆς φιλοσοφικῆς ἐτυμολογίας (πρβλ. Χάιντεγκερ κ.ἄ.) ὁ Κ. θεώρησε καὶ αὐτὸς ὑποχρέωσή του νὰ ἐπιχειρήσει ἐτυμολογικὲς ἀκροβασίες. Στὴ σελ. 319 γράφει: «Τὸ πείραμα, ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῖ, πραγματοποιεῖται τὸ πρῶτον, ὅταν ἐπιτευχθῆ ἡ ὑπέρβασις (πείραμα ἐκ τοῦ περᾶω, ἦτοι διέρχομαι ἐπέκεινα, πέρα σημείου τινός) πρὸς ἕνα σημεῖον τοῦ χώρου, ὅπου ἐπαληθεύεται μία ὑπόθεσις». Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς μεταφυσικῆς ὑπερβάσεις, ἂς κοιτάξουμε τὶς ἐτυμολογικῆς ὑπερβάσεις τοῦ Κ. Τὸ οὐσιαστικὸ πείραμα παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα *πειρᾶμαι* (=δοκιμάζω, προσπαθῶ) καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ρῆμα *περᾶω* (=περνῶ, διασχίζω) πὺλ δίνει τὸ οὐσιαστικὸ *πέραμα* (=πέρασμα). Τὸ ἀρχαῖο ρῆμα *περᾶω* εἶναι συγγενικὸ μετὰ τὸ ἐπίσης ἀρχαῖο *πειρῶ* (=διαπερνῶ, διασχίζω) καὶ ὄχι μετὰ τὸ *πειρᾶω* (ἐνεργ. τοῦ *πειρᾶμαι*). Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἄπειρου Κ. γιὰ «φιλοσοφική» ἐτυμολογία τοῦ πειράματος δὲν ἔχει πέραση.

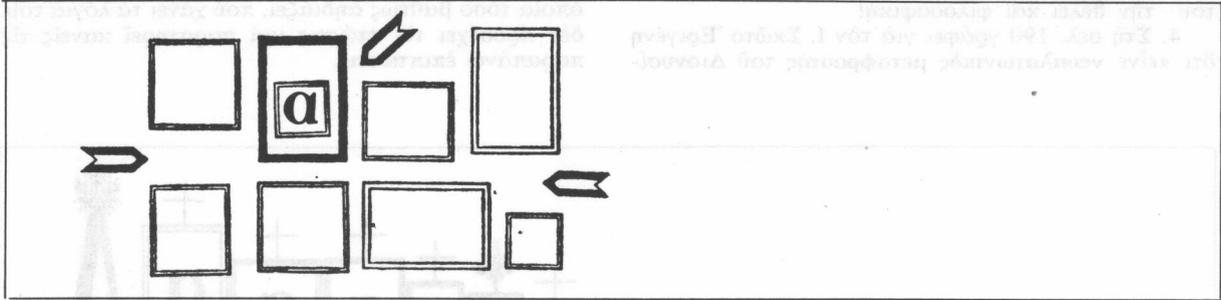
Β. Μετὰ τὴν ταλαιπωρία τῆς γραμματικῆς, ἡ ταλαιπωρία τῆς ὀρολογίας:

10. Στὴ σελ. 168, ἀναφερόμενος ὁ Κ. στὴν ἰωνικὴ σχολὴ φιλοσοφίας γράφει ὅτι αὐτὴ «ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν ἐρημνείαν τῆς φύσεως, τῆς αὐτομάτου δηλ. καὶ ἄνευ ἔξωθεν δημιουργικῆς ἐπεμβάσεως ἀρχῆς τῶν φυσικῶν φαινομένων». Στὸ χωρὸ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας οἱ λέξεις φύσις (*natura*) καὶ ἀρχὴ (*principium*) εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀμφίλογες, ὥστε νὰ δημιουργεῖται σύγχυση, ὅταν ἡ μὴ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐπεξήγηση τῆς ἄλλης, ἀκόμη καὶ ἂν τὶς μεταχειρίζεται κανεὶς μετὰ σημασία διαφορετικῆ. Ἡ

έκφραση «φυσικῶν φαινομένων» επίσης είναι περιορισμένη γιατί τόσο η φύση όσο και η αρχή στην ιωνική φιλοσοφία αναφέρονται στα ὄντα γενικά.

11. Στη σελ. 170 γράφει ο Κ. ότι ὁ Ἀναξαγόρας «δέχεται δύο ἀρχάς, τὸν νοῦν καὶ τὰ “ὁμοιομερῆ”». Ὁ ὄρος ὅμως «ὁμοιομερῆ» ἢ «ὁμοιομέρειαι» εἶναι, φαίνεται, τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ὄχι τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀναξαγόρα, πράγμα πὸν χρειάζεται διευκρίνιση, ἀφοῦ μάλιστα ἡ σχετικὴ παραπομπὴ τοῦ Κ. εἶναι στὸν Σιμπλίκιο.

12. Στη σελ. 266, ἡ ἀπόδοσις τοῦ *implication* τῆς νεότερης λογικῆς μετὸν ὄρου *ἐπαγωγή* εἶναι ἀστοχὴ καὶ λανθασμένη, ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς ὄρος (ἀριστοτελικὸς) *ἐπαγωγή* ἀποδίδεται μετὸν λατινικὸ ὄρου *inductio* (γαλλ. *induction*, κ.τ.λ.) στὴν κλασικὴ λογικὴ. Τὸν ὄρο *implication* ἀποδίδει ὁ ἑλληνικὸς *συνεπαγωγή* (ποῦ ἔχει καὶ τὴ σημασίαν γενικὰ τοῦ συμπερασμοῦ) πολὺ καλύτερα, χωρὶς νὰ προκαλεῖται σύγχυσις.

13. Στη σελ. 197 χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφρασις «λογικῶς - ἀπαγωγικῶς» καὶ ὄχι ἡ ἔκφρασις: λογικῶς - παραγωγικῶς ἢ καὶ μόνο παραγωγικῶς (ἀφοῦ εἶναι γενικευμένη πιά στὰ ἑλληνικά ἢ ἡ χρήση τοῦ ὄρου *παραγωγή* γιὰ τὴν ἀπόδοσις τοῦ ὄρου *déduction*), γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς μεθόδου τοῦ Βόλφ, ποῦ στὴ φιλοσοφία χαρακτηρίζεται ὄντολογικὴ, παραγωγικὴ ἢ γεωμετρικὴ. Ὁ ὄρος *ἀπαγωγή* ἔχει διαφορετικὴ σημασία, τόσο στὸν Ἀριστοτέλη ὅσο καὶ στὴν μεθοδολογία.

14. Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα ποῦ χαρακτηρίζεται, κάπως ἀναχρονιστικά, «σχολὴ ἀνωτέρων φιλοσοφικῶν σπουδῶν», ἀφοῦ ὁ Κ., ὅπως φαίνεται, δὲν μπορεῖ νὰ φανταστῆ φιλοσοφικὴ σχολὴ ποῦ νὰ μὴ μοιάζει μετὸ Ἀθήνησι, ἀναφέρεται ὡς Ἀκαδημία (σελ. 172) καὶ ὡς Ἀκαδημία (σελ. 178). Ὁ πρῶτος τύπος εἶναι ὁ ἱστορικὰ σωστός, ὁ δεῦτερος ὁ πῶς συνηθισμένος, ἀλλὰ ὁ «καθηγητὴς φιλοσοφίας» πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ ποιὸν θὰ χρησιμοποιεῖ.

15. Στη σελ. 293 ὁ Κ. μεταχειρίζεται τὴ λανθασμένη ἔκφρασις «μνημοτεχνικὰ σχήματα» προκειμένου νὰ χαρακτηρίσῃ τὶς ἀπὸ αἰῶνων καθιερωμένες μνημονικὲς λέξεις τῶν συλλογιστικῶν τρόπων. Στη λογικὴ ὁ ὄρος *σχῆμα* ἔχει συγκεκριμένη σημασίαν (τὰ 3 ἢ 4 σχήματα τοῦ συλλογισμοῦ).

16. Στη σελ. 154 γράφει ἀσχολούμενος καὶ μετὴν δομὴ τῆς ὕλης: «τὸ ὕδωρ, τοῦ ὁποῖου τὸ μῶριον συνίσταται ἐκ δύο μερῶν ὕδρογονοῦ καὶ ἑνὸς ὀξυγόνου». Ὅταν μιλοῦμε γενικὰ γιὰ νερὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη ὕδρογονοῦ καὶ ἑνα ὀξυγόνου. Ὅταν ὅμως ἀναφερόμαστε εἰδικὰ στὸ μῶριον τοῦ ὕδατος, ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῶν ὄρων ἐπιβάλλει νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἄτομα ὕδρογονοῦ καὶ ἑνα ἄτομο ὀξυγόνου, ἀφοῦ τὰ μῶρια ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄτομα. Αὐτὰ τουλάχιστον διδάσκει κανεὶς στὸ γυμνάσιον.

17. Ἀντάξια τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος τοῦ Κ.

εἶναι ἡ ἀκαταστασία στὴ χρῆσις τῶν ὀνομασιῶν τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, σχολῶν κ.τ.τ. Ἔτσι ἔχουμε π.χ. *ἐμπειριοκρατία* (σελ. 198) καὶ *ἐμπειρισμὸς* (σελ. 202), *θετικοκρατία* (σελ. 207) καὶ *θετικισμὸς* (σελ. 202), *ιδεοκρατικὴ φιλοσοφία* (σελ. 197) καὶ *ιδανισμὸς* (σελ. 201). Ὁ ὄρος *σοσιαλισμὸς* ἀποδίδεται «ἀρχαῖστι» μετὸν ὄρο, τὸν ἐντελῶς πιά ἀχρηστο, *κοινωνισμὸς*. Γιατὶ ὅμως δὲν γράφει ὁ συνεπὴς «καθηγητὴς» ἀντὶ *Ἐθνικοσοσιαλισμὸς* (σελ. 429) *Ἐθνικοκοινωνισμὸς*; Εὐτυχῶς, ὅμως, γιατί τότε θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὸν κάλαμόν του καμιά Ἐνωσὴ Κοινωνιστικῶν Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν. Πολὺ πάει!

18. Ἀφοῦ ἔκανε τὸν σοσιαλισμὸν κοινωνισμὸν, βάλθηκε νὰ κάνει καὶ τὸν Μάρξ ἰδεοκράτη, δηλ. ἰδεαλιστὴ. Στη σελ. 220 γράφει: «Κάτω ἀπὸ κάθε κοινωνιολόγον κρύπτεται ὁ οὐτοπιστὴς καὶ κατὰ τοῦτο, πρᾶ-

γματι, ὁ Πλάτων, ὁ Μῶρος ἢ ὁ Μάρξ εἶνε ἅπαντες ἰδεοκράται». Δηλαδὴ ἂν ἀναλύσει κανεὶς τὴ βαθυστόχαστη διαπίστωση καὶ γενίκευσιν τοῦ Κ., θὰ δεῖ ὅτι οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ὄλοι οἱ κοινωνιολόγοι εἶναι οὐτοπιστὲς καὶ ἰδεοκράτες. Τὰ πράγματα ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπόλυτα. Ἀφοῦ ὁ Κ. μιλά γιὰ ἰδεοκράτες, οὐτοπιστὲς καὶ κοινωνιολόγους, μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κάνει τὶς παρακάτω ἀπλὲς σκέψεις:

—Ἐνας ἰδεοκράτης μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἰδεοκράτης, χωρὶς νὰ εἶναι κοινωνιολόγος καὶ οὐτοπιστὴς, ἢ νὰ εἶναι κοινωνιολόγος χωρὶς νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς, ἢ νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς χωρὶς νὰ εἶναι κοινωνιολόγος, ἢ νὰ εἶναι καὶ οὐτοπιστὴς καὶ κοινωνιολόγος.

—Ἐνας οὐτοπιστὴς μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο οὐτοπιστὴς χωρὶς νὰ εἶναι κοινωνιολόγος καὶ ἰδεοκράτης, ἢ νὰ εἶναι κοινωνιολόγος χωρὶς νὰ εἶναι ἰδεοκράτης, ἢ νὰ εἶναι ἰδεοκράτης χωρὶς νὰ εἶναι κοινωνιολόγος, ἢ νὰ εἶναι καὶ κοινωνιολόγος καὶ ἰδεοκράτης.

—Ἐνας κοινωνιολόγος πάλι μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο κοινωνιολόγος, χωρὶς νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς καὶ ἰδεοκράτης, ἢ νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς χωρὶς νὰ εἶναι ἰδεοκράτης, ἢ νὰ εἶναι ἰδεοκράτης χωρὶς νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς ἢ νὰ εἶναι καὶ οὐτοπιστὴς καὶ ἰδεοκράτης, κ.τ.λ. κ.τ.λ....

Τώρα, ἀπ' ὅσα ξέρομε, ὁ Πλάτωνας ἦταν ἰδεοκράτης, ὁ Μῶρος ἦταν οὐτοπιστὴς, ὁ Μάρξ ἦταν καὶ κοινωνιολόγος, χωρὶς νὰ εἶναι οὐτοπιστὴς καὶ ἰδεοκράτης, ὅπως δὲν ἦταν ἀριστοκράτης ἢ στρατοκράτης. Ἐὰν πάλι ὁ Κ. μετὸν ὄρο ἰδεοκράτης ἐννοεῖ ὅτι ὁ Μάρξ εἶχε ἰδέες στὸ κεφάλι του, τότε εἶναι τόσο βέβαιο ὅτι ὁ Μάρξ εἶχε, ὅσο βέβαιο εἶναι ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει.

19. Ἡ ἀκαταστασία καὶ ἡ ἀσυνέπεια δὲν μποροῦσαν νὰ λείψουν ἐπίσης ἀπὸ τὶς παραπομπὲς καὶ τὴ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωσις. Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα: τὸ ἔργο γιὰ τὴν πλατωνικὴν θεολογίαν τοῦ Πρόκλου, μεγάλου πρότυπου φιλοσοφικῆς σκέψης γιὰ τὸν Κ.,

ἄλλου (σελ. 60) ἀναφέρεται σὺν «Πλατωνικὴ θεολογία» καὶ ἄλλου (σελ. 186) σὺν «Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα θεολογίας». Τὸ βιβλίον τοῦ Μπέρνερ γιὰ τὴν προσωπικὴν φιλοσοφία ἄλλου (σελ. 83) ἔχει γιὰ χρόνον ἐκδόσεως τὸ 1958 (4η ἐκδ.) καὶ ἄλλου (σελ. 171) τὴν περίοδον 1930-1958. Ποιὸς ξέρει τί παρόμοιος πλοῦτος θὰ κρύβεται στὸ δαίδαλον τῶν παραπομπῶν τοῦ «οὐστήματος».

20. Κι ἄφου ὁ Κ. τόσο προσέχει τὰ γνωστὰ —πιθανόν— σ' αὐτὸν βιβλία τί νὰ περιμένει κανεὶς γιὰ ὅσα δὲν ξέρει, οὔτε ἐξ ὄψεως. Στὴ σελ. 214 ἀναφέρει «τὴν ρηξικέλευθον μελέτην τῆς Τζαϊν Χάμιλτον» (*Προλεγόμενα στὴν Μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας*). Ἀλλὰ Τζαϊν Χάμιλτον, συγγραφέας βιβλίου μετ' αὐτὸν τὸν τίτλον, δὲν ὑπάρχει! Πρόκειται γιὰ τὴν Τζαϊν Χάρρισον, πρωτοπόρον θρησκευολόγον ποὺ ἔγραψε καὶ *Προλεγόμενα* καὶ *Ἐπιλεγόμενα* στὴν Μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ὁ ρηξικέλευθος «καθηγητής» ὄχι μόνον παραπέμπει, ἀλλὰ καὶ σχολιάζει ἄγνωστα σ' αὐτὸν συγγράμματα, παρόλο ποὺ τὰ χαρακτηρίζει «κλασικά» (σελ. 454). Μήπως ὅμως πρόκειται γιὰ τυπογραφικὴ «ἀβλεψία»; Ὁχι, βέβαια! Ἡ Χάρρισον γίνεται Χάμιλτον (εὐτυχῶς ὄχι ἡ Λαΐδη!) καὶ στὴ σελ. 454!

Γ. Καὶ λίγα δείγματα τῶν ἱστορικῶν γνώσεων τοῦ ἀνιστόρητου «καθηγητῆ»:

21. Γράφοντας (σελ. 171) γιὰ τὶς πηγὰς τὶς σχετικὰς μετ' αὐτὴν ἀρχαία φιλοσοφία κατασκευάζει τὰ ἐξῆς καταπληκτικά: «Ἀπόπειραν ἐνοποιήσεως αὐτῶν τῶν πηγῶν (καὶ ἄλλων συναφῶν, ὡς οἱ «*Στρωματεῖς*» τοῦ Πλούταρχου, ἢ «*Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ*» τοῦ Εὐσεβίου, ὁ «*Ἐλεγχος τῶν Αἰρέσεων*» τοῦ Ἰπολύτου κ.ἄ.) ἔκαμεν...». Μιλᾷ γιὰ τὶς πηγὰς ὁ Κ. ἀλλὰ τὸν παίρνει τὸ ποτάμι! Οὔτε ὁ Πλούταρχος οὔτε ὁ Ψευδο-Πλούταρχος ἔγραψε ἔργον μετ' αὐτὸν τίτλον *Στρωματεῖς*. Συγγραφέας τοῦ ἔργου, πράγμα κοινότατον γνωστό, εἶναι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ δὲν χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς καθηγητῆς ἢ ψευδοκαθηγητῆς φιλοσοφίας ἢ ψευδοφιλοσοφίας γιὰ νὰ τὸ ξέρει. Τὸ ὅτι ἐξᾴλλου εἴμαστε στὸ χῶρον τῆς χριστιανικῆς γραμματείας τὸ δείχνει καὶ ἡ παράθεσις τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Ἰπολύτου (ὁ σωστὸς τίτλος εἶναι: *Κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος*, καὶ ὄχι ὅπως ἀναγράφεται). Ὁ κακὸς συγγραφέας Κ. δὲν εἶναι οὔτε καλὸς ἀντιγραφέας, ὅταν μαζεύει τὸ «ὐλικὸν» τῶν «ἔργων» του.

κὲς) ἐπιστῆμες μαζί μετ' αὐτὴν ποιητικὴ καὶ τὴ διαλεκτικὴ καὶ ὄχι στίς πρακτικὰς (ἠθικὴ, οἰκονομικὴ, πολιτικὴ), ἀποψη ποὺ τὴν ἀκολουθοῦν καὶ κατοπινοὶ ἐρμηνευτὲς καὶ μελετητὲς τοῦ ἔργου του. Ἄν τώρα ὁ Κ. προτίμησε διαφοροτικὴ κατάταξιν ὄφειλε τουλάχιστον νὰ τὴν αἰτιολογήσει.

23) Στὴ σελ. 191 γράφοντας σχετικὰ μετ' αὐτὸ πρόβλημα τῶν καθόλου (=καθολικῶν ἐννοιῶν) ποὺ κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἶχε ἀποτελέσει ἕνα ἀπὸ τὰ κυριότερα προβλήματα, ἂν ὄχι τὸ κυριότερον, τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, προσφέρει ἕνα τέλειον δείγμα τῶν συγκεχυμένων ἱστορικῶν του γνώσεων. Τὸν νομιναλισμὸν τὸν ὀρίζει σὺν τῇ θεωρίᾳ κατὰ τὴν ὁποία «ἡ ἔννοια εἶναι ἀπλοῦν δημιουργημὰ τοῦ νοῦ» καὶ θεωρεῖ ἐκπροσώπους του τὸν Ροσλέν καὶ τὸν Ἀβελάρδο. Τὸν ρεαλισμὸν τὸν ὀρίζει σὺν τῇ θεωρίᾳ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἔννοια «ἀντιστοιχεῖ εἰς πραγματικὰς οὐσίας», κύριον δὲ ἐκπρόσωπον θεωρεῖ τὸν Ἀνσέλμο. Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, ὅπως γράφει, «ἀκολουθοῦν ἕνα μετριοπαθὲς ρεαλισμὸν». Τὰ πράγματα ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλά, ἂν πιστέψουμε τὰ ὅσα γράφουν καθολικοὶ φιλόσοφοι, ὁπαδοὶ τῆς νεοσχολαστικῆς φιλοσοφίας. Οἱ λύσεις ποὺ δόθηκαν στὸ πρόβλημα τῶν καθόλου ἀπὸ τοὺς σχολαστικοὺς εἶναι τέσσερεις: α) ὁ νομιναλισμὸς (τὰ καθόλου δὲν ἔχουν καμιά πραγματικότητα, οὔτε ἀντικειμενικὴ ἔξω ἀπὸ τὸν νοῦ, οὔτε ὑποκειμενικὴ μέσα στὸν νοῦ) μετ' ἐκπροσώπους τὸν Ροσλέν, τὸν Γουλιέλμο τοῦ Ὀκκαμ κ.ἄ. β) ὁ κονσεπτουαλισμὸς (τὰ καθόλου δὲν ἔχουν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ εἶναι ἐννοιαί. ὑποκειμενικὰ «εἶδη» τοῦ πνεύματος) μετ' ἐκπρόσωπον τὸν Ἀβελάρδο. γ) ὁ ὑπέρομετρος ρεαλισμὸς (μόνον τὸ καθόλου ὑπάρχει) μετ' ὑποστηρικτὴν τὸν Γουλιέλμο τοῦ Σαμπῶ, καὶ δ) ὁ μετριοπαθὲς ρεαλισμὸς (τὰ καθόλου δὲν εἶναι οὔτε ἀπλῆς λέξεις, οὔτε ἀπλῆς ἐννοιαί στὸ πνεῦμα, οὔτε καθεαυτὲς ὑπάρχουσες ὀντότητες, ἀλλὰ ὑπάρχουν ταυτόχρονα καὶ στὴν πραγματικότητα καὶ στὴ νόησιν, κατὰ διαφοροτικὸν ὅμως τρόπο) μετ' ἐκπροσώπους τὸν Ἀνσέλμο, τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη, τὸν Δ. Σκῶτον κ.ἄ. Παρατηρῆσαι: ὅσα γράφει ὁ Κ. (α) γιὰ τὸν νομιναλισμὸν, ταιριάζουν στὸν κονσεπτουαλισμὸν, ὁ δὲ Ἀβελάρδος εἶναι κονσεπτουαλιστῆς καὶ ὄχι νομιναλιστῆς. (β) γιὰ τὸν ρεαλισμὸν, ταιριάζουν στὸν ὑπέρομετρο ρεαλισμὸν ποὺ ἔχει ἐκπρόσωπον τὸν Γουλιέλμο τοῦ Σαμπῶ καὶ ὄχι τὸν Ἀνσέλμο ποὺ ἀνήκει στὸν μετριοπαθὲς ρεαλισμὸν.

22. Στὴ σελ. 182 κατατάσσει τὴ *Ρητορικὴ* τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνάμεσα στίς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς πραγματείας τοῦ φιλοσόφου. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ παραπάνω θὰ ἔξερε γιὰ τὴ φύσιν τοῦ ἔργου του, ὅταν τὴ ρητορικὴν τὴν κατέταξε στίς ποιητικὰς (μετ' αὐτὴν ἐτυμολογικὴ σημασίᾳ τῆς λέξεως, δηλαδὴ δημιουργι-

κὲς) ἀπαιτεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸν Κ. βέβαια σχολαστικὴ λεπτολογία, ἀλλὰ τουλάχιστον σχολικὴ ἐπιμέλεια.

24. Στὴ σελ. 191 γράφει σχετικὰ μετ' αὐτὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη ὅτι «οὗτος διετύπωσε τὰ ἐπιχειρήματα περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ εἰς τὰς περιφρήσεις πέντε ὁδοῦς· ἡ πρώτη καὶ φανερωτάτη εἶναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ θεοῦ ἐκ

της ἐν τῇ φύσει κινήσεως». Τὸ ἴδιο ἀναφέρει καὶ στὴ σελ. 239. Ὅμως τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, ὅπως παραδέχονται καὶ οἱ ἴδιοι οἱ νεοσχολαστικοὶ φιλόσοφοι, ὀφείλεται στὸν Ἀριστοτέλη (ἀνάγκη ἴσασθαι, πρῶτον κινῶν ἀκίνητον κ.λπ.), ἀναπτύχθηκε δὲ ἀπὸ τοὺς σχολαστικούς. Πῶς μπόρεσε ὁ ἑλληνορθόδοξος Κ. νὰ χαρίσει τὴν πατρότητα τέτοιου ἐπιχειρήματος στοὺς πιστοὺς τῆς παπικῆς τιάρας, καὶ μάλιστα στὸ «ἔργο» του γιὰ τὸ «σύστημα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας»;

25. Στὴ σελ. 292, ἀναφερόμενος στὰ σχήματα τοῦ κατηγοριοῦ συλλογισμοῦ γράφει: «τὰ τρία ἀνάγονται εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, τὸ τέταρτον εἰς τὸν Γαληνόν». Ἄς δοῦμε ὅμως τί λέει ἡ ἱστορία. Ὁ Ἀριστοτέλης μελέτησε στὰ Ἀναλυτικὰ του τρία μόνον σχήματα· τὸ τέταρτο ποὺ θεωρήθηκε, καὶ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς περισσότερους λογικούς, ἕμμεση ἔκφορα συλλογισμοῦ πρώτου σχήματος καὶ ὄχι αὐτοτελὲς συλλογιστικὸ σχῆμα ἀποδίδεται στὸν Γαληνόν, σὲ μεταγενέστερες ἐποχές, χωρὶς ἢ ἀπόδοση αὐτῆ νὰ στηρίζεται ἱστορικά, ἀφοῦ: α) σὲ κανένα ἔργο τοῦ Γαληνοῦ δὲν μνημονεύεται τὸ σχῆμα αὐτὸ σὰν ἀνεξάρτητο καὶ β) τὸν Γαληνὸ σὰν εὗρετὴ τοῦ σχήματος ἀναφέρουν γιὰ πρώτη φορὰ ἀραβες συγγραφεῖς τοῦ μεσαίωνα. Αὐτὰ τουλάχιστον παραδέχονται ἐρμηνευτὲς τοῦ Γαληνοῦ (Κήφφερ), μελετητὲς τῆς ἀριστοτελικῆς συλλογιστικῆς (Λουκασίεβιτς) καὶ ἱστορικοὶ τῆς λογικῆς (Μποχένσκι).

26. Πῶς ὅμως νὰ ἀπαιτοῦμε ἀπὸ τὸν Κ. νὰ γνωρίζει λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας τῆς λογικῆς, ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ ἐκθέσει σωστὰ οὔτε καὶ τὰ γνωστὰ καὶ κοινά, ἐδῶ καὶ αἰῶνες (χωρὶς ὑπερβολή), στοιχεῖα τῆς κλασικῆς συλλογιστικῆς τέχνης, παρόλο ποῦ, ὅπως πιστεύει, «ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῶν λεπτομερειῶν τῆς κλασικῆς θεωρίας τοῦ συλλογισμοῦ ἀποτελεῖ ἀπλὴν τεχνικὴν». Στὴ σελ. 293 παραθέτει ζευγαρωτὰ σὲ πίνακα τὶς ἑλληνικὲς καὶ λατινικὲς μνημονικὲς λέξεις γιὰ τοὺς ἰσχύοντες συλλογιστικοὺς τρόπους. Καὶ οἱ μὲν ἑλληνικὲς λέξεις (γράμματα, ἔγραψε... κ.λπ.) ἀναφέρονται σὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους (4 γιὰ τὸ πρῶτο σχῆμα, 5 γιὰ τὸ πρῶτο ἕμμεσο, 4 γιὰ τὸ δεύτερο, 6 γιὰ τὸ τρίτο, 5 γιὰ τὸ λεγόμενο τέταρτο, δηλαδὴ σύνολο 24), οἱ λατινικὲς ὅμως (Barbara, Celarent... κ.λπ.) ἀναφέρονται στοὺς τρόπους ποὺ παραδέχεται ἡ παράδοση ποῦ δὲν θεωρεῖ τὸ τέταρτο σχῆμα ἀνεξάρτητο (4 γιὰ τὸ πρῶτο, 5 γιὰ τὸ πρῶτο ἕμμεσο, 4 γιὰ τὸ δεύτερο, 6 γιὰ τὸ τρίτο, δηλαδὴ σύνολο 19). Τί συμβαίνει; Ἀπλῶς ὁ Κ. σκαρώνοντας τὸν πίνακα ἀπὸ διαφορετικὲς πηγὲς παράλειψε τὶς λατινικὲς λέξεις Bamalirton, Calemes, Dimatis, Fesapo, Fresisonorum, γιὰ τὸ λεγόμενο τέταρτο σχῆμα, κι ἔτσι κατάφερε στὸ μάτς αὐτὸ τῆς λογικῆς, πιστεύοντας ὅτι συμβάλλει στὸ «σύστημα ἑλληνικῆς φιλοσοφίας», νὰ νικήσουν οἱ Ἕλληνες, μὲ διατητῆ τὸν ἴδιο, τοὺς Λατίνους 24-19!

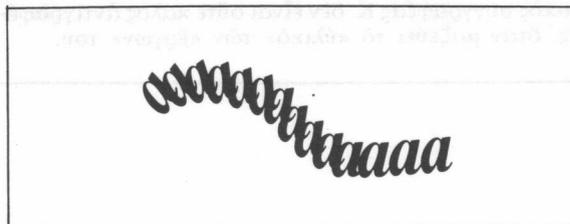
27. Ἄφοῦ ταλαιπώρησε ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικοὺς φιλόσοφους, θεώρησε ὁ Κ., γιὰ τὴν ἰσορροπία τοῦ πράγματος, νὰ ταλαιπωρήσει καὶ τοὺς νεότερους. Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα: στὴ σελ. 203 ὁ ἄγγλος ἰδεαλιστὴς Φράνσις Χέριμπερτ Μπράντλεϋ ἀναφέρεται σὰν W. (Γουλιέλμος;). Στὴ σελ. 210 ὁ γάλλος Μωρίς Μπλοντέλ (1861-1949) ἀναφέρεται σὰν μαθητῆς τοῦ Μπερξὸν (1859-1941), ἐνῶ ἀπλούστατα ἡ φιλοσοφικὴ τους δραστηριότητα ἦταν σύγχρονη καὶ παράλληλη. Ὅσο γιὰ τὸν Μπλοντέλ, ὅπως τουλάχιστον πιστεύουν οἱ γάλλοι μελετητὲς τοῦ ἔργου του, δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ Ὀλλέ-Λαμπρὸν (δασκάλου του στὴν Ἐκὸλ Νορμάλ), τοῦ Μπουτροῦ καὶ τοῦ Ντυέμ. Στὴ σελ. 207 ἀναφέρει σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ

νεοθετικιστικοῦ Κύκλου τῆς Βιέννης τὸν Λ. Βίτγκενσταϊν, τὸν Ρ. Κάρναπ καὶ τὸν Χ. Ράιχενμπαχ. Ὅμως, τὸν Κύκλο τῆς Βιέννης, ποῦ ἀπαγορεύτηκε ἀπὸ τὸν Ἐθνικο-σοσιαλισμὸ τὸ 1938, τὸν ἀποτελοῦσαν ὁ Σλίχ, ὁ Κάρναπ, ὁ Φράνκ κ.ἄ., ὁ Βίτγκενσταϊν δὲν ἀνῆκε σ' αὐτόν, τέλος ὁ Ράιχενμπαχ ἀνῆκε στὴν ἐπιστημολογικὴ ὁμάδα τοῦ Βερολίνου. Ὅλοι τους ἦταν νεοθετικιστές, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνήκουν ὅλοι στὸν Κύκλο τῆς Βιέννης.

28. Στὴ σελ. 161, γράφοντας διάφορα φαιδρὰ γιὰ τὸν «ἄνθρωπον καὶ τὴν ἱστορίαν του», ἀναφέρει «καὶ τὴν σημερινὴν θεωρίαν περὶ κοινωνικῆς δομῆς (structuralism), τὴν ὁποίαν προητοίμασεν ὁ Klages εἰς τὸ ἔργο του *Τὸ πνεῦμα ὡς ὁ ἀντίπαλος τῆς ψυχῆς*». Σχέση ὅμως ἀνάμεσα στὶς ἀλογικὲς μωροφιλοσοφίες τοῦ ἀντιδημοκράτη καὶ πάντοτε φιλοναζιστῆ Κλάγκες μὲ τὸν στρουκτουραλισμὸ (ἢ ἀπόδοση: θεωρία περὶ κοινωνικῆς δομῆς, εἶναι περιοριστικὴ) μόνον ὁ χωρὶς ὑπόδομὴ φιλοσοφικὸς ἐγκέφαλος τοῦ Κ. μποροῦσε νὰ συλλάβει.

29. Τὸ νὰ μὴν ξέρει οὔτε τὸν Μάρξ οὔτε τὶς θεωρίες του, ἀποτελεῖ ὑποχρέωση καὶ καθήκον (ἢ καὶ προϋπόθεση) τοῦ ἀντιμαρξιστῆ καὶ ἑλληνοχριστιανοῦ «καθηγητῆ». Στὴ σελ. 204 γράφει ὅτι φιλοσοφία τοῦ Μάρξ εἶναι «ὁ διαλεκτικὸς ἢ ἱστορικὸς ὕλισμός». Ἐπειδὴ ὁ Κ. οὔτε γνωρίζει οὔτε κατάλαβε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν διαλεκτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὕλισμὸ, σκέφτηκε ὅτι τὸ μόνον ποῦ τοῦ ἔμεινε νὰ κάνει εἶναι τὸ νὰ «ἀναιρεῖ» (δηλαδὴ νὰ διαστρεβλώνει) τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ, τόσο στὰ «ἔργα» του, ὅσο καὶ στὶς «θεωρητικὲς» φυλλάδες τῆς «πολιτείας» του.

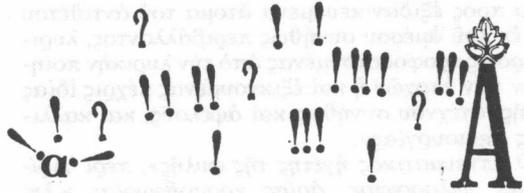
30. Οἱ νεοἑλληνες φιλόσοφοι δὲν εἶχαν καλύτερη τύχη στὴ «συμβολή», ἀφοῦ καὶ ὅσοι ἀναφέρονται «ὑπῆρξαν πολὺ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὰς ἐν Ἐυρώπῃ σπουδὰς των ὥστε νὰ δημιουργήσουν νεοελληνικὴν φιλοσοφικὴν παράδοσιν» (σελ. 215). Ὁ Κ. δὲν εἶναι καθόλου ἐπηρεασμένος ἀπὸ «τὰς ἐν Ἐυρώπῃ σπουδὰς» του, γι' αὐτὸ συμβάλλει «εἰς τὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας», ἢ μάλλον, δὲν εἶναι καθόλου ἐπηρεασμένος γενικὰ ἀπὸ τὶς σπουδὲς του, γιατί εὐλόγα μπορεῖ ν' ἀναρωτηθεῖ κανεὶς ἂν πραγματικὰ σπούδασε ὁ «καθηγητῆς» «ἐν Ἑλλάδι» ἢ «ἐν Ἐυρώπῃ». Ἄς δοῦμε ὅμως μερικὲς παραλείψεις (ἢ καλύτε-

ρα παρασιωπήσεις) ὀνομάτων (σελ. 214-215) ποῦ δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν τυχαῖες. Τὸ ὅτι δὲν ἀναφέρει τὸν Ἐλευθερόπουλο ἢ τὸν Γληνὸ εἶναι μάλλον «φυσικὸ» γιὰ τὸν ἑλληνοχριστιανὸ «καθηγητῆ». Τὸ ὅτι δὲν ἀναφέρει (σελ. 177), ἔστω ἀνάμεσα στοὺς «πλατωνιστὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν», ἄξιους μελετητῆς τοῦ Πλάτωνα σὰν τὸν Ε. Μουτσόπουλο καὶ τὸν Κ. Δεσποτόπουλο, εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ: ὁ πρῶτος εἶναι καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης (χῶρο πικρῶν ἀναμνήσεων γιὰ τὸν «καθηγητῆ» τοῦ Ἀθήνησι)· ἀπὸ τὸν δεύτερο πάλι ἀφαιρέθηκε μετὰ

τήν «κοσμογονία τῆς 21ης Ἀπριλίου» ὁ τίτλος τοῦ ὑψηλῆς. Τὸ ὅτι ὁμως δὲν ἀναφέρει τὸν Π. Κανελλόπουλο καὶ τὸν Κ. Τσάτσο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο. Καὶ οἱ δυὸ ὑπῆρξαν πετυχημένοι καθηγητές, ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκδίδουν ἔργα, ἐκφράσανε (καὶ ἐκφράζουν) μὴ στιγμῆ τῆς νεοελληνικῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας πού τὴν ἐξυπηρέτησαν καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ τους δράση. Τὰ ἔργα τους καὶ οἱ ἰδέες τους κρίνονται, ἐλέγχονται, ἀναιρούνται. Δὲν παρασιωποῦνται. Ὁ Κ. τοὺς παράλειψε γιὰ πολιτικούς, προφανῶς, λόγους. Ἡ ἔνοχη σιωπῆ, ἡ στρέβλωση τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ἀνελεύθερη ἀνεντιμότητα ἀνήκουν ὁμως στὰ «ἰδανικά» τῆς «πολιτείας» πού ὑπηρετεῖ ὁ «καθηγητής».

εἶνε ἀπλῶς διαμάχη περὶ τὴν γλῶσσαν· εἰσδύει ταύτης βαθύτερον: ὁ δημοτικισμὸς ζητεῖ τὰ δικαιώματα τῆς φυσικῆς ζωῆς τῆς ἀπεξενωμένης παιδείας, ἐνῶ τὸ κίνημα τοῦ καθαρισμοῦ, προβάλλει ὡς ἀξίαν μίαν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀποκεκομμένην —ἀπεξενωμένην ἄρα καὶ πάλιν— «διαγωγὴ» τῶν ὀλίγων. Ἡ ἀντίθεσις ἔχει ἀρχαίας τὰς ρίζας τῆς, διότι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συντελεῖται ἡ δραματικὴ διαφοροποίησις τῶν κατωτέρων, «πελασγικῶν» καλουμένων, στρωμάτων, ὡς δούλων, ὀρεσιβίων ἢ περιοίκων, χονδροειδῶς χειριζομένων τὴν ἑλληνικὴν, καὶ τῶν τὴν ἑλληνικὴν ταύτην γλῶσσαν καλλιεργούντων Μυκηναίων καὶ πολιτῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἡ διαφοροποίησις δεῦ-

31. Ὁ Κ. ὁμως προσπαθεῖ σὰν «γνήσιος Νεοέλληνας» νὰ δημιουργήσει καὶ κλασσικούς στὸ χῶρο τῆς «καλλιέργειας». Ἀναφέροντας τὸ συρραφικὸ ἐξάτομο ἐξάμβλωμα τοῦ Ν. Κοτζιά (*Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας 1876-78*) ἀποφαίνεται (σελ. 164) ὅτι τὸ ἔργο «διατηρεῖ πάντοτε τὴν σημασίαν του ὡς μνημείου τῆς Νεοελληνικῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης τῆς φιλοσοφίας». Ὁ Α. Μαβίλης, γράφει σὲ γράμμα του (1878), ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὸ Ἀθήνησι καὶ τοὺς τότε καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας: «Ἡ φιλοσοφία ὀλόκληρη ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν κ. Φίλιππο Ἰωάννου, γέροντα ραμολίδο, πού δίνει μαθήματα προϊστοριολογίας, κάνοντας δύο ὥρες νὰ σκουπίσει τὴ μύτη του καὶ ἄλλες δυὸ ὥρες γιὰ νὰ βάλῃ τὰ γυαλιά του, καὶ ἀπὸ τὸν Κοτζιά, πού δίνει μαθήματα Ἱστορίας καὶ Φιλοσοφίας. Πηγαίνω καὶ τὸν ἀκούω, ἀλλὰ ὁ Θεὸς νὰ μὲ κατακεραυνώσει ἂν καταλαβαίνω τίποτε: γι' αὐτὸ αὐτὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνῃ ὀκτὼ ἕως δέκα ἄτομα νὰ πηγαίνουν νὰ τὸν ἀκούνε γιὰ νὰ μὴ χάσῃ τὴ θέση γιὰ τὴν ὁποῖαν πληρώνεται καὶ ἔτσι ξοδεύει ἕνα τέταρτο καὶ τὰ ὑπόλοιπα τρία τέταρτα κρατᾷ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του».

Κι ἐπειδὴ ἡ κατάστασις δὲν ἔχει καὶ πολὺ ἀλλάξει ἀπὸ τότε, ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ «ὑποχρεωτικὲς» παρουσίες, καὶ ἡ «νέα πολιτεία», ὁ ἔκτακτος «καθηγητής» Κ. θὰ εἶχε, πιστεύω, τὴν ἴδια τύχη μὲ τὸν «κλασσικό» του καὶ δὲν θὰ ἐξακολουθοῦσε, αὐτὸς ὁ σὲ κάθε του σελίδα ἀπορριπτόμενος, νὰ ἀπορρίπτει φοιτητῆς πού τουλάχιστον γνωρίζουν γραφῆ, ἀντιγραφῆ καὶ ἀνάγνωσι.

Μερικὲς «θεωρίες» μαθητευόμενου «φιλόσοφου»

Τυχαία παράθεσις «κειμένων». Συγγραφέας τοὺς, ὁ «ἐν λόγῳ» φιλόσοφος:

1. Ὁ «γνώστης» τῆς γλώσσας, περὶ δημοτικῆς τε καὶ καθαρευούσης (σελ. 106):

«Ἡ ἀντίθεσις δημοτικισμοῦ καὶ καθαρευούσης δὲν

νετα περαιτέρω κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, προχωρεῖ βαθύτερον κατὰ τὴν βυζαντινὴν, φθάνει δὲ εἰς ἀποκορύφωσιν εἰς τὴν νεωτέραν. Εἰς τὸν λαϊκὸν τραγουδιστὴν καὶ τοὺς λογίους συνεχιστὰς του θὰ ἀντιτάσσονται πάντοτε οἱ Κάλβοι καὶ οἱ Καβάφαι, φορεῖς ἐνὸς ἀρχαιοτρόπου ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς καθαρᾶς ἐκείνης ἐκφράσεως, τὴν ὁποῖαν ἀνεπαναλήπτως ἐδημιούργησε».

2. Ὁ ἀνιστόρητος περὶ ἱστορίας (σελ. 98):

«Ἡ κοσμολογία, κατὰ ταῦτα, ἡ ἑλληνικὴ ἐκβάλλει εἰς τὴν Θεολογίαν, καὶ δὴ καὶ εἰς τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐνθυμίζει πολὺ τὴν χριστιανικὴν ἐρμηνεύειαν τῆς ἱστορίας· ἡ ἱστορία δηλ. εἶνε ἡ πρόδοσις ἢ ἐσχατολογικῶς ὀδηγοῦσα, διὰ μέσου τῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ».

3. Ὁ «πατριώτης» περὶ ἀρματολισμοῦ, Φαναριωτῶν, Τουρκοκρατίας (σελ. 102-103):

«Ἀφ' ἧς στιγμῆς, πράγματι, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἔληξεν ἡ μεγάλη περιπέτεια τοῦ ἀρματολισμοῦ, ἡ ὁποία κατέδειξεν εἰς τὴν Τουρκίαν πόσον ἀφερέγγυοι ἦσαν οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀρματολοῖ, εὐκόλως μεταστρεφόμενοι ἐναντίον τῆς, μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους, στρατεύοντες κατὰ ὁμοειδῶν, ἢ τάξις τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέλαβεν αὐτὴ ὡς ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ ἔθνους τὴν μερίμαν, ἡ ὁποία ἐβάρυνεν ἄλλοτε Ἑλληνας ὡς ὁ Πολύβιος, διαθέτοντας ἰσχὴν παρὰ τοῖς Ρωμαῖοις, τῆς προστασίας δηλ. καὶ βαθμιαίας χειραφετήσεως τῶν δουλευόντων ὁμογενῶν τῶν. Ὅτι καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὕτη ἐνεῖχε τὸ γνῶρισμα ἐντόνου ἀποξενώσεως, ἐφ' ὅσον οἱ Τοῦρκοι, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, δὲν ἦσαν βεβαίως Ρωμαῖοι, συγχάκις ἐπρόκειτο νὰ μάθουν οἱ Φαναριῶται, καὶ μάλιστα διδασκόμενοι διὰ μικρᾶς ἐμπειρίας».

4. Ὁ μικρὸς γιὰ τὸ «μέγα εἰς τὴν Ἑλλάδα» (σελ. 105):

«Τὸ μέγα εἰς τὴν Ἑλλάδα συναντᾷ τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὸν ἀσίγαστον φθόνον, διότι δὲν παραδίδεται μόνον του, ὡς μίαν ἀπρόσωπος προσφορά, ἀλλ' εἶνε ὁ τρόπος αἰσθητικῆς (δηλ. ἀπολύτου) καταξίσεως τοῦ δημιουργοῦ του· ὁ ἕτερος, ἐπομένως διὰ νὰ θέσῃ

αυτό, αναγκάζεται μετ' αὐτοῦ νὰ δεχθῆ καὶ τὴν δημιουργόν του προσωπικότητα, ἀρνούμενος οὕτω διαλεκτικῶς (ἐφ' ὅσον ἡ θέσις εἶνε ἀπόλυτος) τὴν θέσιν τῆς ἰδικῆς του. Αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ φθόνου πρὸς τὴν προσωπικότητα, (εἶναι) γνώρισμα ἀνεξάλειπτον τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας».

5. Ὁ «*ψυχολόγος*» γιὰ τὸν νεοέλληνα ἔφηβο καὶ τὰ διαβάσματά του (σελ. 171):

«Ἡ γενετήσιος ὀρμή, ἰδίως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἥβης, ὁπότε δὲν ἔχει εἰσέτι ἐκδηλωθῆ ὡς ἰδιαιτέρα καὶ αὐτόνομος σωματικὴ ἀνάγκη, τείνει νὰ διαποτίσῃ ὀλόκληρον τὴν ψυχικότητα τοῦ ἐφήβου, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν τάσιν δι' ὄνειροπόλησιν, ρεμβασιμύς, ἡδονικὴν φυγὴν πρὸς ἰδεώδεις ἔρωτας (ἀνάγνωσιν ἔργων ὡς τὸ *Ρωμαῖος καὶ Ἰουλιέττα* τοῦ Σαίξπηρ, ὁ *Βέρθερος* τοῦ Γκαίτε κ.ο.κ.), φανταστικὰ εἰδύλλια πρὸς ἐξιδανικευόμενα ἄτομα τοῦ ἀντιθέτου φύλου, ἐκ τοῦ ἀμέσου συνήθως περιβάλλοντος, λυρικὰς ἐξάσεις τροφοδοτούμενας ἀπὸ τὴν λυρικὴν ποιησίν ὅλων τῶν ἐποχῶν ἢ καὶ ἐξικνουμένας μέχρις ἰδίας ποιητικῆς, ἀτέχνου συνήθως καὶ ἀφελοῦς, καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας».

6. Ὁ «*πνευματικὸς ἡγέτης τῆς φυλῆς*», περὶ Ἀρίων, ἀρίας φιλοσοφίας, ἀρίας κοσμοθεωρίας κ.λπ. (πρὸς βλ. καὶ Α. Ρόζενμπεργκ) (σελ. 165-166, 167):

«Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀρίων, τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων, εἰς ὅλην τὴν ζώνην τῶν ἀπὸ Ἀτλαντικοῦ μέχρι καὶ τῆς Ἰνδίας χωρῶν, εἰσβάλλει εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νέα ἀντίληψις περὶ τῆς ζωῆς καὶ νέα ἐρμηνεία τοῦ κόσμου. Ὅπως οἱ Ἀριοὶ ἐπιδρομεῖς διεχώρισαν ἑαυτοὺς τῶν δαιμονικῶν *dasas* (ἢ οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ τῶν δαιμόνων τῆς γῆς) οὕτω καί, γενικώτερον, διαμαρφάνουν μίαν σκέψιν, τῆς ὁποίας κύριον γνώρισμα εἶνε ἡ ἀφαίρεσις, ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ὄντος ἀπὸ τὴν φαινομενικὴν του κρυστάλλωσιν, τοῦ «ὄντος καθ' ἑαυτὸ» ἢ τῆς «οὐσίας», κατὰ τὴν ὀρολογί-

7. Ὁ «*κοινωνιολόγος*», περὶ ἀναγκῶν, θεσμῶν καὶ κοινωνικοῦ συνόλου (σελ. 226):

«Αἱ ἀνάγκαι τοῦ κοινωνικοῦ τούτου συνόλου εἶνε, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν τὴν χρησιμότητα τῶν θεσμῶν, τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ὑφίστανται καὶ λειτουργοῦν εἰς μίαν κοινωνίαν. Αἱ ἀνάγκαι, ὡς εἴπομεν, διὰ τὰς ὁποίας ὑπάρχουν οἱ θεσμοὶ δὲν εἶνε ὑλικά, οικονομικά (αὐτὰ ἱκανοποιοῦνται ἐπαρκῶς ἐκ τῆς φυσικῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ὑλικὸν περιβάλλον του), ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς ψυχικά ἀνάγκαι ἀναγωγείσεως καὶ κοινωνικῆς καταξιώσεως».

8. Ὁ «*στοχαστής*», περὶ μαζῶν, κοινωνικοῦ προβλήματος, στρατιωτικῶν καθεστώτων κ.λπ. (σελ. 231-232):

«Τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα ὁδηγεῖ ἀναποφεύκτως εἰς κοινωνικὴν ἐπανάστασιν (Γράκχοι, Ρωσικὴ Ἐπανάστασις κ.ο.κ.) καὶ ἐξαγρίωσιν τῶν μαζῶν, ὀφειλομένην εἰς τὴν συσσώρευσιν πλοῦτου, τὸν ὁποῖον, ναι μὲν οἱ πολλοὶ οὕτως ἢ ἄλλως οὐδέποτε θὰ ἐγνώριζον, ὁ ὁποῖος ὅμως, ἐπιδεικνυόμενος τώρα εἰς αὐτοὺς καὶ μάλιστα σωρευόμενος δι' ἐργασίας αὐτῶν (ἀσκέτως ἂν δι' αὐτὴν ἡμείφθησαν ἐπαρκῶς), δημιουργεῖ τὸν φθόνον ἐκ τῆς ἀμέσου συγκρίσεως... Οἱ ἀναρχοῦμενοι ὄχλοι ἀδυνατοῦν νὰ ὀργανωθοῦν καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίστανται τὰ ἀνίσχυρα θύματα τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλίγων, ὁπότε τὴν περίοδον τῶν ἐγκλημάτων τοῦ πλήθους διαδέχεται καθεστὼς ἀνεκδοϊσάτου ὀλιγαρχίας... Ὅταν ἡ ἀναλγησία τοῦ κράτους φθάσῃ εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ ἀπειλεῖται ἐκ νέου πρὸς ἀναρχίαν ὀλισθησις, ἐπεμβαίνουν συνήθως στρατιωτικὰ καθεστῶτα, τὰ ὁποῖα συναγείρουν τὸ σύνολον εἰς μίαν ἐνότητα δράσεως, ἀναφαίνονται δηλ. ἡγέται τοῦ ἔθνους καὶ ὄχι ἀπλῶς τῶν κυβερνώντων (βλγαρχικῶν) κομμάτων (Ἰούλιος Καίσαρ, Ναπολέον κλπ., ἐθνικοσοσιαλιστικά κ.ἄ. κινήματα τοῦ μεσοπολέμου).

αν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τὸ «κατὰ συμβεβηκὸς ὄν», ἢ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἰνδικῆς σκέψεως, τοῦ Βράχμαν ἀπὸ τὴν Maya (τὸν ἀπατηλὸν δηλ. πέπλον, ὁ ὁποῖος καλύπτει καὶ ἀποκρύπτει τὸ ὄν)».

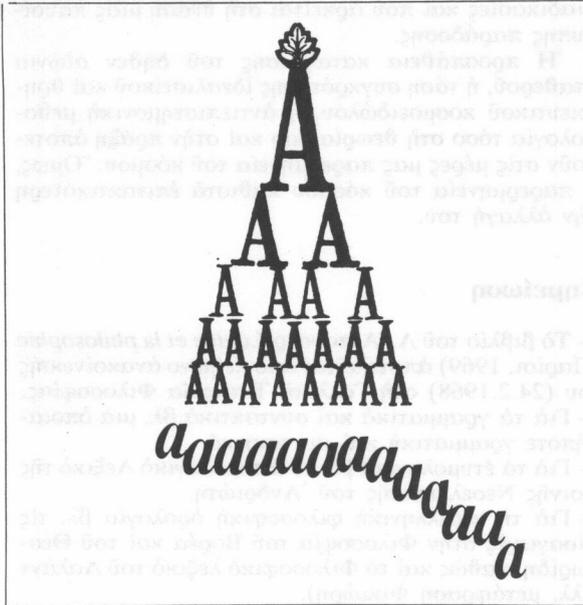
.....
«Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀρίας θεωρήσεως τοῦ ὄντος ἔσχε μίαν ὄλιαν νέαν ἐξέλιξιν. Ὅ,τι διὰ τοὺς Πέρσας δὲν εἶνε παρὰ μία εἰς τὸ μέλλον ὑποφώσκουσα τάξις, διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἀνθρώπος πρέπει νὰ ἀγωνισθῆ σκληρὰ κατὰ τὸ παρὸν, διὰ τοὺς Ἕλληνας εἶνε κάτι, τὸ ὁποῖον ἐπετεύχθη ἤδη ἀπὸ τὸν Θεὸν — τὸν ὕψιστον τῶν θεῶν, τὸν Δία — μετὰ ἀπὸ μίαν δραματικὴν σύγκρουσιν, τὴν Τιτανομαχίαν.»

Τὰ καθεστῶτα αὐτὰ ἐπιλύουν συνήθως τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα καὶ ὅταν δὲν συντριβοῦν διὰ καταρῆσεως τῆς ἰσχύος των — ἢμποροῦν νὰ ὀδηγήσουν, μετὰ τινος ταλαντεύσεως (ἐμφύλιοι ἔριδες διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ Καίσαρος), εἰς τελικὴν ἐνοποίησην καὶ ὀργάνωσιν τῆς ἐξηντλημένης ἐκ τῶν πολέμων κοινωνίας».

9. Ὁ «*θεωρητικὸς*», περὶ σοσιαλισμοῦ, κομμουνιστῶν, «*ἀντιδράσεως*» καὶ «*ἀστῶν*» (σελ. 419):

«Οἱ «κοινωνικοὶ» «προφήται» (Saint-Simon, Karl Marx) ζητοῦν μίαν νέαν «δικαιοτέραν» συμμετοχὴν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, ἡ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε συμβολὴν τῶν αἰτούντων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν τῆς ἀστικῆς

πολιτείας. Αναφαίνεται τοιουτοτρόπως τὸ ἠθικὸν ιδεῶδες τοῦ κοινωνισμού (sozialismus), τῆς κατανομῆς

δηλ. τῶν οικονομικῶν ἀγαθῶν ὄχι ἀναλόγως τῆς προσφορᾶς, ἀλλὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν πολλῶν. Αἱ ὑπερβολικαὶ ἀπαιτήσεις ὑποχρεῶνουν τὸ κράτος, τὴν πολιτείαν, νὰ διαφυλάξῃ αὐστηρότερον τὰ δικαιώματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐτάχθη νὰ προστατεύσῃ, οὗτω δὲ ἀνακλύπτει νέα ἀρνητικὴ μορφή τῆς ἐλευθερίας, ἢ καλουμένη «ἀντίδρασις», ἢ πολιτεία δηλ. ὡς διασφαλίζουσα μὲ σκληρότητα τὰς διακρίσεις τῶν τάξεων (ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἐφ' ὅσον ἡ πολιτεία εἶνε ἐξ ὀρισμοῦ ἢ ἰσορροπία τοῦ ἐνός, τῶν ὀλίγων καὶ τῶν πολλῶν). Τὴν ἀνακλύπτουσαν ἔνταξιν ἐξ αὐτοῦ ἀναγκάζονται οἱ «ἄστοι», οἱ πρωτεργάται καὶ φορεῖς τῆς ἐν κινδύνῳ πολιτείας, χάριν τῆς διαφυλάξεως τῶν ἤδη ἐν αὐτῇ κτηθέντων δικαιωμάτων νὰ ἀπαμβλύνουν δι' ὑποχωρήσεων καὶ ἀναγνώρισεως «δικαιωμάτων», τὰ ὁποῖα, κυρίως εἰπεῖν, δὲν εἶνε δικαιώματα ἐφ' ὅσον παρέχονται παρ' ἀξίαν, παρὰ δηλ. τὴν πραγματικὴν προσφορὰν εἰς τὴν διαδικασίαν παραγωγῆς. Ἄλλ' οὕτως ἡ πολιτικὴ κινεῖται πλέον εἰς φαῦλον κύκλον, ἐφ' ὅσον αἱ προβαλλόμενα ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀπαιτήσεις ὀγκοῦνται ἀναπτυσσόμενα τοσοῦτω πλεότερον ὅσῳ πλεότερα ἐξ αὐτῶν ἱκανοποιοῦνται ἐκάστοτε, ὅποτε προβάλλονται νέαι κ.ο.κ. Καὶ εἶνε αὐτό, πρῶτον, διαλεκτικῶς ἀναγκαῖον: διότι οἱ πολλοὶ οὐδέποτε θὰ ἄρκεστοῦν εἰς τὰ παρεχόμενα εἰς αὐτούς, ἐφ' ὅσον αἱ ἀνάγκαι τῶν δὲν εἶνε οικονομικαὶ (οἱ σύγχρονοι κομμουνισταὶ ζοῦν π.χ. ἀπείρως καλλίτερον τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δούλων), ἀλλὰ ἠθικαί, ἢ ἐξουδετέρωσις δηλ. τῆς πρώτης ἀρνητικότητος, τῆς ἐλευθερίας ὡς ἄρσεως τοῦ πολιτικῶς ἐνιαίου, διὰ τῆς ὁποίας ἄρσεως ἡ πολιτεία διασπᾶται.

10. Ὁ «νηφάλιος» περὶ Σάρτρ, ὀργανισμένων νέων, ἀναρχισμοῦ καὶ Σινῶν (=Κινέζων) (σελ. 432):

«Πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἔκφρασιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Sartre ἀποτελεῖ ὁ «ἀναρχισμός», ὁ ὁποῖος ἀκμάζει προσφάτως καὶ τοῦ ὁποίου εἶνε φορεῖς ἱστορικοὶ λαοὶ ἀφ' ἐνός, ὡς οἱ Σῖναι, ἔχοντες ἠῤῥξημένην ἔπαρσιν διὰ τὸ μέγα τῶν παρελθόν, πρὸς τὸ ὁποῖον

συγκρίνουν τὸ ἄθλιον τοῦ παρόντος τῶν, ἢ νεολαία δὲ ἀφ' ἑτέρου τῶν προηγμένων χωρῶν (οἱ «ἀρτισμένοι νέοι»), ἢ ὁποία διὰ τὸν ἴδιον λόγον (διὰ τὴν ἔλλειψιν δηλ. πάσης αἰτίας πρὸς κατάφασιν ἑαυτῆς, ἐπειδὴ δηλ. ἔχει λάβει τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὑπολείπεται εἰς αὐτὴν ἵνα δώσῃ) ἐκρηγνυται καταφάσκουσα τὸ ἀσημαντον τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, φθειρούσα τὰς ἀξίας ἐκ τῶν ὁποίων, καὶ τὴν στιγμὴν ἀκόμη κατὰ τὴν ὁποίαν τὰς καταστρέφει, ζῆ».

Τὸ «ἔργον» ἔχει «ὡς παράρτημα» μιὰν ἀνεκδιήγητη «Φιλοσοφικὴν σύνοψιν» (σελ. 462-469) ποῦ μετριοφρονα ὁ Κ. γράφει ὅτι συντάξε «κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως τοῦ Πρόκλου καὶ τῆς Παντοδαπῆς Διδασκαλίας τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ» καὶ ποῦ «ἀποδίδει τὸ σύστημα τοῦτο εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς του» (σελ. 8). Τὰ «ὑποδείγματα» του (ποῦ εἶναι παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν γιὰ κάθε γνήσιο στοχαστὴ) μποροῦσαν νὰ τὸν κἄπως σοβαρότερο. Ἡ «Σύνοψις» μοιάζει μᾶλλον μὲ ἀφελεῖς ἀφορισμοὺς καὶ θολὰς δογματικὰς ἀλήθειες, τύπου «Αἱ σκέψεις... κ.λπ.» ἡμιμαθοῦς συνταγματάρχῃ ἐν ἀποστρατεία, ποῦ θεωρεῖ ὑποχρέωσή του νὰ μεταφέρει τὸ ὄψος καὶ τὴν ἰδεολογία στρατιωτικῶν κανονισμῶν στὰ προβλήματα «τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ».

Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα (σελ. 464-469).

- α) «Ὁ Θεὸς κινεῖ ἀκινήτως ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ «υἱοῦ» του, ἀρχῆς πάσης κινήσεως - δημιουργίας τοῦ κόσμου, τὴν κοινωνίαν τῶν ψυχῶν (τὸ πνεῦμα) ἵνα τὸν εἰκονίσῃ (τὸν «γνωρίσῃ»).»
- β) «Ὡς φύσις ἐννοεῖται ἡ διάστασις τῆς αὐτομάτου, αὐθορμήτου καὶ αὐτονόητου («φυσικῆς») κινήσεως, χαρακτηριζομένης ἀπὸ ἔλλειψιν θαυμασμοῦ διὰ τὸ εἶναι αὐτῆς.»
- γ) «Λόγος εἶνε τὸ ἀνάγων κατὰλοιπον ἀληθείας, τὸ μὴ γνωρίζομενον πλέον, διὰ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν.»
- δ) «Δόξα (ἢ εἰκασία) εἶνε τὸ σύνολον τῶν αἰτίων, διὰ τὰ ὁποῖα λανθάνει ἡ φύσις (ἀνακλύπτουν δηλ. τὰ λάθη, τὰ σφάλματα).»
- ε) «Γνώσις ὑπάρχει ὅταν τὸ ἐγὼ ἀναγάγῃ τὴν δόξαν εἰς ἑαυτὸ καί, περαιτέρω, ὅταν διαφορισθῇ ἀπ' αὐτῆς ἵνα ἐπανακάμψῃ εἰς ἑαυτὸ δι' ἀνακλάσεως (διαλεκτικῆς).»
- στ) «Σύστημα τῶν παρελθουσῶν στιγμῶν εἶνε ἡ ἱστορία.»
- ζ) «Ἄρετῆ εἶνε ἡ καθ' ὑπέρβασιν τῆς παθητικότητος τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς ἕξις, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἄριστοι διαφορίζονται τῶν πολλῶν.»
- η) «Ἐλευθερία εἶνε ἡ καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ τοῦ διὰ τῆς χάριτος ζῶντος κατάφασιν ἀντ' αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας.»
- θ) «Δύναται τις νὰ εὔρῃ τὴν λύτρωσιν οὐ μόνον αὐτενεργῶν, ἀλλὰ καὶ ἐλεούμενος· ἢ δι' ἑτέρου λύτρωσις συνιστᾷ τὴν θερησκείαν.»
- ι) «Ὁ ἔρως, ὁ γάμος, ἢ οἰκογένεια εἶνε οἱ ὀρίζοντες τῆς τραγικῆς συντριβῆς.»

Στοὺς ὀρίζοντες, ὅμως, αὐτοὺς τῆς τραγικῆς συντριβῆς ἔπρεπε ὁ Κ. νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν καθηγητικὴ ἔδρα.

Ἐπιλεγόμενα

Ἄν ἡ παραπάνω παράθεση σφαλμάτων καὶ θεωριῶν εἶχε σκοπὸ νὰ δείξῃ μόνον ὅτι ὁ Κουτσογιαννόπουλος εἶναι ἄνάξιος πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς, θὰ περιορίζε ἓνα γενικότερο πρόβλημα στὸ πλαίσιο μιᾶς

κριτικής προσώπων, πάντοτε βέβαια αναγκαίας, αλλά άγονης σέ γενικές διαπιστώσεις. Ο Κ. δέν είναι μόνο μιá άποτυχημένη περίπτωση, αλλά και επίγεννημα μιás από καθέδρας επίσημης έλληνικής ιδεολογίας, πού από χρόνια τρέφει και έτοιμάζει συνεχιστές και επιγόνους. Η ιδεολογία αυτή, έκφραση μιás αντιδραστικής πολιτικής πολλαπλής έξάρτησης, έπίμονα και άθémια έξαρτημένη και ή ίδια από συντηρητικότερες ξένες από καθέδρας ιδεολογίες, έξελληνίζει τόν «λόγο» της μέ την παθολογική προσήλωσή της σ' ένα κατ' έπιλογήν παρελθόν, προσιτή πηγή κενής ρητορικής φιλοσοφίας, πού κύρια χαρακτηριστικά της είναι οί αναγωγές της σέ παλιά πρότυπα προγονικού στοχασμού και ή τυποκρατική προσπάθεια για την αναβίωσή τους. Τό ψευδοαίτημα και ή φασματική ανάγκη για έλληνική αποκλειστικά φιλοσοφία οδηγεί στην εύκολη λύση, την ανάμιξη δηλαδή έτερόκλητων στοιχείων από την αρχαία, τη χριστιανική και τη βυζαντινή φιλοσοφική γραμματεία και στην παραγνώριση τού βασικού ζητήματος, πού είναι ή άνυπαρξία σωστής από μέρους της μεθοδολογίας στόν τομέα τού νεοελληνικού προβληματισμού.

Επακόλουθο: ή άδικαιολόγητη απέχθεια για τά δυναμικά προβλήματα τού παρόντος και οί μυωπικές προβλέψεις για τά προβλήματα τού μέλλοντος, πού είναι οί σταθερές της πσιωδρομικής πορείας για την πλήρωση της κενότητας.

Εκδήλωση: ή σπασμωδική προσπάθεια για την αναβίωση μιás από καθέδρας προγονοφιλοσοφικής θεματικής και ένός ψευδοθησκευτικού ήσυχασμού και ή χαρακτηριστική άνικανότητα για κατανόηση έκσυγχρονημένων τάσεων και αύτης άκόμη της άστικης σκέψης (π.χ. τού νεοθετικισμού).

Αποτέλεσμα: α) ένας άκράϊος ιδεαλισμός πού άρνεϊται τό έπιστημονικά δοσμένο κοσμοειδώλο και τούς γενικούς νόμους και διαδικασίες, άνορθολογικός και συγκλησιακά φορτισμένος, πού καταλήγει σ' έναν

κούφιο ιδανικισμό και φιντεϊσμό, και β) μιá άντιεπιστημονική βιωματική θεωρία της ιστορίας πού άναζητά μονιμότητες, πού άρνεϊται τις θεμελιακές ιστορικές διαδικασίες και πού άρκεϊται στή θέαση μιás πανσίλυπης παράδοσης.

Η προσπάθεια καταξίωσης τού δήθεν αιώνια σταθερού, ή τάση συγκρότησης ιδεαλιστικού και θρησκευτικού κοσμοειδώλου, ή άντιεπιστημονική μεθοδολογία τόσο στή θεωρία όσο και στην πράξη αποτελούν στίς μέρες μας παρερμηνεία τού κόσμου. Όμως, ή παρερμηνεία τού κόσμου καθιστά έπιτακτικότερη την άλλαγή του.

Σημείωση

— Τό βιβλίο τού Λ. Άλτουσερ *Lénine et la philosophie* (Παρίσι, 1969) άποτελείται από κείμενο άνακοίνωσής του (24.2.1968) στή Γαλλική Έταιρεία Φιλοσοφίας.

— Για τά γραμματικά και συντακτικά βλ. μιá όποιαδήποτε γραμματική και συντακτικό.

— Για τά έτυμολογικά βλ. τό Έτυμολογικό Λεξικό τής Κοινής Νεοελληνικής τού Άνδριώτη.

— Για τή νεοελληνική φιλοσοφική όρολογία βλ. τις Είσαγωγές στην Φιλοσοφία τού Βορέα και τού Θεοδωρίδη, καθώς και τό Φιλοσοφικό λεξικό τού Λαλάντ (έλλ. μετάφραση Φικιώρη).

— Για τό πρόβλημα τών καθόλου και τά έπιχειρήματα τού Άκινάτη βλ. ένα όποιοδήποτε έγχειρίδιο νεοσχολαστικής φιλοσοφίας (Σορταί, Φουλκιέ κ.ά.).

— Για τις λατινικές μνημονικές λέξεις τών τρόπων τού συλλογισμού και τά 3 ή 4 συλλογιστικά σχήματα βλ. ένα όποιοδήποτε έγχειρίδιο κλασικής λογικής (Κόφφει, Τρικιά κ.ά.).

— Τό γράμμα τού Λ. Μαβίλη, άπ' όπου τό άπόσπασμα πού παρατίθεται, δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην έφημ. *Τό Βήμα* (24 Νοεμβρίου 1968).

Οι όροθετήσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας στη νεοελληνική ιστορία του Γιώργου Αναστασιάδη

Ο όρος «Πολιτική Ιστορία» που χρησιμοποιείται από τους παραδοσιακούς πολιτειολόγους και συγγραφείς για να προσδιορίσει έναν συγκεκριμένο χώρο έρευνας και διδασκαλίας είναι ουσιαστικά όρος *πλασματικός*.

Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει *απολιτική ιστορία*¹ ή ιστορική διαδικασία είναι *ενιαία*. Αποτελεί μία *ολότητα* που είναι αδύνατο να κατανοηθεί αν διασπασθεί σε διάφορα μέρη.

Η ύπαρξη του όρου βέβαια όφειλεται σε λόγους «μεθοδολογικούς». Ο διαχωρισμός όμως μεθόδου και πραγματικότητας είναι ανιστορικός και αντιεπιστημονικός.

Η μέθοδος δεν μπορεί να αποσπασθεί από το πραγματικό επιστημονικό αντικείμενο. Πολύ περισσότερο δεν μπορεί να αποτελέσει σκοπό για χάρη του οποίου θα θυσιασθεί ή ενότητα και η πληρότητα της επιστημονικής ύλης.

Άλλωστε ο επιθετικός προσδιορισμός «πολιτική» που επιδέχεται τόσο διαφορετικές εκτιμήσεις προσδίδει στο περιεχόμενο του όρου μία ρευστότητα, ευάλωτη σε κάθε φορέα επιστημονικής ή ιδεολογικής κυριαρχίας. Από την άλλη πλευρά και αν ακόμη υιοθετήσουμε την παραδεδομένη αντίληψη σύμφωνα με την οποία η Πολιτική Ιστορία είναι «κατ' έσοχον ιστορία της εξουσίας περιβεβλημένης το νομικόν σχήμα του κράτους» μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η παραδοχή αυτού του όρισμού περιορίζει το εύρος της «Πολιτικής Ιστορίας» αποκλειστικά στο θεσμικό επίπεδο του Κράτους. Σίγουρα η θέση της πολιτικής εξουσίας στο πεδίο της πολιτικής ιστορίας είναι κυριαρχική. Είναι όμως και αποκλειστική;

Αν με τον όρο πολιτική χαρακτηρίζουμε κάθε πράξη ή και παράλειψη που έχει έστω και έμμεσα κοινωνικό χαρακτήρα ή κοινωνικό αποτέλεσμα²—και τέτοιες πράξεις ή παραλείψεις μπορούν κάλλιστα να μην έχουν οργανική σχέση με την πολιτική εξουσία—τότε θα έπρεπε, βέβαια, να δοῦμε την «πολιτική ιστορία» από ένα ευρύτερο πρίσμα.

Με άλλα λόγια, στην ύλη της πολιτικής ιστορίας πρέπει να περιληφθεί όχι μόνο ό,τι υπάρχει και λειτουργεί ως «θεσμοποιημένο πολιτικό στοιχείο» αλλά και ό,τι δημιουργεί την «περιρρέουσα ατμόσφαιρα», το γενικό περιβάλλον, ὅλο εκείνο το ὕλικό και ιδεολογικό φάσμα που μέσα του εντάσσονται και λειτουργούν σε διάφορο βαθμό αλληλεξάρτησης οι πολιτικοί θεσμοί αλλά και όλες οι πολιτικές δομές και εκφράσεις που δεν έχουν ακόμη θεσμοποιηθεί. Αυτή η *διεύρυνση* του επιστημονικού χώρου της «πολιτικής ιστορίας», έχει αποτέλεσμα όχι μόνο μια *ποσοτική αλλαγή* αλλά και μια *ποιοτική διαφοροποίηση*. Χάρη σ' αυτή τη νέα οπτική θεώρηση μπορούμε να προωθήσουμε την επιστημονική έρευνα έτσι ώστε να μη βλέπουμε την «πολιτική ιστορία» μόνο με την εξουσιοκεντρική της άποψη που παραμελεί μερικές

πραγματικές και ιστορικά προσδιορισμένες σχέσεις. Χρειάζεται μια περιεκτικότερη θεώρηση που θα εντοπίζει και θα ερμηνεύει τη θέση, τη συναρμογή, και τη λειτουργία των διαφόρων επιπέδων (πολιτικό, οικονομικό, ιδεολογικό) στον δοσμένο κοινωνικό σχηματισμό του πολιτικού συστήματος, χωρίς να αγνοεί την «ανθρώπινη διάσταση» που προσδιορίζει σαν αυτόνομος συντελεστής το ιστορικό γίγνεσθαι.³

Τα παραπάνω ισχύουν σε άδρες γραμμές και για τη Συνταγματική Ιστορία, που ἄλλωστε θεωρείται «τμήμα της Πολιτικής Ιστορίας»—και μάλιστα τμήμα πυρηνικό αφού αναφέρεται σχεδόν αποκλειστικά στην ιστορία της συγκρότησης και της άσκησης της *κρατικής εξουσίας* (είτε με την μορφή της συντακτικής είτε με την μορφή της «συντεταγμένης» εξουσίας).⁴

Αυτές οι γενικές θεωρητικές νύξεις έχουν ἄμεση αναφορά στην ελληνική επιστημονική πραγματικότητα όπου η ακαδημαϊκή διδασκαλία και συγγραφή της Πολιτικής Ιστορίας μας, στο πλαίσιο μιᾶς ιδιότυπα διαμορφωμένης από την πολύχρονη ξέξαρση «ιδεολογικής υπερδομής» βραχυκυκλώθηκε ή συρρικνώθηκε έτσι ώστε η όροθέτηση του χρόνου, του χώρου και του αντικείμενου της να μην ἐπιτρέπει την επέκταση σε περιοχές ἄγνωστες και ἀπαγορευμένες. Είδικότερα:

Ἡ όροθέτηση τοῦ χρόνου

Ἡ «ἐπίσημη» πολιτική ιστορία της νεότερης Ἑλλάδας ἀρχίζει συνήθως με τὰ ἐπαναστατικά γεγονότα τοῦ 1821 και φροντίζει να τελειώσει πριν ἀπὸ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο. Ἀσχετα ἀπὸ τὴ σκοπιμότητα ποὺ ὑπαγορεύει αὐτὴ τὴν τομὴ τοῦ χρόνου, ἀξίζει να παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ ἀφετηρία τῆς νεοελληνικῆς πολιτικῆς ιστορίας πρέπει να ἀναζητηθεῖ ὄχι με κριτήριο τὴν πρώτη—ἔστω και ἄτυπη—πολιτειακὴ ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ με γνώμονα τὶς πρώτες ἐνδείξεις στὴν οἰκονομικοκοινωνικὴ ἐνδοχώρα μας στὸ ιδεολογικὸ ἐπίπεδο γιὰ τὴ δημιουργία τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν μέσα στὶς ὁποῖες θὰ λειτουργήσει ὁ συλλογικὸς φορέας τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης δηλαδὴ τὸ ιδίομορφο και πολυδιάστατο ἑλληνικὸ ἔθνικὸ κίνημα.

Συνεπῶς, ὅλα τὰ ἔργα ποὺ ἀναφέρονται στὶς διάφορες διεργασίες και ζυμώσεις πριν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ '21 και ὄχι βέβαια μόνο σε κάποιο ἀφηρημένο ιδεολογικὸ πεδίο («διαφωτισμός» - «γράμματα» κ.λπ.) ἐντάσσονται ἀπαραιτήτα στὴν επιστημονικὴ περιοχὴ τῆς ιστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους.⁵

Τὸ ἴδιο ἀναγκαῖα παρουσιάζεται μιὰ προσεκτικὴ κριτικὴ ἀνάγνωση ὅλων τῶν ἔργων ποὺ καλύπτουν τὴν πρόσφατη περίοδο τῆς ιστορίας μας (1940-1975).

Τὰ ἐπιχειρήματα ὅτι ἡ ἱστορία τῶν χρόνων αὐτῶν «δὲν ἔχει ἀκόμη γραφεῖ» γιατί λείπει ἡ χρονική προοπτική καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς πηγές εἶναι καταρχὴν βέβαια, πολὺ φοβούμε ὅμως ὅτι τελικὰ χρησιμοποιοῦνται, κατὰ κανόνα, σὰν βολικὸ ἄλλοθι γιὰ νὰ συγκαλύψουν τοὺς ἀνομολόγητους φόβους αὐτῶν ἀκριβῶς πὺ ζητοῦν νὰ ἀποσιωπήσουν ἢ νὰ ἐξωραίσουν τὴν ἱστορία σύμφωνα μὲ τὰ συγκεκριμένα συμφέροντα ἢ τὶς γνωστὲς προκαταλήψεις τους.⁶

Ἡ ὀροθέτηση τοῦ χώρου

Μποροῦμε ἐπιτέλους νὰ δοῦμε τὴ νεοελληνική πολιτική ἱστορία νὰ «διαδραματίζεται» ὄχι μόνο μέσα στὴ «χώρα» πὺ περιλαμβάνεται στὸ «ἐλληνικὸ κράτος» ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὰ τὰ ὄρια, σὲ ὅλα τὰ γεωγραφικὰ σημεῖα ὅπου ὑπάρχει ἑλληνική πολιτική διαδικασία. Ἔτσι π.χ. οἱ Ἕλληνες πάροικοι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀποτέλεσαν, κυρίως τὸν 19ο αἰῶνα, σημαντικὸ παράγοντα διαμόρφωσης τῶν πολιτικῶν πραγμάτων στὴ χώρα μὲ τὴν οἰκονομική καὶ πολιτικοἰδεολογική λειτουργία τους.

Τὸ Κυπριακὸ ζήτημα ὑπῆρξε μέχρι σήμερα ὁ καταλύτης-λυθία λίθος τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα.

Εἶναι ἀναγκαῖο τέλος νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους σὰν ἀναπόσπαστο μέρος μιᾶς συγκεκριμένης ἱστορικῆς ὀλότητας πὺ διέπεται ἀπὸ ἰδιαιτέρους κανόνες: ἡ πολιτική ἐξέλιξη στὸ ἑλληνικὸ κράτος ἐπηρεάζεται, καὶ μάλιστα καθοριστικά, ἀπὸ γεγονότα καὶ θεσμοὺς πὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ νομικοπολιτικὸ πεδίο του, μέσα ὅμως σὲ μιὰ ἐνδύτερη ἱστορικὴ ἐνότητα (π.χ. ΗΠΑ, Εὐρώπη, ΕΟΚ, Ἀτλαντικὸς ἰσθμὸς, Μεσόγειος, Μέση Ἀνατολή-Βαλκάνια κ.λπ.).

Ἡ ὀροθέτηση τοῦ ἀντικειμένου

Παρὰ τὸν σημαντικὸ καὶ κάποτε κείριο ρόλο πὺ ἔχουν γιὰ τὸ πολιτικὸ σύστημα θεσμοὶ ὅπως π.χ. ἡ ἐκκλησία, ἡ ἐκπαίδευση, τὰ μέσα ἐπικοινωνίας, ὁ στρατός, ἡ ὑπάλληλία κ.ἄ., κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔχει τύχει στὴ χώρα μας μιᾶς εἰδικῆς, ὀλοκληρωμένης καὶ τεκμηριωμένης ἐπεξεργασίας: ἡ ἐξέτασή τους στὸ πλαίσιο τῆς ἐπίσημης, νεοελληνικῆς πολιτικῆς ἱστορίας εἶναι κατὰ κανόνα περιθωριακή. Ἔτσι βέβαια ἀποφεύγον-

ται ἀρκετὲς «κακοτοπιές» καὶ περιχαρᾶκῶνεται ἡ πολιτικοἰστορικὴ ἔρευνα σὲ φαινομενικὰ ἀκίνδυνες περιοχὲς (τὸ πολίτευμα, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος, ἡ διοίκηση, τὸ δικαίκο σύστημα κ.λπ.). Φυσικὰ, θεσμοὶ ὅπως τὸ συνδικάτο, ἡ οἰκογένεια κ.ἄ., πολιτισμικὲς ἐκφράσεις πὺ ἐγγράφονται στὴν πολιτικοἰδεολογικὴ διαδικασία (λχ. γλώσσα, λογοτεχνία, κινηματογράφος, μουσικὴ κ.λπ.)⁷ κοινωνικὰ στρώματα ὅπως οἱ παραδοσιακοὶ ἢ ὀργανικοὶ διανοοῦμενοι· λαϊκιστικὲς τάσεις ὅπως τὸ ποδόσφαιρο, τὰ τυχερὰ παιχνίδια κ.ἄ.· συσχετίσεις τοῦ τύπου «χωριό-πόλη» ἢ «πολιτικὴ κοινονία-κοινωνία πολιτῶν»· ἐννοιολογικὲς κατηγορίες ὅπως ἡ κυβερνητικὴ ὑπάλληλοθηρία, μορφωσιολατρεία κ.λπ. καὶ ἐπιστήμες, ὅπως ἡ κυβερνητικὴ, ἡ σημειολογία, ἡ ψυχολογία, ἡ χωροταξικὴ κ.λπ., ἀποτελοῦν ἄγνωστο τόπο γιὰ τὴν καθιερωμένη σοβαροφανὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη στὸν τόπο μας.

Τελικὰ μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς προκρούστιες ἀφαιρέσεις καὶ σχηματοποιήσεις, μάταια ψάχνει κανεὶς νὰ βρεῖ στὸ χώρο τῆς «ἐμβριθῶς» καὶ «περισπούδασης» ἐπιστήμης τῆς ἑλληνικῆς «πολιτικῆς ἱστορίας» μιὰ ἐπαρκὴ ἐρμηνεία γιὰ τὴ σύνθετη καὶ πολυσήμαντη ἱστορικὴ ἐξέλιξη στὸ νεοελληνικὸ κράτος.

Ἡ πρόσφατη ἐμφάνιση μιᾶς ἀξιολογῆς προσοδευτικῆς βιβλιογραφίας συνετέλεσε σημαντικὰ στὴ διεύρυνση τῆς ἀπελπιστικὰ στενῆς ὀπτικῆς γωνίας πὺ χρησιμοποιήσε μέχρι σήμερα εἶτε σκόπιμα εἶτε ὄχι ἡ ἐπιστημονικοφανῆς ἔρευνα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

Δὲν ἔχουμε φτάσει ὅμως ἀκόμη στὸ σημεῖο τῆς ἀποκρυστάλλωσης μιᾶς νέας ἐνιαίας εὐαίσθητοποιωμένης καὶ προωθημένης ἐπιστημονικῆς πολιτικοἰστορικῆς θεωρίας πὺ, μένοντας κατὰ τὸ δυνατὸν ἔξω ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς ἄρχουσας σκέψης, θὰ ἀναλύσει χωρὶς ἰδεολογικοποιημένες ἀφετηρίες καὶ ἐπιζήμιους δογματισμούς, τὴν ὀλότητα τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, τῶν θεσμῶν του καὶ ὀλων τῶν ἀθεομοποίητων στοιχείων πὺ ἐνυπάρχουν «δυνάμει» στὴν πολιτικὴ του λειτουργία. Ἡ πολὺτιμη γνώση πὺ θὰ προκύψει ἀπὸ αὐτὴν τὴν πολυπριαματικὴ δυναμικὴ θεώρηση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ ἄμεσα καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ πράξη καὶ νὰ ἀποτελέσει ἕνα ἀκόμη ὀπλο τῶν κυριαρχούμενων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας στὸν ἄγωνα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς κρίσιμης «ἡγεμονίας».⁸

1. «Ὁ ἱστορικὸς βίος δὲν ἔχει ἀπολιτικά στεγανά. Ἡ ἱστορία ἀπεχθάνεται τὸ πολιτικὸ κενό». (Δ. Ἐδρυγένη, Πανεπιστημιακὴ διδασκαλία καὶ πολιτικὴ, Π. Ἀρμενόπουλος, 1.2.1975, σ. 4.)

2. Ἡ ἀντίληψη αὐτῆ, ἀν τὴν τραβήξουμε στὶς ἐσχάτες συνέπειές της, κινδυνεύει νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ πολιτικὸ πανθηισμό. Παράλληλα ὅμως ἀπομυθοποιεῖ.

3. Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, Πολιτικὴ Ἐξουσία καὶ κοινωνικὲς τάξεις, 1975, τόμ. Α', σ. 45 κ.ἄ. Ἀῦν. Μπαγιόνα, Ἡ ἐννοία τῆς προόδου καὶ ἡ μεθοδολογία τῆς ἱστορίας, 1970, σ. 69.

4. Ζ.Π. Σάργκο, Τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου, 1975, σ. 120 κ.ἄ.

5. Ε.Χ. Κάρο, Τί εἶναι ἡ ἱστορία, σ. 76.

6. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ τὸν Ἀρ. Μάνεση ὅτι ἡ συνταγματικὴ ἱστορία εἶναι «συνφρασμένη μὲ τὴν καθ' ὀλου ἐθνικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τῆς πατρίδος μας. Μόνον ἐντὸς αὐτῶν τῶν γενικωτέρων πλαισίων εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν οἱ συνταγματικοὶ της θεσμοί, ἡ λειτουργία των, ἡ ἐξέλιξις καὶ αἱ

μεταβολαὶ των» (Ἀρ. Μάνεση, Συνταγματικὸν Δίκαιον, τόμ. Α', 1967, σ. 150).

7. Ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ Β. Κρεμμυδᾶς (Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας 1700-1821, σ. 98) «δὲν χρειάζονταν νὰ φτάσουμε στὸ λεγόμενο “ψήφισμα τῆς ὑποτέλειας” τοῦ 1825 ἢ στὰ δάνεια γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν ξένη παρουσία στὴν Ἑλλάδα».

8. Ἄν καὶ «δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ περάσει ἡ κλωστή τῆς σκληρῆς ἐμπειρίας στὸ στενὸ βελόνι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκφρασης» (Δ. Ν. Μαρωνίτης) ἡ πολυμέρεια τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων ἔστω καὶ χωρὶς συστηματικὴ τεκμηρίωση εἶναι πολὺ προτιμότερη ἀπὸ τὴ μονόπλευρη συσκότιση καὶ τὴ μονομερῆ παραχάραξη. Ἄλλωστε «μιὰ δοκιμὴ γιὰ ἐρμηνεία δὲν πρέπει πάντοτε νὰ περιμένει τὴν πλήρη ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνηση ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ δοκιμὴ εἶναι βασικὸ στοιχεῖο τῆς ἐπιστημονικῆς λειτουργίας» (Β. Κρεμμυδᾶ, ὀπ. παρ., σελ. 83).

9. Ἐδῶ ἔχουμε κατὰ κάποιον τρόπο καὶ μιὰ ἔμμεση ἀλλὰ πολὺ συγκεκριμένη ὀροθέτηση

τοῦ ἐκφραστικοῦ μέσου ἀφενὸς στὸ ἐπίπεδο τῆς γλώσσας πὺ χρησιμοποιήθηκε μέχρι σήμερα γιὰ νὰ συγκαλύψει τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὶς ἀδυναμίες τῆς κυρίαρχης κοινωνικοπολιτικῆς δυνάμεις καὶ γιὰ νὰ κρατήσῃ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη γνώση τὰ ἐνδύτερα λαϊκὰ στρώματα· ἀφετέρου στὸ ἐπίπεδο τοῦ κινηματογράφου καὶ τῆς τηλεόρασης ὅπου ὁ προληπτικὸς καὶ κατασταλτικὸς ἐλεγχος ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους φορεῖς τῆς ἐξουσίας γιὰ ὀτιδήποτε ἀντιβαίνει στὴν ἄρχουσα ἀντίληψη πραγμάτων εἶναι ἰδιαιτέρα εὐαίσθητοποιημένος. Θυμίζω ἐδῶ τὶς χαρακτηριστικὲς ἀντιδράσεις γιὰ τὸ κινηματογραφικὸ ἔργο «Ὁ Θάισος» καὶ ἰδίως γιὰ τὴν τηλεοπτικὴ παρουσίαση μιᾶς «ἄλλης» πλευρᾶς, ἀπομυθοποιητικῆς τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου 1940 (Βλ. συνεδρίαση Βουλῆς τῆς 16.3.76).

8. Βλ. π.χ. Ἄντ. Τρίτση, Εἰσβολή: ἐπιστημονικὰ μεθοδευμένη ἀτλαντικὴ ἐπέμβαση στὴν Ἄν. Μεσόγειο. Συμπεράσματα ἀπὸ μιὰ χωροταξικὴ ἀνάλυση (Περ. Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος 12.2.76, σ. 56-58).

ΤΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΥΝ ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

του Δήμου Μαυρομάτη

Τò 22ο Συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος

«Είμαστε οι αντιπρόσωποι της εργατικής τάξης και του γαλλικού λαού» διακήρυξε από τò βήμα του 22ου Συνεδρίου του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος ένας από τους 1522 συνέδρους.

Μ' αυτή την επιγραμματική φράση θέλησε να συμπυκνώσει την ουσία της νέας στρατηγικής του κόμματός του: ένότητα όλου του λαού της Γαλλίας - ήγεμονικός ρόλος της εργατικής τάξης και του κόμματός της· δημοκρατικός δρόμος για τόν σοσιαλιστικό μετασχηματισμό - σεβασμός της λαϊκής έπιτηχορίας που θά εκφράζει την πραγματική θέληση του γαλλικού λαού.

Τò 22ο συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος έντυπώσισε τη διεθνή κοινή γνώμη και προκάλεσε έντονότερες συζητήσεις στις γραμμές των κομμουνιστών όλου του κόσμου όχι τόσο με τις κατευθύνσεις που χάραξε για τὰ γαλλικά πράγματα (απ' αυτή την άποψη απλώς κωδικοποίησε προηγούμενες αναλύσεις

και τοποθετήσεις) όσο γιατί πρότεινε την απάλειψη από τις καταστατικές άρχές του της έννοιας της «δικτατορίας του προλεταριάτου». Και για έναν δεύτερο λόγο έξίσου σημαντικό: έγκαινίασε μια κριτική στάση απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και τόν τρόπο με τόν όποιο σε όρισμένες σοσιαλιστικές χώρες οικοδομείται και άσκειται ή σοσιαλιστική έξουσία. Η νέα ιδεολογική ποιότητα του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, όπως άρχίζει να διαγράφεται με βάση τò 22ο συνέδριο, τò συνέδριο του «σοσιαλισμού με τὰ χρώματα της Γαλλίας», κάνει τò κόμμα αυτό να προσεγγίζει αισθητὰ τò Ίταλικò Κομμουνιστικό Κόμμα και τò Ίσπανικό. Έτσι τò 22ο συνέδριο άποτελεί σταθμό στην ίστορία του γαλλικού και του κομμουνιστικού κινήματος και μ' αυτή την έννοια θά βαρύνει αποφασιστικά στο ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα.

Όμως ό νέος ιδεολογικός και πολιτικός προσανατολισμός του ΓΚΚ δέν είναι άσχετος και ανεξάρτητος από την πολιτική κατάσταση που βασιλεύει αυτό τόν καιρό

22^e CONGRÈS

du parti
communiste
français

στη Γαλλία. Στις προηγούμενες προεδρικές εκλογές ο Ζισκάρ ντ' Εστοίν απέσπασε το καθοριστικό για το πολιτικό σύστημα της χώρας προεδρικό αξίωμα με διαφορά στήθους από τον υποψήφιο της αριστεράς Μιττεράν. Έπιπλέον η συντριπτική πλειοψηφία του ένεργου πληθυσμού της Γαλλίας (της εργατικής τάξης, των κατώτερων και μεσαίων στελεχών, οι νέες ηλικίες εργαζομένων κ.λπ.) αποφάνθηκε καθαρά υπέρ της αριστεράς. Πράγματι, η γαλλική δεξιά διατηρεί την εξουσία χάρη στο έθνο-λογικό σύστημα και το αντιπαραγωγικό τμήμα του γαλλικού πληθυσμού.

Έκτοτε βοήθους και της οικονομικής κρίσης που κυρίως έπληξε τα κατώτερα εισοδήματα, οι μεταπολίσεις προς τ' αριστερά δεν σταμάτησαν. Χαρακτηριστικά απ' αυτή την άποψη ήταν τα άστοχά-σματα των πρόσφατων νομαρχιακών εκλογών, η θεαματική αύξηση του δυναμικού του Σοσιαλιστικού Κόμματος, και οι μεγάλες κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Γι' αυτό άλλωστε και το ζισκαρντιανό καθεστώς έχει προχωρήσει περισσότερο από κάθε προηγούμενο προς τις πλέον αυταρχικές λύσεις που γνώρισε μεταπολεμικά η Γαλλία, ενώ στην εξωτερική του πολιτική, δλοένα και περισσότερο, κατευθύνεται προς την αποκατάσταση ενός ανανεωμένου νατοϊσμού.

Η κατάσταση αυτή, όπως και στη γειτονική Ιταλία, έχει οδηγήσει την Άριστερά εμπρός σ' ένα κρίσιμο δίλημμα: "Η θά διαμορφώσει μια στρατηγική συνόλου και θά κερδίσει την απαραίτητη πλειοψηφία για την κατάκτηση της εξουσίας ή θά συνεχίσει τον άποστασματικό τρόπο αντιδικίας προς το καθεστώς και θά περιοριστεί στο ρόλο αντιπολίτευσης. Η κοινωνική και η οικονομική κρίση έχουν δημιουργήσει, ως ένα όρισμένο σημείο, τους αντικειμενικούς όρους για τη διαμόρφωση μιας πιδό αποφασιστικής στρατηγικής. Γι' αυτό και όλα τα κόμματα της αριστεράς διερωτώνται ποιός πρέπει να είναι, στις νέες συνθήκες, ο δρόμος που θά τά φέρει πιδό κοντά στην εξουσία.

Το 22ο συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος είναι μια προοπτική από τη μια να εξισορροπιστεί η έπιρροή του Σοσιαλιστικού Κόμματος που ανεβαίνει συνεχώς και παράλληλα να πείσει τις μεγάλες μάζες των εργαζομένων ότι ο έρχομός της Άριστεράς στην εξουσία δεν θά σημαίνει απώλεια των κεκτημένων και πιδό περισσότερο δεν θά σημαίνει κατάπατηση των ατομικών έλευθεριών και της δημοκρατίας.

Η προσυνεδριακή συζήτηση

«Η Γαλλία και ο λαός της αντιμετωπίζουν σήμερα σοβαρά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά θέτουν στην ήμερήσια διάταξη

ένα μεγάλο αίτημα: η κοινωνία πρέπει να αλλάξει.» Μ' αυτές τις γραμμές προλόγιζε στις 5 Νοεμβρίου 1975 ο Ζαν Κανατά την Εισήγηση για το 22ο Συνέδριο πιδό, εκ μέρους του Π.Γ., παρουσίασε στην Κεντρική Έπιτροπή. «Πρόκειται για ένα βασικό και συνάμα λαϊκό κείμενο που έκθέτει τί προτείνουν οι κομμουνιστές για τη Γαλλία και το λαό της και δείχνει τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται να πραγματοποιήσουν τους προτεινόμενους στόχους μαζί με τους εργαζόμενους και την τεράστια πλειοψηφία του λαού μας».

Με βάση το κείμενο Κανατά άρχισε και ουσιαστικά ολοκληρώθηκε η προσυνεδριακή συζήτηση στις κομματικές οργανώσεις. Την τελευταία όμως στιγμή, πιδό συγκεκριμένα στις 7 Ιανουαρίου 1976, ο γραμματέας του Κόμματος Ζωρς Μαρσαί, σε μια συνέντευξη του προς τη γαλλική τηλεόραση διακήρυξε ότι: α) Η «δικτατορία του προλεταριάτου» είναι μια ξεπερασμένη, στις σημερινές γαλλικές συνθήκες, έννοια. Συνεπώς πρέπει να απαλειφτεί από τις καταστατικές άρχες του Κόμματος, και β) Το γαλλικό κόμμα δεν συμμερίζεται τον τρόπο με τον οποίο άσκειται στην ΕΣΣΔ ή σοσιαλιστική έξουσία, και εν πάση περιπτώσει ο σοσιαλισμός πιδό το ΓΚΚ προτείνει θά έχει «τά χρώματα της Γαλλίας».

Βέβαια, το «κείμενο Κανατά» παρόλο πιδό δεν μιλούσε για τα δυο αυτά ζητήματα ήταν ολόκληρο διαποτισμένο από την ίδια προβληματική. Τώρα, όμως, ήταν η πρώτη φορά πιδό γινόταν λόγος άνοιχτά. Το ζήτημα δεν πέρασε έντελώς άπαρατήρητο. Στις κομματικές οργανώσεις πολλοί εξέφρασαν την άπορία τους για τη βιασύνη της ήγεσίας και τον άνορθόδοξο τρόπο με τον οποίο θέλησε να τροποποιήσει τις καταστατικές άρχες. Άλλοι πάλι προχώρησαν σε μια άνοιχτη κριτική των καινοτομιών. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση ήταν ο φιλόσοφος Έτιέν Μπαλιμπάρ του οποίου οι άποψεις δημοσιεύτηκαν στις 22 Ιανουαρίου στην Ούμανιτέ. Ο Μπαλιμπάρ σ' ένα πικρό κείμενο άντιλέγει τα έξής:

1. Η έγκατάλειψη της άρχης της Δικτατορίας του Προλεταριάτου σημαίνει έπικύρωση μιας «ριζικής καμπίς σε σχέση με τις άρχες πιδό στις όποιες (...) βασίστηκε ή πολιτική δράση και ή οργάνωση των κομμουνιστικών κομμάτων».

2. Η Δικτατορία του Προλεταριάτου δεν είναι «έπινόηση άλλά ανακάλυψη που συμπυκνώνει μαθήματα μιας μακρόχρονης πρακτικής». Δείχνει ότι «ή καπιταλιστική έκμετάλλευση προκαλεί αναπόδραστα τη δικτατορία της άστικής τάξης»... και ότι είναι άδύνατο να «καταστραφούν οι ιστορικές βάσεις της άστικής δικτατορίας χωρίς να καταστραφεί άμεσα ο ύπαρχων κρατικός μηχανισμός». Καί, συμπληρώνει στο σημείο αυτό ο Μπαλιμπάρ, με το να άρνιόμαστε τη δικτατορία του προλεταριάτου «σημαίνει ότι άρνιόμαστε την ύπαρξη της άστικής δικτατορίας και το ρόλο του

κρατικού μηχανισμού ως όργάνου καταπίεσης και έκμετάλλευσης».

3. Η ιστορία των σοσιαλιστικών χωρών παραμόρφωσε και ύποτιμωσε την έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου κάνοντάς την «συνώνυμη με τη δικτατορία πιδό στο προλεταριάτο». Το πρόβλημα λοιπιδό δεν είναι ν' άποφευχθεί ή χρήση μιας λέξης άλλά αντίθετα να άναλυθεί ή «κατάσταση πιδό όδήγησε στην πλήρη διαστρέβλωση των βασικών άρχων του μαρξισμού» και έμπόδισε τις επαναστατικές δυνάμεις να οίκοδομήσουν τη σοσιαλιστική κοινωνία.

4. Τέλος ο Μπαλιμπάρ εξέφρασε την άπορία του γιατί τόση βιασύνη, γιατί έπιχειρείται μια τόσο θεμελιώδης άλλαγή χωρίς προηγούμενα ολόκληρο το κόμμα να συζητήσει και να θεμελιώσει θεωρητικά την άλλαγή πράγμα πιδό θά διαφύλασσε την όμοιογένειά του και τη δραστικότητα του.

Στις έπικρίσεις του Μπαλιμπάρ ή άπάντηση πιδό δόθηκε από τον Γκν Μπές, θεωρητικό του κόμματος, ήταν ή άκόλουθη: πιδό, είναι δικαίωμα του γραμματέα του Κόμματος να έκφραζει δημόσια τις άποψεις του, όπως κάθε μέλος του κόμματος, άρα δεν ύπάρχει καμιά καταστολή-ση. Έπί της ούσίας επάνελαβε τα έπιχειρήματα πιδό περιέχονται στην έκθεση Κανατά, και τα όποια θά δούμε άναλυτικότερα πιδό κάτω, στην εισήγηση Μαρσαί.

Εισήγηση Μαρσαί: ο Ζισκάρ όργανο του μεγάλου κεφαλαίου

Ο Μαρσαί στην εισήγηση του προς το συνέδριο πιδό άρχισε στις 5 Φεβρουαρίου και τελείωσε στις 9 του ίδιου μήνα, έκανε μια έκτενη περιγραφή της κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης πιδό έπικρατεί σήμερα στη Γαλλία. Η εισήγηση περιστράφηκε γύρω από την οικονομική και πολιτική ύπερεξουσία των μονοπωλίων και των πιδό-εθνικών έταιρειών πιδό νέμονται όλο τον έθνικό πιδό-ουτο:

«Είκοσιπέντε βιομηχανικά και χρηματιστικά συγκροτήματα κυριαρχούν στη γαλλική κοινωνία (...) τριάντα άνθρωποι ράβουν και ξηλώνουν στη ράχη της γαλλικής οικονομίας, φτιάχνουν τα έργοστάσια, τα γραφεία, τα εργαστήρια, τις περιοχές και τις πόλεις. Με δυο λόγια αυτοί είναι πιδό άποφασίζουν για τη ζωή έκατομμυρίων μισθωτών. (...) Η ίδια κάστα νέμεται και το κράτος. Η οικονομική και ή πολιτική έξουσία έχουν συγχωνευθεί. Άπ' αυτή την άποψη ή πολιτική καριέρα του Ζισκάρ ντ' Εστοίν είναι παραδειγματική: άνθρωπος έμπιστοσύνης του μεγάλου κεφαλαίου, (...) έχει δεθεί με τις μεγάλες ύποθέσεις και με πιδό-απλους οίκογενειακούς δεσμούς (...): Με το γκρουπ του Σουζέ διαμέσου της Τράπεζας της Ίνδοκίνας, με το γκρουπ Σνάιντερ, την Τόμσον, με μερικά μεγάλα

αμερικανικά συμφέροντα όπως της IBM-Γαλλίας ή την Έρρικσον. Το ίδιο ισχύει και με τους περισσότερους σημερινούς ύπουργούς, όπως ο πρίγκιπας Πονιατόφσκυ, ο κόμης Όρνανο, ο Φουρσάντ, και ο κεντρικός Φρανσουά Πονσέ».

Περιγράφοντας το γαλλικό πολιτικό σύστημα ή εισήγηση Μαρσαί έδειξε ότι πρόκειται για ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από «γραφειοκρατία, αυταρχικότητα και συγκεντροποίηση των εξουσιών». Η κοινωνική ουσία του συστήματος εκφράζεται από την άντεργατική καταπίεση που έγκαινιάσε ο ύπουργός έσωτερικών, πρίγκιπας Πονιατόφσκυ.

Όστόσο, η αντίδραση των εργαζομένων στο εκμεταλλευτικό και αντιδραστικό σύστημα αυξάνει καθημερινά. «Αυτό που άμφισβητείται δεν είναι μόνο η λειτουργία του συστήματος, αλλά το ίδιο το σύστημα, ο ίδιος ο καπιταλισμός που στο σημερινό του στάδιο ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία μιάς μικρής αλλά παντοδύναμης κάστας διςκατομμυριούχων.»

Η αναβίωση του νατοϊσμού

Η εισήγηση Μαρσαί, επαναλαμβάνοντας τις βασικές γραμμές του «Κεϊμένου Καναπά» έδωσε και τα βασικά χαρακτηριστικά της έξωτερικής πολιτικής της Γαλλίας: Η πολιτική του Ζισκάρ ντ' Έσταϊν δεν είναι παρά ο άκραιφνέστερος φιλοαμερικανισμός και ως νατοϊσμός εξειδικεύεται σ' όλους τους τομείς: βιομηχανικός, τεχνολογικός, ενεργειακός, έμπορικος, νομισματικός, στρατιωτικός και, σε τελευταία ανάλυση, πολιτικός νατοϊσμός. Η έξωτερική πολιτική του Ζισκάρ δεν είναι παρά ένα ισχυρό στήριγμα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού, πράγμα που κατ' επανάληψη διαπιστώθηκε: πρόσφατα στην περίπτωση της Άγκολα και συνεχώς στην περίπτωση της πολιτικής ένότητας της Ευρώπης, την οποία έννοει ως ύποχείριο των ΗΠΑ και της Δυτικής Γερμανίας. Ο Ζισκάρ προσφέρει άπλόχερα την ύποστηρίξη του στόν αμερικανικό ιμπεριαλισμό. Και επειδή ο τελευταίος άποδίδει σε όρισμένες χώρες, καθώς τις θεωρεί σίγουρες, τó ρόλο του χωροφύλακα (στη Λατινική Άμερική ή Βραζιλία, στην Κεντρική Άφρική τó Ζαίρ, στην Μέση Άνατολή τó Ίράν και στην Ευρώπη τή Δυτική Γερμανία) ή πολιτική του Ζισκάρ ήταν πάντοτε συνεπίκουρη των Άμερικανών και των κατά τόπους όργάνων τους. Συνεπώς καταδικάζει τή Γαλλία να παίζει και ή ίδια ιμπεριαλιστικό ρόλο.

Στό σημείο αυτό της έκθεσής του ο Μαρσαί άνοιξε σφοδρή πολεμική ενάντιον της έξωτερικής πολιτικής της Κίνας, που τή χαρακτηρίσε «βαθύτατα αντιδραστική», γιατί επανηλεμμένα «βρέθηκε στο ίδιο στρατόπεδο με τις ΗΠΑ, τόν Ζισκάρ και τó Ζαίρ και γιατί διατηρεί άριστες σχέσεις με τή Χιλή του Πινοσέτ».

Η δικτατορία τού προλεταριάτου, ξεπερασμένη

Σημαντικό μέρος της εισήγησης Μαρσαί ήταν αφιερωμένο στην εξήγηση της γενικής κατεύθυνσης τού κόμματος, με τις όποιες συνδέεται και τó ζήτημα της δικτατορίας τού προλεταριάτου. Ύπενθύμισε ότι σύμφωνα με τó «Κείμενο Καναπά» ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της χώρας θά είναι έργο της εργατικής τάξης, όλων των χειρονακτικά και πνευματικά εργαζομένων της πόλης και της ύπαιθρου. Η σοσιαλιστική έξουσία θά είναι ή έξουσία της μεγάλης πλειοψηφίας τού λαού και θά συγκροτηθεί με βάση την ελεύθερη έπιλογή τού λαού όπως θά εκφραστεί από τήν καθολική λαϊκή έτυμγορία. Η σοσιαλιστική έξουσία θά έχει σκοπό «τόν ολοκληρωμένο έκδημοκρατισμό της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής».

Ένώ, λοιπόν, μ' αυτούς τούς όρους προδιαγράφεται ο χαρακτήρας της σοσιαλιστικής έξουσίας ο όρος «δικτατορία τού προλεταριάτου» άνακαλεί στην μνήμη τά φασιστικά καθετώτα των Μουσσολίνι, Χίτλερ, Φράνκο και Σαλαζάρ τά όποια ήταν ή πιό βάνουση άρνηση κάθε ιδέας δημοκρατίας και ελευθερίας. Ο όρος δικτατορία είναι πλέον έντελώς άφεφέγγυος. Έξάλλου, από κοινωνιολογική άποψη ο όρος «προλεταριάτο» δεν καλύπτει όλο τó εύρος των κοινωνικών δυνάμεων τού σοσιαλισμού. Άναφέρεται μόνο στόν «πυρήνα, τήν καρδιά της εργατικής τάξης». Άντίθετα, στις σημερινές συνθήκες, για τó σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας ένδιαφέρεται τó σύνολο των εργαζομένων της χώρας που αντιπροσωπεύουν πάνω από τά 3 τέταρτα τού ένεργου πληθυσμού.

«Η σύγκλιση των βασικών συμφερόντων όλων αυτών των κοινωνικών δυνάμεων προσφέρει δυνατότητες χωρίς προηγύμενο για να κατακτηθεί ή πλειοψηφία τού λαού στην προοπτική τού σοσιαλισμού και να συγκροτηθεί γύρω από τόν ισχυρότατο πόλο που αντιπροσωπεύει ή εργατική τάξη ένα τεράστιο πλειοψηφικό και λαϊκό κίνημα.»

Όσον άφορā τή διαδικασία με τήν όποια ή Γαλλία θά όδηγηθεί στο σοσιαλισμό, ή εισήγηση κατηγορηματικά τόνισε ότι θά βασιζεται στην κατάκτηση της πλειοψηφίας με βάση τις δημοκρατικές διαδικασίες:

«Σε κάθε φάση, πολιτική και άριθμητική πλειοψηφία πρέπει να συμπίπτουν. Και αυτό είναι άπολύτως δυνατό.»

Ο Μαρσαί θεωρεί ότι οι θέσεις τού ΓΚΚ στηρίζονται άπολύτως στόν έπιστημονικό σοσιαλισμό που έπεξεργάστηκαν οι Μάρξ - Ένγκελς - Λένιν. Με βάση τις

μαρξιστικές θέσεις, πρόκειται για ένα διπλό στόχο: άφενός ή εργατική τάξη να διαδραματίσει πρωτοποριακό ρόλο και άφετέρου οι μεγάλες λαϊκές μάζες να μετάσχουν ένεργά στην οίκοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας ως ισότιμοι συμπερωγωνιστές.

«Διότι άν οι εργαζόμενοι, οι λαϊκές μάζες, είναι σε θέση ν' άποσπάσουν από τó καθεστώς όρισμένα επείγοντα κοινωνικά μέτρα, άκόμη και όρισμένες νέες ελευθερίες, ή πραγματική και βιώσιμη ίκανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων τους είναι όλωσδιόλου άδύνατη χωρίς τήν άλλαγή τού ταξικού χαρακτήρα της έξουσίας. Η συμμετοχή των εργαζομένων και των αντιπροσώπων τους στη διαχείριση των ύποθέσεων της χώρας (...) άποτελεί τó πρόβλημα-κλειδί τού άγώνα για τó σοσιαλισμό.»

Για όλους αυτούς τούς λόγους, τόνισε ο Μαρσαί, ή «δικτατορία τού προλεταριάτου» πρέπει να έγκαταλειφθεί. Και ζήτησε να έτοιμάσει ή νέα Κεντρική Έπιτροπή για τó προσεχές συνέδριο τού Κόμματος ένα νέο σχέδιο καταστατικού με τις άπαραίτητες τροποποιήσεις.

Η ένότητα όλου τού λαού της Γαλλίας

Κεντρικός στόχος των ανάλύσεων της εισήγησης και των παρεμβάσεων ήταν ή «Ένότητα τού λαού της Γαλλίας»: Τό νέο σύνθημα έχει μιά συγκεκριμένη πολιτική άφετηρία: τó «Κοινό Πρόγραμμα» των κομμά-

«Humanité» 7.2.76

των τῆς Ἀριστερᾶς. «Ὁχι μόνο δὲν ἀναθεωροῦμε τὴ θέση μας γιὰ τὸ Κοινὸ Πρόγραμμα ἀλλὰ τὸ θεωροῦμε βάση γιὰ τὴν πορεία μας» τόνισε κατηγορηματικὰ ὁ Μαρσαί. Ἡ προτεινόμενη «Ἐνότητα τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας» δὲν θέλει νὰ ἀνατρέψει τὸ κοινὸ πρόγραμμα ἀλλὰ νὰ «συσπειρώσει στὸ πλευρὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα —μηχανικούς, τεχνικούς, στελέχη, χωρικούς, διανοούμενους— πὸν ἔχουν κοινὰ συμφέροντα. Σ' αὐτὴ τὴ συμπαράταξη κοινωνικῶν δυνάμεων ἡ ἐργατικὴ τάξη ἐπειδὴ εἶναι ἡ πιὸ πολυάριθμη, ἡ πιὸ μαχητικὴ καὶ ἡ πιὸ ἐμπειροσιτὸς κοινωνικὸς ἀγῶνας καλεῖται νὰ διαδραματίσει πρωτοποριακὸ ρόλο χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι πρέπει ν' ἀσκεῖ ἕνα εἶδος διευθυντισμοῦ ἐκ τῶν ἄνω πὸν θὰ καταγοῦσε ἀναγκαστικὰ τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἄλλων σύμμαχων κοινωνικῶν δυνάμεων».

Τὸ Σοσιαλιστικὸ κόμμα ρεφορμιστικὸ

Ὡστόσο ἐνῶ ἡ εἰσήγηση ἐπανάλαβε τὴν πίστη τοῦ ΓΚΚ στὸ «Κοινὸ Πρόγραμμα», κράτησε παράλληλα σημαντικὴ ἀπόσταση σὲ σχέση μὲ τὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα τοῦ Μιττεράν, βασικὸ σύμμαχο ἀλλὰ καὶ ἀνταγωνιστὴ ταυτόχρονα. «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα εἶναι ἕνα ρεφορμι-

στικὸ Κόμμα» τόνισε. «Τὸ Σ.Κ. εἶναι εὐαίσθητο στὶς πιέσεις πὸν δέχεται ἀπὸ τὴ Δεξιὰ ὅπως ἐπίσης στὶς πιέσεις πὸν δέχεται ἐκ μέρους τῆς σοσιαλδημοκρατίας τοῦ Χέλμουτ Σμιθ πὸν βάλλει ἐναντίον τῆς ἐνότητας τῆς Ἀριστερᾶς.» Στὴν περίπτωση πὸν ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων στὸ πλαίσιο τῆς ἀριστερᾶς ἔφερε μὲ τὸ μέρος τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος, τότε «ὁ κίνδυνος τῆς ταξικῆς συνεργασίας μὲ τὴν μεγαλοαστικὴ τάξη» θὰ ἦταν περισσότερο ἀπὸ βέβαιος.

Ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος συγκέντρωσε τὴ φροντίδα τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚ στὸ πρόβλημα τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν. Οἱ γάλλοι κομμουνιστὲς θέλησαν νὰ μὴ μείνει κανένα μελανὸ σημεῖο ἢ διαφοροῦμενο, πράγμα πὸν θὰ τὸ ἐκμεταλλεύταν τὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα γιὰ ν' ἀναπτύξει τὴν ἐπιρροή του σὲ βάρος τοῦ ΚΚ. Γιὰ τοὺς κομμουνιστὲς, τὸ σοσιαλιστικὸ ἰδανικὸ εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὴ δημοκρατία καὶ τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, τῶν ἀρχῶν τοῦ πολυκομματισμοῦ καὶ τῆς ἰδεολογικῆς πολυμέρειας, πὸν μπορεῖ νὰ φτάσει ὡς τὴν ἐναλλαγὴ κομμάτων στὴν ἐξουσία, ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ θέληση τοῦ κυρίαρχου λαοῦ. Καὶ γιὰ νὰ γίνει περισσότερο σαφὴς ἡ εἰσήγηση Μαρσαί ἐξέφρασε τὴ διαφωνία τοῦ κόμματος σὲ ὁρισμένες πλευρὲς τῆς σοβιετικῆς πολιτικῆς, ἰδιαίτερα ἐκεῖνες πὸν σχετίζονται μὲ τὶς ἀτομικὲς ἐλευθερίες καὶ τὸν τρόπο ἄσκησης τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση.

«Εἶναι φυσικὸ νὰ μὴ συμφωνοῦμε μὲ τὰ

καταπιεστικὰ μέτρα πὸν προσβάλλουν τὴν ἐλευθερία γνώμης, ἔκφρασης καὶ δημιουργίας, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἰσχύει κάτι τέτοιο. Γι' αὐτὸ διατυπώσαμε τὴ διαφωνία μας γιὰ ὁρισμένα γεγονότα στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση. Δὲν μποροῦμε νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι τὸ κομμουνιστικὸ ἰδανικὸ, πὸν ἀντικείμενό του ἔχει τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γιὰ τὸ ὅποιο καλοῦμε τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἀγωνιστοῦν, μπορεῖ νὰ κηλιδωθεῖ ἀπὸ πράξεις ἀδικαιολόγητες καὶ ἄδικες. Παρόμοιες πράξεις δὲν εἶναι καθόλου ἀναγκαστικὴ συνέπεια τοῦ σοσιαλισμοῦ. Καὶ πολὺ λιγότερο μποροῦμε νὰ τὶς παραδεχτοῦμε ὅταν γίνονται σὲ μιὰ χώρα τῆς ὁποίας ὁ λαὸς εἶναι σταθερὰ καὶ ὁριστικὰ ἐνωμένος μὲ ἕνα σοσιαλιστικὸ ἔργο πολλῶν δεκαετιῶν. (...) Ὡστόσο ἡ διαφωνία μας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα τῆς ΕΣΣΔ δὲν θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸ ν' ἀδυνατίσει ἡ θέλησή μας νὰ συνεργαστοῦμε μ' αὐτὸ στὸν κοινὸ ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ γιὰ τοὺς μεγάλους στόχους μας.»

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἐκφράστηκαν ὅλοι οἱ σύνεδροι στὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου. Καμιά παραφωνία ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη· οἱ πολυάριθμες τροποποιήσεις πὸν προτάθηκαν ἀναφέρονταν σὲ δευτερεύοντα σημεῖα. Πολλοὶ σύνεδροι ἐξειδίκευσαν τὶς προηγούμενες θέσεις τῆς Εἰσηγήσεως καὶ τόνισαν μερικότερες πλευρὲς τους. Καὶ ὁ Μαρσαί στὸν τελικὸ του λόγο μὲ τὸν ὁποῖο περατώθηκαν καὶ οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου θὰ τόνισε ὅτι «ἕνα τόσο μεγαλειῶδες ἔργο ὅπως ὁ σοσιαλισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ αἰφνιδιαστικὰ ἢ αὐταρχικὰ. Δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τοῦ λαοῦ. Γιὰ μᾶς, στὴν ἐποχὴ μας, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ δημοκρατία εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν πορεία πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ. Θὰ προχωρήσουμε στὸ σοσιαλισμὸ μὲ τὸν δικὸ μας τρόπο, τὸ γαλλικόν».

«Ὁ δρόμος πὸν προτείνουμε εἶναι ὁ δρόμος ἐνὸς μεγάλου λαϊκοῦ πλειοψηφικοῦ κινήματος πὸν θὰ ἐκφράζεται μὲ δημοκρατικὰ μέσα στὴν πάλη καὶ διαμέσου τῆς καθολικῆς ἐτυμηγορίας».

Τὸ συνέδριο τελείωσε μὲ τὴν ἐκλογή νέας Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ ἐκλογή ἦταν ὁμόφωνη ὅπως ὁμόφωνα ψηφίστηκαν καὶ οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις. Στὴ Γραμματεία τοῦ Π.Γ. ἐκλέχτηκαν οἱ κάτωθι: Ζωρζ Μαρσαί (γραμματέας), Πῶλ Ρολάν, Ρολάν Λερούα, Ρενέ Πικέ, Γκαστὸν Πιλιονιέ, Ζὰν Κολπέν, καὶ Σὰρλ Φίτερμαν.

«Humanité» 6.2.76

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Για την πλήρη ενημέρωση του αναγνώστη παραθέτουμε και τις κυριότερες αντιδράσεις που σχετίζονται με τους νέους προσατολισμούς των γάλλων κομμουνιστών.

Περίττο να τονίσουμε ότι τόσο η γαλλική όσο και η διεθνής δεξιά δεν παρέλειψαν να επιδοθούν στη γνωστή κομμουνιστολογία. Κύριο ιδεολογικό μοτίβο που προβάλλαν ήταν ότι όλα τα αυτά δεν ήταν παρά κατώματα των γάλλων κομμουνιστών για να κοροϊδέψουν τους απλοϊκούς «συννοδοπόρους» και να ύφαρπάξουν την εξουσία. Για τη δεξιά το ΓΚΚ είναι ένα δολοφονικό και αντεθνικό κόμμα που κινείται με βάση τα κελεύσματα της Μόσχας. Το ίδιο ανυπόφορο τροπάρι έδω και 60 χρόνια....

Στο χώρο της αριστεράς οι νέες κατευθύνσεις του 22ου συνεδρίου έγιναν δεκτές σ' άλλες περιπτώσεις με ένθουσιασμό και σ' άλλες με μετρημένη επιφυλακτικότητα. Πιο συγκεκριμένα:

Το Σοσιαλιστικό Κόμμα Γαλλίας

Η Έκτελεστική Επιτροπή του Σοσιαλιστικού Κόμματος παρουσίασε στις 28 Ιανουαρίου την «Έκθεση Ζοσπέν» για το συνέδριο του ΓΚΚ.

Καταρχήν διαπιστώνεται ότι η βασική φροντίδα του ΓΚΚ έγκειται στο να παρεμποδίσει την ανάπτυξη του ΣΚ σε βάρος του και ότι κύριο πρόβλημα της ήγείας των κομμουνιστών είναι να διατηρήσει τον έλεγχο της εργατικής τάξης. «Η έπιμονή που δείχνει για το ρόλο της εργατικής τάξης στο μεταβατικό στάδιο προς το σοσιαλισμό, ή έκφρασμένη του θέληση να διατηρήσει την προτεραιότητα στα εργοστάσια, να καθιερώσει το μονοπώλιό του, ή άρνηση κοινής δράσης με τους σοσιαλιστές στους τόπους δουλειάς, δείχνουν ότι το ΓΚΚ δεν διατίθεται να υποχωρήσει σ' αυτό το σημείο.»

Στη συνέχεια η έκθεση Ζοσπέν σημειώνει ότι οι κομμουνιστές αντιλαμβάνονται ως επικείμενη τη δυνατότητα περάσματος στο σοσιαλισμό, πράγμα που θεωρούν απόλυτα θετικό σημείο. «Επομένως εγκαταλείπουν το παλιό κομμουνιστικό σχήμα των δύο φάσεων για το σοσιαλισμό: τη φάση της δημοκρατίας και τη φάση του περάσματος στο σοσιαλισμό.»

Σχετικά με τη θέση του ΓΚΚ για την «Ενότητα του λαού της Γαλλίας» η έκθεση θεωρεί ότι το «κριτήριο γι' αυτή την ενότητα δεν είναι ταξικό αλλά κριτήριο εξωτερικής πολιτικής». Άλλωστε, συνεχίζεται, η κοινωνιολογική θεμελίωση είναι έντελως άσπης: τότε πολύ περιοριστική, όπως στην περίπτωση της εργατικής τάξης, και τότε πολύ διευρυμένη όπως στην περίπτωση των άλλων κοινωνικών στρωμάτων και κατηγοριών. Συνεπώς έχουμε:

«Ένα κόμμα: το ΓΚΚ, γύρω απ' αυτό την εργατική τάξη, γύρω από την εργατική τάξη την πιο μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Πρόκειται για αναβίωση της παλιάς πολιτικής του εθνικού μετώπου. Τι ακριβώς εξαφανίζεται μέσα σ' αυτήν την ανάλυση; Το Σ.Κ., ή ενότητα της Αριστεράς, δηλαδή αυτό που έμεις ονομάζουμε ταξικό μέτωπο.»

Αντίθετα ή απάλειψη του όρου δικτατορία του προλεταριάτου θεωρείται θετική γιατί ξεπερνιέται έτσι μια βασική αντίφαση της πολιτικής του ΓΚΚ, αντίφαση που τορπίλιζε τη συνεργασία με τους σοσιαλιστές και τις άλλες προοδευτικές δυνάμεις.

Διαφοροποιημένη ήταν η άποψη του Κέντρου Σοσιαλιστικών Έρευνών (CERES) που συγκεντρώνει σοσιαλιστές αριστερών τάσεων στο πλαίσιο του ΣΚ. Τα βασικά σημεία της σχετικής τους έκθεσης είναι τα ακόλουθα: 1. Θεωρεί ότι η πορεία του ΓΚΚ ενισχύει τη φερεγγυότητα της αριστεράς. 2. Διαπιστώνει ότι το ΓΚΚ επιθυμεί να διατηρήσει τον πρωτοποριακό του ρόλο, πράγμα που το θεωρεί φυσικό άρκει να τηρηθούν οι κανόνες του δημοκρατικού παιχνιδιού. Οι σοσιαλιστές του CERES σημειώνουν με ικανοποίηση ότι απ' αυτήν την άποψη το ΓΚΚ είναι ένας απόλυτα έντιμος συντάκτος. 3. Συμφωνεί με την έκθεση Ζοσπέν σχετικά με την «Ενότητα του Λαού της Γαλλίας». 4. Τέλος το κείμενο του CERES θεωρεί καθαρή ουτοπία να πιστεύει κανείς ότι είναι δυνατή η εφαρμογή του «Κοινού Προγράμματος» χωρίς την ενεργό συνδρομή όλων των δυνάμεων της Αριστεράς. Και στο σημείο αυτό «η ευθύνη του ΣΚ και του ΓΚΚ θα ήταν βαρύτερη».

Οι Ιταλοί κομμουνιστές

Ο τύπος του Ιταλικού κομμουνιστού κόμματος έδωσε μεγάλη έκταση στις εργασίες του 22ου συνεδρίου του ΓΚΚ. Έκτος όμως από την καθημερινή ειδησεογραφία υπήρξαν διάφοροι σχολιασμοί και τοποθετήσεις ήγετικών στελεχών του ΙΚΚ. Διαλέγουμε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Ο Λουτσιάνο Γκρούπι στις 13.2.76 σε έκτενέστατο άρθρο του γράφει:

«Τα ΚΚ που δρουν στην καπιταλιστική Ευρώπη, αν και το καθένα κινείται σε πολύ διαφορετικές πραγματικότητες, σχεδόν όλα έχουν έντοπια τον κοινό άξονα της επαναστατικής στρατηγικής που το εργατικό κίνημα πρέπει να ακολουθήσει. Το γεγονός αυτό αποτελεί στοιχείο ενότητας και καθιστά έφικτη μια στενή συνεργασία». Ο Λ. Γκρούπι θεωρεί ότι το συνέδριο αποτελεί πολιτική κι ιδεολογική έκφραση της νέας γενιάς κομμουνιστών, πράγμα που διαπιστώθηκε και από τη σύνθεση, από πλευράς ηλικίας, των συνέδρων.

22^e

CONGRÈS

du parti
communiste
français

Ός προς τις θέσεις του συνεδρίου θεωρεί ότι πρόκειται για μια επέκταση της συζήτησης που είχε οδηγήσει στη θετικότατη συνεργασία κομμουνιστών και σοσιαλιστών, για τη συγκρότηση του «Κοινού Προγράμματος» και την ενότητα της αριστεράς στη Γαλλία. Το συνέδριο λοιπόν αποτέλεσε μια νέα φάση για τη σύσφιξη των σχέσεων των διαφόρων δυνάμεων της γαλλικής αριστεράς. Για τουτό άλλωστε

και το σύνθημα του 22ου συνεδρίου για την «ένότητα του λαού της Γαλλίας» ερχεται να καλύψει την ανάγκη μιας πολύ ευρύτερης ένότητας που θα συμπεριλάβει, γύρω από το έννομο εργατικό κίνημα, έναν πλατύτερο συνασπισμό λαϊκών δυνάμεων.

Κατά τον Α. Γκρούπι το 22ο συνέδριο δεν ήταν ένα απλό συνέδριο: ήταν ένα συνέδριο στρατηγικής, ένα συνέδριο αρχών, και η διακήρυξη του αποτελεί προσκλητήριο όχι μόνο για τους κομμουνιστές αλλά για όλους τους εργαζόμενους.

Η εγκατάλειψη της δικτατορίας του προλεταριάτου ήταν και επίκαιρη και αναγκαία γιατί, όντας πάντα ξεπερασμένη σαν έννοια εκ των πραγμάτων, θα συντελέσει στην ένότητα του γαλλικού λαού. Πρόσθεσε δε ότι οι γάλλοι κομμουνιστές οφείλουν να επεξεργαστούν πληρέστερα τις θεωρητικές βάσεις της νέας τους κατεύθυνσης για να διατηρηθεί και να ισχυροποιηθεί η ιδεολογική συνοχή του κόμματος.

Με το ίδιο πνεύμα περίπου μίλησε και ο Κάρολ Παγιέττα, μέλος της γραμματείας του Π.Γ. και επικεφαλής της ιταλικής αντιπροσωπείας στο 22ο συνέδριο σε μια συνέντευξη του προς την Ουνίτα στις 12.2.76. Ο Παγιέττα τόνισε κυρίως ότι η γαλλική άριστερά μετά το 22ο συνέδριο βγαίνει πολύ περισσότερο έννομη και θεωρητικά

καλύτερα εξοπλισμένη. Έτσι οι ελπίδες δσαν, λίγες μέρες πριν, θριαμβολογούσαν για τη διάσπαση των δυνάμεων του Κοινού Προγράμματος διαφεύστηκαν παταγωδώς. Ένα δεύτερο σημείο που τόνισε με έμφαση ο Παγιέττα αναφέρεται στις σχέσεις Δημοκρατίας και Σοσιαλισμού, σχέσεις τις οποίες οι γάλλοι κομμουνιστές έννοσυν ως εργαλεία δράσης και αγώνα και όχι απλώς διακηρύξεις αρχών.

«Για μās, προσθέτει ο Παγιέττα, η δικτατορία του προλεταριάτου είναι μια διατύπωση ξεπερασμένη. Η γραμμασιανή έννοια της ήγemonίας, που υπογραμμίζει τον ιστορικό ρόλο της εργατικής τάξης, ερχεται να αντικαταστήσει έννοιες που ανήκουν σε μια παροχημένη χρονική περίοδο.» Πάντως, καταλήγει, η νέα θέση του ΓΚΚ είναι αποτέλεσμα του μακρόχρονου δρόμου τον οποίο διένυσαν οι γάλλοι κομμουνιστές, και δεν γεννήθηκε ξαφνικά την τελευταία στιγμή. Τέλος ο «γαλλικός δρόμος προς το σοσιαλισμό» αποτελεί επιβεβαίωση της κατεύθυνσης που, υπό την καθοδήγηση του Τολιάτι, έχει από καιρό χαραξεί το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα.

Η Σοβιετική αντιπροσωπεία

Ο Κυριλένκο, μέλος του Π.Γ. του ΚΚΣΕ και επικεφαλής της Σοβιετικής αντιπροσωπείας στο συνέδριο, σε λόγο του που εκφώ-

νησε στη Ναντέρ στο πλαίσιο του συνεδρίου, αφού αναφέρθηκε στην εσωτερική κατάσταση που επικρατεί στη Σοβιετική Ένωση και στις αμερικανοσοβιετικές συνομιλίες για τον άφοπλισμό, πρόσθεσε ότι η φρασάρια που γίνεται στη Δύση για τη δήθεν καταπίεση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών στην ΕΣΣΔ είναι μια άπλη αντικομμουνιστική ψευδολογία.

Αναφερόμενος ο Κυριλένκο στο 22ο συνέδριο υπογράμμισε τα ακόλουθα σημεία: 1. Τον αγώνα που διεξάγει το Γαλλικό ΚΚ για μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική της Γαλλίας. 2. Έξηρε το ρόλο των σοσιαλιστικών χωρών στον αγώνα όλων των λαών της γης έναντι του ιμπεριαλισμού και 3., παρακάμπτοντας έντελως το ζήτημα της δικτατορίας του προλεταριάτου και την κριτική των γάλλων κομμουνιστών προς το ΚΚΣΕ, αναφέρθηκε σε απόσπασμα παλαιότερου λόγου του Μαρσαί, όπου ο γάλλος ήγeτης είχε τόνισε ότι ο «αντισοβιετισμός απ' όπου κι αν προέρχεται και μ' οποιαδήποτε μορφή και αν εμφανίζεται, αποτελεί έγκλημα έναντι των συμφερόντων της εργατικής τάξης και των λαών». Και ο Κυριλένκο κατέληξε: «Οί σοβιετικοί κομμουνιστές εκτιμούν την αξία μιας παρόμοιας θέσης και βλέπουν σ' αυτήν μια εκδήλωση ταξικής αλληλεγγύης και προλεταριακού διεθνισμού».

«Humanité» 9.2.76

Ένα διαφορετικό καὶ δύσκολο συνέδριο

**Τὸ πρῶτο συνέδριο
τοῦ ἰταλικῷ «Κόμματος
Προλεταριακῆς Ἐνότητος
γιὰ τὸν Κομμουνισμό» (P.D.U.P.)**

τῶν
**Παύλου Κρέμου
Χρήστου Κωτούλα**

Γιατί διαφορετικό και δύσκολο τὸ συνέδριο τοῦ «Κόμματος τῆς Προλεταριακῆς Ἐνότητος γιὰ τὸν Κομμουνισμό»; Τὸ σύντομο ρεπορτάζ πὸν ἀκολουθεῖ προσπαθεῖ νὰ δείξει τίς δυσκολίες πὸν συναντᾶ, στὴ γειτονικὴ Ἰταλία, ἡ διαδικασία ἄρθρωσης μιᾶς νέας ἀριστερᾶς, μιᾶς ἀριστερᾶς πὸν θέλει νὰ σταθεῖ κριτικά τόσο ἀπέναντι στίς κύριες τάσεις τοῦ ἐργατικῷ κινήματος (Κομμουνιστικὸ Κόμμα, Σοσιαλιστικὸ Κόμμα, Συνδικάτα), τάσεις κατὰ τὴν ἐκτίμησή τῆς ρεφορμιστικῆς καὶ ἐνσωματωμένες στὸ «σύστημα», ὅσο καὶ ἀπέναντι στὰ ποικίλα ἀριστεριστικὰ ρεύματα.

Τὰ προβλήματα ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς στρατηγικῆς τοῦ κομμουνιστικῷ κινήματος τὰ τελευταῖα χρόνια, καὶ ἰδιαίτερα μετὰ ἀπὸ τὸ γαλλικὸ Μάη, ἀπέκτησαν μεγάλη ὀξύτητα καὶ ἀπασχολοῦν ἐπίμονα σημαντικῆς μερίδες, ἂν ὄχι τοῦ ἐργατικῷ κινήματος τῆς Εὐρώπης, ὁπωσδήποτε ὅμως διανοομένων, ἐπιστημόνων, φοιτητῶν. Ἡ ἐξοικείωση μὲ τοὺς θεωρητικὸς προβληματισμοὺς καὶ ἡ γνώση τῆς ἀντίστοιχης πρακτικῆς τῶν ὁργανώσεων πὸν δημιουργήθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια προσφέρουν πολλὰ χρήσιμα στοιχεῖα σὲ ὄσους γνοιάζονται γιὰ τὴ γενικότερη πορεία τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Εὐρώπη καὶ τὸν τόπο μας. Γι' αὐτό, καὶ ἐπειδὴ τὸ συνέδριο τοῦ PDUP σκεπάστηκε ἀπὸ ἄλλα σημαντικὰ γεγονότα τοῦ χώρου τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀριστερᾶς (συνέδριο τοῦ ΓΚΚ, συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ, σύσκεψη τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων τῆς νότιας Εὐρώπης)

καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνικὸς τύπος δὲν ἀσχολήθηκε κὰν μὲ τὸ θέμα, θεωρήσαμε χρήσιμο νὰ δώσουμε στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη μιὰν ὅσο γίνονται πὸν ὑπεύθυνη καὶ κατατοπιστικὴ περιγραφή τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου.

Καὶ καταρχὴν δυὸ λόγια γιὰ τὸ ἴδιο τὸ PDUP. Τὸ κόμμα αὐτὸ διαμορφώθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1975· προέκυψε ἀπὸ τὴ συγχώνευση δυὸ ὁργανώσεων τῆς «ἐξωκοινοβουλευτικῆς ἀριστερᾶς», καθὼς καὶ ριζοσπαστικοποιημένων ομάδων καθολικῶν ἐργατῶν καὶ στελεχῶν τοῦ φοιτητικῷ κινήματος. Οἱ δύο κύριες ὁργανώσεις πὸν ἀποτελέσαν τὸ PDUP ἦταν τὸ Manifesto, ἀποτελούμενο ἀπὸ κομμουνιστικὰ στελέχη πὸν εἶχαν διαγραφῆ ἀπὸ τὸ Ι.Κ.Κ. τὸ 1969 (Ροσάνα Ροσάντα, Λούτσιο Μάγκρι, Πιντόρ κ.ἄ.)· ἡ δεύτερη συνιστώσα τοῦ PDUP ἦταν τὸ ἐναπομεινῶν τμήμα τοῦ PSIUP (Ἰταλικὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα Προλεταριακῆς Ἐνότητος) πὸν διαλύθηκε τὸ 1971, καὶ τὸ ὁποῖο ἐπὶ ἀνδρῶν ἐργατικῶν συνδικαλιστικῶν στελέχη κυρίως στὴν περιοχή Φλωρεντίας. Ἡ διαδικασία γιὰ τὴ συγχώνευση τῶν δυὸ ὁργανώσεων εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια. Τὸ περασμένο καλοκαίρι ὁλοκληρώθηκε, ἀφήνοντας ὅμως ἄλυτα πολλὰ ἐπίδικα προβλήματα. Σ' αὐτὰ τὰ προβλήματα τὸ πρῶτο συνέδριο, ἰδρυτικὸ κατὰ κάποιον τρόπο, ἦρθε νὰ ἀπαντήσει.

Στὴν Ἰταλία τὸ γεγονός θεωρήθηκε

**CONTROLLO
OPERAI
SINISTRA UNITA
AL GOVERNO
PER UNA
ALTERNATIVA
DI SISTEMA**

**PRIMO
CONGRESSO
NAZIONALE
DEL PDUP**

BOLOGNA
25-30 GENNAIO
1976
PALAZZO DEL CONGRESSO

σημαντικό. Αυτό τουλάχιστον δείχνει ή έκταση της σχετικής άρθρογραφίας, ήμερησιου και εβδομαδιαίου τύπου, τα σχόλια του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης. Άλλα και οι άλλες δυνάμεις της Ιταλικής άριστερας έδειξαν τη δέουσα προσοχή. Έτσι, τις εργασίες του συνεδρίου παρακολούθησαν εκπρόσωποι του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, του Σοσιαλιστικού Κόμματος, πολλές δημοκρατικές οργανώσεις και εκπρόσωποι έθνικο-άπελευθερωτικών κινημάτων του τρίτου κόσμου· το συνέδριο παρακολούθησε επίσης και εκπρόσωπος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ισπανίας.

Η στάση του ΙΚΚ ήταν χαρακτηριστική: ο αντιπρόσωπος του ΙΚΚ, Άλντο Τορτορέλλα, μέλος της Γραμματείας του ΠΓ, παρακολούθησε τις εργασίες και άπηθύνη χαιρετισμό στους συνέδρους. Είναι πρώτη φορά που κομμουνιστικό κόμμα χαιρετίζει (άρα αναγνωρίζει) ένα άλλο κομμουνιστικό κόμμα που γεννιέται στην ίδια χώρα, στα άριστερά του. Και το γεγονός άποκτά μεγαλύτερη σημασία αν λάβει κανείς υπόψη ότι στην ίδρυση του Μανιφέστο πρωτοστάτησαν κομμουνιστές που, όντας στελέχη του Ι.Κ.Κ., είχαν διαγραφεί το 1969 από την Κ.Ε. (Μάγκρι, Πιντόρο, Ροσάντα). Πέρασε λοιπόν ο καιρός που ο Κάρολο Παγιέτα, μέλος επίσης της καθοδήγησης του Ι.Κ.Κ. χαρακτήριζε το PSIUP και το Μανιφέστο: «οι δυο κουτσοί που άλληλοβαστάζονται για να μην πέσουν».

Η κρίση της Χριστιανοδημοκρατίας

Πού όφειλεται το γενικό ένδιαφέρον για το συνέδριο του PDUP, για ένα μικρό και νεαρό κόμμα που στις τελευταίες έκλογές (Ιούνιος 1975) δέν ξεπέρασε τα 2%; Οι λόγοι είναι πολλοί.

Πρωτ' άπ' όλα το νέο κόμμα, παρά τη νεαρή ηλικία του, άρχίζει να κάνει αισθητή την παρουσία του στην πολιτική και έθνική ζωή της Ιταλίας και να διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στους έξωκοινοβουλευτικούς - κοινωνικούς άγώνες. Η άπήχηση της έφημερίδας του είναι μεγάλη, αλλά και ο αριθμός των μελών του όχι εύκαταφρόνητος: 16.000 μέλη. Ύστερα, το γεγονός

ότι κατάφερε να άναπτυχτεί στ' άριστερά του μεγαλύτερου ευρωπαϊκού Κ.Κ., χωρίς να κατανήσει «έπαναστατική μειοψηφία», όπως έγινε με τις περισσότερες όργανώσεις που γεννήθηκαν στην Ιταλία και άλλοι μετά το Μάη του 1968, προσέδωσαν στο νέο κόμμα κύρος άναμφισβήτητο.

Οι παραπάνω λόγοι έξηγούν την πολιτική βαρύτητα του συνεδρίου του PDUP μόνο ως ένα όρισμένο σημείο. Γιατί, η βαθύτερη αίτια πρέπει να άναζητηθεί στη βαθιά κρίση του καπιταλισμού στην Ιταλία, στη μεγάλη ιδεολογική και πολιτική ρευστότητα που δημιουργήθηκε ύστερα από τις άλλεπάλληλες άποτυχίες της Χριστιανοδημοκρατίας. Τη στιγμή λοιπόν που, λόγω της γενικότερης κοινωνικής και πολιτικής κρίσης, άποδεσμεύονται σημαντικές λαϊκές δυνάμεις από την έπιρροή του ιταλικού άστισμού, το συνέδριο ενός άριστερου κόμματος που έδειξε ότι ξέρει να λειτουργεί ένωτικά δέν είναι χωρίς σημασία για τις συντελούμενες στο χώρο της Ιταλικής άριστερας άνακατατάξεις και ζυμώσεις.

Πράγματι, η κρίση του συστήματος βάζει έντελώς νέα καθήκοντα στην Ιταλική άριστερά. Άπό τη μιά, το σύνολο των δυνάμεων της άριστερας —κομμουνιστικής και μή— καλείται να άναποκριθεί στο πιεστικό αίτημα των μαζών για μιá διαφορετική μορφή κοινωνικής όργάνωσης· και από την άλλη άνακύπτει έπείγουσα ή άνάγκη να έπαναπροοδιοριστούν οι σχέσεις άνάμεσα στο Ι.Κ.Κ. και τις άλλες πολιτικές όργανώσεις της άριστερας και το μαζικό κίνημα.

Στο σημείο αυτό ός μάς έπιτραπεί μιá μικρή παρέκβαση που ίσως δείξει τους όρους με τους όποιους παρουσιάζεται ή κρίση του πολιτικού συστήματος στην Ιταλία. Οι δημοτικές έκλογές της 15ης Ιουνίου 1975 δέν έπικύρωσαν μόνο τη μετατόπιση του έκλογικού σώματος προς τα άριστερά. Έδειξαν ταυτόχρονα ότι το αίτημα για βαθιές κοινωνικές και πολιτικές άλλαγές έγινε κοινή συνείδηση. Ο πολιτικός συνασπισμός, που με διάφορες άσημαντες άλλαγές κυβερνούσε την Ιταλία επί 30 χρόνια, ούσιαστικά έχει διασπαστεί. Οι χριστιανοδημοκράτες, το μεγαλύτερο άστικό κόμμα στην Ιταλία, που άποτελούσε συνάμα και το έπίκεντρο αυτού του συνασπισμού, στις περισσότερες περιοχές της χώρας μειοψηφισε, και μεγάλες μερίδες λαϊκών στρωμάτων στράφηκαν προς τα άριστερά: προς πολιτικούς χώρους όπου ήγεμονεύει ή έργατική τάξη. Το σύστημα άντιμετωπίζει άνοιχτή κρίση. Ένα καινούριο μπλόκ δυνάμεων με μεγάλο άγωνιστικό δυναμικό άναφαίνεται, άρθρωμένο γύρω από την έργατική τάξη. Αυτό το νέο μπλόκ δυνάμεων με περισσότερη καθαρότητα άπό ποτέ άλλοτε άρχίζει να προβάλλει αίτήματα σοσιαλιστικού χαρακτήρα. Αίφνης, καταπολεμά τον ιεραρχικό τρόπο όργάνωσης της

κοινωνικής παραγωγής, έπιδιώκει μιá ριζική άλλαγή στην κατανομή του έθνικού εισοδήματος, όργανώνει τη νέα δημοκρατία στη βάση (έργατικά συμβούλια, συμβούλια συνοικίας, γειτονιάς κ.λπ.). Και, στη διάρκεια της πάλης αυτής, ή δημοκρατία άποκτά νέο νόημα και άπομακρύνεται άπό το φορμαλισμό του άστικού κοινοβουλευτισμού: ή δημοκρατία στη συνείδηση των μαζών γίνεται έργαλείο έπέμβασης για να πετύχουν την πολιτική και κοινωνική χειραφέτησή τους. Ο κόσμος νιώθει ότι χωρίς τα δημοκρατικά «έργαλεία», δηλαδή χωρίς τους δημοκρατικούς θεσμούς, είναι άδύνατο να τα βγάλει πέρα στον άγώνα του με την έργοδοσία και το άστικό κράτος.

Στο ίδιο πλαίσιο έγγράφεται ή γενικότερη κινητοποίηση των τελευταίων δυο τριών χρόνων: το πρόβλημα της γυναίκας, ο άγώνας για το διαζύγιο, το δικαίωμα της έκτρωσης (αίτήματα που ταράζουν συνθέμελα το θεσμό της πατριαρχικής οικογένειας), οι άγώνες για τον έκδημοκρατισμό του στρατού, οι έξεγέρσεις στις φυλακές, ή μαζική όργάνωση των άνέργων, ή διεκδίκηση κοινωνικών ύπηρεσιών στην πόλη, ο άγώνας έναντίον της ύψωσης των τιμών, ή συνεχής άμφισβήτηση των πανεπιστημιακών θεσμών.

Η λαϊκή πάλη ήταν προϋπόθεση και άποτέλεσμα της έκλογικής νίκης της Άριστερας. Το Κοινοβούλιο βρέθηκε ξαφνικά μπροστά σ' αυτά τα τεράστια προβλήματα που σημάδεψαν την πολιτική και κοινωνική ζωή της Ιταλίας και ή κρίση της Χριστιανοδημοκρατίας όξυνθηκε. Οι δυνατότητες του Κοινοβουλίου και της Χριστιανοδημοκρατίας να διαχειριστούν τα προβλήματα της έξουσίας και της κυβέρνησης έπαψαν να είναι άπεριόριστες. Η οικονομική και πολιτική ήγεςία της Ιταλίας βρέθηκε σε άδυναμία να άντιμετωπίσει όλα ταύτα τα προβλήματα: οι παραδοσιακές πολιτικάντικες μέθοδοι που άφήνουν άθικτο το μίξερο σύστημα των πολιτικών ίσοροπιών δέν φαίνεται ότι μπορεί να δώσουν κάποια βιώσιμη λύση και έν πάση περιπτώσει ή λύση αυτή άμφισβητείται προκαταβολικά άπό ευρύτερες λαϊκές μάζες.

Το συνέδριο λοιπόν του PDUP άρχισε τις εργασίες του τη στιγμή άκριβώς που ή νέα κυβερνητική κρίση, έκφραση της γενικότερης κοινωνικής άναταραχής, γνωρίζει νέα έξαση· τη στιγμή που ή έργατική τάξη της Ιταλίας στενεύει όλο και περισσότερο τα περιθώρια της Χριστιανοδημοκρατίας· τη στιγμή που το πρόβλημα της μετάβασης προς μιá νέα κοινωνία συγκλονίζει το κομμουνιστικό κίνημα όλόκληρης της Ευρώπης και το ζήτημα της «έπανάστασης στη Δύση» περνά στην ήμερησία διάταξη·

τή στιγμή που πολλά κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης αντιμετώπιζουν το ένδεχομενο συμμετοχής τους σε μια άριστερη κυβέρνηση και, συνεπώς, όφειλουν να διαχειριστούν το ζήτημα με τέτοιο τρόπο ώστε να μην επαναληφτεί ή οδυνηθεί περιπέτεια της Χιλής και το όχι λιγότερο επώδυνο πτωχόρισμα της επανάστασης στην Πορτογαλία.

Οί δύο αντιλήψεις

Το συνέδριο του PDUP πραγματοποιήθηκε στην Μπολόνια μεταξύ 29 Ιανουαρίου και 1 Φεβρουαρίου· οί 412 σύνεδροι, εκπρόσωποι 106 τοπικών και κλαδικών τομέων του κόμματος δεν ήρθαν να επιβεβαιώσουν το αλάθητο μιας κάποιας ήγερσης, να λύσουν τα κομματικά προβλήματα στους διαδρομούς ή να εξουδετερώσουν κάποιους «άντικομματικούς». Οί σύνεδροι έδειξαν ότι, παρά τις σημαντικές διαφορές εκτιμήσεων και τακτικής, διακατέχονται από ένότητα σκέψης και δροούν προς την ίδια κατεύθυνση.

Βασικά, εκφράστηκαν δύο αντιλήψεις. Με κίνδυνο σχηματισμού, αναπόφευκτης λόγω του περιορισμένου χώρου, θα προσπαθήσουμε να τις συνοψίσουμε.

Οί σύνεδροι που προέρχονταν από την ομάδα του Μανιφέστο υποστήριζαν ότι το ιταλικό καπιταλιστικό σύστημα έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές του να ξεπεράσει την οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση. Το αν και κατά πόσο, όμως, ο καπιταλισμός θα μπορέσει να επιβιώσει της κρίσης του, θα εξαρτηθεί από τη δυνατότητα του λαϊκού κινήματος να «ξεπεράσει τη λογική του συστήματος που καταπολεμά ή θα περιοριστεί σε άπλες διαμαρτυρίες». «Κάνουμε την πρόβλεψη», τόνισαν, «ότι η άριστερα θα φτάσει ως την κυβέρνηση αλλά δεν αγνοούμε ότι θα φτάσουμε δύσκολα ως αυτήν. Τη φάση κατά την οποία παίρνουν τέλος οί κοινωνικές εξισορροπήσεις δεν μπορεί να τη διαδεχτεί μια νέα καπιταλιστική σταθεροποίηση ούτε, πάλι, μπορεί να γίνει μια διαχείριση της κρίσης από τα δεξιά· ούτε, τέλος, ο «ιστορικός συμβιβασμός» αποτελεί λύση όσο συνεχίζονται οί εντάσεις που δημιουργούν οί κοινωνικοί-εργατικοί αγώνες... Το Ι.Κ.Κ. στο όποιο οί μάζες βρίσκουν σήμερα τον μόνο πολιτικό φορέα και την ιδέα μιας νέας διάρθρωσης της εξουσίας, πιθανόν μέσα από παραπλανητικές διαδικασίες, δεν πρέπει να συγκρίνεται με τη σοσιαλδημοκρατία του μεσοπολέμου: ή γραμμή του Ι.Κ.Κ. δεν είναι μια ευνύγραμμη προέκταση των μετώπων της Τρίτης Διεθνούς, ούτε γεννήθηκε ξαφνικά στο κεφάλι του Μπερλιγκουέρ. Η πολιτική γραμμή του Ι.Κ.Κ. είναι αποτέλεσμα μακράς ιστορίας αγώνων μέσα από τους οποίους διαμορφώθηκε και έγινε κτήμα των πλατιών λαϊκών μαζών!»

Σύμφωνα πάντα με τους πρώην Μανιφέστο, αυτή ή ιδιομορφία του Ι.Κ.Κ. προσδιορίζει και το ρόλο του PDUP: «πολιτικός κινήτρας που σπρώχνει μέσα και έξω από τα σύνορα των ρεφορμιστικών οργανώσεων για την προετοιμασία και τη συγκρότηση κοινωνικών συμμαχιών ικανών να ετοιμάσουν και, στη συνέχεια, να σχηματίσουν την κυβέρνηση της Άριστερας και ολόκληρου του λαϊκού κινήματος, με βάση την προοπτική διεξόδου από το καπιταλιστικό σύστημα». Το PDUP δεν πρέπει να έχει σκοπό τη συνένωση όλων όσων αντιτίθενται στον «ιστορικό συμβιβασμό», δηλαδή των δυνάμεων της ονομαζόμενης «άκρας άριστερας», αλλά να δράσει για μια νέα ήρθρωση της άριστερας και να «πέσει το κομμουνιστικό κόμμα να αλλάξει δρόμο».

Η άλλη άποψη, των πρώην PSIUP, υποστηρίζει ότι το σύστημα μπορεί να ξεπεράσει την κρίση του στηρίζομενο στη σκληρή καταπίεση και τη χειροτέρευση των συνθηκών ζωής των εργαζομένων. Έκτιμά ότι το Ι.Κ.Κ., «λόγω της στρατηγικής του εϊρηνικού δρόμου στο σοσιαλισμό και του ιστορικού συμβιβασμού έχει μια μειωμένη ικανότητα να καθοδηγήσει άπορασιαστικά τις λαϊκές μάζες προς μια επαναστατική προοπτική». Συνεπώς το PDUP όφειλε να εργαστεί κυρίως για την «ένότητα των δυνάμεων της Νέας Άριστερας, να γίνει ο μοχλός για μια οργανική συγχώνυσή τους που θα στηρίζεται στην άρχή της ένότητας στη δράση, τόσο στο εκλογικό όσο και κοινωνικό επίπεδο».

Το συνέδριο έκλεισε με μια ψηφοφορία πάνω σε δυο διαφορετικά ψηφίσματα που το καθένα εξέφραζε τις δυο αντιτιθέμενες άποψεις. Με μικρή διαφορά υπερίσχυσε το ψήφισμα που παρουσίασαν οί πρώην Μανιφέστο (195-181). Στη συνέχεια εκλέχτηκε νέα Κεντρική Έπιτροπή και Γραμματεία, εκλογή που εξέφραζε αναλογικά τη δύναμη των δύο τάσεων. Μια ομάδα 38 συνέδρων άπεσχε από την ψηφοφορία. Αύτης της τρίτης τάσης πνευματικός πατέρας είναι ο Πιντόρ, ψυχή της έφημερίδας Μανιφέστο.

Ο Πιντόρ, παλαιός διευθυντής της Ουνιτά, δεν θεωρεί ότι ή φυσική ροή των πραγμάτων θα φέρει αναγκαστικά την άριστερα στην εξουσία. Ο «ιστορικός συμβιβασμός» υποστηρίζει ο Πιντόρ, «δεν είναι ή συνάντηση των τριών μεγάλων λαϊκών ρευμάτων (κομμουνιστών, σοσιαλιστών και καθολικών) όπως υποστηρίζει το Κ.Κ. αλλά μια συμφωνία κομμουνιστών και χριστιανοδημοκρατών που για πολύ καιρό θα βασίζεται στην άναγνώριση του ήγετικού ρόλου της άστικής τάξης και κατά συνέπεια της Χριστιανοδημοκρατίας». Ο επαναστατικός χαρακτήρας του Κ.Κ. άνήκει στην ιστορία και ή πολιτική του γραμμή «δεν συμβάλλει στην οίκοδομήση της έναλλακτικής λύσης». Ο Πιντόρ, κρίνοντας τις δυο αντιτιθέμενες στο πλαίσιο του PDUP

γραμμές, βλέπει ότι και στις δύο περιπτώσεις κρύβονται παγίδες: στη μια περίπτωση υπάρχει ο κίνδυνος «να υποστούμε την έλξη των μεγάλων κομμάτων της άριστερας, στη δεύτερη να καταστήσουμε μια μειοψηφική ταμπέλα της άκρας άριστερας». Η έναλλακτική λύση για το σοσιαλισμό, συμπληρώνεται στην άνάλυσή του ο Πιντόρ, «βρίσκεται άκόμη στα ύπογια ρεύματα που διατρέχουν την κοινωνία μας. Σε μας έναπόκειται να τα φέρουμε στο φώς, να τα διοχετεύσουμε στην πολιτική προοπτική του σοσιαλισμού και να τα προικίσουμε με την άρμόζουσα στο σκοπό αυτό πολιτική και κοινωνική πρακτική».

Άξίζει να σημειωθεί εδώ ή άπόφαση που ψηφίστηκε όμόφωνα, ύστερα από πρόταση του Πιντόρ, σχετικά με την έφημερίδα του κόμματος. Η έφημερίδα θα είναι πολιτικά υπεύθνη άπέναντι στην Κεντρική Έπιτροπή, σ' ολόκληρη τη βάση του Κόμματος και τους άναγνώστες της».

Συμπερασματικά: Το συνέδριο ήταν και δύσκολο και διαφορετικό σε σχέση με τα άλλα συνέδρια των άριστερών κομμάτων. Συγκλήθηκε γιατί ύπρχαν προβλήματα και διαφορές άνάμεσα στις διάφορες τάσεις. Τα προβλήματα δεν λύθηκαν προκαταβολικά ερήμην των συνέδρων, όπως συμβαίνει κατά πάγια σχεδόν τακτική πολλών κομμουνιστικών κομμάτων, αλλά συζητήθηκαν άνοιχτά μπροστά στους παρατηρητές καλεσμένους, και αντι-

προσώπους του τύπου: καμιά συζήτηση και ψηφοφορία κεκλεισμένων των θυρών. Βέβαια οί συγκρούσεις πολλές φορές ήταν σφοδρές και πολλά προβλήματα, όπως π.χ. ή ουσιαστική ιδεολογική ένότητα μελών προερχομένων από διαφορετικούς πολιτικούς όρίζοντες, οί μόν από το Κ.Κ. (ομάδα Μανιφέστο), οί δέ από το PSIUP, δεν βρήκαν άκόμη ιδανική λύση. Ωστόσο, όλες οί τάσεις συμμερίζονται την ιδέα πως τα μεγάλα οργανωτικά και ιδεολογικά προβλήματα του κόμματος βρίσκουν ίκανοποιητική λύση όταν γίνεται σεβαστή ή διαλεκτική σχέση κόμμα - κίνημα - μάζες.

Εἶναι χρέος σας
 νὰ κάμετε τὸ πᾶν
 γιὰ νὰ μὴν πέσετε
 στὴν παγίδα
 τῶν ἱμπεριαλιστῶν
 καὶ τῶν πρακτόρων τους,
 νὰ μὴν ἀλληλοσκοτώνεστε
 πρέπει ν' ἀγωνιστεῖτε
 μαζί
 καὶ νὰ ἐξαλείψετε
 ἀπὸ
 τὸ πανέμορφο νησί σας
 καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη
 τῆς ἀποικιοκρατίας.
 Ἀγαπῶ τὸ νησί σας,
 ὅπως ἀκριβῶς
 ἀγαπῶ
 τὴν Ἑλλάδα
 καὶ τὴν Τουρκία.
 Ἡ Κύπρος
 μπορεῖ
 καὶ πρέπει
 νὰ γίνει
 ὁ συνδετικὸς κρίκος
 ποὺ θὰ δυναμώσῃ
 τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας
 τῶν λαῶν
 τῆς Ἑλλάδας
 καὶ τῆς Τουρκίας,
 μπορεῖ καὶ πρέπει
 νὰ γίνει
 ὁ κῆπος
 ὄπου
 θὰ σεργιανᾷ
 ἡ εἰρήνη
 δίχως τὸ φόβο
 τοῦ πολέμου
 καὶ τῆς καταστροφῆς.

NAZIM XIKMET (1956)

Ἡ τουρκικὴ ἀριστερά, ὁ ἄγνωστος σύμμαχος τῆς κυπριακῆς ὑπόθεσης

τοῦ Τάσου Ἰωαννίδη

Μιὰ ἐπώδυνη ἀφύπνιση

Νωπὰ ἦταν ἀκόμα τὰ σημάδια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς ξένης ἐπέμβασης ὅταν ἐμφανίστηκε στὸ πολιτικὸ προσκήνιο τῆς Ἑλλάδας τὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου. Ὁξύ, πολύπλοκο καὶ γεμάτο ἀντιφάσεις, ἄρηκτα δεμένο μὲ τὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ σχετικὰ αὐτόνομο, στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ λύση τοῦ κυπριακοῦ δὲν ἐξαρτᾶται ἅμεσα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό.

Τὸ κυπριακὸ, εἴκοσι χρόνια μετὰ κι ἄφου πέρασε ἀπὸ διάφορες φάσεις, παραμένει ἀκόμη ἀνοιχτό· σήμερα γνωρίζει τὴν τραγικότερη ἐξαρσὴ του. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα εἶδαμε τὸν κυπριακὸ λαὸ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τοῦ κυπριακοῦ κράτους. Παράλληλα, τὸ ἑλληνικὸ λαϊκὸ κίνημα στάθηκε πιστὸς σύμμαχος τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ. Τέλος, ξέρομε ὅτι οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Ἑλλάδα ἐπηρέαζαν ἅμεσα τὴν ἐξέλιξη τῆς κυπριακῆς ὑπόθεσης κι ἀντίστροφα ἡ τελευταία ἀποτελοῦσε μόνιμο καὶ σοβαρὸ παράγοντα τῶν ἐξελίξεων στὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ κωνίστρα.

Σ' αὐτὴ τὴν πολύπλοκη καὶ ἀμφίδρομη σχέση Ἑλλάδας καὶ Κύπρου, εἶδαμε νὰ παρεμβάλλεται ἓνας τρίτος παράγοντας, ἡ Τουρκία, ἰδιαίτερα ἀπαιτητικὸς καὶ προσδιοριστικὸς μετὰ τὶς συμφωνίες τῆς Ζυρίχης. Συνάμα, ἀνάμεσα 1956 καὶ 1976, στὸ χῶρο τοῦ ἀντιπάλου στρατοπέδου, καὶ εἰδικότερα μετὰ τὶς τελευταῖες ἐξελίξεις

(Ἰούλης 1974), ξεπήδησε μιὰ νέα σύμμαχη δύναμη: ἡ τουρκικὴ ἀριστερά. Ὁ ἀπροσδόκητος αὐτὸς σύμμαχος, παρ' ὅλες τὶς ἰδιομορφίες του¹ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ποσοτικὴ ἰσχύ, μπορεῖ νὰ παίξει σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐξέλιξη τοῦ κυπριακοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων γενικότερα, δεδομένου ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ δύναμη ποὺ δρᾷ στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς θέτει ὁρισμένα ἐρωτήματα: Καταρχήν, ποῖα εἶναι ἡ θέση τῶν πολιτικῶν δυνάμεων τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου; Καὶ στὴ συνέχεια, σὲ ποῖο βαθμὸ τὸ Κυπριακὸ ἐπηρεάζει τὶς ἐσωτερικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις τῆς Τουρκίας. Τέλος, σὲ ποῖο βαθμὸ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ NATO καὶ τῶν Ἀμερικανῶν; ποὺ σημαίνει, σὲ ποῖο βαθμὸ οἱ διάφορες πολιτικὲς δυνάμεις τῆς Τουρκίαςπρακτορεῦν τὰ ἀμερικανικὰ συμφέροντα στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο;

Τὸ ἄρθρο ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν φιλοδοξεῖ νὰ περιγράψῃ τὴν ἐγγύνη πολιτικὴ κατάσταση στὴν Τουρκία, οὔτε νὰ ἀναλύσῃ τὶς πολιτικὲς τῆς δυνάμεις· κάτι τέτοιο, ἀπαραίτητο ἄλλωστε, θὰ ἀπαιτοῦσε μιὰ ἐκτενέστερη καὶ πολύπλευρη μελέτη, ποὺ σύντομα, ἐλπίζομε, θὰ βρεῖ τὴ θέση τῆς στὸ περιοδικό. Ὡστόσο, μερικὰ σημεῖα τῆς πολιτικῆς φυσιογνωμίας τῆς Τουρκίας μπορεῖ ἀπὸ τώρα νὰ ἐντοπιστοῦν.

Τὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς ζωῆς θὰ ξαβνίζαζε ἡ ἔνταση καὶ ἡ πολυπλοκότητα τῶν ἀντιφάσεων τῆς. Δὲν θὰ ἀσοληθοῦμε μὲ τὴν περιγραφή τους. Τονίζουμε, ὅμως, ὅτι ἡ ἀρχουσα τάξη στὴν Τουρκία (καὶ οἱ ἀντίστοιχες πολιτικὲς δυνάμεις) βρῆκαν στὸ Κυπριακὸ τὴν ἰδανικὴ δικλείδα σωτηρίας: κάθε φορὰ πού τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς Τουρκίας, τὰ κοινωνικά, τὰ πολιτικά, τὰ οικονομικά κ.λπ., δξύνονται, τότε ἡ ἐπίσημη προπαγάνδα ξεθάβει τὸ Κυπριακὸ, τὸν ἐξωτερικὸ κίνδυνο, γιὰ νὰ ἀποπροσανατολίσει τὸν τουρκικὸ λαὸ καὶ νὰ στρέψει τὴν προσοχή του μακριὰ ἀπὸ τὰ ἄμεσα καὶ ζωτικὰ προβλήματά του. Τὸ ἴδιο τὸ ζήτημα τῆς Κύπρου, ὡς ἕνα ὀρισμένο χρονικὸ σημεῖο, δὲν ἀπασχολοῦσε ἄμεσα τὴν ἐξωτερικὴ τουρκικὴ πολιτικὴ ζωή. Ἔτσι, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1949 ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς κυβέρνησης Ἰνονοῦ (Λαϊκὸ Κόμμα - CHP) δηλώνει ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι τὸ τελευταῖο πράγμα πού θὰ ἀπασχολοῦσε τὴν Τουρκία, ὅταν φτάνομε στὰ 1955, ἡ κυβέρνηση Μεντερές (Δημοκρατικὸ Κόμμα - DP), πιεζόμενη ἀπὸ τὸ ὀγκούμενο λαϊκὸ κίνημα, καὶ μολοντί δὲν ἔχει ἀλλάξει τίποτε στὶς σχέσεις Κύπρου-Τουρκίας, προβάλλει στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τὸ Κυπριακὸ. Παράλληλα, ἡ κυβέρνηση Μεντερές μέσω τῶν παρακρατικῶν ὀργανώσεων λανσάρει τὸ σύνθημα πού θὰ μείνει κυρίαρχο ὡς τὸ 1959, κι ἀργότερα: «Κιμπίς, γιὰ ταξίμ γιὰ ὄλουμ» πού πάει νὰ πει: *Κύπρος· Διχοτόμηση ἢ Θάνατος*. Τὸ σύνθημα αὐτὸ θὰ θρέψει ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα τὸν τουρκικὸ σοβινισμό - ἐθνικισμό καί, λόγω τῆς ἀδυναμίας τῆς τουρκικῆς ἀριστερᾶς, θὰ παρασύρει εὐρύτατες λαϊκὲς μάζες. Τὸ γράμμα τοῦ Ναζίμ Χικμέτ πού προτάξαμε στὸ κείμενό μας, δείχνει ξεκάθαρα ὅτι παραταῦτα δὲν ἔπαψαν νὰ ὑπάρχουν ἔντιμες καὶ ρηξικέλευθες φωνές. Ὅμως, γιὰ τὴν ἐποχὴ πού μιλάμε, οἱ φωνές αὐτὲς ἦταν σχεδὸν μοναχικὲς. Νά πῶς ἕνα ἀριστερὸ κόμμα ἀναλύει τὴν πολιτικὴ τῆς ἀρχουσας τάξης στὴν Τουρκία τὴν περίοδο 1955-1959:

«Οἱ Ἀμερικανοὶ ἱμπεριαλιστὲς καὶ οἱ ντόπιοι συνεργάτες τους —κυβέρνηση Μπαγιάρ Μεντερές— μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἀγγλων, θέλοντας νὰ μετατρέψουν τὴν Κύπρο σὲ βάση τοῦ ΝΑΤΟ, σὲ ἀβύθιστο ἀεροπλανοφόρο, ὥστε ἀνεvόλητα νὰ συνεχιστεῖ ἡ κυριαρχία τους στὸ νησί, προκαλοῦσαν μὲ κάθε τρόπο τὴ μὴ κοινότητα ἐναντίον τῆς ἄλλης. Σ' αὐτὸ τὸ βρώμικο παιχνίδι εἶχαν συμμάχους τοὺς ἑλληνοκύπριους καὶ τοὺς τουρκοκύπριους φασίστες. Ἡ φασιστικὴ κυβέρνηση τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος καλλιεργοῦσε στὸ λαὸ τὸ σοβινισμό καὶ τὸ ρατσισμό. Ἦθελε δηλαδὴ νὰ μετατρέψει τὴν ἀπέχθεια πού αἰσθανόταν ὁ τουρκικὸς λαὸς γιὰ τὰ ἔργα τῆς σὲ μίσος πρὸς τὸν ἑλληνικὸ καὶ ἑλληνοκυπριακὸ λαὸ. Τελικὰ, τὸ 1959, μὲ τὶς συμφωνίες

τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Ζυρίχης νομιμοποιήθηκε τὸ ἀπαικτικὸ καθεστῶς τοῦ νησιοῦ καὶ ἐπικυρώθηκε τὸ δικαίωμα ἐπέμβασης τῶν τριῶν "ἔγγυητριῶν" δυνάμεων, Ἑλλάδας, Τουρκίας καὶ Ἀγγλίας στὴν Κύπρο». (Ἀπολογία τοῦ Τουρκικοῦ Ἐργατικοῦ-Ἀγροτικοῦ Ἐπαναστατικοῦ Κόμματος, Τ.Ι.Κ.Ρ. στὸ 3ο Στρατοδικεῖο τῆς Ἀγκυρας, 1971).

Ἐξαιτίας, λοιπόν, καὶ τῆς δράσης τῶν Τούρκων σοβινιστῶν, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1964, οἱ σχέσεις Τουρκοκυπρίων καὶ Ἑλληνοκυπρίων δξύνθηκαν στὸ ἔπακρο, πράγμα πού δὲν ἄρχισε νὰ ὀδηγήσει τὶς δύο κοινότητες στὴν ἐνοπλὴ σύγκρουση. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καθοδηγήθηκε ἀπὸ κέντρα πού βρισκόνταν ἔξω ἀπὸ τὶς κοινότητες, καὶ ἀποτέλεσμα ἦταν ὁ ἀλληλοσπαραγμὸς τους. Σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς δξυμένης κατάστασης ὁ πρόεδρος τῶν ΗΠΑ Τζόνσον, στὶς 5 Ἰουνίου 1964, στέλνει τὸ περίφημο γράμμα του στὸν πρωθυπουργὸ τῆς Τουρκίας Ἰσμέτ Ἰνονοῦ, μὲ τὸ ὅποιο δηλώνει ὅτι ἡ «Τουρκία βᾶσει τῆς συμφωνίας τοῦ 1947, ἄρθρο 4, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ ὄπλα τῶν ΗΠΑ χωρὶς τὴν ἀδεία τῆς, καὶ ἐπομένως δὲν ἔχει δικαίωμα ἐπέμβασης στὴν Κύπρο». Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Τζόνσον θὰ παίξει ἀργότερα τεράστιο ρόλο στὶς ἐσωτερικὲς ἐξελίξεις τῆς Τουρκίας: θὰ χρησιμοποιηθεῖ δηλαδὴ στὸ νὰ ἐξάγει τὸν ἐθνικισμό τῆς ἀκαλλίερητης μάζας.

Ντεμιρέλ: πράκτορας τῆς Morisson

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ χρονολογεῖται καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μαζικοῦ ἀντιαμερικανικοῦ κινήματος στὴν Τουρκία. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1964 ὀργανώνονται οἱ πρῶτες μεγάλες ἀντιαμερικανικὲς ἐκδηλώσεις. Ἐπὶ 4 μέρες, χιλιάδες λαοὶ διαδηλώνουν τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τοὺς Ἀμερικανούς, καὶ τὸ σύνθημα Yankee, go home τραντάζει τὶς τουρκικὲς πόλεις ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο. Χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ κινήματος εἶναι ὁ αὐθορμητισμὸς τῶν μαζῶν, αὐθορμητισμὸς πού δὲν συμβαδίζει μὲ μιὰ ὀλοκληρωμένη ἀντιαμερικανικὴ ἀντίληψη καὶ ἰδεολογία. Εἶναι μιὰ πρώτη ἀφύπνιση. Τὰ γεγονότα πάντως αὐτὰ ἀναγκάζουν ἀκόμη καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἰνονοῦ νὰ δηλώσει ὅτι «*θὰ φτιαχτεῖ ἕνας νέος κόσμος καὶ ἐκεῖ ἡ Τουρκία θὰ ἔχει τὴ θέση τῆς*».

Ἡ περίοδος αὐτὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἀρχὴ τῆς στροφῆς τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος (CHP) πρὸς κάπως προοδευτικότερες ἰδέες καὶ εἰδικότερα πρὸς τὴ σοσιαλδημοκρατία, ἀν καὶ τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀκόμα καθαρὰ. Ὡστόσο, ἡ στροφή τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος καὶ ὁ γενικότερος διάχυτος ἀντιαμερικανισμὸς θορυβεῖ τοὺς Ἀμερικανούς πού ἀποφασίζουν νὰ ἀνατρέψουν τὴν κυβέρνηση Ἰνονοῦ. Τότε ἦταν πού ὁ ἀμερικανὸς στρατηγὸς Πόπερ ἐπι-

σκέφτηκε τὴν Τουρκία γιὰ νὰ ἐπιβλέπει στὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων. Ἐξάλλου, στὶς 13 Φεβρουαρίου 1965, ἡ New York Times γράφει: «Ἀποφασίστηκε νὰ ἀνατραπεῖ ἡ κυβέρνηση Ἰνονοῦ. Ὁ Ντεμιρέλ εἶναι τὸ νέο ἄστρο πού ἀνατέλλει στὸν πολιτικὸ ὀρίζοντα τῆς Τουρκίας».

Πραγματικά, σὲ λίγο, τὴ θέση τοῦ Ἰνονοῦ θὰ πάρει ὁ Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, πρᾶκτορας τῶν Ἀμερικανῶν καὶ ἐκπρόσωπος τῆς πολυεθνικῆς ἐταιρείας Μόρισον. Ταυτόχρονα τὸ Ἐργατικὸ Κόμμα Τουρκίας, ἡ μόνη ἀξιόλογη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀριστερὴ δύναμη, διαμορφώνει γιὰ πρώτη φορὰ συνολικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ θὰ δοῦμε συμπυκνωμένη στὸ βιβλίο τοῦ Μ.Α. Ἀιμπάρ: *Ἡ θέση μας γιὰ τὴν Κύπρο*, πού κυκλοφόρησε στὰ τέλη τοῦ 1964. Ἡ ἀνάλυση τοῦ Ἀιμπάρ, παρ' ὄλο τὸ ἀντιαμερικανικὸ - ἀντιιμπεριαλιστικὸ περιεχόμενό της, περιεῖχε πολλὰ σημεῖα πού ἀργότερα καταρτίθηκαν ἀπὸ σημαντικὸ τμήμα τῆς τουρκικῆς ἀριστερᾶς. Ἡ κριτικὴ ἀναφερόταν κυρίως στὰ θέματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ὅπου κατὰ κάποιον τρόπο ὑπέβουσε ἕνα εἶδος ἐθνικισμοῦ. Ἐνῶ π.χ. θεωροῦσε κύριο ἔχθρο τὸν ἀμερικανικὸ ἱμπεριαλισμὸ («*καλοῦμε ὄλες τὶς δημοκρατικὲς δυνάμεις σὲ ἐνότητα γιὰ νὰ διώξουμε τοὺς Ἀμερικάνους ἀπ' τὴν πατρίδα μας καὶ νὰ ἐξασφαλίσουμε μιὰν ἀδέσμευτη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ...*»), σ' ἄλλο σημεῖο τοῦ ἴδιου βιβλίου διαβάζουμε: «*Ἡ τελευταία ἄδικη ἐπέμβαση τοῦ προέδρου Τζόνσον στὸ θέμα τῆς Κύπρου δείχνει ξεκάθαρα τὸ βαθμὸ ἐξάρτησης τῆς χώρας μας ἀπὸ τὸ ἄρμα τοῦ ἀμερικανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ*» (ὄπ. παρ., σ. 326). Τὸ τελευταῖο τοῦτο σημεῖο δείχνει ὅτι ἡ ἐναντίωση τοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος (Τ.Ι.Ρ.) στὸν ἀμερικανικὸ ἱμπεριαλισμὸ συμβάδιζε μὲ τὴν ἐμμειση ὑποστήριξη μιᾶς πιθανῆς ἐπέμβασης τῆς Τουρκίας στὴν Κύπρο, τὴν ὁποία ἡ τουρκικὴ προπαγάνδα παρουσίαζε ὡς «ἄμυνα», δεδομένου ὅτι εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἐπίθεση τοῦ Γρίβα στὰ τουρκοκυπριακὰ χωριά. Συνακόλουθα, σ' αὐτὴ τὴ φάση, ἡ τουρκικὴ ἀριστερὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδραση τοῦ ἐθνικιστικοῦ κλίματος πού ἐγγένει ἐπικρατοῦσε χάρις στὶς ἄοκνες προσπάθειες τῆς ἀντιδραστικῆς πολιτικῆς τάξης.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974 τὸ Τουρκικὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα (TSIP), (πού μόλις εἶχε ἱδρυθεῖ) σὲ μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ πού κάνει γιὰ τὸ Κυπριακὸ κατέκρινε τὴν παλαιὰ θέση τοῦ ΤΙΡ. (Ἐφημ. ΚΙΤΑΕ, ἑβδομαδιαῖο ὄργανο τοῦ TSIP, 22 Αὐγ. 1974). Ἄλλωστε καὶ τὸ ἴδιο τὸ ΤΙΡ, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπανάδρυσή του τὸ 1974, εἶδε ἐπίσης αὐτοκριτικὰ τὴν παλαιὰ του θέση γιὰ τὴν Κύπρο.

Ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ κυπριακοῦ προβλήματος πού ἐπηρέασε σημαντικὰ τὶς ἐσωτερικὲς ἐξελίξεις τῆς Τουρκίας τοποθετεῖται στὰ 1957. Ὅταν δηλαδὴ στὴ νέα

Έξαρχη του Κυπριακού φτάνει στην Άγκυρα ως «μεσολαβητής» ο εκπρόσωπος της αμερικανικής κυβέρνησης Cyrus Vance, ξεσπώντας άμεσως ένα κύμα αντιαμερικανικών εκδηλώσεων. Πραγματοποιείται π.χ. μεγάλη συγκέντρωση-διαδήλωση στην Κωνσταντινούπολη, όπου τα κυρίαρχα ως τότε συνθήματα εθνικιστικού περιεχομένου δίνουν τη θέση τους σε συνθήματα καθαρά διεθνιστικά και αντιιμπεριαλιστικά. Στο τέλος της ίδιας χρονιάς ή τεράστια διαδήλωση στην Άγκυρα προβάλλει το αίτημα αποχώρησης της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ.

Μπροστά στην όγκουμένη λαϊκή πίεση ή κυβέρνηση του Ίνονου, που βρίσκεται πάλι στην έξοχα, αναγκάζεται να στραφεί προς τα αριστερά και να έγκαινιάσει έναν κάποιο σοσιαλδημοκρατικό προσανατολισμό ως επίσημη ιδεολογία του Λαϊκού Κόμματος. Μ' αυτή τη στροφή το Λαϊκό Κόμμα θέλησε να θέσει υπό τον έλεγχο τις αριστερές τάξεις² που είχαν αρχίσει να δυναμώνουν στο κόμμα και να πιέζουν για πιο προοδευτικές θέσεις. Η αντίδραση σ' αυτήν —μ' άφορη το Κυπριακό— τη στροφή του Λαϊκού Κόμματος δεν άργησε να έρθει. Η δεξιά πτέρυγα υπό την αρχηγία του Τουρχάν Φεβζιόγλου αποχώρησε και ίδρυσε το «Κόμμα Δημοκρατικής Ασφάλειας» (C.G.P.), κόμμα που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε δημιουργία της κυπριακής κρίσης και του αναβρασμού που επικρατούσε τότε στην Τουρκία.

Μετά το 1967, στις γραμμές του λαϊκού κινήματος διαλύονται πολλές αυταπάτες και κυριαρχούν τα συνθήματα κατά της διχοτόμησης, υπέρ της πλήρους ανεξαρτησίας της Κύπρου (Μπαγμισί Κίμρις) και της ειρηνικής συμβίωσης των δύο λαών στο νησί.

Δείγμα της νέας αντίληψης —κυρίαρχης στο χώρο της νεολαίας— αποτελεί ή αφισοκόλληση που έκαναν το 1969 τουρκοκύπριοι φοιτητές σ' όλα τα πανεπιστήμια της Κωνσταντινούπολης· ή κινητοποίηση αυτή υπογράμμισε ότι ο κύριος εχθρός είναι ο άμερικανικός και άγγλικός ιμπεριαλισμός, κι ότι ο μόνος τρόπος αντιμετώπισής του είναι ή ένότητα και συνεργασία των δύο λαών που ζούν στο νησί.

Η επέμβαση του Ίούλη 1974 και ή τουρκική αριστερά

Προτού αναφερθούμε στη θέση της τουρκικής αριστεράς στα τελευταία γεγονότα, πρέπει να δούμε την κατάσταση του λαϊκού κινήματος τις παραμονές της κυπριακής κρίσης. Δηλαδή:

α) Από τον Μάρτη του 1971 ως το καλοκαίρι του 1974, όλες οι οργανώσεις της αριστεράς είχαν θεθεί εκτός νόμου και διώκονταν ακόμη και οι ήμινόμιμες εκδηλώσεις.

Yaşasın dünya işçilerinin
birlik ve dayanışması

1 MAYIS

İŞÇİ BAYRAMI

1 Mayıs işçilerin dünya çapında birliktir. 1 Mayıs işçilerin bayramıdır. 1 Mayıs işçilerin bayramıdır. 1 Mayıs işçilerin bayramıdır.

β) Άμέσως μετά από τη σχετική φιλελευθεροποίηση το καλοκαίρι του 1974, ή αριστερά παρουσίασε μιαν έντελώς κατακερματισμένη εικόνα: στο χώρο της παραδοσιακής αριστεράς σχηματίστηκαν τέσσερα σοσιαλιστικά κόμματα σε διάστημα μόλις τριών μηνών. Έξάλλου, στο χώρο της «επαναστατικής» αριστεράς σχηματίστηκαν περισσότερες από δέκα οργανώσεις. Έδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι «ύπεραριστερές» οργανώσεις πριν από το πραξικόπημα του Μάρτη 1971 είχαν σημαντική δύναμη, και ακόμη τότε δεν είχε αρχίσει ή πολυδιάσπαση. Παρακάτω θα προσπαθήσουμε, παραθέτοντας ορισμένα κείμενα, να δώσουμε μιαν εικόνα της άπεγνωσμένης προσπάθειας που κατέβαλε το τουρκικό προοδευτικό κίνημα, στη διάρκεια των τελευταίων γεγονότων, να αντισταθεί στο σοβινιστικό ρεύμα που καλλιέργησε ή στρατοκρατική κλίκα της Άγκυρας, με σκοπό να δικαιολογήσει τον πρακτορευτικό της ρόλο και την επέκτατική πολιτική της στην Ανατολική Μεσόγειο, πιό συγκεκριμένα για να δικαιώσει την επέμβαση της στην Κύπρο.

Η πρώτη αντίδραση των τούρκων αριστερών εμφανίζεται λίγο μετά το χουντικό πραξικόπημα του Σαμφών στην Κύπρο, και πριν από την απόβαση των τουρκικών δυνάμεων, όταν στην τουρκική βουλή συζητιόταν το ζήτημα της επέμβασης στην Κύπρο. Η Όγια Μπαϊντάρ, μέλος της Κ.Ε. του Τουρκικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (TSIP), σε άρθρο της στο εβδομαδιαίο όργανο του κόμματος ΚΙΤΑΕ, μεταξύ άλλων αναφέρει: «... και αν ακόμη δημιουργηθεί θέμα επέμβασης της Τουρκίας στην Κύπρο πρέπει να έχει μοναδικό της στόχο την ανεξαρτησία του νησιού αφενός και την επανεγκαθίδρυση της νόμιμης δημοκρατικής κυβέρνησης υπό την προεδρία του άρχιεπισκόπου Μακαρίου άφετέρου...»

Μετά από την επέμβαση των τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο στις 20 Ίουλίου 1974 ακολουθεί ή προμελετημένη και έντεχνη κάλυψη της επέκτατικής επιχειρήσεως με την επίκληση συνθημάτων για την «ειρήνη», τη «δημοκρατία» και «ανεξαρτησία του νησιού». Η κάλυψη της επιχειρήσεως δημιουργεί προς στιγμήν άμφιβολίες ως προς τους πραγματικούς σκοπούς της απόβασης όχι μόνο στους κύκλους της τουρκικής αριστεράς αλλά και στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Έτσι στις 23 Ίουλίου 1974 δημοσιεύεται μακροσκελής ανακοίνωση του TSIP όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται:

«Η προσπάθεια των ιμπεριαλιστών και των στενών συνεργατών τους στρατοκρατών της Άθήνας να εφαρμόσουν τα επέκτατικά τους σχέδια στην Ανατ. Μεσόγειο με άποκορύφωμα το πραξικόπημα στην Κύπρο όδηγησαν στην επέμβαση της Τουρκίας ως μιās εκ των τριών έγγυητριών δυνάμεων. Το TSIP πιστεύει πως μόνη λύση που μπορεί να φέρει την ειρήνη σ' αυτή την περιοχή, και που παράλληλα θα εξυπηρετεί τα συμφέροντα του λαού μας, είναι μιá Κύπρος ανεξάρτητη, δημοκρατική και άπαγκιστρωμένη από τα δάχτυλα του ΝΑΤΟ και των ιμπεριαλιστικών κύκλων. Είμαστε ένάντια στους σκοπούς των ιμπεριαλιστών και των πρακτόρων τους, της Έλληνικής χούντας και της χούντας του Σαμφών, και τελικά ένάντια σε κάθε λύση που θα είναι σε βάρος της ανεξαρτησίας της Κύπρου.

»Πρέπει να ξέρουμε πάντως ότι οι ιμπεριαλιστές θέλουν να καταστήσουν με κάθε τρόπο την Κύπρο βάση του ΝΑΤΟ, γι' αυτό ακριβώς να επαγρυπνούμε για να μην πέσουμε στην παγίδα τους. Επίσης έπιστούμε την προσοχή όλων των Τούρκων πατριωτών ότι αν θέλουμε να βρεθεί μιá δίκαιη λύση στο Κυπριακό, παράλληλα και με τα συμφέροντα του λαού μας, πρέπει να άντιταχθούμε άποφασιστικά στον εθνικισμό...»

στικό σοβινισμό και να είμαστε σίγουροι ότι δεν πρόκειται να βρεθεί καμία λύση με την αλληλοεξόντωση των εργαζόμενων μαζών».

Στήν παραπάνω ανακοίνωση του ΤΣΙΡ βλέπουμε να υποβόσκει κάποια ελπίδα ότι η τουρκική επέμβαση στην Κύπρο θα εξυπηρετούσε πραγματικά τις αρχικές διακηρύξεις της κυβέρνησης. Τα νέφη όμως της, δικαιολογημένης άρχικα, παραπλάνησης διαλύονται σύντομα. Έτσι, μετά από 20 μέρες, στις 15.8.74, ακολουθεί άνοιχτο γράμμα του Άχμετ Κατομάζ, προέδρου του ΤΣΙΡ, προς τον πρωθυπουργό Έτζεβίτ που επίσης δημοσιεύτηκε στην ΚΙΤΛΕ.

«*Η επέμβαση, η οποία στην αρχή σκεπάστηκε με συνθήματα περί ανεξαρτησίας και ειρήνης, σε μικρό χρονικό διάστημα ξέφυγε από τον αρχικά διακηρηγμένο στόχο της. Έτσι ενώ υποτίθεται ότι ήμασταν οι υποστηρικτές της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου, τα γεγονότα εξελίχθηκαν και συνεχίζουν να εξελίσσονται προς την αντίθετη κατεύθυνση με αποτέλεσμα να είμαστε σήμερα καταχτητές στην Κύπρο παίζοντας το πιο βρώμικο παιχνίδι των ιμπεριαλιστών... Πιστεύοντας ότι εκπληρώνουμε σε τούτη τη στιγμή ένα ιστορικό καθήκον σάς καλούμε να αποσύρετε τις δυνάμεις μας απ' την Κύπρο και να ακολουθήσετε μια πολιτική που να έχει βασικό της στόχο την ανεξαρτησία, την ειρήνη, και την αδελφότητα των λαών.»*

Έξάλλου στις 14 Αυγούστου '74, από το ραδιοφωνικό σταθμό «Η φωνή μας» (Bijim Radyo) όργανο του ΚΚΤ (στο Ανατολικό Βερολίνο) δίνεται ανακοίνωση της ΚΕ του ΚΚ Τουρκίας που καταδικάζει άνοιχτα την επέμβαση και καλεί τους τουρκούς φαντάρους να άρνηθούν να πολεμήσουν και να γυρίσουν πίσω. Το ίδιο έντονε, και με πλατιά απήχηση στο λαό, ήταν οι αντιδράσεις πολλών δημοκρατικών σωμάτων, φοιτητικών οργανώσεων και της νεολαίας. Σταχυολογούμε μερικώς απ' αυτές:

23 *Ιουλίου 1974*: ανακοίνωση προκήρυξη, ενός από τους πλέον μαζικούς φορείς (5.000 μέλη) της σπουδάζουσας νεολαίας στην Κωνσταντινούπολη, του «Μορφωτικού Κέντρου Άνωτάτης Εκπαίδευσης, (Ι.Υ.Ö.Κ.Δ.) στην Κωνσταντινούπολη».

29 *Ιουλίου 1974*: στην Άγκυρα κοινή ανακοίνωση-προκήρυξη της «Πατριωτικής Οργάνωσης Νεολαίας» (Υ.Γ.Δ.) και της «Οργάνωσης Πατριωτικής Νεολαίας Άγκυρας (Α.Δ.Υ.Ö.Δ) όπου αναφέρεται: «... Ο αγώνας ανεξαρτησίας του κυπριακού λαού είναι και δικός μας αγώνας. Είμαστε ενάντιοι σ' αυτούς που, στην προσπάθειά τους να διχοτομήσουν την Κύπρο, στρέφουν τον ένα λαό ενάντια στον άλλο. Άς ενώσουμε τη φωνή μας με τον πραγματικό

αγώνα των Κυπρίων κι ας βροντοφωνάξουμε: Όχι σε μια Κύπρο - βάση των Αμερικανών και του ΝΑΤΟ. Έξω τα ξένα στρατεύματα απ' την Κύπρο. Καμία διεθνής συμφωνία δεν δίνει το δικαίωμα σε ξένες δυνάμεις να εισβάλουν και να διατηρούν στρατό στο νησί. Ζήτω η ανεξάρτητη και δημοκρατική Κύπρος».

Επίσης, οργανώσεις του εξωτερικού δηλώνουν τη συμπαράστασή τους στον αγωνιζόμενο κυπριακό λαό και αποδοκιμάζουν την εισβολή: η Όμοσπονδία Τούρκων Φοιτητών Δυτ. Γερμανίας (ΑΤÖF) (στο έντυπό της «Μπιολίκ» = ένότητα) στις 24 Αυγούστου 1974 με ανακοίνωσή της καταδικάζει την εισβολή και καλεί Τούρκους και Έλληνες εργάτες και φοιτητές της Δυτ. Γερμανίας σε κοινή διαδήλωση διαμαρτυρίας. Η διαδήλωση τελικά πραγματοποιήθηκε στα μέσα του Σεπτεμβρίου και είχε μεγάλη απήχηση στους μεταναστες και των δύο χωρών. Παρόμοιες κινητοποιήσεις πραγματοποίησαν οι όμοσπονδίες Τούρκων Φοιτητών Άγγλιας (Ι.Τ.Ö.Φ) και της Γαλλίας (F.Τ.Ö.Φ).

Στις 11 του Σεπτεμβρίου 1974, το ΤΣΙΡ οργανώνει δημόσια συγκέντρωση στην Κωνσταντινούπολη και καλεί όλο το λαό να πάρει μέρος για να καταγγείλει αφενός το φασισμό της Χιλή και αφεντέρου τις στρατιωτικοφασιστικές κλίκες της Ελλάδας, της Κύπρου και της Τουρκίας, υπεύθυνες για την κυπριακή τραγωδία την ίδια περίοδο. Οι τοίχοι της Κων/πολης γεμίζουν με συνθήματα υπέρ της ανεξαρτησίας του νησιού (ό γράφων έζησε τα γεγονότα από κοντά). Στην τεράστια συγκέντρωση που πραγματοποιείται τελικά (μετά από αλληλεπλήρες απαγορεύσεις της αστυνομίας) χιλιάδες λαού βροντοφωνάζουν «ΝΑ ΤΕΘΕΙ ΤΕΡΜΑ ΣΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ» και «ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ».

Η τουρκική αντίδραση βλέποντας τη φωνή των τουρκών άριστέρων να δυναμώνει συνεχώς και να κερδίζει έδαφος μέσα στις πλατιές μάζες που αρχίζουν να άφυπνίζουν απ' το λήθαργο του σοβινισμού καταφεύγει στις άγριες διώξεις των Τούρκων προοδευτικών. Έκατοντάδες δημοκράτες συλλαμβάνονται και σέρνονται στα δικαστήρια. Έφτα άντιφασιστές πατριώτες καταδικάζονται σε 8χρονη φυλάκιση με την κατηγορία άντεθνικής δράσης. Και, όπως κατηγορούσαν παράνομες οργανώσεις της Τουρκίας (και σε ανακοίνωση της Ένωσης Τούρκων Φοιτητών στο Παρίσι) εκείνη την εποχή στην πόλη Μέρσιν (άπέναντι από την Κύπρο), ύστερα από απόφαση του στρατοδικείου τουφεκίστηκαν 5 Τούρκοι φαντάρους που άρνήθηκαν να πολεμήσουν στην Κύπρο.

Ένα χρόνο αργότερα η πρόεδρος Μπεχιτζέ Μποράν του επανιδρυθέντος Τουρκικού Έργατικού Κόμματος (ΤΙΡ) σε συνέντευξη τύπου που δίνει στις 19.7.1975 άφρου καταγγέλλει την επέμβαση στην Κύπρο,

αναφέρει: «... Βασικός όρος για να βρεθεί μια δίκαιη λύση στο Κυπριακό είναι να καταλάβουμε ότι το πρόβλημα της Κύπρου δεν είναι μια υπόθεση που άφορα μόνο τους Τουρκοκυπρίους, Έλληνοκυπρίους, Τούρκους και Έλληνες, αλλά ολόκληρο τον κόσμο. Η λύση του προβλήματος άνδι-αφέρει άμεσα τους λαούς της Μέσης Άνατολής και επηρεάζει το διεθνή συσχετισμό δυνάμεων. Σάν τέτοιο λοιπόν το κυπριακό πρόβλημα, μόνο με τη διεθνοποίησή του μπορεί να βρεί λύση».

Σ' αυτό το σημείο είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι εκτός από το Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας (ΤΚΡ), και τα τέσσερα νόμιμα σοσιαλιστικά κόμματα που δρουν αυτή τη στιγμή στην Τουρκία: Έργατικό Κόμμα Τουρκίας (ΤΙΡ), Έργατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Τουρκίας (ΤΣΙΡ), Σοσιαλιστικό Κόμμα (SP) και Κόμμα των Έργαζομένων Τουρκίας (ΤΕΡ), τάσσονται υπέρ της πλήρους εφαρμογής της απόφασης 353 του ΟΗΕ για την Κύπρο.

Η σύντομη έκθεση που προηγήθηκε δείχνει ότι η τουρκική άριστερά, μέσα από μια βασανιστική πορεία, γεμάτη άντιφάσεις αλλά και ποικίλους καταρρογμούς που συχνά φτάνουν ως τη φασισκή εξόντωση στελεχών της, πολλά εμπόδια έχει ξεπεράσει και ολοκληρώνει μια ξεκάθαρη, ιδεολογικά και πολιτικά, άντιμετώπιση του Κυπριακού. Γίνεται ένας, έστω και άγνωστος άκόμη για τον πολύ κόσμο, σταθερός και συνεπής σύμμαχος του δοκιμαζόμενου κυπριακού λαού. Ταυτόχρονα η δράση της τουρκικής άριστεράς στο βαθμό που επηρεάζει λαϊκές μάζες και τις άπομακρύνει από τις ιδεοληψίες του εθνικισμού άποτελεί παράγοντα για τη διατήρηση της ειρήνης και την άποτροπή της ένοπλης σύρραξης. Κι αυτό σε περίοδο που το φάσμα του πολέμου θα γίνεται όλοένα και πιο κοντινό, όσο πιάνει στον κόσμο η πολεμική ύστερία την όποια σκόπιμα δημιουργούν τα σοβινιστικά κηρύγματα και ό ιμπεριαλισμός.

1. Το ΚΚ Τουρκίας από την ήμερα της ίδρυσής του (1918) μέχρι σήμερα είναι παράνομο. Το γεγονός αυτό παρεμπόδιζε να γίνουν γνωστές στον τουρκικό λαό ό προοδευτικές ιδέες και θέσεις. Το 1946 ιδρύονται 3 άριστερά κόμματα: Σοσιαλιστικό κόμμα (ΤΣΡ), το Έργατικό Άγροτικό Κόμμα (ΤΙΚΡ) και το Σοσιαλιστικό Κόμμα Έργατών Άγροτών Τουρκίας (ΤΣΕΚΡ). Όλα άμως έχουν πολύ σύντομη ζωή. Στις 13 του Φλεβάρη 1961 ιδρύεται το Έργατικό Κόμμα Τουρκίας (ΤΙΡ) που στις έλεγές του 1965 πήρε 3%. Το 1969 το Κόμμα διασπάται και το 1971 τίθεται εκτός νόμου. Το καλοκαίρι του 1974 με τη σχετική φιλελευθεροποίηση ιδρύονται τέσσερα άριστερά κόμματα, νόμιμα: το ΤΣΙΡ (Σοσιαλιστικό Κόμμα Τουρκίας), το ΤΙΡ (Έργατικό Κόμμα Τουρκίας), το SP (Σοσιαλιστικό Κόμμα) και το ΤΙΡ (Κόμμα Έργαζομένων Τουρκίας).

2. Την περίοδο εκείνη ήγεται στην άριστερή άντιπολίτευση μέσα στο Λαϊκό Κόμμα ό Μπουλέντ Έτζεβίτ. Ό Ε. προωθεί άρομένα διατάγματα για την έλευθερία του τύπου και των συγκεντρώσεων, το δικαίωμα άπεργίας, διαδήλωσης, σύστασης πολιτικών κομμάτων κ.λπ. Η δραστηριότητά του αυτή διευρύνει τη λαϊκή βάση του Λαϊκού Κόμματος και προσδίδει σημαντική αύγλη στον ίδιο.

Ἡ ἐπιθεώρηση τῆς ἀνόρθωσης

τοῦ Θόδωρου Χατζηπανταζῆ

Καὶ ὁ πιὸ καλοπροαίρετος ἀκόμη ἀναγνώστης δὲν θὰ κατορθώσει νὰ διατηρήσει γιὰ πολὺ μεγάλο διάστημα ψευδαισθήσεις γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἀξία τῶν Παναθηναίων 1911. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ πὼς τὸ ἔργο εἶναι γυμνὸ ἀπὸ κάθε καλλιτεχνικὸ ἐφόδιο. Σημαίνει μόνον πὼς ἡ πραγματικὴ καλλιτεχνικὴ του ἀξία πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὶς θεατρικὲς ἀρετὲς του —στὴ λειτουργικότητά του πάνω στὴ σκηνή, στὴν ἐπιγραμματικότητά καὶ εὐγλωττία τῶν εἰκόνων του, στὴν ποικιλία καὶ γελοιογραφικὴ εὐστοχία τῶν τύπων ποὺ καλοῦνται νὰ ἐνσαρκώσουν οἱ ἠθοποιοί. Πρόκειται γιὰ ἀρετὲς ποὺ εἶναι σχετικὰ δύσκολο νὰ ἐπισημανθοῦν μέσα στὸν τυπωμένον διάλογο, ἀπὸ ἕναν

ἀναγνώστη ἀνεξοικείωτο μὲ τὴν πρακτικὴ τῆς σκηνῆς. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ δὲν θὰ συναντήσῃ μεγάλη δυσκολία νὰ ἐπισημάνῃ ὁ καθένας, εἶναι ἡ ἀξία ποὺ ἔχει τὸ κείμενο τῶν Παναθηναίων ὡς ντοκουμέντο τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας. Γραμμένο ἀκριβῶς σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ κρίσιμες καμπὲς αὐτῆς τῆς πορείας, καθρεφτίζει μὲ σπαραταριστὴ ζωντάνια τὶς ἀντίρροπες δυνάμεις ποὺ πῆραν μέρος στὴν ντόπια ἱστορικὴ ζύμωση. Καὶ μᾶς χαρίζει μιὰν ἀφελή ἀλλὰ αὐθεντικὴ εἰκόνα τῆς ἀθηναϊκῆς μητροπόλεως, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ ἰσοζυγίζεται ἀμφίβολη ἀνάμεσα στὸ ἐπαρχιώτικο παρελθόν της καὶ στὸ κοσμοπολίτικο μέλλον της.

Τὰ Παναθήναια 1911 ἐμφανίστηκαν στὴ σκηνὴ δυὸ περίπου χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸ βασικὸ ἱστορικὸ ὁρόσημο τῆς Ἐπανάστασης στὸ Γουδί καὶ ἕναν περίπου χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸ ἀνάλογο σπουδαιότητας ὁρόσημο τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων. Ὅπως ἀναγνωρίζεται πιά σήμερα σχεδὸν ἀπὸ ὅλους, μετὰ τὴν Ἐπανάσταση στὸ Γουδί σημειώθηκε ἡ εἴσοδος στὴν πολιτικὴ ἀρένα τῆς χώρας, τῆς νέας ἀστικῆς τάξης ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀποκτᾷ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρικροῦπυ.¹ Μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, ἀπὸ τὴν ἄλλη μερίδα, ἐπεκτάθηκαν τὰ ἀσφυκτικὰ ὄρια τοῦ κράτους καὶ ἐξασφαλίστηκε κάπως ὁ ζωτικὸς χώρος ποὺ ἦταν ἀπαραίτητος γιὰ νὰ λειτουργήσουν τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ οικονομικὰ σχήματα. Ἡ χρονιά τοῦ 1911 βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο μιᾶς μικρῆς πολιτικῆς κοσμογονίας. Εἶναι ἡ χρονιά ποὺ ὕστερα ἀπὸ ἐντατικὲς καὶ ὄχι πάντα πολὺ ἐνθαρρυντικὲς προσπάθειες, ἡ Ἐπανάσταση κατόρθωσε ἐπιτέλους νὰ ἐξελιχτεῖ σὲ κάποια μορφή ὁμαλοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καὶ νὰ διοχετεύσει τὶς ἀρχὲς καὶ τοὺς στόχους τῆς στά κανάλια μιᾶς Συνταγματικῆς Ἀναθεώρησης.

Εἶναι ἐπίσης ἡ χρονιά ποὺ ἡ Ἐπανάσταση φανέρωσε τὰ στενὰ ὄρια τῆς καὶ τὸ περιορισμένο τῆς περιεχόμενου. Ἡ χρονιά ποὺ ἀποκάλυψε τὴν οὐσιαστικὴ διαφορὰ ποὺ χωρίζει ἕνα στρατιωτικὸ κίνημα ἀπὸ μιὰ ἀληθινὴ Ἐπανάσταση μετὰ ὀργανικὴ προκαταβολικὴ συμμετοχὴ τῶν πολιτῶν.² Ποιὸς ξέρει, ἴσως νὰ μὴν ἔφταιγε τελικὰ ἡ ἰδεολογικὴ σύγχυση στοὺς κόλπους τοῦ στρατιωτικοῦ πυρήνα, ἀλλὰ ἡ γενικότερη σύγχυση καὶ κοινωνικὴ ἀνασφάλεια τῆς νέας ἀστικῆς τάξης τοῦ τόπου, ποὺ δημιουργήθηκε σὲ ἱστορικὲς συνθήκες μᾶλλον ἰδιόμορφες. Γεγονὸς πάντως παραμένει πῶς, τὴν κρίσιμη στιγμή, οἱ πληρεξούσιοι τῆς τάξης αὐτῆς δὲν ἀπαίτησαν τὴν κατάργηση τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πλέγματος παλαιοκομματισμοῦ καὶ ἀνακτόρων, ποὺ κρατοῦσε τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰδρυσης τοῦ καινούριου κράτους. Ζήτησαν ἀπλῶς νὰ μοιραστοῦν μαζί του τὴν ἐξουσία. Ἀρκέστηκαν νὰ μποῦν κι αὐτοὶ στὸ στενὸ κύκλο τῶν προνομιούχων, κάνοντάς τον μετὰ τὴν εἰσοδὸ τους λιγὰν εὐρύτερο. Δὲν ζήτησαν νὰ καταργήσουν τὸ παλάτι. Ζήτησαν μονάχα νὰ τὸ προσεταιριστοῦν. Δὲν ζήτησαν νὰ συντάξουν νέο Χάρτη τῆς Πολιτείας. Ζήτησαν νὰ ἀναθεωρήσουν τὸν παλιὸ στὶς «μὴ θεμελιώδεις διατάξεις» του. Ὅταν στὶς 5 τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1910, στὴν μεγάλη συγκέντρωση τῆς πλατείας Συντάγματος, τὸ πλῆθος φώναζε πῶς ἤθελε Συντακτικὴ Βουλὴ, γιὰ νὰ ἀναμορφώσει τοὺς θεσμοὺς τοῦ κράτους ἀπὸ τὸ βᾶθος τους, ὁ Βενιζέλος ἀπαντοῦσε πῶς ἡ Βουλὴ θὰ ἦταν ἀπλὰ καὶ μόνο Ἀναθεωρητικὴ!³

Στὴν Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ποὺ βγήκε ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς τοῦ Νοέμβρη, σὲ σύνολο τριακοσίων ἐξήντα δύο μελῶν, ὑπῆρχαν μόνον ἐβδομήντα δύο παλιοὶ πολιτικοί. Οἱ βουλευτὲς ποὺ ἐκλέγονταν γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ἀποτελοῦσαν τοὺς φυσικοὺς ἐκπρόσωπους τῶν καινούριων πολιτικῶν δυνάμεων, ἦταν διακόσιοι δεκατρεῖς! Κι ὅμως, ὅλοι αὐτοὶ οἱ «νέοι ἄνδρες» —ὅπως ἀποκαλοῦσαν τὸν ἑαυτό τους μετὰ ἀρκετὴ δόση αὐταρέσκειας— γρήγορα ἀποκαλύφθηκε πῶς δὲν εἶχαν ἔρθει στὴν Ἀθήνα μετὰ διαθέσεις ἰδιαίτερα νεωτεριστικῆς. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἔγινε φανερὸ πῶς δὲν αἰσθάνονταν τὴν ἀνάγκη νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα κατάσταση πραγμάτων. Τοὺς ἀρκοῦσε νὰ μπαλώσουν μονάχα τὴν παλιά. Ἐτσι, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1911, ψήφι-

σαν ἕνα Σύνταγμα ποὺ ὄχι μόνον διατηροῦσε ἀκέραιη τὴ δύναμη τοῦ θρόνου, ἀλλὰ ἔκανε ἀπροσδόκητες παραχωρήσεις στὶς δυνάμεις τῆς ἀντίδρασης σὲ πλῆθος ἄλλων θεμάτων. Ἀκόμη καὶ στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ παραχώρηση στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μιστριώτη νὰ κατοχυρωθεῖ συνταγματικὰ ἡ προστασία τῆς καθαρεύουσας, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ παραταθεῖ ἡ νεοελληνικὴ διγλωσσία μέχρι τὸν καιρὸ μας.⁴

Βέβαια, οἱ «νέοι ἄνδρες» δὲν ἄργησαν νὰ πληρώσουν ἀκριβὰ τὸν ἀριβισμό τους καὶ νὰ μετανιώσουν γιὰ τὴ δύναμη ποὺ παραχώρησαν στὸ παλάτι. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ 1911 ὅμως, ὁ Ἐθνικὸς Διχασμὸς, τὰ Νοεμβριανὰ καὶ ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ τοῦ 1922 ἦταν ἀκόμη μιὰ ἄδηλη νέμεση, κρυμμένη στὶς οὐράς τοῦ μέλλοντος. Αἰσιοδοξία ἀπόλυτη καὶ ὄρεξη γιὰ δράση ἐπικρατοῦσε στὴ χώρα, ὀλόκληρη τὴν ἀνοιξὴ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης χρονιάς. Οἱ πατέρες τοῦ ἔθνους ἐπεξεργάζονταν τὶς διατάξεις τοῦ νέου Συντάγματος σὲ πολὺωρες καὶ πολυθόρυβες συνεδριάσεις. Οἱ ξένοι στρατιωτικοὶ ἐμπειρογνώμονες ποὺ εἶχαν μετακληθεῖ γιὰ νὰ ἀναδιοργανώσουν τὶς ἐνοπλῆς δυνάμεις, ξαμύλησαν τὸ στρατὸ στὰ βουνὰ καὶ στὰ λαγκάδια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, σὲ ἕνα πρωτάκουστο ὄργιο γυμνασίων. Τέλος ἡ Ἀστυνομία φιλοτιμήθηκε νὰ ἀναπτύξει μιὰ χωρὶς προηγούμενο δραστηριότητα γιὰ τὴν «ἠθικοποίηση» τῆς πρωτεύουσας... Ὅλοι κοιτάζαν μετὰ ἐμπιστοσύνη μπροστά, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τοὺς ροπαλοφόρους φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας, ποὺ ξεχνόνταν αὐτὸ τὸν καιρὸ καθημερινὰ στοὺς δρόμους, γιὰ νὰ προστατέψουν μετὰ τὶς διαδηλώσεις τους τὴν «ἐθνικὴν» μας γλώσσα ἀπὸ τοὺς μαλλιαροὺς, καὶ τὸ προβάδισμα τῶν ἀντρῶν στὸν χώρο τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὶς πρώτες δειλὲς ἐφόδους τοῦ γυναικείου φύλου. Ἡ «ἀνόρθωση τοῦ κράτους», πάντως, ποὺ σὰν ἐπαναστατικὸ σύνθημα εἶχε βρεῖ τόση ἀπήχηση στὶς μάζες τῶν ψηφοφόρων, εἶχε μπεῖ κατὰ τὰ φαινόμενα σὲ πλήρη ἐφαρμογή.

Πολιτικὸς ἀναβρασμὸς αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικὸ κλίμα γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς σκηνηκῆς σάτιρας. Τῆς χαρίζει θέματα «καυτὰ», ποὺ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐξασφαλισμένο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ. Δίνει στοὺς συγγραφεῖς τῆς ξεκάθαρους στόχους, στοὺς ὁποίους θὰ κατευθύνουν τὰ βέλη τους. Στὶς 3 Ἰουνίου τοῦ 1911 ἐμφανίστηκε στὶς ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας μιὰ ἀνακοίνωση ποὺ ὑποσχόταν πῶς τὰ νέα Παναθήναια θὰ ἔχουν φέτος «ποικιλία ἀνορθωτικῶν σκηνῶν». Ἀπὸ τὶς σκηνὲς τους, διατυμπάνιζε ἡ ἀνακοίνωση, «παρελαύνουν ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀνορθώσεως ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς τὰ δίστιχα λέγεται ὅτι ὑπάρχει ὁ Ἐντοῦ, ὁ Τῶφνελ καὶ ἄλλοι».⁵ Ἡ λογοκρισία εἶχε καταργηθεῖ καὶ τὰ θέατρα μποροῦσαν νὰ διαφημίζον ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τὴν πραγματεία τους, μετὰ τὸν πιὸ γαργαλιστικὸ τρόπο.

Τὰ Παναθήναια 1911, λοιπόν, εἶναι ἡ ἐπιθεώρηση τῆς Ἀνόρθωσης, μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο περίπου ποὺ ὁ *Κινηματογράφος 1908* εἶναι ἡ ἐπιθεώρηση τῆς Διοργάνωσης. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς σάτιρας τοῦ Ἄννινου καὶ τοῦ Τσοκόπουλου ἀφορᾷ τὰ κεντρικὰ θέματα τοῦ Συντάγματος, τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς καὶ τῆς ἀνορθωτικῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου. Ὅπως ὅλες οἱ ἐπιθεωρήσεις τῆς ἐποχῆς, τὸ ἔργο ἔχει

μιὰ στοιχειώδη πλοκή, πού χαρίζει συνοχή στην παρέλαση τῶν ἐτερόκλητων σκηνῶν του. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐφαρμόστηκε ἀκόμη μιὰ φορὰ πιστὰ ἡ φόρμουλα τῆς πρώτης ἐπιθεώρησης πού γράφτηκε στὴν Ἑλλάδα, τοῦ *Λίγο ἀπ' ὄλα*. Ὁ φουστανελοφόρος χωριάτης Βασίλης Τραχανᾶς κατεβαίνει ἀπὸ τὴν ἐπαρχία στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ βρεῖ τὸ βουλευτὴ του Ἀχιλλέα Μπαλαμούτη καὶ νὰ τὸν βοηθήσει στὸ ἀνορθωτικὸ του ἔργο. «Θὰ κάνουμε μαζί τὴν Ἀνορθωση», λέει μὲ περηφάνια σ' ὅποιον συναντήσει μπροστὰ του. Στὴν πρωτεύουσα, ὡστόσο, παρασύρεται ἀπὸ τὴ δίνη τῆς κοσμοπολίτικης κίνησης. Ἔχει διάφορες περιπέτειες καὶ στὶς ἐπαφές του μὲ τὸν Ἐνωμοτάρχη, ἀντικρίζει τελικὰ τὸ πραγματικὸ πρόσωπο τῆς Ἀνορθωσης καὶ τὴ χειροπιαστὴ ἐφαρμογὴ τῶν κυβερνητικῶν ἐξαγγελιῶν.

Ἡ σάτιρα τῆς Ἀνορθωσης πού προσφέρουν ὁ Ἄννινος καὶ ὁ Τσοκόπουλος στὶς σκηνές τῶν *Παναθηναίων*, δὲν ἀποτελεῖ βέβαια μιὰ συγκροτημένη ἀπόπειρα κριτικῆς, βασισμένη σὲ ἰδεολογικὲς ἀρχές. Ἀποτελεῖ ἀπλὰ καὶ μόνο μιὰ κεφάτη ἀπομυθοποίηση τῶν ρητορικῶν σχημάτων τοῦ καιροῦ τους, βασισμένη ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ μέσου θεατῆ. Γιὰ τοὺς συγγραφεῖς τῶν *Παναθηναίων*, μὲ ἄλλα λόγια, πέρα ἀπὸ τὴ θεωρία καὶ τὴ ρητορικὴ μιᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς, ὑπῆρχαν πρῶτα ἀπ' ὄλα τὰ πρόσωπα πού θὰ ἔδιναν σάρκα στὶς ἰδέες καὶ στοὺς στόχους. Ὑπῆρχε, π.χ., ὁ βουλευτὴς Ἀχιλλέας Μπαλαμούτης, μὲ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ἐπιτηδειότητά του —θλιβερὸ πρότυπο «νέου ἄνδρα» καὶ γνήσιος ἐκπρόσωπος μιᾶς καινούριας τάξης, πού ἔφτασε ὀρεξάτῃ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία στὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ ροκανίσει τὸ μεριδίῳ της στὸ τοιμπούσι τῆς ἐξουσίας. Ὑπάρχει κατόπιν ὁ ἀφελὴς λαϊκὸς ψηφοφόρος Βασίλης Τραχανᾶς μὲ τὸν ἐνθουσιασμό του, τὴν εὐπιστία του καὶ τὴν ἀνικανότητά του νὰ εἰσχωρήσει στὴ νέα τάξη πού νέμεται τὴν ἐξουσία — θύμα τῆς καινούριας κατάστασης ὅσο καὶ τῆς παλιάς. Ντυμένους μὲ τὴν παροπαράδοτη βαλκανικὴ φουστανελά του, θὰ παραμείνει ἕνα ἀναφομοίωτο, ἀξιοπεριέργο κατάλοιπο τοῦ παρελθόντος μέσα στὴ νεοαστικὴ Βαβὲλ τῆς Ἀθήνας, γιὰ νὰ τὸν δείχνουν μὲ τὸ δάχτυλο οἱ ξένοι τουρίστες καὶ γιὰ νὰ τὸν ἐκμεταλλεύονται οἱ ντόπιοι. Ὑπάρχει ἀκόμη τὸ κατώτερο —ἀλλὰ καὶ πιὸ ἀπαρασάλετο ἀπ' τὴ θέση του— ὄργανο τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ὁ Ἐνωμοτάρχης, πού σὲ τελευταία ἀνάλυση θὰ ἐφαρμόσει στὸ καθημερινὸ ἐπίπεδο τοῦ δρόμου, μὲ τὸν πιὸ ἀνατριχιαστικὸ τρόπο, τὶς ἀνορθωτικὲς ἐπαγγελίες τῆς κυβέρνησης. Οἱ νέοι ἄνδρες ἔρχονται καὶ παρέρχονται, οἱ κυβερνήσεις ἀνεβαίνουν καὶ κατεβαίνουν, οἱ ἐπαναστάσεις ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν, ἀλλὰ ὁ χωροφύλακας παραμένει αἰώνια στὴ θέση του, μοναδικὸς σταθερὸς ἐκπρόσωπος τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ τοῦ τόπου. «Ἡ ἔννοια τοῦ κράτους ἀρχίζει ἀπὸ τὸν χωροφύλακα καὶ τελειώνει εἰς τὴν φυλακὴν», εἶχε πεῖ ἐπιδοκιμαστικὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικότερους ἐκπρόσωπους τοῦ παλαιοκομματισμοῦ, ὁ Δημ. Γούναρης.⁶ Οἱ ἔχθροι τοῦ παλαιοκομματισμοῦ πού ἀνάλαβαν τὴν ἐξουσία μετὰ τὸ 1909 δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν παραμικρὴ ἀνάγκη νὰ καταργήσουν τὴν ἰσχὺ αὐτοῦ τοῦ ἀφορισμοῦ.

Στὸν τριπλὸ σκόπελο τοῦ ἀριβίστα πολιτικάντη, τοῦ καθυστερημένου ψηφοφόρου καὶ τοῦ αὐταρχικοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ θὰ προσκρούσει τὸ σκάφος τῆς Ἀνορθωσης καὶ θὰ ὑποστεί ῥωγμὲς ἀνεπανόρθω-

τες. Γυμνωμένη ἀπὸ τὰ πανηγυριώτικα στολίδια της, ἡ Ἀνορθωση θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἕνα ἀκόμη ἠχηρὸ σύνθημα, κάτω ἀπ' τὸ ὁποῖο κρύβεται ἡ ἀχόρταγη ρουσαφτολογία τοῦ βουλευτῆ, τὰ σκαμπιλια τοῦ ἀγροῖκου χωροφύλακα, ἡ ἄγνοια τοῦ εὐπιστοῦ ψηφοφόρου. Ἐξάλλου, πέρα ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐτὸ τρίγωνο ὑπάρχει ἕνας ὀλόκληρος κόσμος πού δὲν ἔχει κὰν ἀκούσει ποτὲ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση στὸ Γουδί καὶ τὴν Ἀνορθωση ἢ πού, ἂν ἔχει ἀκούσει, δὲν δίνει δεκάρα γι' αὐτά. Ὑπάρχουν οἱ συναισθηματικὲς δοῦλες Ζαμπέτα καὶ Τριανταφυλλιά, πού δὲν νοιάζονται παρὰ γιὰ τὰ ρομάντζα τους —πραγματικὰ ἢ φανταστικὰ. Ὑπάρχει ἡ ἀστὴ Μαριωρὴ πού δὲν χολοσκᾶ παρὰ γιὰ τὶς ἀπιστίες τοῦ ἄντρα της καὶ τὴν ἀπειθαρχία τῆς ὑπηρετριάς της. Ὑπάρχει ὁ παιδόκοσμος τοῦ Κοκοῦ καὶ τὶς Λιλιῆς μὲ τὶς δικές του σκοτούρες, ἡ γεροντοκόρη Σουζάνα καὶ οἱ κοσμικὲς Κυρίες, οἱ ὁποῖες τὸ μόνο πράγμα πού φαίνεται πὼς ξέρουν γιὰ τὸν Βενιζέλο εἶναι ὅτι «συμπαθεῖ πολὺ τὶς κυρίες»... Καὶ πέρα μακριὰ ὑπάρχει ἡ Εὐρώπη πού στέλνει τὴν μόδα τῶν φορεμάτων καὶ τοὺς τουρίστες, τὴν μπύρα καὶ τοὺς ἐμπειρογνώμονες, τοὺς γάλλους στρατιῶτες πού ξεμυαλίζουν τὰ ἄπραγα κορίτσια καὶ τοὺς ἰταλοὺς ἀστynomικούς πού καμαρώνουν σὰν κοκῶροι μέσα στὶς φανταχτερὲς στολές τους. Ὑπάρχει ἡ Εὐρώπη τῶν στρατιωτικῶν ἀποστολῶν, τοῦ Ἐντοῦ καὶ τοῦ Τῶφνελ, τοῦ Μπορντὸ καὶ τοῦ Λεπινὴ, ἡ Εὐρώπη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὑπόσχεση μαζί καὶ ἀπειλή, μοντέλο γιὰ ἀποφυγὴ καὶ μίμηση...

Ὅπως εἶπαμε ὅμως καὶ στὴν ἀρχή, περισσότερο ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, τὰ *Παναθηναία 1911* ἀποτελοῦν ἕνα ἀπλοῖκό ἀλλὰ συναρπαστικὸ πορτρέτο τῆς πῆλης τῆς Ἀθήνας, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κρισιμότερες φάσεις τῆς ἐξέλιξής της. Στὴ φάση ἐκείνη ὅπου ἀπὸ ληθαργικὴ κομπολόη κρατιδίου τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς μεταμορφώνεται ἐπώδυνα καὶ σκουντουφλιστὰ σὲ ἕνα τουλάχιστον ἐπιδερμικὰ ἐξευρωπαϊσμένο ἀστικὸ κέντρο. Τὸ πορτρέτο εἶναι γεμάτο μὲ τὶς ἀντιφάσεις πού εἶναι φυσικὸ νὰ προκαλοῦν οἱ ἀντίρροπες δυνάμεις πού τὸ διαμορφώνουν. Ἀπὸ τὴ μιὰ ἔχουμε τὴν ξαφνικὴ εἰσροὴ τῶν ξένων τουριστῶν πού ἔρχονται νὰ ταραξοῦν μὲ τὰ ἐξελιγμένα ἦθη τους τὶς παραδοσιακὲς ἀξίες καὶ τὴν εἰδυλλιακὴ μακαριότητα τῆς ἀπόμερης πρωτεύουσας. Ἔχουμε τὶς βιεννέζες φοιτήτριες καὶ τοὺς γερμανοὺς ἀρχαιολόγους, τοὺς γάλλους στρατιῶτες καὶ τοὺς ἰταλοὺς ἀστynomικούς. Ἔχουμε τὴν μπύρα πού ἦρθε νὰ ἐκτοπίσει ἀπ' τὰ καφενεῖα τὸν ἀνατολίτικο καφέ. Τὴν τρελὴ παριζιάνικη μόδα τῆς ζῦπ-κυλότ, τὰ ἀλλεπάλληλα ραντεβουδάκια τῶν Ἑλληνίδων μὲ τοὺς ξένους στρατιωτικὸς καὶ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὶς ξένες φοιτήτριες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔχουμε τὴν ἀντίδραση τῶν δυνάμεων τῆς συντήρησης στὶς ἀπροσδόκητες αὐτὲς πιέσεις γιὰ ἀλλαγὴ. Ἔχουμε τὰ συλλαλητήρια τῶν φοιτητῶν πού προσπαθοῦν νὰ ἀποκλείσουν τὶς γυναῖκες ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ὀπισθοδρομικὴ γλώσσα τοῦ Μιστριώτη. Ἔχουμε τὸν πουργατισμὸ τῆς ἀστynomίας καὶ τὴν ἀνεκδιήγητὴ ἐκστρατεία της νὰ πατάξει τὴν κοσμοπολίτικη διαφθορά...

Ἀπὸ θεατρικὴ ἄποψη, τὸ πιὸ ἐπιτυχημένο σύμβολο τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητας εἶναι ἡ περίπολος τῶν γαλλομαθῶν Εὐζώνων τῆς Α' Πράξης. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν ἀρειμάνιων φουστανελοφόρων, πού βροντοῦν τὸ τσαρούχι τους

στο έδαφος καθώς άπειλούν, σέ άπταιστα βλαχογαλικά, νά έξαλείφουν άπ' τó πρόσωπο τής γής τó γυναικείο φύλο, για νά έξασφαλίσουν τήν ήθικη κάθαρση τού τόπου, θά τολμούσε νά πεί κανείς, άποτελεί μεγαλοφυή σατιρική ένσάρκωση τής νοοτροπίας μιάς επιφανειακά έξευρωπαϊσμένης κοινωνίας, πού πεπαγαλίζει τή γαλλική κουλτούρα, τήν ίδια στιγμή πού διαδηλώνει τήν άνυποχώρητη άφοσίωση τής στις πατροπαράδοτες άξίες τής άπολυταρχικής 'Ασίας. Άλλά τó σκιτσάρισμα τής νεοελληνικής πολιτιστικής σχιζοφρένειας δέν έξαντλείται με τή σκηνή τής περιπόλου. Υπάρχουν κι άλλες εικόνες τó ίδιο εύγλωττες στήν κωμική άποτελεσματικότητά τους. Υπάρχει, π.χ., ή σκηνή τής «Ρέας», πού λειτουργεί παραπληρωματικά στή σκηνή τών Εύζώνων. Η ίταλογεννημένη έλληνική όπερα τού Σαμάρα, πού προσπαθεί με τά σπασμένα έλληνικά τής νά ψελλίσει ένα δημοτικό τραγουδάκι μπροστά στόν έκθαμβο Τραχανά, γίνεται μιά σπαραχτική σχεδόν μαρτυρία τών προσανατολισμών τής ντόπιας λόγιας τέχνης, πού άνακαλύπτει τή λαϊκή κουλτούρα σάν ένα άξιοπεριεργό φολκλόρ, μέσα άπό τά φίλτρα τής εύρωπαϊκής παιδείας τής. Τέλος, άς μήν ξεχνούμε τήν άπροσδόκητη τροπή πού παίρνει ή άπόπειρα είσαγωγής τής ζύπ-κυλότ στή χώρα: Η πρωτοποριακή παριζιάνικη μόδα άπορρίπτεται άπό τούς Έλληνες, γιατί ξυπνά μέσα τους άνεπιθύμητες άναμνήσεις τών σαλβαριών τού όθωμανικού παρελθόντος τους!

Δέν χωράει άμφιβολία πώς τά *Παναθήναια 1911* περιέχουν μερικά άπό τά άξιολογότερα νούμερα πού γράφτηκαν ποτέ για τήν επιθεωρησιακή σκηνή. Περιέχουν τήν περίφημη παρωδία τών ρομαντικών αυτοκτονιών, μιά σκηνή πού δίνει τó μέτρο τής σατιρικής εύρηματικότητας τών συγγραφέων: Μετά άπό τήν ολοκλήρωση ενός άπολαυστικού νούμερου, καταφέρνουν νά ξεπεράσουν τόν έαυτό τους, προσθέτοντας σάν κωμικό επιστέγασμα ένα άκόμη έξωφρενικότερο νούμερο πάνω στό ίδιο θέμα! Περιέχουν τó γνωστότερο ίσως επιθεωρησιακό σόλο πού γράφτηκε ποτέ, τó θρυλικό «Τρουλαλά» τού Ένωμοτάρχη, τού όποιου ή άποτελεσματικότητα πάνω στή σκηνή άποδείχτηκε

άπό τήν μακρά σταδιοδρομία του. Περιέχουν τó τρίο τής Σουζάνας, πού όσο άπογοητευτικό κι άν φαίνεται στήν τυπωμένη σελίδα, με τή βοήθεια τής μουσικής άποτελεί ύλικό έξαιρετικά γόνιμο στά χέρια μιάς επιτήδειας καρατερίστας, όπως άπόδειξε ή Έλένη Φύρστ. Περιέχουν άκόμη τήν πρωτότυπη παρουσία τού Κλεάνθη, επιτυχημένη μεταφύτευση στήν έλληνική επιθεώρηση τού αιώνιου θεατρικού τύπου τού σοφού-τρελού, πού μέσα στήν τρέλα του γελοιοποιεί τούς γνωστικούς και άποκαλύπτει άνομολόγητες αλήθειες. Κυρίως περιέχουν μιά πλούσια ποικιλία γραφικών τύπων, πού με τες ιδιομορφίες τους συνθέτουν ένα πολύχρωμο θεατρικό σύνολο: τόν έρωτιάρη Πιού-Πιού και τήν αντίθεση δουλίτσα Ζαμπέτα, τούς Άπάχρηδες και τήν Τσιγγάνα, τες κοσμικές κυρίες με τά σαλβάκια, τούς Βερσαλιέρους και τούς Καραμπινιέρους — ένα παρδαλό πλήθος πού λικνίζεται στις λαμπερές μελωδίες τού Θεόφραστου Σακελλαρίδη και σφύζει άπό θεατρικότητα.

Καμιά άποτίμηση τής άξίας τού έργου, ώστόσο, δέν θά ήταν ολοκληρωμένη, άν ή τελευταία μας παράγραφος δέν ήταν άφιερωμένη στόν τρομερό Κομπέρ τών *Παναθηναίων* — τόν Ένωμοτάρχη! Μαζί με τόν Τζανέτο τών κατοπινών χρόνων, άποτελεί σίγουρα τή σοβαρότερη κατάκτηση τής επιθεωρησιακής μας σκηνης και μιά άπό τες ελάχιστες ούσιαστικές παρουσίες σέ όλόκληρο τó έλληνικό θέατρο. Άνταρχικός και ξεροκέφαλος, άμαθής και παντογνώστης, εύξαιπτος και αισθηματίας, πανούργος και βλάκας, επιθετικός και δειλός, άφόρητα ίκανοποιημένος με τόν έαυτό του, άποτελεί ίσως τήν πιό εύστοχη γελοιογραφία τού νεοελληνικού κράτους, έτσι όπως αυτό έκπροσωπείται στήν καθημερινή μας ζωή άπό τά κατώτερα όργανά του. Όλόψυχα άφοσιωμένος στα κορυφαία ιδανικά τών κεφτέδων και τού προβιβασμού, σαδιστής όταν βρίσκεται μπροστά σέ άνυπεράσπιστους πολίτες και δουλοπρεπής μπροστά στούς άνωτέρους του, άποτελεί τήν καλύτερη αυτοκριτική πού έχει άρθρώσει ως τώρα ή νεοελληνική κοινωνία άπό τή σκηνή τού θεάτρου τής. Πρόκειται για μιά σατιρική δημιουργία πρώτης κατηγορίας.

ΈΗ παράσταση

Άπό τó 1907 ως τó 1910 τά *Παναθήναια* άποτελούσαν, θά μπορούσε νά πεί κανείς, άποκλειστικό προνόμιο τού θιάσου Μαρίκας Κοτοπούλη. Τά τρία πρώτα χρόνια, έκτός άπό τήν πρωταγωνίστρια, κύριος μοχλός τής παράστασης άπό άνδρική πλευρά ήταν ό κωμικός Κωνσταντίνος Σαγιώρ, πού έπωμιζόταν σταθερά τόν κεντρικό ρόλο τού κομπέρ Νικολέτου Πετινάρη. Όταν μετά τά 1909 καταργήθηκε ό Νικολέτος, ό Άννινος και ό Τσοκόπουλος προώθησαν στή θέση τού Κομπέρ τόν Ένωμοτάρχη, ρόλο πού ύπήρχε και στα προηγούμενα *Παναθήναια* χωρίς ώστόσο νά κα-

τέχει κεντρική θέση. Μαζί με τόν Ένωμοτάρχη, προωθήθηκε στα 1910 στή θέση τού πρωταγωνιστή τού θιάσου ένας νέος κωμικός, ό Τηλέμαχος Λεπενιώτης, πού είχε ξεκινήσει τήν καριέρα του σάν έρασιτέχνης στήν Κέρκυρα και πρωτοεμφανίστηκε στήν Άθήνα με τή Νέα Σκηνή τού Χρηστομάνου. Στα 1911, όμως, ό Λεπενιώτης έγκατέλειψε τó θιάσο Κοτοπούλη και ήρθε νά γίνει συνθιασάρχης τού νέου συγκροτήματος Ροζαλίας Νίκα - Έδμόνδου Φύρστ - Τηλέμαχου Λεπενιώτη. Στις διαπραγματεύσεις πού έγιναν με τούς επιθεωρησιογράφους τήν άνοιξη τής χρονιάς εκείνης.

ὁ θίασος αὐτὸς κατάφερε νὰ ἐξασφαλίσει τὰ *Παναθηναία*, πού, ὕστερα ἀπὸ τὴ νέα συμφωνία, γιὰ πρώτη φορὰ δὲν θὰ παίζονταν ἀπὸ τὴν Μαρίκα Κοτοπούλη. Ἡ Κοτοπούλη ἀποφάσισε νὰ ἀνεβάσει τὸν *Κινηματογράφο* τοῦ Πολύβιου Δημητρακόπουλου, καὶ τὰ δύο συγκροτήματα ρίχτηκαν σὲ ἕναν σκληρὸ καλλιτεχνικὸ καὶ ἐπαγγελματικὸ ἀνταγωνισμό.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους πὺν ἐγκατέλειψε ὁ Λεπενιώτης τὸν «οἰκογενειακὸ» θίασο Κοτοπούλη ἦταν, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενά του, ἡ ἔλλειψη ἐπαγγελματικῆς πειθαρχίας πὺν ἐπικρατοῦσε στοὺς κόλπους του.⁷ Μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ θιασάρχῃ, λοιπόν, στὰ 1911 κατάφερε νὰ ἐπιβάλλει στὸ συγκροτήμα του ἕνα ρυθμὸ δουλειᾶς μᾶλλον ἀσυνήθιστο. Ὁ θίασος κατηγορήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ μερικὲς ἐφημερίδες ὅτι δὲν ἦταν ἄρτια στελεχωμένος,⁸ ἀλλὰ πῖσω ἀπὸ τὴν κατηγορία πρέπει νὰ ὑπῆρχε δάκτυλος τοῦ ἀντίπαλου θίασου, γιὰτὶ πέρα ἀπὸ τὴ Νίκα καὶ τὸν Λεπενιώτη, στίς δυνάμεις του συγκαταλέγονταν ἐπιθεωρησιακὰ ταλέντα πρῶτου μεγέθους, ὅπως ἡ δημοφιλέστατη Ἑλένη Φῦροστ καὶ ὁ Μιχάλης Ἰακωβίδης, ὁ Ἐμμανουὴλ Καντιώτης καὶ τὸ ζευγάρι Νίκος καὶ Ἀνθὴ Μηλιάδῃ. Μὲ τὴν αὐστηρὴ ἐπίβλεψη τοῦ Λεπενιώτη, οἱ προικισμένοι αὐτοὶ ἠθοποιοὶ ἄρχισαν πρῶτες στίς 22 τοῦ Μᾶη, μὲ προοπτικὴ νὰ δοθεῖ ἡ πρεμιέρα μετὰ ἀπὸ εἴκοσι περίπου μέρες.⁹ Γιὰ τὴν παράσταση κατασκευάστηκαν σκηρικὰ καινούρια, προσαρμοσμένα στίς ἀνάγκες τοῦ κειμένου,¹⁰ διαδικασία κάθε ἄλλο παρὰ αὐτονόητη τίς μέρες ἐκεῖνες. Ὁ Θεόφραστος Σακελλαρίδης ἀνέλαβε ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴν μουσικὴ ἐπιμέλεια τοῦ ἔργου, προσαρμόζοντας στίς ἀνάγκες του διάφορες μελωδίες γνωστῶν εὐρωπαϊκῶν τραγουδιῶν. Τὴ χρονιά αὐτὴ προτίμησε νὰ ἀντλήσει τὸ ὑλικὸ του κυρίως ἀπὸ τίς βιεννέζικες ὀπερέτες πὺν κυριολεκτικὰ ἔκαναν θραῦση στὴν Ἀθήνα,¹¹ ἀλλὰ συνέβαλε καὶ μὲ μερικὲς δικῆς του πρωτότυπες μελωδίες. Συγκεκριμένα ἔγραψε τὸ ντουέτο τῶν Πανεπιστημίων, τὴν μονωδία τοῦ δανδῆ καὶ τὴν παρωδία τοῦ τραγουδιοῦ τῆς «Ρέας» τοῦ Σαμάρα. Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ θίασος ἔπαιξε μὲ ἐπιτυχία τὰ *Παναθηναία* τῆς προηγούμενης χρονιάς.¹²

Ὑστερα ἀπὸ μερικὲς ἀναβολὲς πὺν ὀφείλονταν στὴν ἀναμονὴ γιὰ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς,¹³ ἡ πρεμιέρα δόθηκε στὸ θέατρο Νέα Σκηνὴ τῆς Ὀμόνοιας στίς 23 Ἰουνίου καὶ σημείωσε πολὺ μεγάλη εἰσπρακτικὴ ἐπιτυχία. Ἡ διανομὴ ἀποδείχτηκε ἰδιαίτερα ἐπιτυχημένη. Ὁ Λεπενιώτης ἔπαιξε ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ ρόλο τοῦ Ἐνωμοτάρχη, ἐνῶ ἡ Ροζαλία Νίκα ἔπαιξε ἀρχικὰ τὴν ἐπαναστατημένη δουλίτσα Ζαμπέτα καὶ τραγούδησε τὸ μικρὸ ἀλλὰ σχετικὰ ἀπαιτητικὸ σόλο τῆς Πεταλούδας στὸ θεαματικὸ φινάλε τῶν Ἀνθεστηρίων. Ἀργότερα ἀνάλαβε τὸν νεανικὸ ἀνδρικό ρόλο τοῦ δειλοῦ Ἐπαρχιώτη καὶ κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μὲ τὸ συγκροτήμα τῆς Κοτοπούλη ἀνάλαβε νὰ χορεύει μαζί μὲ τὸν Λεπενιώτη τὸ χορὸ τῶν Ἀπάχων.¹⁴ Τὸν Τραχανᾶ τὸν ἔπαιξε ὁ Ἀνδρέας Φιλιππίδης, πὺν εἶχε παίξει στὴν πρώτη παράσταση τοῦ *Λίγο ἀπ' ὄλα*, πῖσω ἐκεῖ στὰ 1894, τὸ δεκανέα Κωνσταντῆ. Τὸ βουλευτὴ Ἀχιλλέα Μπαλαμούτη τὸν ὑποδύθηκε ὁ Νίκος Μηλιάδης, ἐνῶ ἡ γυναίκα του ἔπαιξε τὸν Πιου-Πιου καὶ τὴ Ρέα. Ἡ Ἑλένη Φῦροστ διακρίθηκε στὸ ρόλο τῆς γεροντοκόρης Σουζάνας καὶ στὸ ντουέτο τῶν δύο Πανεπιστημίων, πὺν τὸ τραγούδησε μαζί μὲ τὴν μικρὴ Ὀλυμπία Καντιώτη. Στὴ σκηνὴ τῆς Σουζάνας τὸ ρόλο τοῦ Φρίτς τὸν ἔπαιξε ὁ Μιχάλης Ἰακωβίδης πὺν διακρίθηκε ἐπίσης στὸ σόλο τοῦ Δανδῆ. Ὁ τενόςος Μιχάλης Κοφινιώτης τραγούδησε τὸ σόλο τοῦ Ἀξιωματοῦ στὴ Β' Πράξη, ἡ Αἰκατερίνη Δρακοπούλου ἔπαιξε τὴν Τσιγγάνα καὶ ἡ Ἰσαβέλλα Ἰωαννίδου τὴ ρομαντικὴ δούλα Τριανταφυλλιά. Τὸ ζητιάνο-ποιητὴ Κλεάνθη τὸν ἐνσάρκωσε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ὁ Ἐμμανουὴλ Καντιώτης, πὺν μὲ ἀνάλογη ἐπιτυχία ἐνσάρκωσε ἐπίσης καὶ τὸ συνθέτη Σπύρο Σαμάρα. Τὴν παράσταση ὅμως τὴν «ἔκλεψαν» κυριολεκτικὰ τὰ δυὸ ἀνήλικα παιδιά του Μήτσος καὶ Ὀλυμπία στὴ σκηνὴ τῆς παιδικῆς αὐτοκτονίας. Ὁ μόνος ἄλλος συντελεστής τῆς παράστασης, πὺν κέρδισε παρόμοιους ἐπαίνους ἀπὸ τίς ἐφημερίδες, ἦταν ἡ Ζηνοβία Παρασκευοπούλου πὺν χόρεψε τὸν περιφημὸ χορὸ τῆς Ἀραπίνας, ἀντιγράφοντας μιὰ πραγματικὴ νέγρα ἀρτίστα κάποιου νυχτερινοῦ κέντρου τῆς Ἀθήνας.

Ἡ κριτικὴ

Οἱ κριτικοὶ βέβαια δὲν ἔδειξαν τὸν ἐνθουσιασμό πὺν ἔδειξε τὸ κοινό. Οἱ πῖδ σοβαροφανεῖς ἀρθρογράφοι τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου αἰσθάνθηκαν ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴν ὑποχρέωση νὰ διατυμπανίσουν πὺς δὲν παίρνουν στὰ σοβαρὰ τὴν παράσταση μιᾶς ἐπιθεώρησης.

Ἀλλὰ καὶ στίς εὐμενέστερες κριτικὲς διακρίνει κανεῖς ἕναν τόνο συγκαταβατικοῦ χιοῦμορ, πὺν θέλει νὰ προειδοποιήσει ἕμμεσα τὸν ἀναγνώστη ὅτι ὁ κριτικὸς γράφει κολακευτικὰ σχόλια γιὰ τὸ ἔργο, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ βρῖσκεται σὲ κατάσταση κεφιοῦ. Στὴν ἐφημερίδα *Χρόνος*, π.χ., ὁ Σπύρος Μελάς γράφει (27 Ἰουν. 1911) τὰ ἀκόλουθα:

Σπύρος Μελάς

Ἐφημερίδα ΧΡΟΝΟΣ

Δὲν τὸ εἶπα καὶ ἄλλοτε; Ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ δὲν εἶδε τίποτε εἰλικρινέστερον μὲχρι τοῦδε ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐτησίαν ἐπιθεώρησιν, δηλαδὴ τίποτε ἀρμονιόμενον ἐπιτυχέστερα, ὡς διάθεσιν καὶ ὡς ἐκτέλεσιν, πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ θεατρικοῦ μας κοινοῦ. Καὶ σημερον

πάλιν λέγω σκασιός! πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς σπουδαίας τέχνης ἐνταῦθα. Διότι τέλος πάντων πρὸς τί ὁ τόσοσ αὐτοσχεδιασμός θλιβερῶν γεγονότων, εἰς τὰ ὅποια ἔχει περιπλακῆ τυχαίως ὠρισμένοι ἀριθμὸς ἀνδρικήλων ὀλοφυρομένων ἐπὶ σκηνῆς καὶ

ἀπαγγελόντων ἐμβριθείς διατριβάς ἐπαρχιακῶν ἐφημερίδων; Πρὸς τί ὁ ἀπεγνωσμένος ἀγὼν νὰ μᾶς πείσουν, ὅτι τοιαῦτα περιπλοκαὶ ἀποτελοῦν καλλιτεχνικὰ γεγονότα; Ἄμην ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ ὁ κάλλιτος ἐκ τῶν περὶ διὰ τέχνην ἀσχολουμένων ἐνταῦθα μέλλει νὰ ἐξέλθῃ ποτὲ τὸ διλήμματος τούτου: Ἡ δὲν ἐφθάσας ν' ἀντιληφθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἐσωτερικὸς βίος καὶ

συνεπῶς οὕτε συνειδήσεις καλλιτεχνικῆ καὶ ἠθικῆ, ὁπότε ἀδύνατον νὰ εἶναι διανοητικὸς ἄνθρωπος, ἢ ἐγνώρισεν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ ἀπατᾷ τὸν ἑαυτὸν του, διὰ ν' ἀπατᾷ καὶ τοὺς ἄλλους, ὁπότε πλέον εἶναι κακῆς πίστεως ἄνθρωπος, φρυγὸδικος, πλαστογράφος, ἀλλὰ ποτὲ καλλιτέχνης. Τόσον σοβαρὸς πρόλογος, ἐνῶ γράφει κανεὶς διὰ μίαν ἐπιθεώρησιν! Γιατί ὄχι σᾶς παρακαλῶ; Εἶναι πολὺ δικαίως ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τῆς ἀθηναϊκῆς ζωῆς, ὁ σιδηροδρόμος Κηφισιάς διαθέτει ἔκτακτα τρένα, εἰσιτήρια δὲν ὑπάρχουν καὶ πρέπει νὰ παραγγείλετε πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἂν δὲν θέλετε νὰ ἐξοκεῖλετε εἰς τοὺς τελευταίους πάγκους, ὁ Μπάμπης μειδιᾷ φουσκωμένος ὡς ὁ πωλὼν τοὺς μετρητοῖς, χιλιάδες συμπολιτῶν περνοῦν κάθε νύκτα, γελοῦν μὲ τὴν καρδιάν των, δροσίζονται καὶ προσφέρουν ὥραϊα κἀνίστρα μὲ ἄνηθ. Ν' ἀρνηθῇ λοιπὸν ἕνα

γενναῖον ἄρθρον, ἄνθρωπος μάλιστα ὑποχρεωμένος νὰ γράφῃ, τί ἀδικαιολόγητος φιλαργυρία! Ὁ κ. Τσοκόπουλος πέφτει ἀπὸ τὰς στήλας τῆς «Ἐστίας» ἠγωνίσθη νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι αἱ κωμωδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους ἦσαν ἐπιθεωρήσεις, ἀκριβὸς ὅπως τὰ «Παναθηναῖα». Τί νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος; Οἱ ἔραστοι τῆς ὑψηλῆς τέχνης ἐγάβριζαν ἐπιμόνως ὅτι κατέστρεψε τὸ θέατρον. Εὐρισκόμενος λοιπὸν ἐν ἀμύνη ἀπήντησε: Εἶσθε Ἰψεν καὶ παραπονεῖσθε; Πολὺ καλὰ. Λησιμονεῖτε, ὅμως, ὅτι ἐγὼ εἶμαι Ἀριστοφάνης; Τοιαῦτα συμβαίνουν ὅταν δὲν ὑπάρχῃ οὕτε ἴχνος καλῆς πίστεως. Διότι ἐπὶ τέλους ποῖα ἢ ἀνάγκη νὰ πιστευθῶμεν, ὅτι τὰ «Παναθηναῖα» δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἐπιθεώρησις; Μήπως δὲν εἶναι μία ἐργασία; Μήπως ἀτιμάζει; Μὴ δὲν ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἐπιτηδεύσις, ἀξία νὰ τιμῆται ἕνα ἄνθρωπον ἢ καὶ δύο, ἂν θέλετε; Προχθὲς τὸ βράδυ, παρακολουθῶν τὴν παράστασιν, ἐγέλασα κυρίως σκεπτόμενος ὅτι κατῶρθωσαν νὰ σκηνοθετήσουν τὴν ζωὴν μίᾳ πόλει, ἢ ὅποια δὲν ἔχει καμίαν. Μὲ μισὸν Κλεάνθην, τρεῖς εὐζώνους, μίαν παραμάναν, πέντε βράκες, ἕνα βουλευτὴν, δύο χασομέρηδες, μίαν δούλῃαν, τέσσαρα φανάρια καὶ τὴν ὀρδινάτταν τοῦ Ἐντοῦ ἐδαιοκεδέσασμεν ἐπὶ τέσσαρας ὥρας. Οἱ Ἕλληνες, νομίζω, μεταξὺ τῶν ἄλλων δὲν γνωρίζομεν ν'

ἀστειεύομεθα. Τοῦτο ὑποθέτει πολιτισμὸν. Ἡ ἀστειότης μας εἶναι πότε σαχλὴ βιαιοπραγία καὶ πότε χονδροειδέστατον καραγκιοζῆκι. Εὐτυχῶς ὅμως ὅμοιαι βαρβαρότητες, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς τὰ παλαιὰ «Παναθηναῖα» λείπουν ἀπὸ τὰ φετινά, καὶ τὴν πρόδον εὐχαρίστως θὰ κατελόγιζα ὑπὲρ τοῦ τόπου, ἂν τὴν εἶχε παρακολουθήσει. Αἱ κωμικαὶ σκηναί, τὰ λογοπαίγνια, τὰ μὸ-ποῦρ-οῖο, οἱ στίχοι, αὐτὰ ὅλα εἶναι ὀλίγον κοινὰ βεβαίως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἀβίαστα, ἐλαφρά, δροσιτικά, μ' ἕνα λόγον εὐχάριστα.

Τί νὰ εἰπῇ κανεὶς διὰ τὸν θίασον; Διὰ τὸν κ. Ἰακωβίδην εἰς τὸ τραγουδάκι τοῦ λέοντος; Μία δημιουργία πρώτης γραμμῆς, μολονότι πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχῃ τόσο λεπτὸς τύπος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ δὲ κ. Καντιώτης εἰς τὸν Κλεάνθην; Ὁ ἀληθινὸς Κλεάνθης ἐμπῆκε διὰ μίαν στιγμὴν εἰς τὸ θέατρον, εἶδε τὸν Σωσίαν του, ἐτρόμαξε καὶ ἀνεχώρησε ζαλισμένος. Ὑπέθεσεν, ὡς εἶπε, ὅτι ἔπαθεν ἀπὸ δίχασμόν. Πρὸς παρηγορίαν ὁ κ. Τσοκόπουλος τοῦ ὤρισε μισθὸν δύο δραχμῶν ἡμερησίως. Τόσον ἐπιτυχημένα παίζει τὴν ἀραπίναν τῆς Ἀλυσίδας ἢ δεσποινὶς Παρασκευοπούλου, ὥστε κάποιος πλαγινοῦ μου ἐφῶναξε: —Μωρὲ αὐτὴ κάνει καλύτερα κὶ ἀπὸ τὴν ἀληθινή!

Ἡ κριτικὴ τοῦ Μελά εἶναι βέβαια διθύραμβος, ὅταν τὴ συγκρίνει κανεὶς μὲ τὰ φαρμακερὰ σχόλια τοῦ Γρ. Ξενοπούλου, στὴν ἐφημερίδα Νέον Ἄστυ, 11 Ἰουλ. 1911. Κι ὅμως! Ὁ ἴδιος ὁ Ξενοπούλος ἔγραψε μὴ ἐκστατικὴ σχεδὸν περιγραφή τοῦ νοῦμερου τῆς Ρέας στὴν ἐφημερίδα Ἀθήνη, ¹⁵ σὲ μίαν στιγμὴν πού φαίνεται πῶς κατάφερε νὰ ξεχάσῃ τὴ σοβαροφάνειά του καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ του ζήλεια γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν Παναθηναίων:

Ἀπὸ τὰς σκηνὰς τῶν Ἐπιθεωρήσεων, καμία δὲν μὲ φαιδρύνει ὅσον αὐτὴ πού σατιρίζει τὸν Σαμάραν εἰς τὰ «Παναθηναῖα». Ὁ κ. Καντιώτης, ἀξιόλογος ἠθοποιός, ἀναδεικνύεται ἐδῶ πρώτης τάξεως καρικατουρίστας. Γελοιογραφεῖ τὸν Σαμάραν μ' ἕνα χιοῦμορ, τὸ ὅποιον δὲν ὑποπτεύεσθε διόλου ὅταν ὁ ἴδιος μιμῆται τὸν πτωχὸν Κλεάνθην. Αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπλὴ μίμησις, ἀλλὰ διασκευὴ τοῦ προτύπου πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν, δηλαδὴ ἐξιδανικεύσεις καὶ καλλιτεχνία. Τὰ γένια, τὰ μαλλιά, τὸ ψηλὸ καπέλο, ἡ μογγκέτα, τὸ φράκο, τὰ χέρια, ὅλα εἶναι τοῦ Σαμάρα. Τὰ μάτια ὅμως μένουν μάτια τοῦ κ. Καντιώτη. Καὶ σᾶς κοιτάζουν γελαστά, χαρούμενα, πονηρά, σπινθηρίζοντα, ὡς νὰ σᾶς λέγουν: «Βλέπετε πῶς τὸν κάνω;».

Μὲ τὸ ἴδιον μῦθον ἀλαλάζει ἀπὸ κάτω ἡ μικρὰ πονηρὰ ὀρχήστρα. Ἄχ, αὐτὸς ὁ κ. Σακελλαρίδης! τί σκληρὸς σατιριστής! Ἐπῆρε τὸ τραγοῦδι τῆς «Ρέας» καὶ τὸ παρώδησε. Τὸ «παρώδησε» εἶναι ἢ λέξεις τοῦ ἴδιου· ἄλλ' ἢ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ ἐξηγῆτε. Μὲ μίαν ἀπερίγραπτον ἀνάαν χαιρεκακίαν, τὸ ἔφερε συρτά, ὡς τραγοῦτοιο ἀντιστεκόμενον εἰς τὸν σφαγέα του, τὸ ἔσυρεν εἰς τὴν πρώτην του πηγὴν καὶ τὸ ἄφησεν ἐκεῖ νὰ πνιγῇ. Οἱ φθόγγοι ἐκεῖ-

νοι δὲν εἶναι παρὰ κωμικὰ κρναγαί πόνου καὶ ἀγωνίας, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν γέλια. Μόνον ἕνας μουσικὸς μὲ τὴν αἰωνίως δηκτικὴν διάθεσιν τοῦ κ. Σακελλαρίδου, ὁ ὁποῖος κρίνει καὶ ἐπικρίνει διαρκῶς καλαμπουρίζων, θὰ ἠμποροῦσε νὰ σκαρώσῃ τοιοῦτον ἀστεῖον εἰς βάρος ἐνὸς ὁμοτέχνου του.

Ἐπειτα εἶναι ὁ χορός. Ἕλληνικὸς καὶ αὐτός, ὅπως τὸ τραγοῦδι, καὶ διαστροφόμενος. Τὸ χοροῦμα τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Χορεῖται ἡ Ρέα, χορεῖται μαζί της καὶ ὁ φουστανελάς, εἰς τὸν ὅποιον τὴν ἐπιδεικνύει ὁ μαέστρος καμαρώνων. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἐνθουσιάζεται καὶ ὁ ἴδιος. Καὶ βλέπει τότε ἕνα Σαμάρα μὲ τὸ ψηλὸ του, μὲ τὸ φράκο του, μὲ τὴν μογγκέταν του καὶ μὲ τὴν δόξαν του, νὰ χοροπηδᾷ μεθυσμένος, ζωηρότερα ἀπ' ὅλους: Χόπ! χόπ! χόπ! Τότε νὰ βλέπετε πῶς κάνουν τὰ πονηρὰ μάτια τοῦ κ. Καντιώτη ὑπὸ τὴν μάσκαν τοῦ μεγάλου Σαμάρα καὶ τότε ν' ἀκούετε τοὺς θριμβευτικὸς ἤχους, τοὺς ὁποῖους ἀφήνει ἀπὸ κάτω ἡ μικρὰ πονηρὰ ὀρχήστρα, ἐνῶ ὁ μαέστρος τῆς ὑψώνει διὰ τὸ ξεκαρδιστικὸν φινάλε τὴν μογγκέταν του ἐπὶ τῶν συντριμμάτων μίᾳ ἄλλης... Γέλια, χειροκροτήματα, μπῆς, καὶ τὰ ἴδια ἀπὸ τὴν ἀρχήν.

Γρηγόρης Ξενοπούλος
Ἐφημερίδα ΝΕΟΝ ΑΣΤΥ

Ιο πλατύ κοινό, ωστόσο, δεν είχε λόγους να κρύβει τον ένθουσιασμό του και χάρισε στην επιθεώρηση του Άννινου και Τσοκόπουλου μία πολύμηνη σταδιοδρομία στη σκηνή. Στις 18 του Ιουλίου γιορτάστηκε η 25η μέρα συνεχών παραστάσεων με απαγγελία του Λεπενιώτη ενός ποιήματος του Πολέμη.¹⁶ Σε μία πρώτη φάση, δόθηκαν 32 συνεχείς παραστάσεις,¹⁷ γεγονός πρωτάκουστο τον καιρό εκείνο. Στις 26 του Αυγούστου δόθηκε η πανηγυρική 50η παράσταση, που σημειώνει ένα νέο ρεκόρ σε διάστημα δύο μηνών. Ός τις 12 του Οκτώβρη είχαν δοθεί 75 παραστάσεις,¹⁸ αριθμός πραγματικά αστρονομικός με τα δεδομένα της εποχής.

Η επιτυχία αυτή σταθεροποίησε τη θέση των Παναθηναίων, ύστερα από μία κρίση που άρχισε στα 1909. Από το 1911, και μέχρι το 1921, τα Παναθήναια αποτελούν έναν ακλόνητο θεσμό στο ελληνικό θέατρο. Αποτελούν αναντίρρητα το κεντρικό καλλιτεχνικό γεγονός κάθε θεατρικής χρονιάς!

1. Η άποψη αυτή αποτελεί βασικό κλειδί για την έμφανη δολοκλήρη της πρόσφατης νεοελληνικής ιστορίας, κατά τον Βεντήρη και τον Κορδάτο, δυο ιστορικούς που εκπροσωπούν αντίστοιχα τις θέσεις της φιλελεύθερης άστικής και της κομμουνιστικής παράταξης. Άλλα ακόμη και ο Μαρκεζίνης που εκπροσωπεί συντηρητικότερες τάσεις, δεν αποπειράται στην ιστορία του να καταρθείσει τη θεωρία αυτή. Διευκρινίζει απλώς πως τη θεωρεί μόνο «έν μέρει» όρθη (βλ. τόμ. Γ', σελ. 72).

2. Το Γουδί ήταν αρχικά ένα στρατιωτικό κίνημα, που είχε για άφορη συγκεκριμένα επαγγελματικά παράπονα μίας μερίδας αξιωματικών. Η εξέλιξη του σε σύμβολο της γενικής λαϊκής δυσφορίας για τις άταρχαιωμένες πολιτικές δομές του τόπου, δεν είχε προβλεφτεί από τους κινήματιες. Οί συντηρητές, οί έμπορικοί σύλλογοι, τα σωματεία, ο τύπος και διάφοροι άλλοι εκπρόσωποι της κοινής γνώμης υιοθέτησαν το κίνημα μετά την έκρηξη του, και προσπάθησαν να το χρησιμοποιήσουν σαν όπλο για την μεγάλη αλλαγή, της οποίας την ανάγκη είχαν συνειδητοποιήσει και έμφρασει από πολύ καιρό (π.χ., με το ψήφισμα των συνεχιών της Αθήνας, στις 3 Δεκ. 1908, με το ύπόμνημα των συνεχιών προς το βασιλιά, στις 18 Φεβρ. 1909, με τα όρθρα της έφμ. Ακρόπολις, κ.τ.λ.). Το συλλαλητήριο της 14ης Σεπτ. 1909 στην Αθήνα και τα παράλληλα συλλαλητήρια στις μεγαλύτερες επαρχιακές πόλεις ήρθαν να δώσουν στο στρατιωτικό κίνημα της 15ης Αυγ. προεκτάσεις που αρχικά δεν είχε. Και αποδείχτηκε γρήγορα πως δεν ήταν όλα τα μέλη του Στρατιωτικού Συνδέσμου

προετοιμασμένα να σηκώσουν το βάρος ατότων των προεκτάσεων. (Για μία γενική επισκόπηση του κινήματος στο Γουδί, βλ. Γ. Κ. Άσπρέα, Πολιτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος 1821 - 1928, Αθήνα 1930, τόμ. Γ', σελ. 100 - 126. Γ. Βεντήρη, Η Ελλάδα του 1910 - 1920, Αθήνα 1970, έκδ. β', τόμος Α', σελ. 37 - 50. Γ. Κ. Κορδάτου, Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, Αθήνα 1958, τόμ. Ε', σελ. 92 - 140. Σ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος 1828 - 1964, Αθήνα 1966, τόμ. Γ', σελ. 73 - 106.)

3. «Το πράγμα ήτο αναπόφευκτον», λέει ο Βεντήρης, προσπαθώντας να εξηγήσει τη συνθηκολόγηση της ξεσηκωμένης άστικής τάξης με το παλάτι και τους συμμάχους του. «Μόνον έσχατη ανάγκη ώθει την τάξιν αυτήν εις μέτρα ριζικά. Οικονομικός έδραιωμένη, προτιμά τους πολιτικούς συμβιβασμούς, οπτινες της εξασφαλίζουν την κατοχήν της έξουσίας άνευ ανατροπών, επίσημιών κατ' άρχην δια την έθνικην οικονομίαν. Έκ τούτου του λόγου, η μέχρι του 1915 άνορθωτική κατάστασις έσεβάσθη τας βάσεις του κράτους. Εις την ίδια αίτιαν όφείλεται η πρακτική διαλλακτικότης του Βενιζέλου.» (τόμ. Α', σελ. 66) Και λίγο πιο κάτω (σελ. 75) προσθέτει: «Ο Βενιζέλος δεν έφάνη ούτε απολύτως ριζοσπαστικός, ούτε άρκετά συντηρητικός. Θά ήτο δύσκολον και επικίνδυνον να κάμη άλλιώτικα. Ώφειλε να οργανώσει το κράτος επί της άστικής του βάσεως, χωρίς να παραβλέψη έντελώς τα διγαρχικά στοιχεία, τα όποια ήσαν χρήσιμα και αναγκαία δια την πολιτικήν του έθνους.»

4. Προσπαθώντας να δικαιολογήσει τον εκπληκτικό συντηρητισμό της συνταγματικής

ανάθεωρησης του 1911, ο άπολογητής της πολιτικής του Βενιζέλου, Βεντήρης, γράφει στην ιστορία του: «Δεν έγιναν μεταβολαι ριζικά. Ουδέ καν περιορίσθησαν τα δικαιώματα του στέμματος κατά τρόπον εξασφαλίζοντα την άπόλυτον ύπεροχήν του λαού, ως κριόάρχου ρυθμιστού της πολιτείας. Το νέον σύνταγμα ήτο προϊόν συμβιβαστικότητος των κυβερνήτων. Ακόμη άριβέστερον, δύναται να λεχθή ότι προέβησαν ούτοι εις παραχωρήσεις περισσοτέρας του δέοντος. Εις ώρισμένας στιγμάς ένήργησαν μάλλον ως διατηρηταί μεταξύν λαού και διγαρχίας, παρά ως αντιπρόσωποι μιάς επαναστατημένης τάξεως. Αύτην την έννοιαν έχει η εις το άναθεωρηθέν σύνταγμα έξαρσις της παντοδυναμίας του «Δικαίου» και του «Νόμου». Ο Βενιζέλος, οί ύπουργοί του και οί περισσότεροι εκ των «άρχηγών-άστων» έκαμαν ουδιώδεις θυσίας χάριν της κοινωνικής ένότητος» (τόμ. Α', σελ. 79).

5. Σκριτ, 3 Ιουνίου 1911.

6. Βεντήρη, όπ. παρ., τόμ. Α', σελ. 312.

7. Συνέντευξη προς την έφμ. Αθήνα, 23 Ιουλίου 1911.

8. Συνέντευξη Λεπενιώτη, βλ. σημ. 7.

9. Σκριτ, 23 Μαΐου 1911.

10. Αθήνα, 22 Ιουνίου 1911.

11. Συνέντευξη Θ. Σακελλαριόδη, Αθήνα, 16 Ιουλίου 1911.

12. Έναρξη παραστάσεων, 22 Μαΐου 1911.

13. Σκριτ, 17 Μαΐου, 3 και 18 Ιουλίου 1911.

14. Αθήνα, 7 Ιουλίου 1911.

15. 24 Ιουλίου 1911.

16. Νέον Άστυ, 18 Ιουλίου 1911.

17. Νέον Άστυ, 25 Ιουλίου 1911.

18. Αθήνα, 12 Οκτωβρίου 1911.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Σκηνή Πανεπιστημίου

Ο Ίωάννης Δομπόλης ήταν πλούσιος όμογενής τῆς Ρωσίας τοῦ 19ου αἰώνα καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Καποδίστρια. Στὰ 1849 ἔκανε τὴ διαθήκη του, μετὰ τὴν ὁποία ἄφηγε στὸ ἑλληνικὸ δημόσιο τὴν περιουσία του μετὰ τὸν ὄρο νὰ μείνουν τὰ χρήματά του σὲ ρωσικὴ τράπεζα ὡς τὸ 1909, ὅποτε τὸ κράτος θὰ τὰ ἔπαιρνε γιὰ νὰ ἰδρῦσει στὴν πρωτεύουσα ἕνα πανεπιστήμιο ποῦ θὰ τὸ ὀνόμαζε Καποδιστριακὸ. Τὸ Δομπόλειο Κληροδότημα ἔβαλε σὲ μεγάλους μπελιάδες τὸ ἑλληνικὸ Δημόσιο ποῦ προσπάθησε νὰ βρεῖ ἕναν τρόπο νὰ εἰσπράξει τὰ χρήματα, χωρὶς νὰ τηρήσει στὸ ἀκέραιο τοὺς ὄρους τῆς διαθήκης. Τελικὰ στὰ 1911 βρέθηκε ἡ ἐπιθυμητὴ φόρμουλα καὶ τὸ θέμα διευθετήθηκε. Μὲ εἰδικὸ νόμο τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν χωρίστηκε σὲ δύο Πανεπιστήμια, τὸ Ἐθνικὸν καὶ τὸ Καποδιστριακόν, ποῦ λειτουργοῦσαν μετὰ κοινὸ πρόταγμα. Στὸ Ἐθνικὸ ὑποτίθεται ὅτι ἀνήκε ἡ Ἱατρικὴ καὶ ἡ Φυσικομαθηματικὴ Σχολή, ἐνῶ στὸ Καποδιστριακόν ἀνήκε ἡ Νομικὴ, ἡ Θεολογικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ. (Δὲς περιοδικὸ *Εἰκονογραφημένη*, Ἰούλ. 1911, σελ. 144.) Ἔτσι μετὰ μιὰ ἀπλὴ εἰκονικὴ διχοτόμηση καὶ μιὰ ἀλλαγὴ ὀνομασίας, τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἀπορρόφησε τὴν περιουσία τοῦ Δομπόλη καὶ ξεπέρασε τὸ σκόπελο τῶν ὄρων τῆς διαθήκης του.

Σκηνή ΙΑ'

Ἐνωμοτάρχης, Πανεπιστήμιον, Δομπόλιον

<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Ὦρα καλή! Παραμὰ εἶσαι καὶ τοῦ λόγου σου; Πῶς ἔτυχε νὰ μὴ σὲ γνωρίζω; ¹ Πότε ἤλθες;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Γιὰ πρόσεχε τὰ λόγια σου, παρακαλῶ! Πῶς δὲν μετὰ γνωρίζεις; Ἐμένα μετὰ γνωρίζει ὅλη ἡ Ἀνατολή... Εἶμαι τὸ Πανεπιστήμιον... τὸ φλογερὸ καμίνι.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Καμίνι; Καὶ τὶ βγάζεις, ἀσβέστη;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Καὶ ἀσβέστη καὶ τοῦβλα καὶ κούτσουρα καὶ λόγους. Προπάντων λόγους εἰς τὰ Προπύλαια! Πῶς δὲν μ' ἄκουσες καμὰ φορά;
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Πῶς, σ' ἄκουσα πολλὰς φορὰς νὰ βγάζεις τὸν κόρακα.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Τὴν κουκουβάγια, νὰ λές. Αὐτὴ εἶναι τὸ ἔμβλημα!
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Νὰ τὸ καίρῃσαι.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Εὐχαριστῶ.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Τίποτα! Καὶ αὐτὸ τὸ μικρὸ ποῦ σέρνεις, τὶ εἶναι;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Εἶναι παιδί δικό μου. Τὸ νέον Πανεπιστήμιον, τὸ Δομπόλειον... Ἄνετράφηκε στὴ Ρωσία μετὰ χρήματα ποῦ εἶναι κατατεθειμένα στὴν Τράπεζα.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Μὲ ρούβλια ρούσικα; Μπὰς καὶ εἶναι μαλλιαρό ² ;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Τὶ λές, χριστιανέ μου; Μετατόπισε ἀπὸ τὴ θέση σου! Τὸ κουρεύω δυὸ φορὰς τὴν ἑβδομάδα!
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Καὶ τώρα τὶ τοῦ κάνεις; Τὸ μαθαίνεις γράμματα;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Ἄστειεύσαι; Τὸ μόνο πράγμα ποῦ δὲν μαθαίνω στοὺς ἄλλους, εἶναι τὰ γράμματα.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Τὶ τοῦ κάνεις, λοιπόν;
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Τὸ βγάζω ἔξω καὶ τὸ μαθαίνω πῶς νὰ φέρεται.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Εἶμαι περίεργος ν' ἀκούσω αὐτὸ τὸ μάθημα.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Εὐχαρίστως! Εἴπαμε λοιπόν, μικρὸ μου, ὅτι δὲν [...] ³
<i>Δομπόλιον</i>	Ναί, μαμά.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Ὦραί, παιδί μου. Ἔτσι προφυλάττεις καὶ τὰ μάτια σου.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Θ' ἀνοίγεις ὅμως τὰ κεφάλια τῶν φοιτητῶν μετὰ τὶς μαγκοῦρες. ⁴
<i>Δομπόλιον</i>	Ναί, μαμά.
<i>Ἐνωμοτάρχης</i>	Βέβαια! Γιὰ νὰ μπαίνει εὐκολότερα μέσα τους ἡ τύφλα.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Θ' ἀναμειγνύσαι εἰς τὰ πολιτικά.
<i>Δομπόλιον</i>	Ναί, μαμά.

1. Τὸ Πανεπιστήμιο ἐμφανίζεται μετὰ μορφή ὄριμης γυναίκας, ἐνῶ τὸ Δομπόλειο σὰν ἀνήλικο παιδάκι. Ὁ Ἐνωμοτάρχης ποῦ εἶναι περήφανος γιὰ τὶς ἐρωτικὲς του κατακτήσεις ἀνάμεσα στὶς παραμάνες τοῦ Ζαπτείου, ξαφνιάζεται ὅταν γιὰ μιὰ στιγμή νομίζει πῶς βρίσκεται ἀντιμέτωπος μετὰ παραμὰνὰ ποῦ δὲν εἶχε προσέξει προηγουμένως.

2. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἡ βασίλισσα Ὀλγα ἐπιχείρησε τὴν μετάφραση τῶν Ἐβανγγέλων. ἡ κατηγορία πῶς οἱ «μαλλιαροὶ» χρηματοδοτοῦνται μετὰ ρούσικα ρούβλια ἀπὸ τοὺς παναλαβιστικὸς κύκλους, ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς μονιμότερες καὶ χυδαϊότερες συκοφαντίες ποῦ χρησιμοποιοῦσαν ἐναντίον τους οἱ καταρευοσιάνοι.

3. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει ἕνα μικρὸ κενὸ στὸ χειρόγραφο. Λεῖπει μιὰ φράση ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι «δὲν θὰ ἀνοίγεις βιβλίον ποτὲ» ἢ κάτι ἀνάλογο.

4. Οἱ μαγκουροφόροι φοιτητὲς ἦταν ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῶν συλλαλητηρίων τῆς ἐποχῆς.

<i>Πανεπιστήμιον</i>	Θά ποδοκροτεῖς τοὺς καθηγητὰς καὶ θά στέλνεις τὰς ὑψηγητρίας στήν κουζίνα. ⁵
<i>Δομπόλειον</i>	Ναί, μαμά.
<i>Ἐνωσιτάρχης</i>	Στήν κουζίνα βέβαια. Γιὰ νὰ προαχθεῖ καὶ ἡ μαγειρική τοῦ τόπου.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Θά συζητεῖς ἀδιακόπως γιὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ⁶ καὶ κάθε τόσο θά κάνεις στάσεις. ⁷
<i>Δομπόλειον</i>	Ναί, μαμά.
<i>Ἐνωσιτάρχης</i>	Σωστό... Νὰ κάνεις στάσεις γιὰ νὰ προοδεύσεις. Ἔτσι κι ὁ τροχιόδρομος! Κάνεις στάσεις καὶ πάει ἔμπρός.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Πῶς σοῦ φαίνεται;
<i>Ἐνωσιτάρχης</i>	Ξεφτέρι θά βγει. Ἄσμα ⁸
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Τὴ σοφία ξεροψήνω σὲ καμίνι φλογερό.
<i>Δομπόλειον</i>	Ἄπαράλλαχτο θά γίνω καὶ ἐγὼ μὲ τὸν καιρό.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Κούτσουρα, δαυλιὰ καημένα κάθε χρόνο ξεπετῶ.
<i>Δομπόλειον</i>	Θά ῥθουν τώρα καὶ σὲ μένα καὶ χωρὶς νὰ τοὺς ζητῶ.
<i>Οἱ δύο</i>	Σ' ἐμᾶς τὰ δυὸ ἀδελφωμένα τώρα ἀπὸ παντοῦ θά τρέχουν οἱ καζοὶ κι ἂν μένουν καὶ ἀστράβωτοι στὴ χώρα, θά τοὺς στραβῶνουμε τὰ δυὸ μαζί.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Στὰ ψηλά μου κεραμίδια κουκουβάγιες κελαηδοῦν.
<i>Δομπόλειον</i>	Ἄπὸ τώρα ζώνουν φίδια τοὺς γαμβροὺς πού με ζῆτοῦν.
<i>Πανεπιστήμιον</i>	Ἔχω τόσες ἔδρες κῆρες ⁹ ὅπου κλαίουں καὶ θρηνοῦν
<i>Δομπόλειον</i>	Οἱ δικές μου οἱ καλομοῖρες τοὺς μνηστῆρες ¹⁰ τυραννοῦν.
<i>Οἱ δύο</i>	Σ' ἐμᾶς τὰ δυὸ ἀδελφωμένα τώρα ἀπὸ παντοῦ θά τρέχουν οἱ καζοὶ κι ἂν μένουν καὶ ἀστράβωτοι στὴ χώρα θά τοὺς στραβῶνουμε τὰ δυὸ μαζί.

5. Τὸν Μάρτη τοῦ 1911 ἔκανε ἔναρξη τῶν μαθημάτων τῆς στῆ Πανεπιστημίου ἡ πρώτη ἑλληνίδα Ὑψηγήτρια τῆς Ἱατρικῆς Ἀγγελική Παναγιωτάτου. Ἡ ὑπόδοχὴ πού τῆς ἐπιφύλαξαν οἱ ἀντιδραστικοὶ φοιτητὲς ἦταν τρομαχτική. Ὅλη τὴ διάρκεια τῆς παράδοσης θορυβοῦσαν, ποδοκροτοῦσαν καὶ ἀσχημονοῦσαν φωνάζοντας ἀπὸ κάτω πῶς ἡ θέση τῆς ἦταν «στὴν κουζίνα», νὰ τηγανίζει κεφτεδάκια καὶ νὰ περιποιεῖται μωρά. Αὐτὴ ὡστόσο ἔφερε μὲ ψυχραιμία σὲ πέρασ τὴν πρώτη παράδοσή τῆς καὶ δέχτηκε καὶ τὰ συγχαρητήρια τοῦ Βενιζέλου πού ἦταν παρόν. (Περιγραφή τῶν ἐπεισοδίων στὴν ἐφημ. *Σκρίπ*, 18 τοῦ Μάρτη 1911, καὶ στὸ περιοδικὸ *Πιννακοθήκη*, τεύχ. Ἄπρ. 1911, σελ. 41.)

6. Τοὺς 3 πρώτους μῆνες τοῦ 1911, μὲ ἀφορμὴ τὴν προετοιμασία τοῦ νέου Συντάγματος ἡ διαμάχη γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα βρισκόταν σὲ μεγάλη ἔξαρση. Τὸν Γενάρη ὁ καθηγητῆς Γ. Μιστριώτης ζήτησε νὰ μπει στὸ Σύνταγμα διάταξη πού νὰ ὀρίζει ὅτι ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους εἶναι ἡ καθαρεύουσα (*Σκρίπ* 18. I. 1911). Στὶς 14 τοῦ Φλεβάρη 100 φοιτητὲς τῆς φιλολογίας προκάλεσαν ἐπεισόδια, προσπαθώντας, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ εἰσχωρήσουν στὴ Βουλὴ. Δυὸ μέρες ἀργότερα ἔγινε συλλαλητήριο στὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου στὸ ὁποῖο πήραν μέρος «ὑπερχίλια» ἄτομα (*Σκρίπ* 17.2.1911). Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ἦλθε νὰ ἐνισχύσει τὴ

θέση τῶν καθαρευουσιάνων μὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μιστριώτη. Ἡ συζήτηση στὴ Βουλὴ πού εἶχε ἐπανειλημμένα ἀναβληθεῖ ἔγινε τελικὰ στὶς 25 τοῦ Φλεβάρη. Μὲ ἀφορμὴ δηλώσεις τοῦ Παλαμᾶ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς ὁ Κουλουμπάκης ζήτησε νὰ μπει στὸ Σύνταγμα, ἄρθρο 3, παράγραφος πού νὰ ἀποκλείει ἀπὸ τὶς δημόσιες θέσεις ὄσους θορυβοῦν «κατὰ τῆς ἐπισήμου γλώσσας». Στὶς 28 τοῦ Φλεβάρη ἔγινε νέο ὀγκῶδες συλλαλητήριο τῶν καθαρευουσιάνων καὶ πορεία πρὸς τὸ γραφεῖο τοῦ Βενιζέλου. Στὸ τέλος ἐπικράτησε ἡ «συμβιβαστικὴ» λύση τοῦ Βενιζέλου, νὰ προστατευτεῖ στὸ νέο Σύνταγμα ἡ γλῶσσα τῶν Γραφῶν καὶ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους αὐτὴ στὴν ὁποία γράφονται οἱ νόμοι. Τὸ μένος ὡστόσο τῶν καθαρευουσιάνων δὲν ἔσβησε, παρὰ τὴν οὐσιαστικὴν τὴν νίκη. Τὸν Μάρτη αὐτοῦ τοῦ χρόνου ἀποφασίζεται νὰ γίνουν ἀνακρισεις γιὰ νὰ ἐξακριβωθεῖ κατὰ πόσο οἱ «μαλλιαροὶ» χρηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ ἔξωτερικό καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὰ σλαβικά κράτη. Ὁ Πατριάρχης κυκλοφορεῖ ἐγκύκλιο κατὰ τῶν «ἀντεθνικῶν» ἐνεργειῶν τῶν «μαλλιαρῶν» καὶ ὁ ὑπουργὸς Παιδείας Ἀλεξανδρῆς τιμωρεῖ τὸν Παλαμᾶ μὲ ἑνὸς μηνὸς προσωρινὴ ἀπόλυση ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπειδὴ ἔκανε στὸ «Νομὰ» δηλώσεις ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Αὐτὰ εἶναι σὲ λίγες γραμμὲς τὰ γεγονότα πού εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ θεσμοθε-

τηθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ καθαρεύουσα καὶ νὰ ἀποκτήσει συναγματικὴ προστασία, μὴ προστασία πού συνεχίστηκε ἀπὸ τὰ 1911 ὡς τὶς μέρες μας.

7. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν ἦταν τὸ μόνο θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο στασίαζαν οἱ θερμοῖμοι νεοῦλλητες φοιτητὲς κάθε λίγο καὶ λιγάκι. Στὰ 1911 σημειώθηκαν ἐξεγέρσεις καὶ στάσεις μὲ ἀφορμὴ διάφορους διορισμοὺς καθηγητῶν (*Σκρίπ* 16, 29 καὶ 30 τοῦ Γενάρη 1911, κ.ἄ.)

8. Ἡ Διοδία Πανεπιστημίου καὶ Δομπόλειον εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τρία τραγούδια τῶν «Παναθηναίων 1911» γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Θ. Σακελλαρίδης ἔγραψε πρωτότυπη μουσική.

9. Ἡ «ἐκκαθάριση» στὸν κρατικὸ μηχανισμό, πού ἀκολούθησε τὴν ἐπανάσταση στὸ Γουδί, ἔγινε ἀφορμὴ νὰ διαχωθεῖ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο μεγάλος ἀριθμὸς καθηγητῶν. Στὸ Χημεῖο τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς π.χ. ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ καθηγητὲς εἶχαν μείνει μονάχα δύο (*Σκρίπ*, 30 τοῦ Γεν. 1911)

10. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1911 αὐτοῦ πού εἶχαν ὑποβάλει αἴτηση γιὰ καθηγητικὴ ἔδρα στὰ «δύο» πανεπιστήμια τῆς Ἀθήνας ἔφταναν αἰσιῶς τὸν ἀριθμὸ τῶν 117! Τρεῖς Ἕλληνες καθηγητὲς διμὸς πού μετακλήθηκαν ἀπὸ ξένα πανεπιστήμια δὲν δέχτηκαν τὴν τιμὴ! (*Πιννακοθήκη*, Σεπτ. 1911, σελ. 144).

Τὸ Τραγούδι τοῦ Βουλευτῆ

Σκηνὴ Δ'

Ἔρχομαι στὴν Ἀθήνα
ἀσίκης Βουλευτῆς
καὶ μὲ προσόντα φίνα,
τρανὸς ἀνορθωτῆς.

Πάνε πὰ τὰ παλιά,
τὴν Ἀνόρθωση ζητῶ
καὶ κορδόνι κι ἐλιά
τὰ μουτζώνω τὰ πετῶ!¹

Θὰ γενῶ καὶ ὑπουργός,
ὅπως γίνονται πολλοί,
ἀφοῦ δρᾶσω ἐνεργῶς
μέσα στὴ Διπλὴ Βουλή.²

Ἄγορεύω δυνατὰ
κι εἶναι αἱ κρίσεις μου σοφαὶ
καὶ τοῦ κάθε φαφλατᾶ
δὲν μὲ πιάνουν αἱ μομφαί.

Ναί, ναί!
Καὶ μὲ τοῦτα καὶ μ' αὐτὰ
Ναί! ναί!
θὰ τραβῶ καὶ τὸ λουφέ!

Ἀνόρθωση μὲ πόνου
ζητῶ καὶ κυνηγῶ
τὸ σύνταγμα μπαλώνω,
μπαλώνομαι κι ἐγώ.

Εὐνομία παντοῦ
νὰ σκορπάμε τὸν παρὰ
στὴν ὑγεία τοῦ κουτοῦ
κι ὅλα πάνε μὴ χαρά.

Μὲ καμιὰ διακοπή,
μ' ἕνα ὄχι, μ' ἕνα ναὶ
στῶν κοινῶν τὴν προκοπή
συνεισφέρω ρεφενέ.

Καὶ μοῦ δίδουν γιὰ καφέ
ρουσφετάκια ζηλευτά,
τί τὰ θέλεις ἀδελφέ,
μᾶς χρειάζονται κι αὐτά!

Ναί! ναί!
καὶ τραβῶ καὶ τὸ λουφέ—
Ναί! ναί!
καὶ τσεπῶνω δυνατὰ!

1. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὁ Ἀχιλλέας, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν «νέων ἀνδρῶν» στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας, ἐκφράζει τὴν περιφρόνησή του γιὰ τὰ κόμματα τῆς ἐποχῆς πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1909. «Κορδόνι» ἦταν ἡ λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ Ἐθνικοῦ Κόμματος τοῦ Θ. Δεληγιάννη (ὁ ὁποῖος, λέγεται πῶς κάποτε εἶχε συστήσει στοὺς ψηφοφόρους νὰ τὸν ψηφίσουν «κορδόνι», ὅλοι στὴ σειρά). Ἡ ἐλιά ἦταν τὸ σύμβολο τῆς μεγάλης ἀντίπαλης παράταξης τοῦ Τρικούπη. Τὸ κορδόνι καὶ ἡ ἐλιά ἐπομένως, ἐπικροσώπουσαν τὸν χρεοκοπημένο στὰ 1911 παλααιοκομματισμό.

2. Ἡ δευτέρη Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἄρχισε τὶς ἐργασίες της στὶς 8 τοῦ Γενάρη 1911 καὶ ψήφισε τὸ νέο Σύνταγμα πρὶν μῆτε σὲ ἐφαρμογὴ τὴν 1η Ἰουλίου τοῦ ἴδιου χρόνου. Ἡ «Διπλὴ Βουλή» διαλύθηκε τὸν ἐπόμενο χρόνον καὶ ἐκλογὲς γιὰ ἀπλὴ Βουλή διενεργήθηκαν στὶς 12 τοῦ Μάρτη 1912. Καὶ αὐτὲς τὶς ἐκλογὲς τὶς κέρδισε ὁ Βενιζέλος.

Ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως μὲ τὸν κ. Λεπενιώτην

ΕΥΘΥΜΟΥΜΑΙ

Ευλέμαχος
Λεωενιώτης

Ἡ Ροζαλία Νίνα σὸν ἀνδρικό
ρόλο τοῦ Δελοῦ Ἐσαρχιώτη

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ "ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ".

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΠΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ

Ο ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΤΩΝ "ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ".

ΓΕΟΦΡΑΣΤΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ

ΟΙ ΘΙΑΣΑΡΧΑΙ

ΡΟΖΑΛΙΑ ΝΙΚΑ

ΘΗΛΕΜΑΧΟΣ ΛΕΠΕΝΙΩΤΗΣ

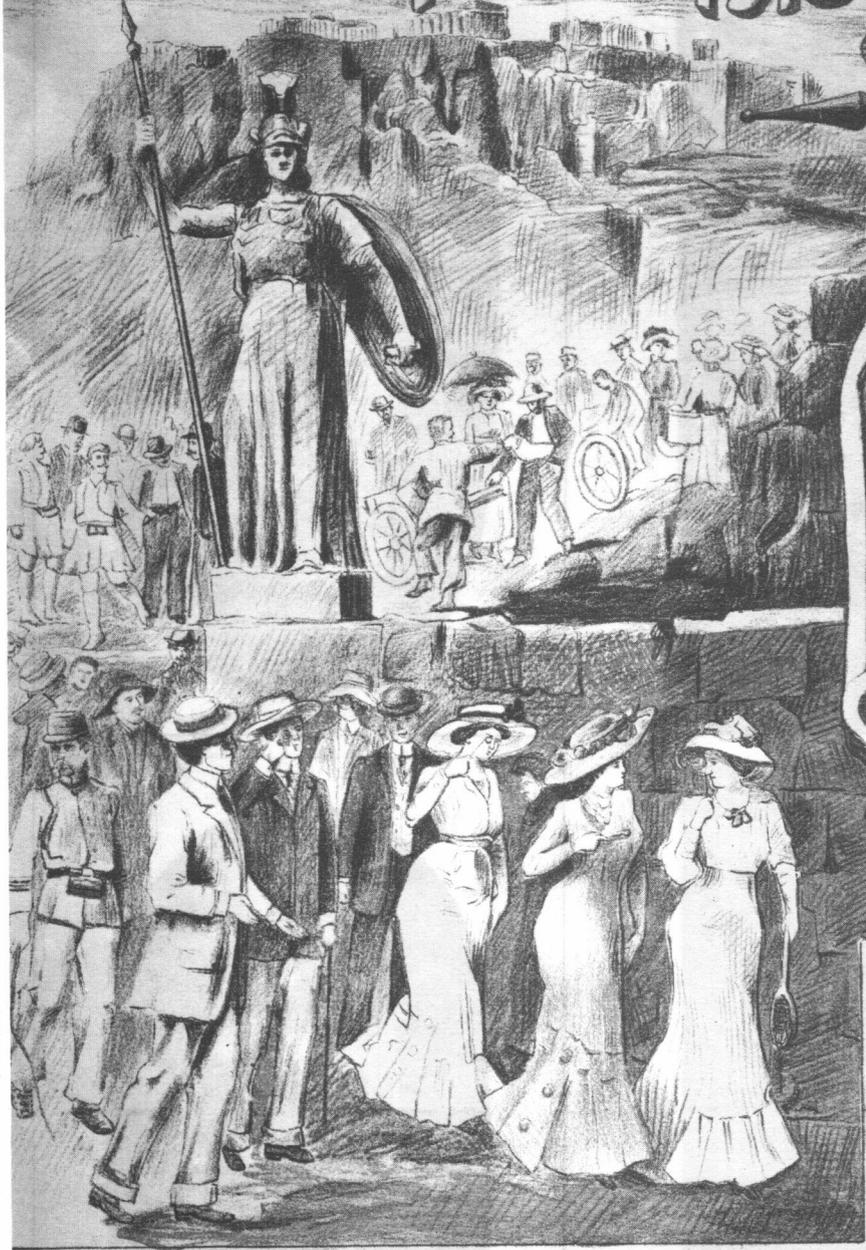
ΕΔΜΟΝΔΟΣ ΦΥΡΟΣ

·Η Ελένη Φύρος

ΤΑ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ ΤΟΥ 1910

Μ. ΑΝΝΙΝΟΥ & Γ. ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΥΩΔΙΑ
ΥΦΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΕΡΟΠΟΡΟΥ
 ΜΟΥΣΙΚΗ ΔΙ' ΑΣΜΑ ΚΑΙ ΚΛΕΙΔΟΚΥΜΒΑΛΟΝ
Θ. Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΟΥ

— ΠΡΩΤΟΙ ΕΚΤΕΛΕΣΤΑΙ —
 — ΦΩΤ. ΛΟΥΗ — Α. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ —

ΕΚΔΟΣΙΣ
 ΚΩΝΣΤ. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ
 ΘΡ. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗΣ
 (ΜΟΥΣΙΚΟΣ)
 15 ΣΤΟΑ ΑΡΕΑΚΕΙΟΥ · 15
 ΑΘΗΝΑΙ.

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΕΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟΝ

ΤΕΝ-ΤΣΕΝ-ΡΕΝ

ΧΡΥΣΟΜΑΔΔΕΣ

Τρεις άπληστοι πεταμένοι

Ήρ. Χαλιόπουλος

Κάρτ - ποστάλ

Ροζαλία Νίκα

ΑΠΟΨΕ ΚΥΡΙΑΚΗ 37 ΦΟΡΑΝ

ΡΟΥΣΚΑΓΙΑ

ΡΟΖΑΛΙΑ ΝΙΚΑ

Η ΦΙΦΤΥ ΤΟΥ

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΕΠΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛ. ΑΡΚΑΣ

(ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ)

εις 3 πρόξεις και "Αόρτα 20"

1908

ΥΠΟΒΡΥΧΙΑΜΕΝΤΕ

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ

ΣΩΠΑ ΜΟΥ

Ήρ. Χαλιόπουλος

ΝΑΥΤΗΣ

ΡΟΖΑΛΙΑ ΝΙΚΑ

Θαύρα Σ. Λυκουροπούλου

Οί δύο πρωτοπορίες στην ελληνική ποίηση 1930 με '40

του Mario Vitti

Ἄν ἡ ἰδεολογική σύγκρουση, πού ἐντείνεται καί ὀξύνεται γύρω στό 1930 στήν Ἑλλάδα, κοιταχτεῖ ἔχοντας κατά νοῦ τήν ἀνασταλτική ἐπέμβαση τῆς 4ης Αὐγούστου στόν κοινωνικό προβληματισμό, θά ἦταν μεθοδολογικό λάθος νά παρασιωπηθοῦν κάποια ζητήματα τῆς ἴδιας περιόδου πού ἔχουν λίγο ἢ πολὺ φανερὴ συγγένεια μὲ αὐτὴ τὴν ἰδεολογική σύγκρουση. Τὸ 1936 χωρίζει στὴ μέση τὴ δεκαετία 1930/40/41, τὸ διάστημα δηλαδή πού ἡ γενιὰ τοῦ Τριάντα διαφοροποιεῖται καὶ σχηματίζει τὰ γνωρίσματα τῆς τέχνης της. Ὡς τὸ 1936 προχωρεῖ ἀνεμπόδιστα μιὰ ὠρίμανση μὲς στήν ἰδεολογική σύγκρουση μαρξισμὸς/φιλελεύθερος ἰδεαλισμὸς, πού ὀδηγεῖ σὲ καταστάσεις βασικά νέες ὅσους ἀργότερα φιμώνονται μοιραῖα, καθὼς καὶ ἐκείνους πού μποροῦν ἀπρόσκοπτα νά ἐκφραστοῦν, ἐφόσον δὲν φέρνουν ἀντίρρηση στό σύστημα τοῦ Μεταξᾶ. Οἱ συνειδησιακὲς μεταπτώσεις στό χῶρο τῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ 1936 καὶ μετὰ εἶναι τόσο ποικίλες σὲ ἀποχρώσεις, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ λογοτέχνες καὶ τὸ κάθε ἔργο τους χωριστά. Γι' αὐτὸ κάθε σχηματοποίηση πού γίνεται ἐδῶ, γιὰ τὴν μελέτη αὐτῶν τῶν διαδοχικῶν φάσεων, ὀφείλει μόνιμα νά συντελεῖται μὲ τὴν ἐπίγνωση τῆς προσωρινότητάς της καὶ μονάχα μὲ σκοπὸ νά ἐξυπηρετηθεῖ ἡ τοποθέτηση καὶ ἡ ἀνάπτυξη ἑνὸς ὠριμότερου προβληματισμοῦ, πού οἱ νέες καταστάσεις ἐπιβάλλουν σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς σκέψης.

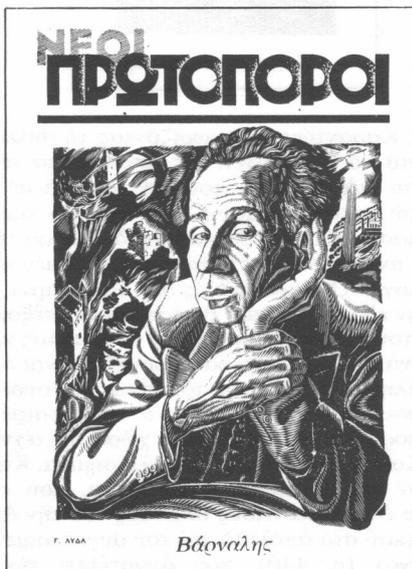
Οἱ δύο πρωτοπορίες

Ἡ ἐξέταση τοῦ θέματός μας μπορεῖ νά ξεκινήσει χρονικά ἀπὸ ἓνα ἐπεισόδιο διαφωτιστικό, πού βοηθεῖ νά μποῦμε στό νόημα τῶν προσανατολισμῶν πού ἐπικρατοῦν ἐκεῖνη τὴ στιγμή στήν Ἑλλάδα. Τὸ 1933 ἐμφανίζεται σὲ δεύτερη ἔκδοση *Τὸ φῶς πού καίει*, πρωτοδημοσιευμένο στήν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1922. Δύο βιβλιοκρισίες δημοσιευμένες γιὰ τὴν ἐπανεκδοση τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Βάροναλη, δηλώνουν τὶς ἀντίστοιχες κατευθύνσεις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Στὸ περιοδικὸ τῆς σοσιαλιστικῆς παράταξης *Νέοι Πρωτοπόροι* (1933, σ. 32-33) γράφει μιὰ κριτικὴ ὁ Ἀσημάκης Πανσέληνος. Στὸ περιοδικὸ *Ἰδέα*, πού γεννήθηκε σὰν

ἄμυνα τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ («μιὰ πράξη ἀπαραίτητη, γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ μαρξιστὲς δὲν συναντούσαν πούθενά καμιά ἰδεολογικὴ ἀντίσταση καὶ νομίζανε πὼς εἶναι κύριοι τοῦ πεδίου», ἐξηγεῖ ὁ Θεοτοκᾶς στὸν Σεφέρη, *Ἀλληλογραφία*, 1975, σ. 88-9), δημοσιεύεται μιὰ κριτικὴ τοῦ Θεοτοκᾶ (1933, σ. 101-7). Ὁ Θεοτοκᾶς δὲν εἶχε ἰδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ τὴν ποίηση· ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἦταν ἀνυπόκριτος φορέας μιᾶς κριτικῆς συνείδησης, πού —γιὰ νά συνεννοηθοῦμε— θά τὴν ὀνομάσουμε συνείδηση τοῦ φιλελεύθερου ἀτισμοῦ, στό ἴδιο μέτρο πού ὁ Πανσέληνος ἐκφράζει τὴν μαρξιστικὴ κριτικὴ. Τὰ κριτήρια

πὸν προϋποθέτουντι στὶς δύο ἀντιλήψεις εἶναι σαφῆ. Ὁ Πανσέληνος στηρίζει ὅλη τὴ βιβλιοκρισία του στὸ κατὰ πόσο ὁ Βάρναλης ἐκφράζει τὸ προλεταριάτο καί, σὲ δεύτερο λόγο, κατὰ πόσο τὸ προλεταριάτο τὸν κατανοεῖ. Ἡ ἀφετηρία τῆς σκέψης του μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ μὲ τὸ συλλογισμό: οἱ προλεταριακὲς μάζες ἐπαναστατοῦν· ὁ ποιητὴς πὸν ἐκφράζει τὴν ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου εἶναι ὁ σωστὸς ποιητὴς. Τὰ πορίσματα τοῦ Πανσέληνου εἶναι θετικὰ γιὰ τὸν Βάρναλη, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Βάρναλης δὲν δουλεύει τόσο γιὰ τὴν ἀνόρθωση, ὅσο — ἢ, τουλάχιστον, περισσότερο — γιὰ τὸ «ξεχαρβάλωμα τοῦ παλιοῦ κόσμου» (1933, σ. 33).

Ὁ Θεοτοκᾶς, ἐξετάζοντας τὸ ποίημα, διαπιστώνει ὅτι ὁ Βάρναλης «γεννήθηκε γιὰ νὰ γίνει ἕνας καλὸς λυρικός ποιητὴς, δίχως ἐξαιρετικὴ πνοή, ἕνας ποιητὴς τῆς σειρᾶς τοῦ Λάμπρου Πορφύρα, νὰ ποῦμε» (σ. 102), καὶ ὅτι «τὰ λάσπωσε» ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν θέλησε νὰ γίνει προφήτης καὶ νὰ σώσει τὴν ἀνθρωπότητα (σ. 103). Κάνει προπαγάνδα «μὲ δύο τρία παιδικὰ ἀξιώματα» καὶ «λύνει ὀριστικὰ τὰ πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ περίπλοκα προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης» (σ. 105). Ἡ ποίησή του εἶναι «δηθὲν πρωτοποριακή», ἀλλὰ ἡ πρωτοπορία δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν καρδιά του πὸν «εἶναι γερασμένη, κουρασμένη, τρομερὰ φτωχὴ καὶ ξερὴ» (σ. 106). «Οἱ ἴδιοι οἱ προλετάριοι θὰ τὰ [τὰ γραψίματα του] ἀρνηθοῦνε μόλις ἀποκτήσουν ἀληθινὴ παιδεία καὶ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα» (σ. 107).

Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν ἀντιθετικῶν συμπερασμάτων τῶν δύο φορέων, τοῦ Πανσέληνου καὶ τοῦ Θεοτοκᾶ, ἐκεῖνο πὸν ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς πρωτοπορίας πὸν ἀναδύεται ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ Θεοτοκᾶ. Ὁ Πανσέληνος οὔτε κἀν προβληματίζεται μὲ αὐτὴν, τὴ στιγμή πὸν δὲν κωλύεται νὰ ταυτίσει στὸ πρόσωπο τοῦ Βάρναλη τὴν πολιτικὴ πρωτοπορία μὲ τὴν καλλιτεχνική. Ἡ κοινωνικὴ πρωτοπορία, ὅσο καὶ ἡ καθολικὴ ἐπανάσταση, συνεπάγει καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ πρωτοπορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη μαρξιστικὴ θεωρία· ὅποιος ὑπηρετεῖ τὴν κοινωνικὴ πρωτοπορία εἶναι, μὲ αὐτὴ καὶ μόνη τὴν

πράξη, καλλιτέχνης πρωτοπόρος. Οἱ σοσιαλιστὲς τῆς Ἑλλάδας δὲν ἀμφιβάλλαν οὔτε στιγμή γιὰ τὴν ὀρθότητα αὐτοῦ τοῦ δόγματος. Παρ' ὅλο τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν στραμμένα τὰ μάτια στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση, ἡ παρουσία μιᾶς καλλιτεχνικῆς ἐπανάστασης πὸν συνοδοιπόρησε ἐκεῖ μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, σχηματίζοντας ἔτσι μιὰ ἰδεώδη κατάσταση ποιητικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς πρωτοπορίας, δὲν τοὺς ἔκανε νὰ ὑποπτευτοῦν, οὔτε πρὶν οὔτε μετὰ ἀπὸ τὸ 1934, ὅτι ὑπάρχουν καὶ αἰτήματα καλλιτεχνικῆς πρωτοπορίας πὸν πᾶνε πέρα ἀπὸ ἐκεῖνα πὸν διαπίστωνε ὁ Πανσέληνος στὸν Βάρναλη.

Ἀπὸ τὴ δικὴ του πλευρὰ ὁ Θεοτοκᾶς, ἂν καὶ ἔχει στόχο τὴν προπαγανδιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Βάρναλη, σὲ ἴστατη ἀνάλυση, ἐκεῖνο πὸν βασικὰ προσάπτει στὸ *Φῶς πὸν καίει*, εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ πρωτοπορικὴ ποίηση, ἀλλὰ γιὰ ποίηση μέτρια (ἐκεῖ πὸν τῆς ἀναγνωρίζει κάποια ἀξία) μιᾶς καρδιάς κουρασμένης καὶ γερασμένης. Γιὰ νὰ ἐννοήσουμε καλύτερα αὐτὴ τὴν κρίση τοῦ Θεοτοκᾶ, ἄς τὴ συνδυάσουμε μὲ τὶς ἐπιφυλάξεις πὸν ὁ ἴδιος εἶχε διατυπώσει πέντε χρόνια νωρίτερα γιὰ τὸν Καβάφη, ἀντιδρώντας στὴ φήμη του ὡς πρωτοπόρου, πὸν κέρδιζε ἔδαφος ἀνάμεσα στοὺς νέους, καὶ πὸν τὶς συνόψιζε σὲ μιὰ φράση ἀφοριστικῆ: «Ὁ κ. Καβάφης εἶναι ἕνα τέλος κὶ ἡ πρωτοπορία εἶναι μιὰ ἀρχὴ» (1929, *Ἐλεύθερο πνεῦμα*, 1973, σ. 65). Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν παρακαμψιὰ, γεροντικὴ ποίηση τοῦ Καβάφη, ἔφτανε στὴ διακήρυξη τῆς πρωτοπορικῆς ποίησης ὡς ποίησης τῆς νιότης, ποίησης πὸν τὴν κάνουν «ρωμαλέα παιδιά, γυμνασμένα, μὲ ἐλεύθερες κινήσεις καὶ ζωερὰ χρώματα» (ὅπ. παρ., σ. 69).

Τὸ ἴδιο ἔτος τῆς ἐπανεκδόσεως τοῦ Βάρναλη, σὲ ἕνα ἄρθρο πὸν ἐπιγράφεται *Νιότη*, ὁ Θεοτοκᾶς, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τοὺς στόχους τῶν ἀριστερῶν, τοὺς χλευάζει γιὰ τοὺς «τυραννικούς δογματισμούς τους» καὶ τοὺς ἀπειλεῖ ὅτι ἡ «ζωὴ θὰ δεῖξει ποῖα εἶναι ἡ καρποφόρα δράση καὶ ποῖα ἡ ἄγονη ἀντίδραση, ποιοὶ εἶναι οἱ πρωτοπόροι καὶ ποιοὶ οἱ ἀεριτζήδες, οἱ δημόκοποι, οἱ ἀνεδαφικοί καὶ ἄχρηστοι θεωρητικοί» (*Ἰδέα*, 1933, σ. 263). Κι ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα καλεῖ τὴν «πιὸ διαλεχτὴ ἑλληνικὴ νιότη» νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸ παρελθόν, τὴ ρουτίνα, τὴν μειριότητα, καὶ νὰ ἐπιδοθεῖ μὲ τόλμη στὸ πνεῦμα τῆς περιπέτειας. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο ἔχουμε νὰ ἀποκομίσουμε τὸ σύνθημα δραστηριᾶς ἀνανέωσης στὴν τέχνη, ταυτιζόμενης μὲ τὰ νιάτα καὶ τὴν τόλμη, σὲ ἀντιδιαστολή, ἐπομένως, μὲ τὸν γεροντισμὸ. Κείμενα ὅπως αὐτὸ, πὸν σὲ μερικοὺς θυμίζει ἐθνικο-σοσιαλιστικὲς θέσεις, συσχετισμένο μὲ λογοτεχνικὲς πραγματοποιήσεις πὸν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἄρχιζαν πᾶ νὰ ἐμφανίζονται, μαρτυρεῖ τὴ συνειδητὴ ἀπόφαση μιᾶς ριζοσπαστικῆς ἀνανέωσης στὴ γενιὰ τοῦ Τριάντα σὲ μιὰ κατεύθυνση ὑγείας, νιότης καὶ ἀπόλαυσης τῆς ἑλληνικῆς φύσης. Τὰ σημάδια τοῦ ξεπεράσματος τῆς παρακαμψῆς πρὸς μιὰ παρόμοια κατεύθυνση, ἂν δὲν εἶναι εὐδιάκριτα στὰ ποιήματα τοῦ Σεφέρη, πὸν ὡστόσο ἀπὸ τὸ 1928 δηλώνει ὅτι ἔχει βγεῖ ἀπὸ τὸν κλειστὸ χῶρο τοῦ Καρυωτάκη, εἶναι ἀναμφισβήτητα σὲ ἀφηγηματικὰ ἔργα ὅπως ἡ *Ἀργὴ* τοῦ Θεοτοκᾶ καὶ ἡ *Ἐκάτη* τοῦ Κ. Πολίτη, καὶ ἐμφανίζονται στὸν Ν. Ράντο πρὶν ἀκόμη τὰ σταθεροποιήσει ὁ Ἐλύτης τὸ 1935.

Τὴν «παρακαμψιὰ» τὴν καταγγέλλουν καὶ οἱ «ἐπαναστατημένοι» μαρξιστὲς· μέσα στὴν κλειστὴ δομὴ τοῦ κοινωνισμοῦ τους τῆς ἀποδίνουν ὅμως διαφορετικὴ ὄντοτητα, δογματικὴ καὶ θεωρητικὴ. Ταυτίζοντας τὴν καλλιτεχνικὴ παρακαμψιὰ μὲ τὴν παρακαμψιὰ τῆς ἀστικῆς

τάξης, φτάνουν στο συμπέρασμα πώς η άνατροπή της «μπουρζουαζίας» θα έπιφέρει με λογική συνέπεια και την ήττα της καλλιτεχνικής παρακμής. Πάνω σ' αυτόν τον άφρημένο συλλογισμό έφρησυχάζουν οι σοσιαλιστές και δέν βλέπουν την άνάγκη για μιá προσπάθεια να ξεπεραστεί ή παρακμή στην τέχνη με μέσα πιό στενά καλλιτεχνικά, που άφορούν δηλαδή την «μορφή», τη «φόρμα». Για να έξηγησω με ένα παράδειγμα τά όσα λέγω, προσφεύγω στην περίπτωση του Μαγιακόφσκη, που στη Ρωσική Έπανάσταση έπαιξε ρόλο συγκροτημένου, καθολικού έπαναστάτη, τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη «φόρμα». ¹ Ο Μαγιακόφσκη όμως έμεινε άγνωστος και άνεκμετάλλευτος άπό τους έλληνες σοσιαλιστές σε χρόνια που ό ίδιος θα τους βοηθούσε να δημιουργήσουν μιá τέχνη πραγματικά πρωτοποριακή. Άν στη γειτονική Τουρκία εμφανιζόταν ή μεσογειακή έκδοχή του Μαγιακόφσκη στο πρόσωπο του Ναζιμ Χικμέτ, και οι έλληνες ομοϊδέατες του χαίρετιζαν ένθουσιωδώς σε αυτόν τον έπαναστάτη και ποιητή (Άναπληρωτής, «Ναζιμ Χικμέτ, Τουρκος έπαναστάτης ποιητής», *Πρωτοπόροι*, 1931, σ. 420-1), αναφέροντας στίχους του με «ταξικό σαρκασμό», δέν μπαίναν όμως σε καμιá ύποψια για τó τί θα γινόταν με έναν Μαγιακόφσκη/Χικμέτ Έλληνα. ²

Αυτή ή ύποψια που έλειψε άπό την άριστερή παράταξη στο χώρο της ποίησης, και ή αδράνεια στον καλλιτεχνικό τομέα γενικά, στοίχισε άρκετά άκριβά στους σοσιαλιστές αλλά και στην έλληνική λογοτεχνία στο σύνολό της, έπιβραδύνοντας την ώριμάνή της. Μέσα στον χαμένο αυτό χρόνο, ό ποιητικός χώρος, που έμεινε άκάλυπτος και διαθέσιμος, μτήκε στη σφαίρα έπίδρασης της άλλης πρωτοπορίας, της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας του άστισμού, προωθώντας έτσι έναν προβληματισμό που έμενε άδιάφορος μπρός στην κοινωνική ύπόσταση της ποίησης, άπομακρύνοντας με τον τρόπο αυτό την ώρα που θα γινόταν ή σύνθεση.

Ό Ρίτσος άνάμεσα στην ίντελιγκέντσια και την έλίτ

Η συλλογή *Τρακτέρ* του Γιάννη Ρίτσου δημοσιεύεται τó 1934 και περιέχει ποιήματα γραμμένα άνάμεσα στο 1930 και τó '34, καθώς ό ίδιος δηλώνει στον συγκεντρωτικό πρώτο τόμο *Ποιήματα* (1961). Τά κείμενα αυτά, που μοιράζονται σε τρεις ομάδες, δέν θα έξεταστούν έδω παρά μονάχα ως εκδήλωση που πραγματοποιείται άπό ένα νέο ποιητή, νεοφώτιστο στον μαρξισμό, και που παίρνει τις ευθύνες του για πρώτη φορά μπρός σε ένα ευρύτερο κοινό. Τό πόσο σημαντικό γεγονός άποτελέσε ή εμφάνιση αυτή του Ρίτσου γίνεται κατανοητό άπό τον αντίκτυπο που είχε άμέσως, προκαλώντας την αντίδραση του Α. Καραντώνη και την άδίστακτη ένταξη του ποιητή στην προλεταριακή και πρωτοποριακή λογοτεχνία άπό τó κομμουνιστικό περιοδικό *Νέοι Πρωτοπόροι*.

Πέρα άπό όσα μās λέγει ό ίδιος ό ποιητής για τον εαυτό του, μέσα στα ποιήματά του, δέν ξέρουμε πολλά. Τις όδυνηρες προσωπικές και οικογενειακές του συμφορές ό Ρίτσος τις έξιτορει στο ποίημα/γράμμα «Στον πατέρα μου», γραμμένο στη Σωτηρία με προορισμό τó Δαφνί. Άπό κεί και πέρα ποιός ήταν ό καλλιτεχνικός έξοπλισμός του, μόνον ή άνάλυση μπορεί να τó διαπιστώσει, τόσο αναφορικά με τó ιδεολο-

γικό/μορφωτικό ύλικό, ³ όσο και αναφορικά με τά εκφραστικά μέσα.

Για τον Καραντώνη ως δεσπόζουσα «έπίδραση» στον Ρίτσο έγινε άμέσως λόγος άπροκάλυπτα άπό τον Α. Καραντώνη, που μάλιστα άμέσως μετά άπό την κριτική του (*Τά Νέα Γράμματα*, άρ. 7 - 8, Ιούλιος - Αύγουστος 1935, σ. 439-41), έγραψε τη μελέτη που καταδικάζει τον καρυωτακισμό («Η έπίδραση του Καραντώνη στους νέους», *Τά Νέα Γράμματα*, άρ. 9, Σεπτέμβριος 1935, σ. 478-86). Τείνω μάλλον να πιστέψω ότι ή συλλογή *Τρακτέρ* έδωσε την τελική ώθηση στον Καραντώνη να καταδικάσει τον καρυωτακισμό, πετυχαίνοντας έτσι να σαρώσει «δολόκληρη λεγεώνα νέων στιχουργών» και μαζί την κομμουνιστική πρωτοπορία. Ένα τεκμήριο αυτής της πρόθεσης του είναι ότι μέσα στα πολλά παραδείγματα «παρωδίας της τέχνης» του Καραντώνη που παραθέτει (σ. 485), πάμπολλα είναι παρμένα άπό τó *Τρακτέρ* του Ρίτσου, δίχως πουθενά να αναφέρεται ούτε τó όνομα του Ρίτσου ούτε ό τίτλος της συλλογής.

Γιώργος Θεοτοκάς

Ό Α. Καραντώνης, ξεχωρίζοντας τη συλλογή του Ρίτσου για να την κρίνει, της άποδίδει με αυτή την προτίμηση μιá σημασία που δέν άπαντά σε άλλους νέους που καρυωτακίζουν. Δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι ή σημασία αυτή όφείλεται στις ιδεολογικές διαστάσεις που αναγνώρισαν άδίστακτα και οι μèn και οι δέ στη συλλογή. Ό Καραντώνης δέν άμφισβητεί, έπιδεικτικά, την ειλκρίνεια του Ρίτσου και την «έξομολόγηση» και τους «δραματισμούς της καινούριας κοινωνίας», για να προλάβει την κατηγορία ότι είναι πολιτικά προκατειλημμένος. Στόχος του είναι ή έξουδετέρωση του Ρίτσου ως ποιητή, ώστε να του άφαιρέσει την «πρωτοποριακή» ύπόσταση στο χώρο της τέχνης. Πιό κάτω ό Καραντώνης θίγει δύο άλλα σημεία. Καταρχήν ψέγει τον καρυωτακισμό στον Ρίτσο, που «άπό τη φύση του έπιβάλλει στους όπαδούς του την αναγωγή του σχετικού στο άπόλυτο και του συγκεκριμένου στο άφρημένο» (σ. 440), που αναστέλλει την άμεση έπαφή με τη φύση και τη ζωή, και που «παρέλυσε τις καλλιτεχνικές του δυνάμεις, ξέρανε τó δέντρο της καρδιάς του». Τό άλλο σημείο που θίγει είναι ό παθητικός θαυμασμός του στον κομμουνισμό: «Ό κ. Ρίτσος δέν μεταβαίνει στον κομμουνισμό άπό πληθωρισμό έσωτερικής ζωτικότητας, αλλά παρακνημένος άπό την άτελπισιά των παραλυτικών που καταφεύγουνε στις θαυματουργές εικόνες».

Ό άλλος τρόπος αντιμετώπισης των ποιημάτων του *Τρακτέρ* που ένδιαφέρει έδω είναι των σοσιαλιστών. Προέρχεται άπό την Άλεξάνδρα Άλαφούζου, «έξεχωριστή συνεργάτρια» ρωσικής παιδείας, του περιοδικού *Νέοι Πρωτοπόροι*. Η βιβλιοκρισία (Ν.Π.,

άρ. 10, Οκτώβριος 1935, σ. 434-5) προηγήθηκε χρονικά από ένα κύριο άρθρο της ίδιας στο ίδιο περιοδικό, «Η θέση μας πάνω στη λογοτεχνία» (άρ. 6, Ιούνιος 1935, σ. 121-3), που αποτελεί την επίσημη θεωρία του μαρξιστικού περιοδικού και συνάμα τα κριτήρια που διέπουν τη βιβλιοκρισία. Το θεωρητικό αυτό άρθρο, προγραμματικό στη βάση του, δηλώνει την «απόλυτη ανάγκη μιάς καθοδηγητικής γραμμής για την προλεταριακή λογοτεχνία που γεννιέται στον τόπο μας», και καταδικάζει την «τέχνη για την τέχνη», την «ουδέτερη» τέχνη, ύποστηρίζοντας την ένταξη της τέχνης στην «πάλη», στον «πολιτικό αγώνα» του προλεταριάτου.

Με αυτή τη θεωρητική άφετηρία, είναι επόμενο το κύριο βάρος της κριτικής να πηγαίνει στην καταμέτρηση του βαθμού μαρξιστικότητας, ως ποῦμε, του νεαρού κοινωνικού πρωτοπόρου. Η Άλαφούζου φαίνεται γενικά ικανοποιημένη από την κατάκτηση του Ρίτσου, που, «ξεκινώντας από τον άκρο ιντιβιντουαλισμό της μικροαστικής μορφής», φτάνει «στην χαρούμενη αλήθεια του Κομμουνιστικού Σοσιαλισμού». Παραμερίζοντας τα πρώτα ποιήματα, που έμπειροχουν και μιά «αυτοκριτική», ή όποια μεταιώνει μιά δική της ιδεολογική κριτική, ή Άλαφούζου εξηγεί ότι τα τελευταία «δείχνουν κάπου κάπου πώς ο Γιάννης Ρίτσος δεν μπήκε ακόμα όριστικά στη φιλοσοφία του Μαρξισμού - Λενινισμού». Σ' αυτό το σημείο ή κριτικός διατυπώνει μιά παρατήρηση ανάλογη με του Καραντώνη: ο Ρίτσος μιλά για τον Μάρξ σαν να πρόκειται για ένα αναπάντεχο θαῦμα: «γενικά οί ύπερφυσικές δήθεν ιδιότητές του τον κάνουν ένα είδος ειδώλου προλεταριακής λατρείας». Η Άλαφούζου δεν σταματά όμως στο ιδεολογικό περιεχόμενο, προχωρεί και στην «καθαρά καλλιτεχνική πλευρά» του Ρίτσου ψέγοντας την «ποιητική του γλώσσα, που αποτελεί και το πιό μεγάλο τεχνικό ελάττωμα στους στίχους του, παρά τὸ πλούσιο λεκτικό του». Αποδοκιμάζει τὰ «άντικαλλιτεχνικά νοητικά παραφορτώματα τῶν φράσεων, που δεν βαθαίνουν, όπως νομίζει ο ποιητής, αλλά συσκοτίζουν τὸ κύριο νόημα», και τὴ «συνταχτική στρουκτούρα» που «κάποτε είναι τόσο στρυφνή, τόσο σκοτεινή και μπερδεμένη, που χρειάζεται μιά όρισιμένη νοητική προσπάθεια από μέρος του ἀναγνώστη για να μπει στο νόημα». Στο τρίτο μέρος, ή Άλαφούζου, με τὸ κριτήριο «ή λογοτεχνία από τὸ προλεταριάτο για τὸ προλεταριάτο», ἀνησυχεί ότι αυτά τὰ προσκόμματα θὰ καταστήσουν «ἀπρόσιτη στις πλατιές μάζες ἀναγνωστών» τὴν ποίηση του Ρίτσου, καλώντας τὸν «ποιητή επαναστάτη» να «σκεφτεί επίμονα και σοβαρά πάνω (...) στις θέσεις του Λένιν» για τὴν τέχνη, που όφείλει να προορίζεται για τὴς ἐργατικές μάζες.

Με θεωρητικές ἀφετηρίες διαφορετικές, αντίθετες (ό ένας καταδικάζοντας, ή ἄλλη κοιτάζοντας να ἐνθαρρύνει ένα νέο ποιητή που δουλεύει για τὴν επανάσταση), και οί δύο κριτικοί (ό πρώτος ἄθελά του, ή ἄλλη ἐσκεμμένα) σπρώχνουν τὸν Ρίτσο να ξεπεράσει τὸν καρυωτακισμό,⁴ να δραπετέψει από τὸν κλειστό χῶρο του μικροαστικού κακόμοιρου νοικοκυριού.

Ο Ρίτσος, παράλληλα με τὰ ποιήματα του Τρακτέρ, δοκίμασε, ἐκτός από τὴ λύση του αὐτοσαρκασμού,⁵ που τὸν πήρε από τὸν Βάρναλη και τὸν ἐνίσχυσε με τὸν Καρυωτάκη, και ἄλλους τῶπους, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε στις *Πυραμίδες* (1935) που περιέχουν ποιήματα τῶν ἐτῶν «1930-1935», καθώς δηλώνει ὁ ἴδιος στην ἔκδοση *Ποιήματα Α'*, 1961.

Όσοσο κάτι τὸ πιό ἔντονο, πιό ὄργανικά σημαντικό συμβαίνει κοντά στο 1935/36, μαρτυρώντας μιά ριζική θέληση ἀλλαγής. Ο ποιητής στο τεῦχος του Μαρτίου 1936 δημοσιεύει στὰ *Νέα Γράμματα* «Τρία ποιήματα»⁶. Τὰ ποιήματα αὐτὰ ὀρθὰ θεωροῦνται από τὸν Γ. Π. Σαββίδη «δημόσια προσχώρηση του Ρίτσου στην μὴ παραδοσιακή ποιητική» (Κ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, 1972, σ. λ' σημ. 1), και ἀποτελοῦν ἔτσι μιά ἀποφασιστική ἀλλαγή στην πορεία του. Δίχως να ἀναφέρει τὰ «Τρία ποιήματα» στὰ *Νέα Γράμματα*, ὁ Κώστας Κουλουφάκος (Ἄντι, ἄρ. 23, 19 Ἰουλίου 1957, σ. 27), τοποθετεῖ και αὐτὸς στο 1935 τὴν τροπή «πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις», ἀποδεχόμενος τὴ χρονολογία 1935 που ὁ Ρίτσος δηλώνει στο τέλος του ποιήματος «Ο ξένος», στην ἐπανεκδοση του 1961 (*Ποιήματα Α'*). Τὸ πρώτο κομμάτι αὐτοῦ του ποιήματος είναι ένα από τὰ τρία που δημοσιεύτηκαν στὰ *Νέα Γράμματα* τὸ 1936 με ψευδώνυμο, και περιέχεται ἐπώνυμα στη *Δοκιμασία* τὸ 1943.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ότι οί κριτικές για τὸ Τρακτέρ, του Καραντώνη και τὴς Άλαφούζου, προξένησαν κάποιο προβληματισμό στον Ρίτσο ἀναφορικά με τὴν παραπέρα πορεία του, και εἶχαν τελικά μιά ἐκβαση θετική και ἀποτελεσματική. Πρόχει να θεωρήσουμε ὡς θετικά ἐρεθίσματα —προκειμένου για μιά ἰδιοσυγκρασία μεγάλης εὐαισθησίας και δεκτικότητας, σαν του Ρίτσου— δίπλα στις δύο κριτικές, και τὰ ποιήματα που, με στόχους διαφορετικούς από τὸς δικούς του, οί Σεφέρης, Ἐλύτης, Σαραντάκης δημοσίευσαν στὰ *Νέα Γράμματα* τὸ 1935. Παρά τὴν ἀνορθόδοξη διαδικασία τὴς ἐμφάνισης του Ρίτσου στὰ *Νέα Γράμματα* τὸ 1936, που μόνον ἐπιφανειακά μοιάζει πρόκληση ή φάρσα, στην οὐσία ή δημοσίευση αὐτή δηλώνει τὴν ἀπόφαση του Ρίτσου να ἐνταχτεῖ στο ἴδιο ἀνανεωτικό ρεῦμα μ' ἐκείνους, παρά τὸ ἀσυμβίβαστο τὴς ιδεολογίας. Ο Ρίτσος ἔντονα ἀναζητοῦσε ἕναν τρόπο να βγει από τὸν παλαμισμό - καρυωτακισμό - βαρναλισμό, καταβάλλοντας ἤδη στις *Πυραμίδες* δραματικές προσπάθειες πρὸς τὴν κατεύθυνση κατάκτησης τὴς «χαρᾶς», ὡς θέματος και ὡς ἐκφρασης. Χαρακτηριστική μαρτυρία πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή είναι τὸ ποίημα «Ὡδή στη χαρά», ὅπου δοκιμάζει και ένα μέτρο με χαρούμενο ρυθμό («ᾠ νόστη, ὦ Χαρά, / Σοῦ σπέρνονται οί κάμποι / μ' ἀστέρων σπορά, / και λιώνει τὴν κάμψη / τὸ φῶς του Βορῶ»). Με τὰ γεγονότα τὴς Θεσσαλονίκης, τὸν Μάη του 1936, ή ἀκαριαία ἐμπνευση στον *Ἐπιτάφιο* τὸν βρῖσκει ἀκόμη ἀπροετοίμαστο. Τὸ ποιητικό ὄργανο που πάει να σχηματιστεῖ με τὰ «Τρία ποιήματα» στὰ *Νέα Γράμματα* τὸν Μάρτη 1936, δὲν ἀντέχει ἀκόμα στον κλονισμό που αἰφνιδιάζει τὸν ποιητή, που ὡστόσο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη να μιλήσει, παρά τὴν κρίσιμη στιγμή τὴς ποίησής του. Να γυρίσει πίσω, δὲν μπορεί. Παρά τὴν παράλληλη διάθεση τὴς σειρᾶς «Γράμματα για τὸ μέτωπο» (*Πυραμίδες*), ὅπου μιά μάνα με λυγμούς ἐκφράζει τὸν πόνο τὴς, ὁ Ρίτσος δὲν ἐπιστρέφει στον ἑνδεκάσύλλαβο που ἐκεῖ χρησιμοποιεῖ. *Τὸ τραγούδι τὴς ἀδελφῆς μου* με τὸν ἐλεύθερο στίχο του ἐγκυμονεῖται ἀκόμη. Τελικά, μέσα από ἀναστολές, δραστήριες ὀπωσθήποτε ἀλλά για μᾶς ἀνεξερεύνητες, ὁ Ρίτσος βρῖσκει τὴν ἀσφάλεια στη δημοτική ἐκφραση του δεκαπεντασύλλαβου, που προσφέρεται ἐξίσου στο μοιρολόγι και στη διαμαρτυρία. Τὸ γλωσσικό του ὄργανο σημειώνει, με τὴν πρόφαση τὴς δημοτικότητας, μιά παλινωδία, ή τουλάχιστον μιά στασιμότητα: ή προσπάθεια ἀνανέωσης ἀναστέλλεται και ή παλαμική ἐπιβίωση παρατείνεται.

‘Ο Νικήτας Ράντος όλοκληρωμένος πρωτοπόρος;

Στά 1935/36 ο Ρίτσος αποτελεί την πρώτη περίπτωση ποιητή πού, ανήκοντας χρονολογικά στη γενιά του Τριάντα, αποκτά την επίσημη αναγνώριση ότι είναι «προλεταριακός» ποιητής. Για να καταξιωθεί με τον τίτλο του πρωτοπόρου, ο μαρξιστικός δογματισμός δεν του ζητά πολλά. Παρά την επιτυχία του αυτή, ο Ρίτσος στα χρόνια 1935/36 καταβάλλει την έντατική προσπάθεια, στην οποία αναφέρθηκα, να ενισχύσει τη θέση του προλεταριακού πρωτοπόρου με επιδιώξεις που τα ίδια χρόνια ή καλλιτεχνική πρωτοπορία επιτυχαίνει στο πλαίσιο του άστισμού.⁷

Σ’ αυτό το σημείο πρέπει να γίνει λόγος για τον Νικήτα Ράντο/Ν.Σπιέρο/Ν.Καλαμάρη/Ν.Καλας, που κατέχει μίαν άβολη θέση ανάμεσα στις δύο πρωτοπορίες. ‘Ο Νικήτας Ράντος, που υπογράφει έτσι τα ποιήματά του, και με το όνομα Σπιέρος τα κριτικά του κείμενα, είναι μια προσωπικότητα που τα χρόνια μετά το 1932 ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα για την ανανέωση της ποίησης. Μερικά ποιήματά του τροφοδοτούνται από επαναστατική προλεταριακή διαμαρτυρία και διατυπώνονται σε επαναστατική γλώσσα. Συνδυάζει έτσι, αρμονικά και άβιαστα, την ιδεολογική πρωτοπορία των μαρξιστών με την καλλιτεχνική πρωτοπορία του άστισμού. Προξενεί, γι’ αυτό, κάποια άπορία πώς αυτόν τον πρωτοπόρο τον άφησαν έξω από τη σκοπιμότητά τους οι επίσημοι μαρξιστές, ενώ, πάλι, ο άστισμός, έντοπίζοντας σ’ αυτόν έναν επικίνδυνο επαναστάτη, τον χτύπησε άδίστακτα. Μιά έρμηνεία για τη διπλή αυτή επιφυλακτικότητα, σε δύο μέτωπα, μπορεί να είναι η πιθανή ανεξαρτησία του, ή μάλλον ή άρνηση ύποταξης και στο ένα και στο άλλο κατεστημένο.

Στις κριτικές του μελέτες, ο Ράντος από τη μία δηλώνει ότι «σε εποχή όπου το μίσος και η έλπιδα δονούν τις βαθύτερες χορδές, αυτά τα αισθήματα θα εκφράζει η τέχνη» (‘Ο κύκλος, 1, 1932, σ. 136), από την άλλη όμως είναι ικανός να ενδιαφερθεί με συμπάθεια για τον Τ. Παπατσώνη («Ένας μεταφυσικός ποιητής», *Νεοελληνικά Γράμματα*, 6 Οκτωβρίου 1935, σ. 3). Οι σκέψεις του για τον Καβάφη είναι από τις πιο τολμηρές και πρώιμες (‘Ο κύκλος, 2, 1932, σ. 98-126). Είναι ο πρώτος που ταύτισε την περίπτωση του Καβάφη με την περίπτωση του Έλιοτ, ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι και ο ένας και ο άλλος εκφράζουν την παρακμή της άστικής τάξης. Μια διαπίστωση άξια και γενναία για την ευρύτητά της, όπως ή ακόλουθη, είναι σπάνια στα χρόνια αυτά: «Η ποίηση προχωρεί σήμερα με τα βαριά λόγια των φουτουριστών, ύπερρεαλιστών και imagist ποιητών ή με τις πυκνές φράσεις του Κλωντέλ, του Τ. Σ. Έλιοτ και του δικού μας Καβάφη» (σ. 98).

‘Ο άνθρωπος που ήταν ενημερωμένος τόσο πλατιά και καιρία για τις επιδιώξεις του καιρού του, με τα δικά του *Ποιήματα*, που δημοσιεύει το 1933, δίνει ένα δείγμα μεγάλης προσπάθειας για ανακαίνιση της ποίησης. Έφαρμόζει μια μέθοδο που δεν είναι σουρεαλιστική, όπως γενικά πιστεύεται (σ’ αυτή την έντυπωση συντέλεσε και το γεγονός ότι άργότερα ο Ράντος έλαβε ενεργό μέρος στον διεθνή και ελληνικό σουρεαλισμό), αλλά μια μέθοδος γοργών έντυπώσεων, που στην ταχύτητα της διαδοχής τους παρασέρνουν το λόγο σε τολμηρές συσχετίσεις, δίνοντας έτσι στον αναγνώστη μια αίσθηση παρόμοια με της συνειρμικής σύνθεσης

του σουρεαλιστικού τρόπου. ‘Ο Ράντος καταβάλλει κάθε προσπάθεια να δημιουργήσει μια ποίηση κίνησης, χρησιμοποιώντας γι’ αυτόν το σκοπό και ένα ύλικό σε έντονη κίνηση, και έναν λόγο γοργά εναλλασσόμενο. Είναι φανερό ότι θέλει να αντιδράσει στη λυρική άκνησία, στον άκηρο ναρκισσισμό (ας το πούμε: στον καρυωτακισμό) με την έντατικοποίηση

Γιώργος Σαφέρης

της κίνησης - της βιωματικής δραστηριότητας. Στη σειρά ποιημάτων με τους ένδεικτικούς τίτλους: «Βοή» (βοή, ήχηρο αποτέλεσμα της δραστηριότητας), «Το τραγούδι των λιμενικών έργων», «Διαδήλωση», «Στρογγυλή συμφωνία», δίνει μια έντονη εικόνα πόλης γεμάτης κίνηση, έναν κοσμογονικό πυρήνα που τραβά μαγνητικά κάθε δυνατή εκδήλωση ζωής. Στο «Τραγούδι των λιμενικών έργων» έχουμε, πέρα από τους εργάτες και τους εκμεταλλευτές («τρώγοντας με τη χαβάνια τους/τόσων άλλων τις έλπίδες»), και το θέμα της «πλοκαμώδους» πόλης που επεκτείνεται άδηφάγα: («και δρόμοι ήδονικές των έργων προεκτάσεις»). Το μοτίβο αυτό ανήκει στη θεματογραφία του φουτουριστικού μοντερνισμού. Έπίσης σε συγγενικό είδος μοντερνισμού ανήκει η *κυκλική κίνηση*, ο στρόβιλος στη «Στρογγυλή συμφωνία» που περιγράφει την πυρετώδη, περιστρεφόμενη κίνηση, στην καρδιά της Έλλάδας, την Όμόνοια.⁸

Παράλληλα με αυτά τα κινητικά, αντί-στατικά ποιήματα, διαβάζουμε άλλα που αποτελούν την πρώτη, στη νέα ποίηση, εκμετάλλευση του ελληνικού θαλάσσιου τοπίου. Μια παρόμοια αξιοποίηση του ελληνικού τοπίου, που προηγείται από την αντίστοιχη του Σεφέρη και του Έλύτη, αλλά, προπαντός, ή κοινωνική επαναστατικότητα που εφάπτεται και συνταιριάζεται με την καλλιτεχνική επαναστατικότητα, βρήκαν κακή υποδοχή τότε από τον Α. Καραντώνη. ‘Ο Καραντώνης άρνήθηκε στον ποιητή το «ταλέντο», καταδίκασε τον «σωρό από φράσεις δίχως ρυθμό και τάξη», κατάγγειλε την «κοινή δημοσιογραφική πρόζα». Ένοχλήθηκε από την «πρωτοποριακή μανία», αλλά ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι «στην άκρη της λαχανιασμένης του πέννας χοροπηδούνε τρελά του ύπερμοντερνισμού τα σκιάχτρα και του μαρξισμού τα ινδάματα». Με αυτά και άλλα παρόμοια άπορητικά επιχειρήματα, που ήταν σε απόλυτη συνέπεια με τη γραμμή του περιοδικού όπου ή κριτική εμφανιζόταν (Ίδέα, 2, 1933, σ. 120-6), ο Καραντώνης άρνιόταν τη διπλή πρωτοποριακή προσπάθεια του Ράντου. Τουτό δεν εμπόδισε όμως άλλους νέους να επηρεαστούν από αυτόν. Ρητή μαρτυρία έχουμε μονάχα από τον Έλύτη, που κατά τη φάση των νεανικών του πειραματισμών δοκίμασε και τον τρόπο γραφής του Ράντου.⁹

Ὁ σουρεαλισμὸς καὶ οἱ χαμένες εὐκαιρίες τῆς ἀριστερᾶς

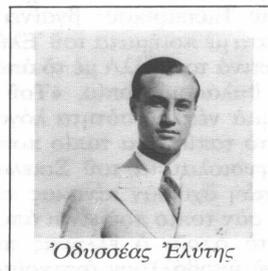
Πέρα ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἰδεολογικὲς ἀσυμφωνίες, οἱ ὁποῖες θὰ προκαλοῦσαν τὴν ἐπιφυλακτικότητά τῶν μαρξιστῶν πρωτοπόρων, πού ὑπαινίχθηκα παραπάνω, πιθανότατα ὁ καλλιτεχνικὸς πρωτοποριακὸς χαρακτήρας τῆς τέχνης τοῦ Ράντου στάθηκε ἀφορμὴ νὰ κρατηθεῖ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πολιτικὴ δράση, ἐκείνη τὴ στιγμή, στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἑλληνικὴ ἰντελιγκέντσια, ἐμπυχωμένη ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς προλεταριακῆς τέχνης, τῆς τέχνης γιὰ τὶς μάξες, θεώρησε ἀσύμφωνη τὴν ποίηση τοῦ Ράντου.

Εἶναι ὥρα νὰ δοῦμε τί συμβαίνει στὸ ἀναμεταξὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ χῶρο ὅπου πιστεύουν σὲ μιὰ τέχνη πού γίνεται «ἀπὸ τὸ προλεταριάτο γιὰ τὸ προλεταριάτο». Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή παρακολούθησαμὲ τὴ στάση τῶν ἀριστερῶν πρωτοπόρων ἀπέναντι στὸν πρωτοποριακὸ ριζοσπαστισμὸ στὴν ποίηση, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ ἢ προσπάθεια μπόρεσε νὰ γίνει μόνον με *argumenta e silentio*: τί δὲν ζήτησαν ἀπὸ τὸν Ρίτσο, τί δὲν ἀποδέχτηκαν ἀπὸ τὸν Ράντο. Ὅσο γιὰ τὴν ὑπόλοιπη ποίηση ἐκείνων τῶν χρόνων, οἱ μαρξιστὲς μποροῦσαν νὰ τὴν καταδικάσουν συλλήβδην ὡς «παρακαμιακὴ» ποίηση (ποίηση μιᾶς τάξης πού ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἀφανιστεῖ), δίχως νὰ κάνουν ἐξαίρεση γιὰ τὴν πρωτοποριακὴ ποίηση τοῦ ἀστισμοῦ, πού ἐπιπλέον ἦταν καὶ «τέχνη γιὰ τοὺς λίγους». Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἀριστεροὶ διανοούμενοι ταυτίζονταν με ἐκείνη τὴν κατηγορία πού στὴ ρωσικὴ ὁρολογία ἀποκαλεῖται ἰντελιγκέντσια (ἐκπρόσωποι τῶν προλεταριακῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιδιώξεων), καὶ βρισκόνταν σὲ ἀντίθετες θέσεις σὲ σχέση με τοὺς διανοούμενους πού ἀνήκαν στὸν ἀστισμὸ, με τοὺς «λίγους καὶ ἐκλεκτοὺς», με τὴν ἑλίτ.¹⁰

Ἀπὸ τὶς διάφορες πρωτοποριακὲς ἀπόπειρες πού διαδραματίστηκαν στὸ χῶρο τοῦ ἀστισμοῦ, με πρωτοβουλία δηλαδὴ τῆς ἑλίτ, με ἀπαχολεῖ ἐδῶ ὁ σουρεαλισμὸς, πού στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, παρὰ τὶς ἔντονες ἀντιρροήσεις καὶ τὴν ἐχθρικότητα με τὴν ὁποία τὸν ὑποδέχτηκαν, δραστηριοποίησε νέες τάσεις στὴν ποίηση. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ, ὡστόσο, διεξοδικὰ με τὸ ρεῦμα αὐτό, πιστεύοντας ὅτι εἶναι κάπως γνωστὸ στὸν ἀναγνώστη. Ἐκεῖνο πού δὲν μπορῶ νὰ παρασιωπήσω εἶναι ὅτι ὁ γαλλικὸς σουρεαλισμὸς, γιὰ νὰ ξεφθεῖ στὰ νερὰ τῆς ἑλληνικῆς «ἑλίτ», ἀναγκάστηκε νὰ ἀκρωτηριαστεῖ ἀπὸ τὸ πενήντα τοῖς ἑκατὸ τοῦ προγράμματός του. Ὁ σουρεαλισμὸς γεννήθηκε ὡς καθολικὴ ἐπανάσταση, κοινωνικὴ καὶ ἀτομικὴ. Γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση οἱ σουρεαλιστὲς στηρίχτηκαν στὸν Μάρξ, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀτομικὴ στὸν Φρόντ καὶ τὴν ψυχανάλυση. Τὸ 1936, ὅταν ὁ Ἀνδρέας Ἐμπειρίκος δίνει μιὰ συνέντευξη στὴν ἐφημερίδα *Ἡ Καθημερινή*, ἀξιοθαύμαστη γιὰ τὴ διαύγεια καὶ τὴ σαφήνειά της, τὸν βλέπουμε νὰ μιλά γιὰ τὶς σχέσεις σουρεαλισμοῦ καὶ κομμουνιστικοῦ ρεύματος, ἀλλὰ ἀναφέροντας ἀποκλειστικὰ τὸ εὐρωπαϊκὸ κίνημα («κατ' ἀρχὴν προσεχωρήσαμεν εἰς τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα, ἀλλ' ἀπεχωρήσαμεν»). Στὴν Ἑλλάδα ἦταν τέτοιες οἱ συνθήκες, ὥστε ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή, καὶ παρὰ τὴν ἐντιμότητα τοῦ εἰσηγητῆ του, τοῦ Ἐμπειρίκου, ὁ σουρεαλισμὸς ἐφανίστηκε μόνον ὡς ἀτομικὴ ἐπανάσταση, ἀφήνοντας ἔξω ἀπὸ τὶς ἐπιδιώξεις του τὴν ἄλλη ἐπανάσταση, τὴν κοινωνικὴ. Λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὴ συνέντευξη τοῦ Ἐμπειρίκου (30 Μαρτίου 1936), μετὰ τὴν 4η Αὐγούστου, οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες, καὶ νὰ τὸ θέλων δὲν μποροῦσαν παρὰ νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ πρόγραμμα τοῦ σουρεαλισμοῦ. Ἔτσι, καὶ

ἂν ποτὲ βρέθηκαν μπρὸς σὲ ἓνα δίλημμα, ἡ 4η Αὐγούστου τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸ δίλημμα αὐτὸ νὰ ἀποδεχτοῦν ἢ ὄχι τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Ἀπὸ τὴ δική τους πλευρὰ οἱ μαρξιστὲς τῆς Ἑλλάδας, πού καταγίνονταν με τὴν πρωτοπορία, δὲν προβληματίστηκαν καθόλου, τουλάχιστο δημόσια, γύρω ἀπὸ τὸν σουρεαλισμὸ, οὔτε πρὶν τὸ 1934, οὔτε μετὰ. Ἐνῶ ὁ σουρεαλισμὸς συνδύαζε τὴν πολιτικὴ πρωτοπορία με τὴν καλλιτεχνικὴ πρωτοπορία, καὶ θὰ μπορούσε γι' αὐτὸ νὰ ἀποτελέσει ἓνα ἐνιαῖο μέτωπο πρωτοπορίας γιὰ τοὺς «ἐπαναστάτες», αὐτοὶ δὲν ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἐκμεταλλετοῦν τὴν εὐκαιρία.

Ὁ κοινωνικὰ ἀκρωτηριασμένος σουρεαλισμὸς λειτούργησε, ὡστόσο, ὡς θεραπεία - σὸκ σὲ κάποιες δεκτικὲς ποιητικὲς ἰδιοσυγκρασίες τοῦ ἀστισμοῦ, καὶ στὸν Ἑλύτη ιδιαίτερα, ὀδηγώντας ραγδαῖα σὲ ἀποτελέσματα ἀνανέωσης τῆς ποίησης, ἰσοδύναμα με ἐκείνα πού πετύχαιναν, ἀπὸ ἄλλους δρόμους καὶ με ἄλλες ἐπιδιώξεις, ποιητὲς ὡς τὸν Σεφέρη. Εὐνοχησιμὸς καθὼς ἦταν ὁ σουρεαλισμὸς στὴν Ἑλλάδα, καὶ καθὼς

Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης

ἔξαμιζόταν σύντομα ἡ ἀρχικὴ του ἐκρηκτικότητά, γίνονταν ἓνα με τὰ ἄλλα συστατικὰ πού διοχετεύτηκαν τελακὶ στὴν «μοντέρνα» ποίηση.

Γιὰ νὰ ἐπιμείνω ἀκόμη στὶς χαμένες εὐκαιρίες τῆς ἀριστερῆς πρωτοπορίας, αὐτὴ δὲν στάθηκε ἱκανὴ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ὑπαρξὴ ποιητῶν ὡς τὸν Λόρκα καὶ τὸν Ἀλμπέρτι, πού ὁ Καζαντζάκης εἶχε ὑποδείξει στὰ 1933 (ὁ Σ. Τσίρκας ἀνακάλυπτε τὸν Λόρκα, με τρόπο ἀντιστασιακὸ ἀλλὰ μὴ ἐκμεταλλεύσιμο ποιητικά, στὶς ἀρχὲς τῆς δικτατορίας, τὸν Ἰούλιο 1937, ὅταν ἔλαβε μέρος στὸ Δεύτερο Συνέδριο τῶν Συγγραφέων γιὰ τὴν Ὑπεράσπιση τῆς Κουλτούρας, ὅπου ποιητὲς ὅπως οἱ Ἐρεμπουργκ, Ἀραγκόν, Μπρέχτ, Σπέντερ, Νερούδα, μαζὶ καὶ ὁ Θ. Σκουρλῆς καὶ ὁ Τσίρκας, ὑπογράψαν ἓναν ὄροκο στὸν Λόρκα. Βλ. Σ. Τσίρκας, «Ὁ ὄροκος τῶν ποιητῶν στὸν Φ. Γ. Λόρκα, *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, ἀρ. 89, 15, 1962, 566-71). Με τρόπο γόνιμο γνώριζε ἐγκαίρως τὸν Ἀλμπέρτι ὁ Ο. Ἐλύτης, ἀξιοποιώντας τὴν ἰσχνὴ μετάφραση τοῦ Καζαντζάκη, καὶ ἀργότερα τὸν Λόρκα, παίρνοντας φυσικὰ ἀπὸ τοὺς ἰσπανοὺς ἐπαναστάτες ποιητὲς ὅ,τι ἡ δεκτικότητά του διάλεγε, καὶ παραμερίζοντας τὰ ὑπόλοιπα, ἐκείνα δηλαδὴ πού θὰ μπορούσε νὰ ἀξιοποιήσει ἡ ἑλληνικὴ ἰντελιγκέντσια. Με αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀπὸ τὸν Λόρκα περὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ με ἀρκετὴ καθυστέρηση, ὁ ἠθογραφικὸς διάκοσμος, ὅ,τι δηλαδὴ προσφέρεται ἀπὸ τὸ ὕλικό καὶ τὸ ὕφος τοῦ ἀνταλουσιανοῦ ποιητῆ γιὰ μετάθεση σὲ ἑλληνικὲς ἀντιστοιχίες, με ἄλλα λόγια στὸν ἑλληνικὸ ἠθογραφικὸ διάκοσμο.

Γιὰ νὰ συνεχίσω τὴν κουβέντα με λόγια πιὸ θετικά: τί διαθέτει στὴ γλώσσα του ἓνας νέος ποιητὴς στὴν Ἑλλάδα τῶν χρόνων 1930 με '35, ὅσον ἀφορᾷ τὴν μοντέρνα ποίηση; Ἀπὸ τοὺς ξένους ποιητὲς μπορεῖ νὰ πλησιάσει τοὺς ἐξῆς περίπου: E. L. Masters (μετ. Ν.

Ράντος, *Ὁ κύκλος*, ἀρ. 3, Ἰανουάριος 1932), Τ. Σ. Ἑλιος (μετ. Ράντος καὶ Παπατσώνης, *Ὁ κύκλος*, ἀρ. 5, Ἰούλιος 1933). Στὸ ἴδιο περιοδικὸ κατακερματίζεται μιὰ ἰσπανικὴ ἀνθολογία, πού ὁ Καζαντζάκης δὲν μπορεῖ νὰ δημοσιέψῃ ἀκέραη ἄλλοι: Λόρκα, Ἀλμπέρτι, Aleixandre, μαζί μὲ ἄλλους. Ὁ Ἑλύαρ θὰ μεταφραστῆ τὸ 1936 ἀπὸ τὸν Ἑλύτη (*Τὰ Νέα Γράμματα*, Μάρτιος καὶ Νοέμβριος 1936), ὁ Π. Ζ. Ζοῦβ ἀπὸ τὸν ἴδιο (ὅπ. παρ., 1938). Σχετικὰ μὲ τὸν Ἀραγκόν, πού ἀπὸ τὸ 1932 ἀποτελεῖ τὴν *affaire Aragon* γιὰ τοὺς γάλλους κομμουνιστές, δὲν διαθέτω στοιχεῖα ἑλληνικὰ γιὰ τούτῃ τὴν πρώιμη περίοδο.

Στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ποιητικῆς παραγωγῆς, πέρα ἀπὸ διάφορες ἱστορικὰ ἀξιοσημείωτες ἀπόπειρες, πού δὲν προωθήθηκαν, ἀλλὰ πού συντέλεσαν ὀπωσδήποτε στὴ δημιουργία ἑνὸς μεταρρυθμιστικοῦ προηγούμενου, καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Παπατσώνη πού ξεκινᾷ ἀπὸ μακριά, ἔχουμε τὴ *Στροφή* τοῦ Σεφέρη τὸ '31, τὸ *Μυθιστόρημά* του τὸ '35. Τὰ *Ποιήματα* τοῦ Ν. Ράντου τὸ '33. *Οἱ ἀγάπες τοῦ Χρόνου* τοῦ Σαραντάρη τὸ '33 (μὲ αὐτὰ τὰ ποιήματα ἔμπαινε ἔμμεσα καὶ ὁ Οὐγκαρῆτι στὴν Ἑλλάδα). Τὸ '35 ἔχουμε τὴ συλλογὴ *Υψικάμινος* τοῦ Ἐμπειρίου· βγαίνει τὸ περιοδικὸ *Τὰ Νέα Γράμματα* μὲ ποιήματα τοῦ Ἑλύτη, ὄχι τολμηρὰ σὰν τὰ κατοπινὰ του, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀποκαλυπτικὸ σὲ αἴσθησι ζωῆς θαλάσσιο τοπίο, «Τοῦ Αἰγαίου», σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ νέα ἀμεσότητα λόγου.

Σχετικὰ μὲ τὸ τοπίο, ἕνα τοπίο πού νὰ βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὴ φυσιολατρία τοῦ Σικελιανοῦ, πού νὰ λειτουργεῖ δηλαδὴ ὄχι σὰν πίνακας πού πλαισιώνει ἕνα θέμα, ἀλλὰ σὰν τοπίο πού εἶναι ἀπόθεμα ἐμπειριῶν, καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ Ἕλληνας ποιητὴς ἀντλεῖ ἀντικείμενα πού ὑποβάλλουν ἀντικρίσματα «ἑλληνικά», αὐτὸ τὸ τοπίο ἦταν ἕνας στόχος γιὰ ποιητὲς σὰν τὸν Σεφέρη καὶ τὸν Ἑλύτη· ἄλλο ζήτημα ἂν τέτοιο εἶδος «ἑλληνικότητας» ἦταν ἐκτεθειμένο σὲ ἀπροσδόκητες περιπέτειες μετὰ τὴν 4η Αὐγούστου. Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε μονάχα στὴ θάλασσα (μὲ τὴν «ἑλληνικότητα» θὰ ἀσχοληθῶ ἄλλοι), τὸ θέμα-μῦθος αὐτὸ ἀποτελεσε ὀπωσδήποτε μιὰ κατάκτηση τῆς γενιᾶς τοῦ Τριάντα (βλ. Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, 1, 1974, σ. 167-8, καὶ Α. Καραντώνης, *Εἰσαγωγή στὴ νεώτερη ποίηση*, 1958, σ. 165). Ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν κλειστό, μουντὸ χῶρο τῆς «κάμαρας» συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀντίδραση στὴν ἀρρωστιαρική νωθρότητα καὶ καλλιεργήθηκε εἰδικὰ ἀπὸ τὸν Ἑλύτη σὰν ὁμολογὸ πρὸς τὴν υγεία καὶ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

Ἡ πιὸ δραστήρια «ἀντίδραση» σ' ὅσα καλύπτει ὁ ὄρος καρνωτακισμὸς στάθηκε πραγματικὰ ἡ ποίηση τοῦ Ἑλύτη,¹¹ πού ἀνασύνθεσε τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς φύσης σὲ μιὰ καινούρια σκηνοθεσία, φυσικὴ καὶ ψυχικὴ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἑλύτης θὰ ἔδινε ἀργότερα μιὰ ἐξήγηση σὲ ἠθικὸ ἐπίπεδο τῆς λειτουργίας πού ἀπέκτησε ἡ ἑλληνικὴ φύση στὴν ποίησή του, ἐξηγώντας ὅτι ἡ φύση ἦταν γι' αὐτὸν κάτι τὸ γνήσιο καὶ τίμιο καὶ υγιές, μὲ τὸ ὁποῖο ὀπλιζόταν γιὰ νὰ ἀντιδράσῃ στὴ δεσπόζουσα τάξη πραγμάτων. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποίησης ἔκανε τὴν ἀπόπειρα νὰ ἀναπαρθενέψῃ τὴ φύση. Αὐτὸ περίπου ἔννοοῦσε ὁ Ἑλύτης, ὅταν ἐξηγοῦσε τὰ ἀκόλουθα, ἀναφορικὰ μὲ τὴ χρησιμοποίηση τοῦ σουρεαλισμοῦ ὡς «ἐπανάστασης» ἐναντίον τῆς «μηχανοποίησης, μικροαστικοποίησης, ὠραιοπάθειας, παραποίησης κάθε ἔννοιας ἠθικῆς, ἐκλογίκευσης»: «ἦταν ἀνάγκη νὰ βροῦν οἱ λέξεις ἕνα καινούριο ἔδαφος δράσης· ἦταν ἀνάγκη ν' ἀποτινάξουν τὴν ἀχάριστη καὶ φθινηὴ μοίρα πού τοὺς ἔταξε ὁ ἀκαδημαϊσμός, τὴν ἀριστοκρατικὴ καὶ περιορισμένη πού τοὺς

ὄριξε ἡ “καθαρὴ ποίηση”, ἔπρεπε νὰ μὴ στηρίζονται πιὰ μονάχα στὴν ἠχολογικὴ τους συγκρότηση ἢ στὴν καλὴ τους γειτονία, νὰ μὴν ὑπηρετοῦνε μιὰν — ὅσο ὑψιστὴ κι ἂν μπορούσε νὰ νοηθεῖ αὐτὴ— μαθηματικὴ τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ, συνεταιρίζοντας τὴ στυφάδα καὶ τὴν ἀγριμάδα τῆς ὕλικῆς τους ρίζας, νὰ περιπλανηθοῦνε σὲ περιπέτειες ἀξίες μιᾶς ἐνοστιχτῆς παρόδρουσης, νὰ βαρκέψουνε ἢ νὰ γαληνέψουνε μὲ ἄπειρα συνταιριάσματα, δίνοντας στὴ φαντασία ἕναν τρόπο γιὰ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν ἐκτοπλασματικὴ τῆς κατάστασι, νὰ σαρκωθεῖ μὲ νεῦρα καὶ ἄφθονο αἷμα σὲ εἰκόνες πού ν' ἀναδίνουν τρέμοντας τὸ νωπὸ χρῶμα τῶν ἀπολυτρωμένων ἀνθρώπινων συναισθημάτων» (1944, τώρα στὰ *Ἀνοιχτὰ χαρτιά*, 1974, σ. 112).

Ἡ ἀναπαρθένεψη τοῦ ποιητικοῦ λόγου δὲν ἔμεινε μιὰ προσδοκία· πραγματοποιήθηκε καὶ μάλιστα μὲ τὸν πιὸ ἐκθαμβωτικὸ τρόπο. Ὁ Ἑλύτης, μέσα στὰ ἄλλα, καὶ σὲ ὄργανικὴ συνέπεια μὲ ὄσα ξεσήκωσα παραπάνω, πραγματοποίησε μιὰ νέα ἀμεσότητα λόγου, πού πάει νὰ πεί, οὐσιαστικά, ἀπλότητα. Ποιητὴς μιᾶς ἀστικῆς «ἐλίτ», μὲ τὸ νὰ ἐξασφαλίζει μιὰ σχέση νέα μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, μὲ τὸ νὰ συγκροτεῖ ἕνα κύκλωμα εἰκόνων πού ἔχουν γιὰ ἀντίκρισμα ἀντικείμενα οἰκεία σὲ κάθε Ἑλληνα, προστρέχει σὲ ἕνα μέσον ἐπικοινωνίας πού ἀναφέρεται σὲ ἕνα στῶμα ἐμπειρικῶν τῶν γνώσεων καὶ ὄχι βιβλιακῶν, ξανοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμο γιὰ μιὰ «δημοκρατικὴ» χρῆση τῆς ποιητικῆς γλώσσας. Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν «ἀναμάρτητη» ἀτομικὴ ἠθικὴ τῆς, ἡ ποιητικὴ τοῦ Ἑλύτη μποροῦσε νὰ λειτουργήσει θαυμάσια καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἀποκλειστικὸ χῶρο τῆς «ἐλίτ», στὸ χῶρο τῆς ἀγωνιστικῆς ἰντελιγκέντιας, σὰν ὄργανο πού θὰ ἔδινε ἄλλο νόημα στὴν κοινωνικὴ πρωτοπορία.

Ἄν προσέξουμε τὰ χρόνια 1934/5/6, ὅταν ὁ Ἑλύτης πορευόταν ἀδίστακτα πρὸς τὸ θρίαμβο τῶν ποιημάτων *Ἦλιος ὁ Πρώτος* (1943), θὰ βροῦμε τὸν προμεταξικὸ Ρίτσο νὰ καταβάλλει τὴ δραματικὴ δοκιμὴ ἀπόδρασης ἀπὸ τὴν ὀδύνη καὶ τὴν κατάθλιψη πού ἦδη ἀνάφερα. Μέσα σὲ μικρὸ διάστημα, μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄγωνα, θὰ συναντήσουμε τὴ χαρὰ καὶ τὴ νιότη (ρητὰ συντροφιασμένη μὲ τὴν «υγεία»), μεταφρασμένες σὲ ἕναν κώδικα ριζικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ὄργανο ἀλὰ Παλαμά, στὸ ποίημα «Ἀνοιξη», πού ὁ Ρίτσο δημοσιεύει στὰ *Νέα Γράμματα*, πού ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους:

Τὰ φύλλα πράσινα
σαλεύουν διάφανα
μπροστὰ στὸν ἥλιο,
— χαμόγελα ἴλαρὰ
στὰ χεῖλη τῆς Ἀνοιξης.

Καὶ τελειώνει:

Στὴ φούχτα τῆς ἀγάπης
χωραεῖ τὸ σύμπαν.
Στὸ γαλάζιο γιᾶλο
ἀράζουν ὄλα τὰ καίκια
τῆς χαρᾶς, τῆς υγείας, τῆς ἀλήθειας.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο σταματᾷ ἡ ἀναζήτησή μου, ὄχι φυσικὰ ἐπειδὴ τὴ θεωρῶ συμπληρωμένη, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὄσα ἐξέθεσα ὡς τώρα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ξεκινήσει ὁ νέος προβληματισμὸς πού ἐδῶ προτείνω. Ἐὰν κανεὶς πάει νὰ δεῖ ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πρωτοπορίας στὴ διττὴ ἐκδήλωσή της στὴν Ἑλλάδα 1930-1936, μὲ τὴ σχηματοποίηση πού ἐπιχείρησα ἐδῶ γιὰ νὰ ὑπογραμμίσω ὀρισμένα φαινόμενα, θὰ διαπιστώσει ὅτι στὴ σπασμωδικὰ μοιρασμένη Ἑλλάδα, ἐβράδυνε νὰ πραγματοποιηθεῖ μιὰ πρωτοπορία, πα-

ορειοποδισμένη από μύριες αναστολές, από στερηθείς άνομολόγητες στο χώρο της κουλτούρας όσο και στο χώρο της πολιτικής παιδείας. Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν πριν από το '36 στα δύο αντίθετα ιδεολογικά στρατόπεδα, θα συνεχίζονταν με άλλο ρυθμό, με άλλη ένταση σε ένα διαφορετικό καθεστώς από τον αυταρχισμό του Μεταξά. Μετά από το 1936 ή κοινωνικά επαναστατημένη ποίηση έμεινε φιωμένη, μην μπορώντας να δώσει το παρόν της. Η «έλιτ» πάλι, βρέθηκε σε μια κατάσταση πολιτικής «ασφάλειας» ώστε να άδιαφορήσει για την κοινωνική επανάσταση των σοσιαλιστών. Στερήθηκε τα έρεθίσματα που άρνητικά ή θετικά θα προέρχονταν από την άριστερά, αν δεν είχε διακοπεί ή διαλεκτική που είχε άρχισει να λειτουργεί πριν από την 4η Αυγούστου, και δεν της έμενε άλλο παρά να περιμένει την Κατοχή και το τραύμα του '44, το Κυπριακό και την τελευταία

δικτατορία για να ένωματωθεί στην κοινωνία από την οποία βρέθηκε ξεκομμένη. Η ανασταλτική επίδραση του '36 στην ώριμανση των συνειδήσεων, οι αναβολές που ακολούθησαν στην έξισορρόπηση εκείνων των κοινωνικών και καλλιτεχνικών δυναμειών που το 1930 συγκρούονταν δημοκρατικά άναμεσα στις δύο πρωτοπορίες και προετοιμαζαν τη δημοκρατική ζύμωση, είναι γεγονότα που δεν μπορούν μεθοδολογικά να διαπιστωθούν με βάση το τί έγινε εκείνη τη στιγμή, αλλά με βάση το τί έγινε αργότερα, δηλαδή όταν οι ποιητές της γενιάς του Τριάντα, εκπρόσωποι και της μιάς και της άλλης πρωτοπορίας, έδωσαν σημάδια να πορεύονται στην κατεύθυνση ο ένας του άλλου, οδηγώντας έτσι την ποίηση σε μια βαθύτερη ζύμωση, με προσπάθειες και δισταγμούς και δυσφορίες που κράτησαν είκοσι και τριάντα χρόνια.

1. Στην Ελλάδα ο φουτουρισμός έγινε γνωστός όχι με τη ρωσική του έκφραση, τον Μαρινακόφσκι, αλλά με την ιταλική των Μαρινέτι-Μουσσολίνι. Ο Μουσσολίνι είχε υιοθετήσει το φουτουρισμό ως καλλιτεχνικό αντίστοιχο της φασιστικής επανάστασης. Στην Ελλάδα κορόιδοι έψαν μια εμφάνιση του Μαρινέτι και οι σοσιαλιστές του *Σήμερα* και οι ιδεαλιστές του *Ίδέα*. Το 1935 μια παράξενη έκθεση με τίτλο «Οι αισθητικές θεωρίες στη φασιστική Ιταλία» και με ύπογραφο «Ρ», εμφανίζεται στα *Νεοελληνικά Γράμματα* του 1935 (1η Σεπτεμβρίου), όπου υπογραμμίζονται ή επαναστατικότητα του Χικμέτ και η πρωτοπορία του.
2. Για το «άκαριαίο» της έμπνευσης στον Ρίτσο, σε συνδυασμό με την ιδεολογία του, βλ. την άποικολυπτική και τεκμηριωμένη έρευνα του Γ. Βελουδή «Η "Γερμανία" του Ρίτσο», *Αντί*, άρ. 23, 1^ο Ιουλίου 1975, σ. 28-31.
3. Βλ. Γ. Π. Σαββίδη (Κ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, 1972, σ. κθ'-λβ') που αναφέρεται στον «μικροαστικό είτε προλεταριακό νεορεαλισμό» του.
4. Ο αυτοσαρκασμός στο κεντρικό μέρος του *Τρακτέρ*, θέτει κάποια ζητήματα ταύτισης του ποιητή με τα διάφορα πρόσωπα που μιλούν σε πρώτο πρόσωπο. Μπορεί να γίνει ή διαπίστωση ότι κάθε φορά που ο Ρίτσο πιστεύει ότι διατρέχει τον κίνδυνο να παρεξηγηθεί με την αναφορά τραυμάτων που δεν θα ήθελε να του προσγραφούν, θέτει τον τίτλο μέσα σε εισαγωγικά. Στην πρώτη έκδοση ήταν μέσα σε εισαγωγικά μόνο δύο τίτλοι, «Επαναστάτες» και «Ηγέτες». Στην έκδοση που περιλήφθηκε στα *Ποιήματα Α'*, 1961, ο Ρίτσο θεώρησε σκόπιμο, προς άποφυγή παρεξηγήσεων, να διακρίνει και άλλους τίτλους με εισαγωγικά («Ποιητές» και «Προσωπικότητες»). Τα εισαγωγικά στο «Ποιητές», καθώς και την πρόσθετη άφιερωση «Στον Κώστα Καρυωτάκη», διαπιστώνει και ο Γ. Π. Σαββίδης,

όπ. παρ., σ. λ', με άλλες σκέψεις. Η προσθήκη αυτών των εισαγωγικών στους τίτλους, που διαχωρίζουν τις «ευθύνες» του ποιητή από τα πρόσωπα που μιλούν, δείχνουν με κάποια ακρίβεια την πρόθεση αυτοάμυνας του ποιητή.

6. Τόμος 2, 1936, σ. 202-5. 'Ο Γ. Ρίτσο συνεργάστηκε όχι με το όνομά του, αλλά σαν Κώστα Έλευθερίου, αφού σαν Ρίτσο δεν θα γινόταν δεκτός από το διευθυντή του περιοδικού, τον Α. Καραντώνη, που ήδη τον είχε καταδικάσει. Για την ταύτιση των προσώπων δεν είναι ανάγκη να προστρέξουμε σε πληροφορίες προφορικές που πέρασαν στον τύπο, από τη στιγμή που το πρώτο ποίημα από τα τρία, «Ξένοι», πέρασε σαν πρώτο κομμάτι του «Ξένος» στη συλλογή *Δοκιμασία* του Ρίτσο, που δημοσιεύθηκε το 1943.

7. Το γεγονός ότι δεν ζητούν μια πρόμοια προσπάθεια από το νεαρό ποιητή και δεν συλλαμβάνουν τη σημασία της, μπορούμε να το συμπεράνουμε και από το γεγονός ότι η επίσημη άριστερά έπιμένει στην παροχημένη άξια του Βάρναλη, ενός ποιητή, αγωνιστή ναί, αλλά της αντιπροσωπευμένης γενεάς, θεωρώντας τον, άτυπο, «πρωτοπόρο» χάρι στο συλλογισμό: «καθολική επανάσταση ίσον και καλλιτεχνική επανάσταση». Βλ. ένδεικτικά το άφιέρωμα στον Βάρναλη, *Νέοι Πρωτοπόροι*, άρ. 2, Φεβρουάριος 1935, και ειδικά το κύριο άρθρο, όπου οι «άστικές φόρμες τέχνης, οι ραφινάτες τεχντροπίες της παρακμής» καταδικάζονται, δίχως να υπομιαστούν οι *Νέοι Πρωτοπόροι* ότι αυτές οι μορφές του άστισμού και της παρακμής αποτελούν την «άλλη» πρωτοπορία, εκείνη στην οποία θα άποτανθεί ο Ρίτσο για να ανανεώσει την άριστερή πρωτοπορία. Σημαντικό το γεγονός ότι ο Β. Βαρίκας, *Η μεταπολεμική μας λογοτεχνία*, σ. 84 κ.έ., το 1939 διαπιστώνει ότι η άγωνιστική ποίηση «έμφανίζεται άναμικη σε έκπροσώπους» και ξεχωρίζει μόνο την περίπτωση του Ρίτσο. Για τον άντικτυπο που είχε ο Ρίτσο στον άστισμό είναι χαρακτηριστική ή άκράια περίπτωση του Α. Καραντώνη, που μονάχα το 1958, όταν βγαίνει *Η σονάτα του σεληνόφωτος*, άναγνωρίζει κάποια

άξια στον Ρίτσο. Άλλά αυτή ή παραχώρηση γίνεται με μια διαπίστωση, για την κριτική, τραγική: ο Καραντώνης θεωρεί το ποίημα αυτό του Ρίτσο πράξη άπελευθέρωσης από το παρελθόν του, από το άγωνιστικό παρελθόν του, φυσικά. Η ίκανοποίηση του Καραντώνη είναι κάτι σαν την ίκανοποίηση με την όποια οι έφημερίδες του Μεταξά δημοσίευαν τις δηλώσεις μετανοίας των κομμουνιστών.

8. Άξίζει να έρενηθεί ο στροβιλισμός της 'Ομόνοιας με τη θεωρία vortex της τέχνης. 'Ο Ράντος άπαιτεί μια έρενητική και κριτική μελέτη. Μια τοποθέτηση σε μια κατεύθυνση μη σορευαλιστική της τέχνης του έπιχειρήσα στη *Storia della letteratura neogreca*, Τορίνο 1971, σ. 370.

9. Στο κείμενο «ΤΤΤ 1935», *Τά Νέα Γράμματα*, 1944, όπως είναι τώρα στα *Άνοιχτά χαρτιά*, 1974, σ. 125-6. Τίτλος των δοκιμαστικών του κειμένων ήταν «14 ευκίνητα ποιήματα», όπου το έπιθετο «ευκίνητα» έπιανε σωστά την πρόθεση του Ράντου.

10. 'Η Α. Άλαφούζου με τον όρο «καλλιτέχνης προλεταρίας» δίνει το αντίστοιχο του εκπροσώπου της ίντελιγκέντσιας στο χώρο της τέχνης. Γι' αυτήν, ο καλλιτέχνης προλεταρίας μετχει στην ιδεολογία του προλεταριάτου, έχει όμως παραπάνω τη «διανοητική καλλιέργεια»: πρβλ. της Άλαφούζου, «Προβλήματα της προλεταριακής λογοτεχνίας», *Ο κύκλος*, 2, 1933, σ. 25-33.

11. Καθώς όρθα παρατήρησε ο Γ. Π. Σαββίδης (Κ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, 1972, σ. ν'): «'Αν, προκειμένου για τον Ρίτσο ή τον Σεφέρη, μπορούμε να μιλούμε για *επίδραση* του Καρυωτάκη, με την καθιερωμένη σημασία του όρου, για τον Έλύτη και τον Έμπειρίκο θα μιάς χρειαστεί πιθανότατα ή λέξη *αντίδραση*, με διαφορετικές ίσως άποχρώσεις στην κάθε περίπτωση». 'Ο ίδιος ο Έλύτης σήμερα μαρτυρεί: «Δεν στρέφομαι ενάντιον του Καρυωτάκη» κ.τ.λ. (*Άνοιχτά χαρτιά*, 1974, σ. 272). 'Ο Α. Καραντώνης, από τη δική του πλευρά, κάνει λόγο (*Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση*, 1958, σ. 202-3) για την προβολή της όργανικής ύγείας στη λογοτεχνία.

ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ "Η Ο ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΓΝΩΣΗΣ

του Bernard Muldworff

Μετάφραση: Εύα Καλπουρτζή

Το άρθρο μεταφράστηκε από το περιοδικό «Nouvelle Critique» (τεύχος 90, Ίαν. 1976)· οι σημειώσεις είναι λήμματα από το «Vocabulaire de la Psychanalyse» των J. Laplanche — J.B. Pontalis.

Έδω και μερικά χρόνια σ' έναν κινηματογράφο του Κλισιό υπήρχε το έξις διαφημιστικό σλόγκαν: «για να ξεχάσετε όλες τις στενοχώριες σας έλατε να δείτε τα σέξυ φιλμς μας», και από κάτω μιὰ κακοφτιαγμένη άφισα. Από τότε τα σέξυ φιλμς εξελίχθηκαν σε πορνογραφικά θεάματα και οί στενοχώριες, πού δέν σταμάτησαν να πολλαπλασιάζονται, έδωσαν τη θέση τους στην άγωνία και τη δυστυχία.

Η «καταναλωτική κοινωνία», ή μάλλον ή κοινωνία της άφθονίας πού μäs έκθειάζαν, σαν από κάποιο άνάποδο θαύμα μεταμορφώθηκε σε κοινωνία «λιτότητας», και ή πολυπόθητη ξέγνοιαστη σεξουαλικότητα, κατάντησε ένας μάταιος άγώνας δρόμου προς την άπόλαυση, μιὰ άπέραντη έρημη άκτη με άνεξερεύνητες, πάντα, μεριές. Γιατί αυτό το κατάντημα;

Όσοσο στην άρχή όλα πήγαιναν μιὰ χαρά. Η άνάδειξη της ήδονής σε άξία είναι μιὰ από τις μεγάλες ψυχολογικές και ήθικες κατακτήσεις της έποχής μας. Οί μεγάλες μάχες (μάχες μαζών θά έλεγε κανείς) για

την έφαρμογή των άντισυλληπτικών μεθόδων και το δικαίωμα της έκτρωσης, άντικειμενικά και συγκεκριμένα έβαλαν τέλος στην ταύτιση της γενετήσιας όρμης με την άναπαραγωγή. Η έπιζήτηση της ήδονής, το δικαίωμα στην ήδονή, ως συνακόλουθα της γενετήσιας όρμης του ανθρώπου, έχουν γίνει συνείδηση στα περισσότερα άτομα της έποχής μας, άφήνοντας στον καθένα την έλευθερία να συγκροτήσει ένα προσωπικό ήθος.

Έκτός τούτου, ή άπελευθέρωση της γενετήσιας όρμης από ήθικά ταμπού και θεσμικούς καταναγκασμούς πού την πνίγουν άποτελεί μέρος του μεγάλου κινήματος πού άποβλέπει στη χειραφέτηση των ανθρώπων και στην κατάκτηση νέων έλευθεριών. Η άπελευθέρωση της σεξουαλικότητας εγγράφεται στις δομικές άνάγκες της έποχής μας· μιὰ καινούρια δημοκρατία μπαινει στην ήμερήσια διάταξη και άπαιτεί από τον καθένα να άναπτύξει όλες τις διαστάσεις της προσωπικότητάς του, για να μπορέσει να μετάσχει

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΡΤΙΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟ ΠΟΛΛΙΤΑΝΟ

ΚΑΡΤΙΝΑ

καλύτερα στην κοινή υπόθεση. Θά 'ταν λίγο νά πει κανείς ότι ή δημοκρατία είναι συνώνυμο τής ελευθερίας. Η συγκεκριμένη, δηλαδή ή πολιτική, οικονομική και κοινωνική ύλοποίηση τής δημοκρατίας απαιτεί τὸ ἀνθίσμα τῶν ἀτομικῶν ελευθεριῶν ὡς σύμφυτη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τής προσωπικῆς και συλλογικῆς πρωτοβουλίας.

«Κρίση πολιτισμική», μᾶς λένε ὑποκριτικά

Ἡ διεκδίκηση μιᾶς πληρέστερης σεξουαλικῆς ζωῆς δὲν ἀποτελεῖ ἐπομένως ἰδιοτροπία τοῦ «ἐκκρεμοῦς τής Ἱστορίας» πού, τάχα, πότε γέρνει πρὸς τὴν ἀκολασία και πότε πρὸς τὴν ἐγκράτεια. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀκαταμάχητο κίνημα πού ξεπετιέται ἀπὸ τὰ βάρη τής κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ κοινωνικὴ κρίση γιὰ τὴν ὁποία μιλάμε ἐμφανίζεται περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ὡς συνολικὴ ἀμφισβήτηση πού συνεπάγεται, μαζί με τὴν ἀποσύνθεση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, σταδιακὴ διάλυση ὅλων τῶν κοινωνικῶν σχέσεων και τῶν θεσμῶν πού τὴ στηρίζουν, ἐνῶ τὸ ἰδεολογικὸ ὕλικὸ πού ἐξασφαλίζει τὴ συνοχὴ τους τινάζεται στὸν ἀέρα: «κρίση ἀξιών». Ἡ ἐξέλιξη τής θέσης τής γυναίκας, ὁ μετασηματισμὸς τῶν προσωπικῶν σχέσεων στοὺς κόλπους τής οἰκογένειας, οἱ καινούριες μορφές πού παίρνουν οἱ σχέσεις ἀγωγῆς μεταξὺ παιδιῶν και ἐνηλίκων, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις πού δηλώνονται με τὸ ὄνομα «ἐξέλιξη τῶν ἠθῶν» και μαρτυροῦν μιὰ ριζικὴ ἀμφισβήτηση. Εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὅλο και ὀξύτερων ἐντάσεων μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων και τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὸ πλαίσιο τοῦ κρατικομονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ διαδικασίᾳ ἐξάρθρωσης τῶν παραγωγικῶν σχέσεων δὲν ἐκφράζεται μόνο στὶς μεγάλες κοινωνικὲς συγκρούσεις, δηλαδή με τὶς ἀπεργίες, τὶς διαδηλώσεις και τὶς πολιτικὲς περιπέτειες, ἀλλὰ και στὶς ἐμπειρίες

τῶν μαζῶν, πού συντελοῦν στὴ διαφοροποίηση τής νοοτροπίας τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι αὐτὸ πού παραπάνω ὀνομάσαμε «προσδοκία γιὰ μεγαλύτερη ελευθερία». Οἱ νέες μορφές κοινωνικῆς πρακτικῆς πού δημιουργήσε ή κρίση ἐπιβάλλουν, ὡς ἀτομικὴ ἐπίδιωξη και συνάμα συλλογικὴ διαρθρωτικὴ ἀναγκαιότητα, τὴν ἀποδέσμευση τῶν ελευθεριῶν και τὴν πρόσβαση σὲ νέες ελευθερίες.

Τὸ αἶτημα νά πλατύνουν οἱ ἀτομικὲς ελευθερίες ἀπορρέει ἀπὸ τὴ σημερινὴ κοινωνικὴ κρίση. Πρόκειται γιὰ αἶτημα γεμάτὸ νόημα, και ταυτόχρονα μιὰ πρώτη μορφὴ ξεπεράσματος τής κρίσης: ὄντας ἀλληλένδετο με τὴν ἀνάγκη πραγματικῆς δημοκρατίας ἐκφράζει μιὰ διπλὴ κίνηση: ἀπόρριψη τής ἀνωθεν χειραγώγησης (συστατικῆς τοῦ καθεστώτος τῶν μονοπωλίων) και ἀναγκαιότητα κινητοποίησης τής ἀτομικῆς δημιουργικότητας γιὰ μιὰν ἀληθινὰ δημοκρατικὴ συμμετοχὴ ὅλο και περισσότερων ἀτόμων στὴ διακυβέρνηση τής Πολιτείας. Αὐτὴ εἶναι ή πραγματικὴ σημασία τής πολιτισμικῆς κρίσης—ὅπως ὑποκριτικὰ τὴν ἀποκαλοῦν οἱ ἄστοι ἰδεολόγοι— πού κλονίζει συνθέματα τὶς σιγουριές μας και προσβάλλει τὶς ἐνδότερες δομὲς τής ἰδιωτικῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ πολιτικὸ και ἰδεολογικὸ ὑπέδαφος ὅπου ἀναπτύσσεται σήμερα τὸ πορνογραφικὸ φαινόμενο, πράγμα πού δὲν πρέπει νά ξεχνάμε, ἂν δὲν θέλουμε νά καταλήξουμε σὲ μιὰ καταπιεστικὴ ἠθικολογία ἢ, ἀντίθετα, νά μᾶς συνεπάρει ή σαγήνη μιᾶς δῆθεν «ἀπολύτρωσης ἀπὸ ὅλα τὰ ταμποῦ». Ξεκαθαρίζουμε εὐθύς ἐξαρχῆς ὅτι μᾶς ἀφήνει ἀδιάφορους ὁ ρόλος τόσο τοῦ πορτιτανοῦ ἠθικολόγου, ὅσο και τοῦ λεπτολόγου τιμητῆ. Ἀλλὰ, παραταῦτα, ή πορνογραφία μᾶς ἐνοχλεῖ. Γιατί;

Ἡ πορνογραφία εἶναι ἀρχαία ὅσο και ὁ κόσμος. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ φαντασιακοῦ¹ γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τής σεξουαλικῆς ἡδονῆς εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο και ή σεξουαλικότητα, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἀποτελεῖ ἀρχικὸ συστατικὸ τῆς. Ἡ πολιτισμικὴ ἐξέλιξη, σύστοιχη με τὴν αὐξανόμενη πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, δημιούργησε τὰ διάφορα εἶδη: πορνογραφία, ἐρωτισμὸ, αἰσχρολογία, ἀσέλγεια κ.λπ. Ὅσο ἐξελίσσεται ή συζήτηση γιὰ τὸ σεξ τόσο και ή ἴδια διαφοροποιεῖται και δομεῖται κατὰ θέματα πού σταδιακὰ χωρίζονται σὲ ποιοτικὲς κατηγορίες.

Στὴν πραγματικότητα τὰ πράγματα εἶναι ἀσφαλῶς πιὸ σύνθετα. Οἱ γραφικὲς ἢ εἰκονικὲς παραστάσεις τῶν διαφόρων συνιστωσῶν τής γενετήσιας ζωῆς ἔχουν μιὰ διπλὴ σκοπιμότητα: ἀπὸ τὴ μιὰ νά διεγείρουν ἐρωτικὰ ἢ νά προετοιμάσουν τὴν ἡδονὴ ἀνακαλώντας τὴν στὸ χῶρο τής φαντασίας και παράλληλα νά δαμάσουν τὸ ἄγχος πού γεννοῦν οἱ παρορμητικὲς κινήσεις. Ἐάν κανεῖς θελήσει νά ἀρνηθεῖ τὴν ἀντιφατικὴ ἰδιοσυσταςία τής σεξουαλικῆς ζωῆς, ἂν, με τὸ στανιό, πρέπει νά ἀναγάγει ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς στὶς διάφορες μορφές τής κοινωνικῆς καταπίεσης, σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει καταλάβει ἀπολύτως τίποτε ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τής σεξουαλικότητας. Ἐάν ή σύμφυτη με τὴ σεξουαλικότητα ἀντίφαση περιορίζεται στὴν ἀπλοϊκὴ ἀντινομία μεταξὺ μιᾶς ἀγαθῆς φύσεως, πού δὲν ἐπιζητεῖ παρὰ τὸ καλὸ, και μιᾶς πονηρῆς κοινωνίας, δὲν θὰ ὑπῆρχε κανένα πρόβλημα. Οἱ ἐννοιες τής «πορνογραφίας», τοῦ «ἐρωτισμοῦ» κ.λπ., δὲν θὰ εἶχαν κανένα νόημα, ὅπως δὲν θὰ εἶχαν κανένα νόημα ὅλες οἱ συζητήσεις πού γίνονται τὸν τελευταῖο καιρὸ πάνω σ' αὐτὰ τὰ θέματα. Πρέπει νά καταλάβουμε ὅτι ή σεξου-

αλικότητα υπάγεται σε ιδιαίτερο υπαρξιακό καθεστώς έτσι πού η δημόσια —πραγματική ή φανταστική— αναπαράσταση των σεξουαλικών σχέσεων να δημιουργεί ιδιότυπα αποτελέσματα, ενώ δεν θα συμβεί τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἀναπαράσταση π.χ. ἐνὸς γεύματος.

Οἱ μεταμορφώσεις τῆς λίμπιντο στὸ πεδίο τῆς φαντασίας

Ἡ φανταστική διάσταση, συστατικὸ τοῦ χαρακτήρα τῆς ἐπιθυμίας, γνωρίζει μεταμορφώσεις πού καθορίζονται ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς πολιτισμικῆς ἐξέλιξης σὲ μιὰ δεδομένη κοινωνία. Σταδιακὰ ἀναφαίνονται διακρίσεις πού δὲν ὀφείλονται σὲ ρητὲς συμβάσεις ἀλλὰ οἱ ὁποῖες ἀνταναντακλῶν τὴν κατάσταση τῶν ἠθῶν καὶ τὴν κίνηση τῶν ἰδεολογιῶν. Ἔτσι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες πού τὰ χωρίζουν δὲν ὑπάρχει κανένα κοινὸ στοιχεῖο ἀνάμεσα στὶς τοιχογραφίες τῶν χαμαιτυπιῶν τῆς Πομπηίας, ρωμαϊκὴ ἔκδοση —καὶ σὲ ἀνύποπτο χρόνο— ἐνὸς εἶδους σεξουαλικῆς ἀγωγῆς, χάρις στὴν ὁποία οἱ ἐκπρόσωποι (τὰ ἀρσενικά) τῆς ἀρχουσας τάξης μποροῦσαν νὰ χαίρονται καλύτερα τὶς παλλακίδες τους, καὶ στὰ γραπτὰ τοῦ μαρκήσιου Σάντ τῶν ὁποίων ἡ ἀνατρεπτικὴ λειτουργία εἶχε χαρακτήρα ριζικῆς κριτικῆς τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς του. Στὴν τελευταία περίπτωση ὁ λόγος τοῦ Σάντ λειτουργεῖ σὰν ὀθόνη ἐνὸς ἄλλου λόγου σιωπηροῦ καὶ ὑπόγειου μὲ στόχους ἐπαναστατικούς. Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα μαρτυροῦν πόσο διαφορετικὰ εἶναι τὰ ἐπίπεδα στὰ ὁποῖα ἐκφράζεται ἡ σεξουαλικότητα καὶ πόσο εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ τὴν ἰδεολογία.

Ὁ θεμελιώδης ἀντιθετικὸς χαρακτήρας τῆς σεξουαλικότητας τὴν κάνει νὰ προσφέρεται ιδιαίτερα γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴ λογοτεχνία. Ἡ σχέση τῶν φύλων μὲ τὸ ποικίλο, ἀλλὰ πάντα ὑπαρκτό, συναισθηματικὸ της φορτίο εἶναι ἕνας τομέας πρὸς τὸν ὁποῖο στρέφεται μόνιμα ἡ περιέργεια τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος προκειμένου νὰ γνωρίσει τὰ πρωταρχικὰ χαρακτηριστικά του. Αὐτὸ πού ὀνομάζουμε «ἔρωτα», καὶ πού ριζώνει στὰ τριόσθαθα τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς, τί ἄλλο εἶναι παρὰ ὁ αἰώνιος καθρέφτης τῆς ἱστορίας ὅπου κοιτάζονται οἱ ἄνθρωποι προσπαθώντας νὰ καταλάβουν καλύτερα τὸν ἑαυτὸ τους;

Ξέρουμε ὅτι οὔτε ἡ «ἠθικὴ» οὔτε κάποιος ἀνώνυμος καὶ ὑπερβατικὸς νομοθέτης ἀποφασίζει τοὺς διαχωρισμοὺς πού δημιουργοῦνται προοδευτικὰ στὸ ἐσωτερικὸ τῶν διαφορῶν ἀναπαραστάσεων τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς. Ἡ πολιτισμικὴ ἐξέλιξη, στὶς ποικίλες ἀντιφατικὲς ἐκδοχές της, φέρνει στὸ φῶς νέες ἐκφραστικὲς μορφές, πού ἡ καθεμιά μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀναλαμβάνει νὰ ἀναδείξει τὴν ἐγγενῆ στὴ σεξουαλικὴ ζωὴ σύγκρουση καὶ προσπάθει νὰ τὴ δαμάσει στὸ χῶρο τοῦ φανταστικοῦ. Ἔτσι ἡ αἰσχρολογία, οἱ βωμολοχίες, θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν εἶδος γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας ὀρισμένων στοιχείων τῆς σεξουαλικῆς πρακτικῆς προκειμένου ἀκριβῶς νὰ ἐξειδικευτοῦν οἱ ἠδονιστικὲς δυνατότητες πού περιέχουν. Ὄταν μιὰ βωμολοχία δὲν εἶναι πιά χυδαία, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔχασε τὸ λίμπιντο φορτίο της καὶ ὅτι πρέπει νὰ βρεθεῖ μιὰ ἄλλη γιὰ νὰ μπεῖ στὴ θέση της. Ὑπάρχει ἐπομένως κάτι σὰν φθορὰ τῶν δυνατοτήτων τῆς λίμπιντο πού προκαλεῖ μιὰ ὀρισμένη χρῆση τῆς γλώσσας, φθορὰ ἐντελῶς ἀσχετη μὲ ὅποιαδήποτε κοινωνικὴ λογοκρισία, ἡ ὁποία ὡστόσο συνθέτει τοὺς τρόπους ἄρθρωσης τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὰ φαντασματικὰ συνακόλουθά της.

Οἱ προηγούμενες σύντομες παρατηρήσεις μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξετάσουμε πὼς πραγματοποιεῖται τὸ πέρασμα ἀπ' τὸν ἐρωτισμὸ στὴν πορνογραφία καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἐννοιολογικὰ μέσα γιὰ τὸ ξεχώρισμά της.

Ἡ «φιλελεύθερη» ἀπάντηση ἢ ὅταν ἡ ἡδονὴ γίνεται ἐμπόρευμα

Εἶναι κοινὸς τόπος νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι «πορνογραφία εἶναι ὁ ἐρωτισμὸς τοῦ ἄλλου»: ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅ,τι κρίνεται ὡς «πορνογραφικὸ» σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ —πού κάποτε μάλιστα τιμωρεῖται ἀπὸ τὸ νόμο— θεωρεῖται ἐρωτισμὸς σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχὴ. Αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε «ἰδεολογικὴ συγκυρία» θὰ μποροῦσε νὰ ὀριστεῖ ὡς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία, θέλοντας νὰ ἀπαντήσει σὲ μιὰν ἀνάγκη, προσεταιρίζεται ἕνα θέμα πού ἐκφράζει μιὰν ἀύθνητικὴ διεκδίκηση μαζῶν μὲ τρόπο ἀναπόφευκτα συγκαλυμμένο καὶ συγκαλύπτοντα. Ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ὀρισμὸς τοῦ ἐρωτισμοῦ ἢ τῆς πορνογραφίας ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἰδεολογικὴ συγκυρία. Τὸ καινούριο αἶτημα, ὅπως εἶδαμε, ἐκφράζει τὴν ἀναγκαιότητα νὰ διευρυνθοῦν οἱ ἀτομικὲς ἐλευθερίες. Στὸ πεδίο τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς μεταφράζεται στὴν ἀπαίτηση νὰ βιώσει κανεὶς μὲ δλοκληρωμένο τρόπο τὴ σεξουαλικότητά του. Ποῖα ὁμως εἶναι ἡ ἀπάντηση τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας; Αὐτὴ πού οἱ κήρυκες τῆς ἐξουσίας προσπαθοῦν νὰ κατακυρώσουν μὲ τὸν τίτλο ἐνὸς φιλελευθερισμοῦ ἀλὰ Ζισκάρ.

Ἢδὴ ἔχουν γραφεῖ πολλὰ γιὰ τὸν ἀστικό φιλελευθερισμὸ ὅπου «τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι πάντα τὸ δικαίωτο», πράγμα πού, στὶς ἀκραῖες πολιτικὲς μορφές του, μετατρέπεται σὲ φασιστικὴ δικτατορία ἐνῶ στὶς πιὸ περιθωριακὲς ἢ ἐλεύθερη ἀτομικὴ ἐπιχείρηση μεταβάλλεται σὲ γκαγκστερισμὸ.

Στο θέμα της σεξουαλικότητας ο φιλελευθερισμός της εξουσίας των μονοπωλίων παίζει σ' όλα τα ταμπλώ. Ξέρουμε ότι τα κέντρα γενετήσιας άγωγής και οικογενειακού προγραμματισμού μάταια ζητιανεύουν μερικά κονδύλια, ότι τα έξοδα της έκτρωσης δεν καλύπτονται από τις κοινωνικές ασφάλισεις· ή έκτρωση παραμένει μια πολυτέλεια για πλούσιες γυναίκες και αρχίζει να γίνεται σημαντική πηγή κέρδους π.χ. στην Αγγλία και την Ολλανδία. Η κοινωνική άνισότητα μπροστά στη «σεξουαλική ελευθερία» είναι τόσο κραυγαλέα που συμπίπτει με την ανάλογη άνισότητα μπροστά στην αρρώστια και το θάνατο. Πρόκειται επομένως για έναν φιλελευθερισμό που χωρίς να κοστίζει τίποτε ρίχνει στάχτη στα μάτια. Και όχι μόνο αυτό, επιπλέον είναι και προσοδοφόρος: είτε με τα ανήκουστα κέρδη που αποφέρει ή εκμετάλλευση των πορνογραφικών ταινιών είτε με την μορφή ενός φόρου που θεσμοθετεί την κυβερνητική μαστροπεία ή μιας λογοκρισίας που στραγγαλίζει την κινηματογραφική δημιουργία. Ο χωροφυλακίστικος και υποκριτικός αυτός φιλελευθερισμός διαστρεβλώνει και διαστρέφει τη ζήτηση που σχετίζεται με την ολοκλήρωση της σεξουαλικής ζωής. Πορνογραφία είναι να βγάζει κανείς λεφτά με το σέξ.

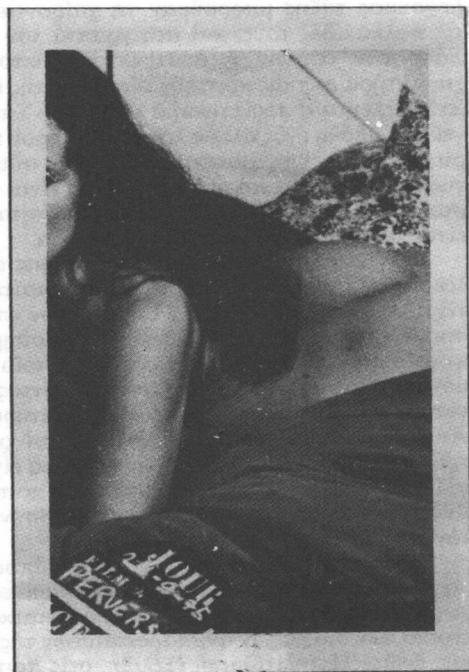
“Ας δούμε τώρα γιατί το σέξ είναι μια τόσο επικερδής άγορά. Αλήθεια τί περίεργο πράγμα! Η ήδονη που μου έχει δοθεί σαν φυσικό δικαίωμα, όπως ο άερας που αναπνέω, γίνεται εμπόρευμα!

Η πορνογραφία αρχίζει από τη στιγμή ακριβώς που η ήδονη καταντά εμπόρευμα. Η ερωτική φιλολογία ή η τέχνη που χρησιμοποιεί την ήδονη ως μέσο και όχι ως σκοπό διαφέρουν ριζικά. Ο Σάντ δεν πουλούσε σέξ: κονιορτοποιούσε την ήθικη της εποχής του. Ο Μπατάιγ δεν πουλά σέξ: περιγράφει τα δράματα της παράβασης της κοινωνικής ήθικης. Ο Γκνιγιοτά δεν πουλά σέξ: προσπαθεί να δείξει τους μηχανισμούς της λίμπιντο που λειτουργούν στο επίπεδο της γραφής. Η γνωστική λειτουργία που προσιδιάζει στην καλλιτεχνική ή φιλολογική δημιουργία αποδελτιώνει τους μηχανισμούς της ήδονης: μ' άλλα λόγια, ενεργοποιεί τις διαδικασίες που επιτείνουν τις λιμπιντικές επιπτώσεις του λόγου σ' όλες του τις μορφές. Η διάκριση μεταξύ ερωτισμού και πορνογραφίας βασίζεται ακριβώς στη λειτουργία «άποστασιοποίησης» στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιείται η ιδιότυπη γνωστική λειτουργία της τέχνης και χάρη στην οποία ανοίγεται ένας δρόμος για την εξερεύνηση ενός συγκεκριμένου τομέα.

Τί κάνουν ό μπαμπάς και ή μαμά στο κρεβάτι;

“Ένα φιλμ —δεδομένου ότι απ' αυτή την άποψη άμφισβητείται κυρίως ο κινηματογράφος— χαρακτηρίζεται πορνό όταν εξαντλείται στην αναπαράσταση των σεξουαλικών σχέσεων, της συνουσίας και συναφών «διαστροφών» της. “Ας μείνουμε για την ώρα σ' αυτό το σχήμα. Η ήδονοβλεψία που αποτελεί μια σημαντική διάσταση της σεξουαλικότητας, κατάλοιπο της σεξουαλικής παιδικής περιέργειας, δραστηριοποιείται έντονα στο πορνό σά να ήταν να δοθεί μια τελειωτική απάντηση σχετικά με τη φύση της *άχχέτυπης σκηνης*:² «τί κάνουν ό μπαμπάς και ή μαμά στο

κρεβάτι». Η ερωτική διέγερση που προκαλείται έτσι, ο σεξουαλικός έρεθισμός όπως αποκαλείται, βασίζεται στην άμεση και μαζική ταύτιση του θεατή και των ήθοποιών, χάρη σ' ένα είδος επιταχυνόμενης φοράς προς τα πίσω. Έτσι, το μικρό παιδί που κοιμάται στον καθένα μας μπαίνει στη θέση κάποιου απ' τους πρωταγωνιστές, όπως ή γεννώμενη λίμπιντό του το προέτρεπε στο μακρινό (νηπιακό) του παρελθόν. Βλέπουμε λοιπόν ότι ή πορνογραφική λειτουργία δρᾶ όπως στην περίπτωση του αναγκαστικού έγκλιματισμού και, όπως κάθε έγκλιματισμός, αν δεν ένδυναμωθεί από ένα πραγματικό έρεθισμα άτροφοεί. Έτσι εξηγείται γιατί ή πορνογραφία άπαιτεί μια όρισμένη κλιμάκωση άφου ή δυνατότητα που παρέχει για ερωτική διέγερση είναι έξαρχής ύπονομευμένη και με πολύ περιορισμένα όρια. (Θά δούμε παρακάτω ποιές είναι οι συνέπειες: όταν όρισμένοι ύποστηρίζουν ότι το πορνό έχει παιδαγωγικές ιδιότητες, στην πραγματικότητα λένε σαχλαμάρες. Είναι σά να μάς λένε ότι, τηρουμένων των αναλογιών, το έγκλημα διαθέτει ξίμεσα μια ήθικη λειτουργία στο βαθμό που άποδεικνύει τον έπιβλαβή του χαρακτήρα.)

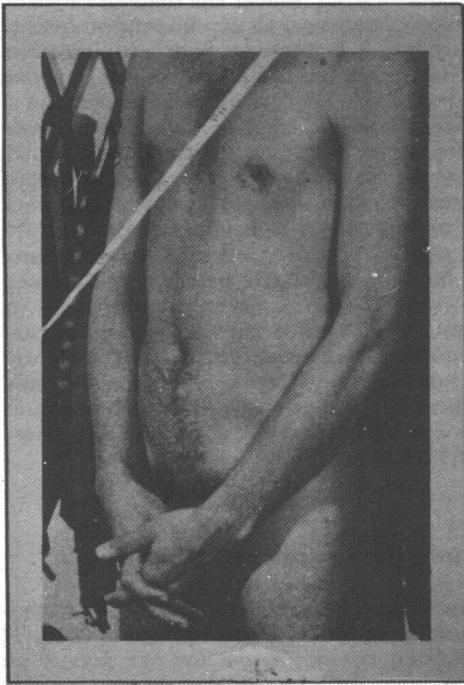

Έντελῶς διαφορετικά είναι τὰ πράγματα κατὰ την αντίληψή μας όταν πρόκειται για την ερωτική λειτουργία. Δέν είναι αὐτή καθαυτή ή αναπαράσταση της σεξουαλικῆς πράξης πορνογραφική. Κάθε ἄλλο. Έδῶ παρεμβαίνει ή «άποστασιοποίηση» που εισάγει ή Τέχνη. Η άποστασιοποίηση δέν είναι τίποτε ἄλλο ἀπό μια όρισμένη μορφή διοργάνωσης του φαντασιακού, του φαντάσματος, διοργάνωση που ή λειτουργία της συνίσταται στην παραγωγή του *αἰσθητικοῦ άποτελέσματος*. “Ομως, ὅσον άφορᾶ τή σεξουαλικότητα, ή διάκριση μεταξύ του «πραγματικοῦ»³ (τό *άντικείμενο τῆς «ανάγκης»*) και του «φαντασιακοῦ» (τό *άντικείμενο τῆς «έπιθυμίας»*, ή «τό *άντικείμενο τῆς λίμπιντο*»⁴) είναι θεμελιώδης.

Η πορνογραφία λειτουργεί στο επίπεδο τῆς *ανάγκης* και όχι στο επίπεδο τῆς *έπιθυμίας*. Καταργεί τή

διάσταση του φανταστικού, στομώνει τη φαντασία, και, κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ λειτουργία της εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὴ λειτουργία τοῦ ἀναγκαστικοῦ ἐγκλιματισμοῦ μὲ τὰ ἴδια ἐμπόδια καὶ τὰ ἴδια ὄρια. Ἀντίθετα ὁ ἐρωτισμὸς, ἀναπλάθοντας τὴν ἴδια τὴν ἡδονὴ στὸ ἐπίπεδο τοῦ φανταστικοῦ, παράγει μιὰ γνωστικὴ λειτουργία πού ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸ χαρακτῆρα τῆς ἡδονῆς. Καὶ αὐτὸ χάρις στὸ γεγονός ὅτι βασίζεται στὸν ἐνεργὸ λόγο.

Δὲν φτάνει νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ πορνογραφία δὲν διδάσκει τίποτε, οὔτε γιὰ τὴν ἡδονὴ οὔτε γιὰ τὸν ἔρωτα οὔτε γιὰ τὴ σεξουαλικότητα. Ἡ εἰσαγωγή ἐνὸς πέους σ' ἕναν γυναικεῖο κόλπο ἢ σ' ὁποιοδήποτε ἄλλο σωματικὸ ἄνοιγμα δὲν παράγει κανένα γνωστικὸ ἀποτέλεσμα. Μόλις περάσει ἡ πρώτη ἐκπληξη, ἡ ἡδονοβλεπτικὴ παρόρμηση μένει μὲ τὴν πείνα της, ὅπως γίνεται μὲ κάθε παρόρμηση πού πρέπει νὰ μένει ἀνεκπλήρωτη ἀκριβῶς γιὰ νὰ δημιουργήσει τὴν ἐπιθυμία. Καὶ ἐδῶ βρῖσκεται ἡ μόνιμη παρεξήγηση μὲ τὴν πορνογραφία. Ἐπειδὴ ἡ πορνογραφικὴ λειτουργία, καθὼς ἀναφέρεται συνεχῶς στὴν ἀνάγκη, συντελεῖται μὲ τὸν μηχανισμό τῆς ἐπαναλαμβανόμενης ἐλάττωσης ἢ ἐπιθυμίας σβῆνει σιγὰ σιγὰ.

Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς: Καὶ τί πειράζει ἀφοῦ αὐτὸ φέρνει ἡδονή; Ἀλλὰ ἀκριβῶς περὶ αὐτοῦ πρόκειται. Ἡ ἡδονὴ μειώνεται συνεχῶς καὶ ἡ πορνογραφικὴ λειτουργία στὸ τέλος μετατρέπεται στὸ ἀντίθετό της: ἀντὶ γιὰ τὴν πολυπλοκὴ σεξουαλικὴ διέγερση, κενὸ καὶ ἀγωνία, ὁ ἴδιος ἐπώδυνος Ἰλιγγος πού νιώθει ὁ τοξικομανὴς πού τοῦ λείπει ἡ πρέζα.

Ὅτι ὁ ἀναγκαστικὸς ἐγκλιματισμὸς σχετίζεται μὲ τὴν ἀνάγκη αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ καθένας. Ἐνα ἐξαρτημένο ἀναγκαστικὸ δὲν ἀποτελεῖ τὴν πειραματικὴ ἀνασύνταξη τῆς ἐπιθυμίας. Εἶναι ἡ προκατασκευασμένη καὶ προσωρινὴ ἀπάντηση πού περιορίζεται σ' ἕνα σύνολο σημείων μᾶς ἐντελῶς ὑποτυπώδους ἐκμάθησης. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἐντελῶς ἄλλο πράγμα. Σχετίζεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λόγου πού ἐπιτρέπει νὰ πάρει νόημα

τὸ φανταστικὸ. Ὁ λόγος ἀνατρέπει τὴν ἀνάγκη καὶ ἔτσι τὸ φανταστικὸ μπορεῖ νὰ γίνει φαντασία.

Πράγματι ἡ σεξουαλικὴ ζωὴ, μὲ τὴ χαοτικὴ ποικιλία τῶν ἐπιμέρους παρορμήσεων πού τὴ χαρακτηρίζει, μὲ τὴ δυσκολία τοῦ κάθε ἀτόμου νὰ βρεῖ ἕνα ἱκανοποιητικὸ σημεῖο συμβιβασμοῦ μὲ τὶς ἐπιθυμίες του, εἶναι κατωμένη τόσο ἀπὸ τὰ θριαμβικὰ χρώματα τοῦ ἔρωτα ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς καταναγκασμοὺς πού ἐπιβάλλει ἡ μονόπλευρη ὑποταγὴ στὴν ἄλφα ἢ τὴ βῆτα ἐπιμέρους παρόρμηση. Ὁ εὐτελὴς χαρακτῆρας ἐνὸς πορνῶ δὲν συνίσταται στὶς σαδομαζοχιστικὲς σκηνῆς του ἀλλὰ στὸ ὅτι δὲν δείχνει τίποτε ἀπὸ τὸ δραματικὸ καταναγκασμὸ πού ὀρισμένες φορὲς ἐπιβάλλει στὴν ἐπιθυμία. Ἄλλωστε εἶναι ἐντελῶς βέβαιο — ἐγὼ προσωπικὰ τουλάχιστον εἶμαι ἐντελῶς πεπεισμένος — ὅτι καὶ οἱ σκηνοθέτες τῶν πορνογραφικῶν ταινιῶν δὲν ἔχουν ἰδέα οὔτε ἀπὸ τὸν ἔρωτα οὔτε ἀπὸ τὴ γενετήσια ζωὴ. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος οὔτε οἱ ἴδιοι νὰ καταλάβουν, οὔτε σὲ μᾶς νὰ δώσουν νὰ καταλάβουμε κάτι. Ἄλλος εἶναι ὁ σκοπὸς τους. Ἡ πορνογραφία καὶ τὸ χρῆμα εἶναι δύο πράγματα ἀπὸ τὴ φύση τους συμπληρωματικὰ ὅπως οἱ δυὸ ὄψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος.

Ἡ ἀνούσια διαδοχὴ συνουσιῶν κατ' ἐξακολούθηση

Εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν πλήρη συνουσία, καὶ στὶς διάφορες παραλλαγές της, εἴτε γιὰ τὴν ἀναπαράσταση σκηνῶν πού ἀποκαλύπτουν κάποια διαστροφῆ, ἡ πορνογραφικὴ λειτουργία δὲν ἀλλάζει. Καταργεῖ ἢ περιορίζει τὰ ὄρια τοῦ φανταστικοῦ. Ἡ ἀποψη ὅτι ἐπιτρέπει στὸ θεατὴ νὰ προβάλλει τὰ φαντάσματά του καὶ νὰ τὰ «πραγματοποιήσει» στὴ φαντασία του ἀποτελεῖ καθαρὴ ἀφέλεια, κάτι σὰ νὰ συγγέει κανεὶς τὸν Λοὺι ντὲ Φινὲς μὲ τὸν Τσάρλυ Τσάπλιν. Ἡ ἐγγενὴς μετριότητα τοῦ πορνογραφικοῦ θεάματος δολοφονεῖ τὴ φαντασία: ἡ ἐπίμονη ἀνάκληση τῆς ἔνστικτης ἀνάγκης σκοτώνει τὴν ἐπιθυμία. Ἡ μορφοποίηση τῶν ὄραμάτων εἶναι διαφορετικὴ ὑπόθεση. Γιὰ τὴν ὥρα μόνος ἀρμόδιος στὸν τομέα αὐτὸ παραμένει τὸ ὄνειρο. Ἀλλὰ τὸ ὄνειρο ἐργάζεται, πράγμα πού δὲν ἰσχύει γιὰ τοὺς σκηνοθέτες τῶν πορνογραφικῶν ταινιῶν.

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ σύνθετου χαρακτῆρα τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς, οἱ ἀβεβαιότητες τοῦ ὄρουμο τῆς ἡδονῆς, οἱ κάποτε σκληρὲς ἰδιοτροπίες τῆς ἐπιθυμίας, οἱ σχετικὲς μὲ τὸν ἔρωτα αὐταπάτες, οἱ ἐπιτακτικὲς ἀνάγκες τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς εἶναι προβλήματα μὲ περισσότερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὴν ἀνούσια ἐπανάληψη ἀπρόσωπων κινήσεων ἐνὸς ἐμβόλου ἀτμομηχανῆς.

Ὁ μεγάλος ἀπὸν στὴν πορνογραφία εἶναι, βέβαια, ὁ ἔρωτας. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι πού μπορεῖ νὰ τῆς προσάψει κανεὶς, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ πορνογραφία δὲν μιλάει γιὰ τὸν ἔρωτα καὶ τὸ λεξιλόγιό της εἶναι τὸ λεξιλόγιό τῆς ἡδονῆς. Εἶδαμε τί σημαίνει αὐτό. Ἡ ἀναίρεση τῆς ἐπιθυμίας ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐξῆγει τὸ σὸκ τῆς πορνογραφικῆς διέγερσης καὶ μαζὶ τὸ ἀπότομο στέρεμά της. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ γυναίκα δὲν θεωρεῖται πραγματικὸς σεξουαλικὸς σύντροφος. Ἀποτελεῖ ἀντικείμενο κατανάλωσης μ' ὅλη τὴ σημασία τοῦ ὄρου, ὅπως ἀκριβῶς μιὰ ὀπτιαδῆποτε κονσέρβα πού ἡ εἰκόνα της σκοπεύει νὰ διεγείρει τὴν ὄρεξη. Παίζει τὸ ρόλο τοῦ «πραγματικοῦ» διεγερτικοῦ πού συνδέεται μὲ ὀρισμένες ὑποτιθέμενες λάγνες διαστροφῆς μὲ τρόπο πού ἡ φαντασία νὰ μειώνεται πρὸς ὄφελος ἐνὸς ἀναγκαστικοῦ ἐγκλιματισμοῦ.

Πιο σωστό είναι να πει κανείς ότι η αναπαράσταση της σεξουαλικής πράξης θα μπορούσε να είναι διεγερτική αυτή καθαυτή, ως συγκεκριμένη ανάκληση μιάς ήδη γνωστής απόλαυσης, γιατί προσφέρει μιά στιγμιαία ταύτιση με τους πρωταγωνιστές του φιλμ. Αυτό υποθέτουν και οι κατασκευαστές πορνό και γι' αυτό μιάς προσφέρουν αυτή την άνουσια διαδοχή σκηνών από συνουσίες κατ' έξακολούθηση. Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε, η αναπαράσταση της σεξουαλικής πράξης λειτουργεί με την επικαιροποίηση της εικόνας της άρχετυπης σκηνής —νευραλγικό κέντρο της σεξουαλικής περιέργειας του παιδιού. Όμως η αναπαράσταση, επειδή είναι ωραία βραχυκυκλώνει το δράμα. Η έρωτική κινητοποίηση μοιάζει έντονη, φέρνει ένα είδος οργανικής υπερλειτουργίας, αλλά η δράση της εξαντλείται προοδευτικά. Κατά παράδοξο τρόπο εκείνο που παρουσιάζεται στη σκηνή είναι το «άντικείμενο της ανάγκης» και όχι το «άντικείμενο της λίμπιντο» πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα τον φυσικό κορεσμό, το αναγούλιασμα που πολύ γρήγορα προκαλούν τα θεάματα αυτά. Έξου ή ίδια αναγούλια μπροστά στην πληθώρα παρόμοιων ταινιών, τις αφίσες ή τα άλλα διαφημιστικά μέσα, αναγούλια που χωρίς να σχετίζεται με οποιαδήποτε αντίδραση ήθικου χαρακτήρα, δεν είναι παρά ένα απλό οργανικό αντανακλαστικό ναυτίας.

Μένει το πρόβλημα της ζήτησης που θα μās επιτρέψει να διευκρινίσουμε τα άλλα προβλήματα. Η πορνογραφία σ' όλες της τις μορφές —σινεμά, θεάματα, βιβλία, σεξομάγαζα— αποτελεί τη διάστροφη απάντηση, όπως είπαμε, σε μιά πραγματική ζήτηση που σχετίζεται με την ολοκλήρωση της σεξουαλικής ζωής. Τι είδους όμως είναι η ζήτηση αυτή και ποιά είναι η σημασία της;

Δυσανεξία και ταϊλανδέζικο μασάζ

Το άγχος της ήδονης, ή αποκατάσταση των δικαιωμάτων του σώματος ενσωματώνονται στο γενικό αίτημα νέων ατομικών ελευθεριών που είναι σύμφυτες με τη δημοκρατία. Αυτό είναι το πρώτο και το πιο βασικό σημείο. Υπάρχει και ένα δεύτερο σημείο που αναφέρεται στις δραματικές υπαρξιακές πλευρές της παρούσας κρίσης. Η κοινωνική κρίση μεταφέρεται στο ύλικό πεδίο: ή ανεργία, ή χειροτέρευση των όρων ζωής και δουλειάς, ή άθλιότητα καμουφλαρισμένη πίσω από τις ηλεκτρικές οικιακές συσκευές αποκαλύπτουν το πραγματικό τους πρόσωπο. Η ύλική στέρηση και ή ήθικη απογύμνωση συνυφαίνονται και δημιουργούν ένα κλίμα «άπονιας», όπως κατ' εφήμησιμόν ονομάζεται, ενώ απλώνεται βαριά και καταθλιπτικά ή αγωνία του αύριο. Οι διαπροσωπικές σχέσεις έχουν διαβρωθεί από την άβεβαιότητα, ή συναισθηματική διαθεσιμότητα σπανίζει, ή εμπάθεια ανοίγει ύπουλα το δρόμο της, καθέννας ξεποστέλλεται στη μοναξιά του. Σ' αυτό το ενώπιος ενώπιω ό καθέννας ψάχνει μιά κάποια προσωπική λύση.

Και τότε κάνουν την εμφάνισή τους οι «θεραπευτές» του σύγχρονου υπαρξιακού άγχους: κομπογιαννίτες, ιεροφάντες του ζέν, όπαδοί της «βιοενεργητικής θεωρίας», τερτίπια για «έσωτερικές περισυλλογές», διάφορες παραλλαγές ενός μυστικισμού της κακιάς

ώρας. Αυτό το έτερόκλητο σύνολο έχει κοινό παρονομαστή την αναδίπλωση του ανθρώπου στον εαυτό του που μόνο μέσα του πρέπει να αναζητήσει τη δική του λύση. Όλο έτουτό το κατασκευάσμα του σύγχρονου ιρρασιοναλισμού που άντλει το φτηνό ύλικό του από έναν όπερετικό άσιατισμό δεν αποβλέπει άπλως να άφοπλίσει το άτομο καθιστώντας το παθητικό αλλά και να το άποσπάσει από τις αντικειμενικές κοινωνικοεπαγγελματικές και ταξικές έντάξεις του. Έτσι το άτομο θα έγκαταλειφθεί στην μοναχική και άδιέξοδη ύποκειμενικότητά του. Η όμαδική κοινωνική δυσπραγία διασπάται σε ισάριθμες ατομικές δυστυχίες άποκομμένες ή μιά από την άλλη. Και πράγματι έτσι το νιώθει ό κόσμος. Κάθε άνθρωπος ξεχωριστά ύπομένει τη δυστυχία του και ή άρχουσα ιδεολογία προσπαθεί με κάθε τρόπο να επιβάλλει την ιδέα της προσωπικής λύσης. Αντίδοτο στις άντιξοότητες της σύγχρονης ζωής δεν έχει κανείς παρά την έκλογη άνάμεσα στο μασάζ Ταϊλάνδης και τη γιόγκα.

Την κοινωνική κρίση το άτομο, άνόμει κι αυτό που δεν θίγεται από τις ύλικές της συνέπειες, τη νιώθει σαν έσωτερική άδιαθεσία, μιά συναισθηματική όδύνη, μιά όδυνηρή αίσθηση κενού. Η πληθώρα ανθρώπων που, χωρίς να υπάρχουν «παθολογικά συμπτώματα» και κλινικές διαταραχές, νιώθει την άνάγκη ψυχολογικής περίθαλψης, μαρτυρεί το μέγεθος της σύγχρονης. Η δυσανεξία και ή δυσπραγία βιώνονται σαν ένα άπύθμενο άνικανοποίητο. Η όξύτατη άποστέρηση δεν μπορεί να άπαλυνθεί παρά μονάχα με στοματικά —παθητικά ύποκατάστατα όπως ή κατανάλωση οίνου-πνευματωδών, κάθε είδους ναρκωτικού καθώς και των ψυχολογικών άντίστοιχών τους. Οι άπόκρυφες σχέτες, τα καταστήματα «μακροβιοτικής» (φυσικής) διατροφής, τα καταπότια που μās ύπόσχονται την αναγέννηση της έμβιας ούσιας και του ζωικού δυναμικού μας, ή διάδοση διαφόρων μορφών «σωματικής έκφρασης» —που δεν είναι πάντα μυστικισμός—, ή ίδρυση οργανισμών ψυχολογικής άγωγής και «δυναμικής των όμάδων» —μερικοί από τους όποιους παρουσιάζουν κάποιο ένδιαφέρον— αυτό είναι το έτερόκλητο δειγματολόγιο «ψυχολογικών» μέσων που προσφέρονται στους συγχρόνους μας για να άντιμετωπίσουν τις ήθικές τους όδύνες.

Μιά θεραπευτική «εύρέως φάσματος»

Πάντως στον κατάλογο των καταπραϊντικών ή πορνογραφία κατέχει άναμφισβήτητη την πρώτη θέση. Η σύγχρονη εξέλιξη της πορνογραφίας δεν μπορεί να νοηθεί παρά μόνο άν λάβει κανείς ύπόψη του τον καμβά όπου ή άγωνία, κύριο σύμπτωμα της έποχής μας, και οι διάφοροι περισσότεροι ή λιγότερο μυστικίζοντες τρόποι θεραπείας της συνυπάρχουν παρά φύσιν. «Για να ξεχάσετε όλες τις στενοχώριες» διακήρυσε ήδη δειλά το σλόγκαν του Κλισύ.

Ένα ιδεολογικό φαινόμενο δεν είναι ποτέ το ήθηλημένο σχέδιο κάποιου άόρατου ραδιούργου. Όστόσο, όσα συμβαίνουν στις μέρες μας είναι τυπικότητα γνωρίσματα της «φιλελεύθερης» κοινωνίας που άποσυντίθεται. Στην ατομική δυσανεξία προτείνονται λύσεις ατομικές. Η ατομική έλεύθερη έπιχείρηση δημιουργεί πληθώρα «θεραπειών» του υπαρξιακού άγχους του καιρού μας. Στην άγορά των ήρεμιστικών ή πορνογραφία κατακτά τη θέση θεραπευτικής άγωγής «εύρέως φάσματος».

Ἡ ζήτηση δημιουργεῖ τὴν ἀγορά: ἡ ἀγορὰ τοῦ σέξ δεν κατασκευάστηκε τεχνητὰ μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκοιμίσει διαταραγμένα ἀγαθὰ πνεύματα. Ἀλλὰ, στὴν κοινωμία τῆς ἐλεύθερης ἐπιχείρησης πού γιὰ κίνητρο ἔχει τὸ νόμο τοῦ κέρδους, στὴ «ζήτηση» (γιὰ τὸ ἀντίστροφο τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς) προτείνεται ἡ πώληση ἐνὸς ἐμπορεύματος. Ἡ προσφορὰ στὴ ζήτηση δεν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν πορνογραφία.

Στὴ θέση τοῦ προβληματισμοῦ πάνω στοῦ χαρακτῆρα τῆς σεξουαλικότητος, στὴ θέση τῆς «ἐργασίας» πάνω στὴν ἡδονὴ πού δρᾷ σὲ κάθε «ἔργο», παραγνωρίζεται ἡ ἀναγκαία διαπλοκὴ σημασιῶν πού προσιδιάζει σὲ κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ὅ,τι ἀναφέρεται στοῦ παρορμητικὸ εἶναι πηγὴ εὐκολίας. Στὸν κινηματογράφο —γιατὶ τὰ προβλήματα εἶναι πιὸ σημαντικὰ στοῦ ἐπίπεδο αὐτό— ὑπάρχει ἕνα εἶδος «φυσικῆς» συμμετοχῆς τοῦ θεατῆ σ' ἕνα θρόιλο ἢ ἕνα γουέστερον πρόγραμμα πού δεν συμβαίνει σὲ μιὰ ψυχολογικὴ ἢ πολιτικὴ ταινία. Αὐτὲς καθεαυτὲς οἱ φυσικὲς συνθηκὲς τῆς σκοτεινῆς αἴθουσας εὐνοοῦν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπνωτικῆς σαγήνης καὶ τὴν ἀπευθείας ἀναφορὰ στοῦ παρορμητικὸ, στοῦ ἐπίπεδο τῆς ἐπιθετικότητος ἢ τῶν σεξουαλικῶν ὁρμῶν. Τὰ πορνὸ σκοπεύουν στοῦ ἔπακρο τὴν ὑπνωτικὴ σαγήνη. Εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο διπλὰ ὑπνωτικά.

Ἡ πορνογραφία ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς φύση δημιουργεῖ μιὰ σύγχυση μεταξὺ τῆς ἰδιωτικῆς καὶ τῆς δημόσιας ζωῆς, σύγχυση ἐπιζήμια γιὰ τὴν πρώτη. Χωρὶς καμιά ἀπολύτως παιδαγωγικὴ ἀξία, τὰ πορνογραφικὰ θεάματα μεταφέρουν τὶς πιὸ καθυστερημένες μορφὲς τῶν μοντέλων παραδοσιακῆς συμπεριφορᾶς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν φορεῖς μιᾶς ἰδεολογίας ρατσιστικῆς ἀπόχρωσης.

Ἡ πορνογραφικὴ ταινία δεν εἶναι ταινία σεξουαλικῆς ἀγωγῆς. Τὰ πορνογραφικὰ θεάματα περιορίζονται τὴ σεξουαλικότητα στὴν μηχανικὴ τῆς διάστασης ἐκφέρουν ἕναν λόγο πού ἐξαφανίζει τὴν ὑπαρξὴ τῶν προσώπων· τὸ πορνὸ ποντάροντας στοῦ παρορμητικὸ ἐξαφανίζει τὴν ἐπιθυμία καὶ καταργεῖ κάθε ὑποκειμενικότητα. Ἡ διαπροσωπικὴ σχέση, συστατικὴ τῆς σεξουαλικῆς σχέσης, τὸ νῆμα πού ξετυλίγει τὸ φαντασιακὸ καὶ τὰ φαντάσματα περιορίζεται σὲ σχέση ὁργάνων χωρὶς ὑποκείμενα. Ἀνάμεσα στὴν πορνογραφία καὶ τὸν ἐρωτισμὸ ὑπάρχει ἡ ἴδια διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ψυχοσωματικὴ ἀρρώστια καὶ τὴν ὑστερία, ἀνάμεσα στοῦ «ἀντικείμενο τῆς ἀνάγκης» καὶ τὸ «ἀντικείμενο τῆς λίμπιντο». Ἡ παρέμβαση τῆς σημασίας, πού εἰσάγει ὁ λόγος, ἀπουσιάζει στὴν μιὰ περίπτωση ἐνῶ ἀποτελεῖ συστατικὸ ὄρο τῆς δευτέρας.

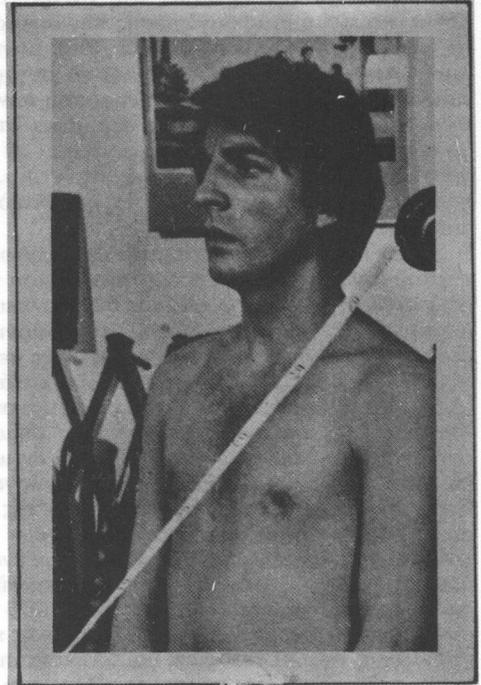
Παρουσίαση τοῦ φαντασιακοῦ, διαπλοκὴ σημασιῶν, «ἐργασία» τοῦ ἔργου: νὰ δ,τι κυρίως συνιστᾷ τὴν Τέχνη καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν πορνογραφία. Καὶ αὐτὰ, βέβαια, ἔχουν κάποιον νόημα.

Τὸ φαντασιακὸ στοῦ κῶρο τῆς σημασίας

Στοῦ βαθμὸ πού ἡ πορνογραφία περιορίζει τὰ ὄρια τοῦ φαντασιακοῦ, πρᾶγμα πού ἐξαντλεῖ γρήγορα τὸ ἐρωτικὸ του φορτίο, ἡ κλιμάκωση εἶναι ἀναπόφευκτη. Μὲ κομμένη τὴν ἀνάσα ἀπὸ τὸ ξέφρενο κυνηγητὸ μιᾶς ἡδονῆς πού ἀπομακρύνεται συνεχῶς, τὸ ἄτομο κυριευμένο ἀπὸ τὸν ἴλιγγο μιᾶς κενῆς ἐπιθυμίας, δεν ἔχει ἄλλη διέξοδο παρὰ νὰ τραπεῖ πρὸς τὴν σαδιστικὴ ἐπιθετικότητα. Αὐτὸ τὸ μείγμα ἀνεξέλικτης σεξουαλι-

κότητος, σαδιστικῆς ἐπιθετικότητος καὶ μυστικισμοῦ δημιουργεῖ τὸν τύπο τῶν δολοφόνων-μυσταγωγῶν ὅπως ἡ συμμορία τοῦ Μάνσον (πού δολοφόνησε στὶς ΗΠΑ τὴ Σάρον Τέητ, γυναίκα τοῦ Πολάνσκι).

Νά λοιπὸν πού ὑπάρχει διαφορὰ ἀπὸ τὶς γοητευτικὲς ἀθυροστομίες καὶ τὶς σκαμπρόζικες βωμολοχίες. Γιατὶ, πρέπει νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι οἱ ἀθυροστομίες καὶ οἱ βωμολοχίες ἐπιδιώκουν τὴν ἐπεξεργασία ἐνὸς ὁρισμένου ὑλικοῦ μὲ λιμπιντικὲς δυνατότητες, δηλαδὴ αὐτὸ πού ἐμεῖς ὀνομάσαμε «ἐργασία» (κατ

ἀναλογία με την εργασία του όνειρου). Μ' άλλα λόγια, προβολή μιᾶς οργάνωσης των σημασιῶν. Αὐτὴ ἢ «προβολὴ σημασιῶν» φέρει ἀπὸ μόνῃ τῆς ἓνα λιμπντικὸ φορτίο καθὼς συνιστᾶ συγχρόνως μιὰ ἄμυνα καὶ μιὰ παραλλαγμένη ἔκφραση τῶν παρορμήσεων. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ δὲν συμβαίνει στὴν πορνογραφία ὅπου ἡ παρόρμησις ἐκφράζεται σὲ ἀνεπεξέργαστη κατάστασις καί, κατ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, τὸ πορνογραφικὸ θέαμα λειτουργεῖ ὡς ἀναγκαστικὸς ἐγκλιματισμός.

Ὁ ἐρωτισμὸς συνίσταται στὴν ὁλοκληρωτικὴ κάλυψη τοῦ πεδίου τῆς σεξουαλικότητος ὅπου τὰ μεγέθη, σὰν σχέσεις καὶ σὰν φαντασία συνδέονται ὀργανικὰ μεταξύ τους. Ἡ παρουσίᾳ στὴν ὀθόνῃ εἰδώλων διαφέρει ἀπὸ τὴν ψευτοπαρουσίᾳ τῆς σεξουαλικῆς πράξεως καὶ ἐπιπλέον δὲν ἀποτελεῖ ὑποκατάστατό τῆς. Ἄπαιτεῖ τὴν ἐνεργοποίησι μιᾶς «σημαίνουσας πρακτικῆς», ἐνὸς ὀργανωμένου συνόλου σημασιῶν τῶν ὁποίων ἢ ἴδια ἡ ὀργάνωσις «ἐργάζεται» ὡς μηχανισμὸς με λιμπντικὸς στόχους. Ὅπως ἡ «ἐργασία» τοῦ ὄνειρου συνίσταται στὴ σημασιοδότησι τῆς ἐπιθυμίας με τὴ βοήθειᾳ διάφορων καὶ πολύπλοκων σεναρίων, καὶ ὅπως τὸ καλαμπούρι φέρει μέσα του ἓνα ποσοστὸ ἡδονῆς ἐφόσον ξεπερνᾷ τοὺς ἀμυντικὸς μηχανισμοὺς ἐναντίον τῆς παρόρμησις, ἔτσι καὶ ὁ ἐρωτισμὸς συνίσταται στὴ σημασιοδότησι τῆς ἡδονῆς καὶ ὄχι τὴν ἀπομίμησίν τῆς. Ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ φαντασιακὸ ριζώνουν στὸ χῶρο τῆς σημασίας. Ὅπως ἡ ἐπιθυμία παρουσιάζεται ὡς ἔλλογι ἀνατροπὴ τῆς ἀνάγκης, ἡ ἐρωτικὴ διαδικασίᾳ λειτουργεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς μετωνυμίας. Θέλει νὰ παρουσιάσει ὡς παρὸν ὅ,τι ἀπουσιάζει, ἐπανεισάγοντας τὴν ἀπουσίᾳ στὴν παρουσίᾳ. Αὐτὸ τὸ μετωνυμικὸ παιχνίδι ἀπουσίας καὶ παρουσί-

ας προκαλεῖ τὴν ἐπιθυμία. Ἐὰν δὲν μεσολαβεῖ ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ φαντασματικὸ ὑπόβαθρό τῆς ὁ κορεσμὸς καὶ ἡ συνακόλουθὴ του ἀποστέρησις ἔρχονται πολὺ γρήγορα. Αὐτὸ πού ἔχει σημασία δὲν εἶναι ἡ ἐπίδειξις ἢ ἡ μὴ ἐπίδειξις τῆς συνουσίας καὶ τῶν παραλλαγῶν τῆς ἀλλὰ ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀναπαράστασις τῆς με τρόπο πού νὰ ἐλευθερωθεῖ τὸ πεδίο τοῦ φαντασιακοῦ. Ἀντίθετα στὴν πορνογραφίᾳ ἡ πόρτα κλείνει γρήγορα καὶ ἀμπαρώνεται. Ἡ φαντασία γιὰ μιὰ στιγμὴ ἀναπτέρονται καὶ ὕστερα κουρνιάζει σὲ χῶρα ἔρημη. Ἡ λειτουργίᾳ τοῦ σήματος (καὶ τῆς «σημαίνουσας ὀργάνωσις») συνίσταται ἀκριβῶς στὸ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀπόστασι πού ἀνανεώνει ἀέναο τὸ κάλεσμα.

Ὅλα αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μερικὲς σκέψεις πού δὲν φιλοδοξοῦν νὰ ἐξαντλήσουν ἓνα τόσο σύνθετο καὶ δύσκολο πρόβλημα. Ποιὸς μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ ὅτι, ὡς πρὸς τὴ σεξουαλικότητα, ἔχει λύσει ὅλα του τὰ προβλήματα ἢ ὅτι ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις του; Ἡ σεξουαλικὴ ζωὴ εἶναι ἄρρηκτα δεμένη με μιὰ διπλὴ διαδικασίᾳ παραγωγίσεως: μιὰ διαδικασίᾳ πού σχετίζεται με τὴν ἰδεολογίαν καὶ μιὰ ἄλλῃ πού σχετίζεται με τὶς δομὲς τοῦ ἀσυνείδητου. Αἴφνης κανένας λόγος πού ἀναφέρεται στὸ σὲξ δὲν εἶναι οὐδέτερος καὶ ἀπρόσωπος. Δεσμεύει ἀτομικὰ τὸν λέγοντα. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ θέμα εἶναι νὰ προχωρήσει κανεὶς, εἰ δυνατόν, πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ προσωπικὴ ἀντίδρασι ἐμπρὸς στὸ φαινόμενον τῆς πορνογραφίας. Ἡ συζήτησι γιὰ τὸ σὲξ πρέπει νὰ ἐγγραφῆ στὴν ἡμερήσιᾳ διάταξι τῆς ἐποχῆς μας, ἐποχὴ προβληματισμῶν, ἐποχὴ ἀθλιότητος καὶ ἐποχὴ βίας. Ὑπάρχουν γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα καὶ ἄλλες ἀπαντήσεις ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅπι τῶν μαζῶν.

1. **Φαντασιακό:** κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Λακάν, μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς βασικὲς τάξεις τοῦ ψυχαναλυτικοῦ πεδίου (πραγματικὸ, συμβολικὸ, φαντασιακὸ). Στὴν τάξι αὐτὴ τονίζεται ἡ σχέση πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ ὁμοίου: τὸ ἐγὼ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ συγκροτεῖται με βάση τὴν εἰκόνα τοῦ ὁμοίου του (στάδιο τοῦ καθρέφτη).

2. **Ἀρχέτυπη σκηνή:** σκηνὴ σεξουαλικῆς σχέσεως μεταξύ τῶν γονέων τὴν ὁποία παρατηρεῖ ἢ ἀπὸ ὀρισμένες ἐνδείξεις ὑποθέτει τὸ παιδί. Κατὰ γενικὸ κανόνα ἐρμηνεύεται ὡς πράξι βίας ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ πατέρα.

3. **Πραγματικό:** δὲν εἶναι συνώνυμο με τὴν πραγματι-

κότητα, ἀλλὰ μάλλον με ὅ,τι εἶναι πραγματικὸ γιὰ τὸ ὑποκείμενο.

4. **Ἀντικείμενο:** ὡς σύστοιχο τῆς παρόρμησις, εἶναι αὐτὸ στὸ ὁποῖο καὶ μέσω τοῦ ὁποίου ἡ παρόρμησις προσπαθεῖ νὰ φτάσει τὸ σκοπὸ τῆς, δηλαδὴ ἓναν ὀρισμένο τύπο ἱκανοποίησις. Μπορεῖ νὰ εἶναι πρόσωπο ἢ ἓνα μερικὸ ἀντικείμενο, πραγματικὸ ἢ φαντασματικὸ.

5. **Ἔργασια τοῦ ὄνειρου:** σύνολο ἐνεργειῶν πού μετασχηματίζουν τὰ ὑλικά τοῦ ὄνειρου (σωματικὰ ἐρεθίσματα, ὄνειροφαντασίες, ὄνειρικὲς σκέψεις) στὸ πρόδηλο περιεχόμενον τοῦ ὄνειρου.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΔΕΛΤΙΟ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Χρόνος 1ος • Ἀριθ. φύλλου 9 • Ἐλευθέρη Ἑλλάδα, Ἐδρα τῆς Ἐπιτροπῆς, 15 Μαΐου 1944 • Τιμὴ Δρ. 5000

ΤΥΠΩΝΕΤΑΙ

Φωτογραφικὴ ἐπανεκδόσι ὄλων τῶν τευχῶν τοῦ Δελτίου Πράξεων καὶ ἀποφάσεων τῆς Π.Ε.Ε. Ἀντίτυπα ἀριθμημένα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΛΚΟΣ

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1975

Το ακόλουθο μέρος του περιοδικού περιέχει σελίδες για το βιβλίο, οι οποίες υπαινίσσονται ανάγκες πραγματικές. Ο επιμερισμός σε βιβλιοπαρουσίαση - βιβλιοκριτική - βιβλιογραφία θεσμοθετεί διαφορισμό προστατευτικό και έξυπακούει κυριολεξία.

Στις πρώτες αυτές σελίδες χρεώνεται ή ερογολαβία της βιβλιοπαρουσίασης, ή καταγραφή δηλαδή των στοιχείων των τελευταίων εκδόσεων. Ωστόσο τούτη τη φορά τὸ ζητούμενο δὲν σταμάτησε στὴν καταλογική καταγραφή ἀλλὰ παρασύρθηκε ἀναδρομικὰ στὶς ἐκδόσεις τοῦ '75. Ἡ ἀνάγνωση τῶν βιβλιογραφικῶν δελτίων καταθέτει γιὰ τὴν παθολογία τῶν ἐγχωρίων πραγμάτων, καὶ ἐρεθίζει συμπεράσματα μεῖς ἰδεολογικῆ πρόθεσης καὶ ἀνησυχία πού νομιμοποιοῦν ἴσως ἀπαισιοδοξίες. Οἱ δείχτες ἀπ' τὶς ἐκδόσεις τῶν τελευταίων χρόνων προδίδουν ἰδεολογικὴ σπασμωδικότητα, ἀπαγορεύουν βιασύνες καὶ ἀπομακρύνουν λίγο πὺδ βαθιὰ στὸ χρόνο λύσεις οὐσιαστικότερες.

Στὸ σημεῖο ἐτοῦτο χρειάζεται νὰ παρεμβληθεῖ μιὰ πρώτη ὑποσημείωση - διευκρίνιση γιὰ τὸ ἀντικείμενο, τὰ συμπεράσματα καὶ τὸ ὕφος τοῦ σημειώματος:

α. Τὰ βιβλία δὲν ἐνδιαφέρουν ἐδῶ ὅπως θὰ ἐνδιέφεραν ἴσως τοὺς διακοσμητὲς ἢ τοὺς διακοσμοῦμενους μ' αὐτὰ. Ἐνδιαφέρει ὁ γραπτὸς λόγος ὡς ἐνδειξη πολὺ γενικότερη.

β. Ἀκόμη εἰδικότερα, δὲν ἐνδιαφέρει τὸ περιεχόμενο, καλὸ ἢ κακὸ, τοῦ συγκεκριμένου ἐπιμέρους βιβλίου. Ἐνδιαφέρει τὸ ὅλο ἐκδοτικὸ φαινόμενο στὴν ἐμπορικὴ ἐκδοχὴ του καὶ οἱ συμπεριφορὲς του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ δίκη δὲν ἀφορᾷ στὶς προθέσεις οὔτε στὰ ἀποτελέσματα ἀλλὰ στοὺς ὅρους τῆς ἐκδοτικῆς δραστηριότητας. Ὅροι πού δὲν ἐμποδίζουν, καὶ ὅταν χολαίνουν, μιὰ συσώρευση ὀλότελα χρήσιμη καὶ κρίσιμη σημαντικῶν ἔργων. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ ἴταν ἀδικία νὰ μὴν εἰπωθεῖ πὺς οἱ σπασμοὶ πού προκαλεῖ ἢ σπορὰ στὸ χωράφι πού δὲν ὀργώθηκε στὴν ὥρα του μποροῦν νὰ προοικονομοῦν ἄρτιες γέννες. Αὐτὸ ὅμως προϋποθέτει ἄλλη στάση συστηματικῶν ἐλέγχου καὶ υπεύθυνης ἐνημέρωσης, ἢ ἀνυπαρξία τῆς ὁποίας ἀφήνει ἀβόηθητὴ νὰ ψάχνει στὴ σκιά τὴν ἐκδοτικὴ δουλειά. Τὸ περιοδικὸ αὐτό, ἐπισημαίνοντας τὸ ἐπικίνδυνον κενὸ πού ἀφήνει* ἢ ἀπουσία δόκιμης κριτικῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου, θέλει νὰ ἐγγράφει στὶς ὑποθήκες του μιὰ τέτοια προσπάθεια συμβολῆς. Ἀποκεῖ καὶ πέρα χρειάζονται καιρικὲς συνθήκες πού μόνο ὅροι κοινωνικοῦ κινήματος μποροῦν νὰ ἐξασφαλίζουν.

γ. Τέλος, τὰ προβλήματα καὶ οἱ καταστάσεις πού δημιουργεῖ ἢ δηλώνει ἢ κίνηση τοῦ βιβλίου μᾶς

Δεδομένα καὶ παρατηρήσεις

προϋποθέτουν καὶ μᾶς ἀφοροῦν. Ἀνάλογες μπορεῖ νὰ ἴναι οἱ κρίσεις ὅπως καὶ οἱ ἀγωνίες.

Βιβλιογραφικὰ δελτία

Πάμε λοιπὸν παρακάτω, ταχτοποιώντας πρῶτα μερικὸς ἀριθμοὺς γιὰ νὰ συνεννοηθοῦμε μετὰ τὰ περιγραφικὰ δεδομένα τῶν νέων ἐκδόσεων τοῦ περασμένου χρόνου. Δουλεῖα πού σκαλώνει στὴν ἔλλειψη ἢ τὴν προχειρότητα τῶν βιβλιογραφικῶν δελτίων.

Στὶς ἀνυποψίαστες αὐτὲς ἐργασίες ἐνέχονται: ἡ ἀπουσία κριτηρίων καὶ μεθοδικότητας τῶν συντακτικῶν τους, ἡ ἐπίσημη ἀδιαφορία τῶν ἀρμοδίων ἰδρυμάτων καὶ ἡ ἀμελὴς συμπεριφορὰ τῶν ἐκδοτικῶν φορέων.

Οἱ σειρὲς τῶν βιβλίων ἐγγράφονται σὲ μιὰ γκάμα ἐξειδικευμένων τομέων. Οἱ τόμοι πού περιλαμβάνονται ἐπιμερίζονται σὲ

- γενικὲς ἐργασίες — λεξικά, βιβλιογραφίες, βιβλιολογίες, παλαιολογίες, ἀρχεῖα, δημοσιογραφία, πρακτικὰ ἰδρυμάτων καὶ ἐταιρειῶν,
- φιλοσοφία
- θρησκεία
- μυθολογία
- κοινωνικὲς ἐπιστῆμες — κοινωνιολογία, πολιτικὲς ἐπιστῆμες, οἰκονομία, δίκαιο, δημόσια διοίκηση, ἐκπαίδευση
- λαογραφία
- φυσικὲς ἐπιστῆμες
- τεχνολογία - ἱατρικὴ
- καλὲς τέχνες
- ἀθλητισμὸς - ψυχαγωγία
- κλασικὴ φιλολογία
- νεοελληνικὴ λογοτεχνία — ποίηση, πεζογραφία, θεατρικά, μελέτες, διάφορα
- ξένη λογοτεχνία — ποίηση, πεζὸ κ.λπ.
- παιδικὰ βιβλία
- δοκίμια
- γεωγραφία - ταξίδια
- ἱστορία - ἑλληνικὰ καὶ παγκόσμια
- ἀρχαιολογία
- βιογραφίες, ἀπομνημονεύματα, προσωπικὲς ἀφηγήσεις καὶ τέλος, περιοδικὰ.

Ἐπιμερισμὸς πού κι ὅταν παραβλέπουμε τὸ ἰδεολογικὸ σύνδρομο καὶ τὸ συνακόλουθο μεθοδολογικὸ σφάλμα τοῦ κατακεραματισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνόητης σὲ ὑποτιθέμενα ἐξ ἀντικειμένου ὀρθοτετημένους γνωστικὸς κλάδους, δὲν ὑπηρετεῖται με συνέπεια καὶ παιδεύει τὴν ἀκριβὴ κατάταξη. Ὅταν οἱ Ὑπνοβάτες

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρίζω

του Καίσαρη, όντας παραψυχολογία, καταχωρούνται στον κλάδο «φυσικές επιστήμες», το άθροισμα των βιβλίων αυτού του κλάδου αλλοιώνεται. Κι είναι ίσως αυτή η πιό ψιλή περίπτωση. Ακόμη, τὰ άθροίσματα πολλές φορές έπηρεάζονται από την επανακαταγραφή του ίδιου βιβλίου σε διαφορετικούς κατά ύλη τίτλους. Τέλος, και χάριν ακριβολογίας, πρέπει να σημειωθεί πως σε καμιά άπ' τις βιβλιογραφίες δεν καλύπτεται μέχρι μονάδος το σύνολο των εκδόσεων, αλλά σχεδόν το σύνολο.

Όσοσο ή ένδεχόμενη ελαστικότητα κριτηρίων και προσοχής των βιβλιογραφόντων και οι έλλείψεις των δελτίων τους δεν καταστρέφει σε τελική ανάλυση τη σύνολη εικόνα των αριθμών της έκδοτικής κίνησης.

Αλλωστε δεν είναι αυτού του είδους οι λεπτομέρειες που μās ενδιαφέρουν.

Αριθμοί και δεδομένα 1975

Τόν πιό πάνω καταμερισμό των βιβλίων στις αντίστοιχα σημειωμένες κατηγορίες διατηρεί και ύπηρετεί επίσης το πληρέστερο που μπορεί κανείς να συναντήσει

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	Α' Έτημο	Β' Έτημο	Γ' Έτημο	Δ' Έτημο
ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ	-	1	-	-
Έγκυκλοπαίδειες	2	3	-	6
Λεξικά	-	-	-	-
Βιβλιογραφίες - Άρχετα -	-	4	4	4
Πρακτικά - Παλαιογραφίες	13	4	4	4
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	27	20	26	21
ΦΡΗΚΕΙΑ	3	7	9	9
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	-	-	-	-
Κοινωνιολογία	17	15	11	30
Πολιτικές Έπιστ.	50	63	39	43
Οικονομία	5	10	3	7
Δίκαιο	3	2	3	6
Δημόσια Διοίκηση	2	2	-	-
Έκπαίδευση	5	7	12	8
ΛΟΓΓΡΑΦΙΑ	4	2	4	7
ΓΛΩΣΣΑ	-	1	4	5
ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	-	-	-	-
Άστρονομία	1	2	-	1
Άνθρωπολογία - Βιολογία	-	1	1	4
Ζωολογία - Μαθηματικά	-	-	1	-
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	1	6	1	3
Ίατρική	-	-	-	-
Γεωργία	21	9	18	14
ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	15	4	3	7
ΚΛΑΣΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ	-	-	-	-
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	-	-	-	-
Πόηση	7	19	10	9
Πεζογραφία	56	37	22	40
Θεατρικά Έργα	7	4	6	-
Μελέτες	13	13	13	10
ΕΞΗΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	-	-	-	-
Πόηση	7	3	4	8
Πεζογραφία	14	15	11	13
Θεατρικά Έργα	7	14	1	2
Μελέτες	5	3	-	-
ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ	-	-	-	-
Λογοτεχνία	1	6	4	7
Έπιστήμες - Τέχνες	-	1	-	1
ΔΟΚΙΜΙΑ	14	6	8	8
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ - ΤΑΞΙΔΙΑ	5	2	4	8
ΙΣΤΟΡΙΑ	-	-	-	-
Έλληνική	43	24	33	36
Παγκόσμια	5	12	10	13
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ	1	3	3	3
ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ	23	27	16	14
ΕΧΟΛΙΚΑ	-	1	1	3

Επιμείωση: Ο πίνακας αυτός συντάχτηκε με βάση τὰ στοιχεία που δύνονται στο βιβλιογραφικό δελτίο του Βιβλιοπωλείου της Έστιας.

σει βιβλιογραφικό δελτίο: Τὰ Νέα Βιβλία - Βιβλιοπωλείον της Έστιας. Σ' αυτό παραπέμπω για τὰ εδώ παραλειπόμενα και για τὰ παραπάνω ενδιαφέροντα του αναγνώστη. Οί ταξινομημένες σ' αυτό το δελτίο έτικέτες θά χρησιμοποιηθούν προσωρινά πιό κάτω σ' ένα αναλυτικότερο πίνακα, μιάς και μās δίνεται ή ευκαιρία για σύγκριση αριθμών.

Το πρώτο λοιπόν τρίμηνο του 1975 κι άφοι κατακάθησε ο σηκωμένος με τη μεταπολίτευση κουνιαχτός, γίνανε οι έκλογές (σημείωση: Ν.Δ. 54%), ψηφίσθηκε ή δημοκρατία και ή πολιτική άλλαγή εξέλιχθηκε σε επανάληψη, 379 νέα βιβλία και 7 μηνιαία, διμηνιαία, τριμηνιαία κ.λπ. περιοδικά τροφοδότησαν τη δοξολογούμενη πιό ώριμότητα του έλληνικού λαού. Στο δεύτερο τρίμηνο έχουμε 339 νέους τόμους και 14 περιοδικά. Στο τρίτο, 285 τόμους και 21 περιοδικά. Στο τέταρτο τέλος τρίμηνο, 350 βιβλία και 12 περιοδικά.

$3 \times 4 = 12$ λοιπόν μήνες, 1353 τόμοι επανεκδόσεων ή νέων εκδόσεων και 54 περιοδικά για το 1975. Αριθμοί που σημαίνουν για τον έλληνικό βάλτο έκδοτική φουσκοθαλασσιά.

Σε πίνακα, αναλυτικότερα αυτά τὰ νούμερα.

Προσθέσεις και παρατηρήσεις

Στη βάση αυτού του γενικού πίνακα και με τη συνδρομή μερικων εξειδικευμένων στοιχείων μπορούν να εξαχθούν όρισμένα συμπεράσματα.

1. Όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου ύπάρχει μιá σχεδόν έκπληκτική κάποτε σταθερότητα έκδοτικής (όπωςδήποτε μεταφραστικής άλλ' όχι αναγκαστικά και συγγραφικής) παραγωγής. Για όλα τὰ είδη, από τρίμηνο σε τρίμηνο, τηρείται μιá αναλογία και συντηρούνται ποσοστά με ακρίβεια φυσικού φαινομένου.

2. Η επανάληψη των ποσοστών και των αριθμητικών αναλογιών, από τρίμηνο σε τρίμηνο, αλλά και από χρόνο σε χρόνο την τελευταία όκταετία, δηλώνει ανάγκη (που σημειώνεται συμφόρηση) και άποκαλύπτει σύγχυση (πως καλύπτεται ή ανάγκη). Έρεθίζεται πιό ή κοινωνιολογική και πολιτική περιέργεια από το που φουσκώνουν και πως, που ξεφουσκώνουν και γιατί οι έκδοτικοί αριθμοί.

Στην καλύτερη περίπτωση, δηλαδή με χονδρικές αριθμητικές προσθέσεις, έχουμε:

Κοινωνικές λεγόμενες έπιστήμες = κοινωνιολογία + πολιτική έπιστήμη + οίκονομία + δίκαιο + δημόσια διοίκηση + εκπαίδευση + λαογραφία + ιστορία + βιογραφίες - άπομνημονεύματα.

Αυτό σημαίνει 676 βιβλία, δηλαδή 1 στα 2 βιβλία που εκδίδονται, αναφέρεται άμεσα σε θέματα κοινωνικής έπιστήμης.

Στην έσωτερική κλίμακα αναλογιών τὰ δυόμισι τρίτα αυτών των τόμων παρατάσσονται κάτω από τον τίτλο πολιτική έπιστήμη και ιστορία - άναμνήσεις. Πράγμα που σημαίνει, και προκύπτει άπ' το περιεχόμενο τους, προβλήματα έξουσίας.

Τὰ υπόλοιπα μισά παραλίγο νά 'σαν λογοτεχνικά.

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρίζω

Έν πάση περιπτώσει, τοῦ ὑπολειπομένου μισοῦ, τουλάχιστον τὰ 2/3 εἶναι λογοτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ προελεύσεως (σὲ ἀπόλυτο ἀριθμὸ τὰ 451).

3. Σημεῖο πνευματικῆς ὑπανάπτυξης ἢ ἀπουσία προμελετημένης τροφοδοσίας τῶν ἐπιστημονικῶν χώρων μὲ ἐγκυρες ἐκδόσεις πανεπιστημιακῶν ἢ ἄλλων ἀρμοδίων ἐλλήνων ἢ ξένων διανοουμένων. Δὲν ὑπάρχουν πανεπιστημιακῆς ἐκδόσεις ἢ σύγχρονα ἔργα ὑποδομῆς. Οἱ ἐξαιρέσεις ἐπιβεβαιώνουν ὅπως λένε τὸν κανόνα καὶ εἶναι ἐλάχιστες. Οἱ ἐκδόσεις ἀδιαφοροῦν γιὰ τὰ Πανεπιστήμια καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς, τὰ Πανεπιστήμια ἀγνοοῦν τὶς ἐκδόσεις. Τὸ πόσο ἐνδιαφέρουν τὶς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθηκῆς καὶ τοὺς ὑπεύθυνους γι' αὐτὲς τὰ βιβλία ποὺ κυκλοφοροῦν θὰ ταν ἐνδιαφέρον θέμα γιὰ ἔρευνα.

4. Στὸν ἐκδοτικὸ ὑπερτροφικὸν ἄντρον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀραιὰ καὶ ποὺ σκοντάφτει τὸ μάτι σὲ ἐργασίες ποὺ στοιχειοθετοῦν ἐπιστημονικὴ προσέγγιση. Ἡ κυριαρχοῦσα στὸν ἄντρον αὐτὸ μαρξιστικὴ φιλολογία δὲν δίνει συχνὰ ἐπιστημονικὰ καὶ πολιτικῆς παιδείας σημαντικὰ βιβλία. Ὁ μαρξισμὸς ὡς ἡ κατεξοχὴν κοινωνικὴ ἐπιστῆμη —ἀνάλυση δηλαδὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ μεταφρασμένη στὴν ἱστορικὴ καὶ πολιτικὴ δυναμικὴ σημαίνει πάλι τῶν τάξεων — μένει τελικὰ ἔκθετος.

Μὲ δεύτερη ἐδῶ ὑποσημείωση μπορεῖ νὰ ὑπενθυμιστεῖ πῶς τὸ εἰδικὸ ἐπιστημονικὸ βάρος ἐνὸς συγκεκριμένου βιβλίου ποὺ προστίθεται σὲ μιὰ ἀναγκαῖα ἀθροισμα εἶναι τὸ θετικὸ ἀποτέλεσμα. Αὐτὸ ὅμως ποὺ μετράμε τώρα εἶναι πῶς προγραμματίζεται, πότε δίνεται καὶ σὲ ποιά λογικὴ παραπέμπει (-ται) ἢ ἐκδοσὴ του.

Οἱ ἐξαιρέσεις ποὺ ὑπείσρχονται ἐδῶ ἀφοροῦν κυρίως στὶς ἐπανεκδόσεις τῶν κλασικῶν: Μάρξ - Ἐνγκελς - Λένιν· σὲ ἐκδόσεις ἐνταγμένες σὲ ἄλλου εἶδους ἰδεολογικὰ προγράμματα — ἔργα Τρότσκι κ.λπ., ἢ σὲ συστηματικῆς ἐκδοτικῆς παρουσιάσεις θεωρητικῶν: Γκράμσι κ.ἄ.

Γιὰ τοὺς ἀπόγονους τῶν Πυθαγορείων τὸ πρόβλημα τῆς μαθηματικῆς παιδείας φαίνεται νὰ λύνεται κληρονομικῶς δικαίως. Πάντως τὰ βιβλία μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν ποὺ μπόρεσαν νὰ σημειωθοῦν εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρχτα ἢ τουλάχιστον κρυφά.

Στὴ φιλολογία καὶ παιδαγωγικὴ ἀναφέρονται ἐλάχιστες σοβαρῆς ἐργασίες. Ἀκόμη χειρότερα, δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν οὔτε καὶ μεταφράσεις. Ὅταν ἀπουσιάζει ὁ Θεοδωρακόπουλος —πράγμα σπάνιο γιὰ εἶναι πολυγραφότατος— οἱ ἐνδιαφερόμενοι Νεοέλληνες μένουν μὲ τὶς ἀνησυχίες τους ἢ ἀναζητοῦν μόνοι τὸ δρόμο τους.

Γιὰ τὰ παιδάκια καὶ τοὺς μαθητὲς ὑπάρχουν ἴσα ἴσα καμιά δεκαπενταριά βιβλία βοηθητικὰ ἢ ἄλλα τὸ χρόνο.

Οἱ μεγαλύτεροι μαθητὲς καὶ οἱ ἐνήλικοι φοιτητὲς (150.000 τρόφιμοι τῶν ΑΕΙ) μποροῦν νὰ παίρνουν ἀργὰ ἢ γρήγορα τὸ πτυχίον τους ἀνύποπτοι γιὰ τὴν ἀγνοία τους ἢ οἰγούρου γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἄλλα τόσο καὶ πολιτικὴ διαβρωτικὴ ἀνεπάρκεια.

Συνωστισμὸς καὶ ἀπουσίες

5. Μακριὰ ἀπ' τὶς στάσεις τῶν λεωφορείων μιὰ κατηγορία Ἑλληνες —ἐλάχιστοι ὅπως δείχνουν οἱ ἀριθμοὶ— συνωστίζονται στὶς συγγραφικῆς οὐρὲς τοῦ πολιτικοῦ —κυρίως ἱστορικοῦ— καὶ λογοτεχνικοῦ βιβλίου. Μισοὶ ἀπὸ δῶ καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ ἀπὸ κεῖ.

Ἀπὸ τοὺς ἐκδομένους τὸ 1975 1353 τίτλους ποὺ μπόρεσαν νὰ καταγραφοῦν, οἱ 874 περίπου ἀνήκουν σὲ ἰθαγενεῖς δράστες — ἄτομα ἢ ἐνώσεις ἀτόμων. Σ' αὐτοὺς περιλαμβάνουμε καὶ τοὺς ἐλληνικῆς ὑπηκοῦτῆς κατοίκους τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ μέγεθος τοῦ ἀριθμοῦ θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει παρηγοριά. Ἄν ὑπάρχει ὅμως παρηγοριά βρῖσκεται μόνο στὸ δεδομένο τῆς βελτίωσης τῆς σχέσης Ἑλληνες - ξένοι συγγραφεῖς ὑπὲρ τῶν πρώτων σὲ σχέση μὲ παλιότερα χρόνια.

Ὡστόσο ὑπολογίζοντας τὶς συλλογικῆς ἐκδόσεις, τὰ λευκώματα, τὶς ἐπανεκδόσεις καὶ τὶς ἐπαναλήψεις τῶν ἴδιων ἐπωνύμων κάτω ἀπὸ διαφορετικούς τίτλους, οἱ συγγραφεῖς εἶναι πολὺ λιγότεροι ἀπ' τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν βιβλίων ποὺ κυκλοφοροῦν. Ἄν πάλι ἀπ' αὐτοὺς ἀφαιρέσουμε τοὺς πεθαιμένους, ἐκείνοι ποὺ κυκλοφοροῦν ἀνάμεσά μας μετριοῦνται πολὺ γρήγορα.

6. Ἡ ἀναλογία ποὺ ἰσχύει γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἐκδόσεων τοῦ 1975 ἐπανερχεται καὶ στὶς ἀριθμητικῆς σχέσεις τῶν κατηγοριῶν ποὺ μοιράζονται τὸ κύκλωμα τῶν ἐλληνικῶν ἔργων. Ἀπὸ τοὺς 874 τίτλους οἱ 30 ἀφοροῦν σὲ γενικῆς ἐργασίες, λεξικά, ἀρχεῖα, βιβλιογραφίες κ.ἄ., οἱ 68 στὴ φιλοσοφία, ψυχολογία, θεολογία, οἱ 382 στὴν κοινωνία καὶ τὴν ἱστορία καὶ οἱ ὑπόλοιποι (οἱ 394) ἐξαντλοῦνται μὲ τὴν τέχνη. Ἐχουμε δηλαδὴ διατάραξη ἐλαφρὰ τῆς ἰσορροπίας ὑπὲρ τῆς λογοτεχνίας.

Ἐνῶ στὴ λογοτεχνία κυριαρχεῖ συντριπτικὰ ἡ πεζογραφία (βλ. πίνακα) στὶς κοινωνικῆς ἐπιστῆμες ἢ πολιτικῆς λεγόμενῆς ἱστορίας καὶ οἱ ἀναμνήσεις ἔχουν τέτοιο ἀριθμητικὸ ὄγκο, ποὺ ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ διακινδυνέψει συμπεράσματα θὰ ἔλεγε πῶς ὅπου συγχέονται ἢ δημοσιογραφία μὲ τὴν ἱστορικὴ κοινωνιολογία ἢ ἀνάγκη τῶν Ἑλλήνων νὰ γράψουν εἶναι ἀσφυκτικὴ καὶ συνήθως δυσανάλογη μὲ τὶς προϋποθέσεις ἢ τὸ ἴδιο τὸ θέμα τους.

Στὰ 382 κομμάτια γιὰ τὶς κοινωνικῆς ἐπιστῆμες τὰ 136 εἶναι γενικὰ κοινωνιολογικά, τὰ 181 ἱστορικά καὶ τὰ 65 συλλογικῆς, συνήθως κομματικῆς, ἐκδόσεις. Τὰ βιβλία ὠστόσο ποὺ πληροῦν τοὺς ὅρους τῆς ἐπιστημοσύνης —τὸ σημεῖωμα ὑπογράφεται— εἶναι πολὺ λιγότερα.

Ἄν τὰ κριτήρια ποὺ ἴσχυαν γιὰ τὴν ἐπιλογή δὲν εἶναι πολὺ ἀυθαίρετα σημαίνει πῶς στὴν Ἑλλάδα τὸ κοινωνιολογικὸ καὶ ἱστορικὸ βιβλίον ὑπάρχει τόσο ὅσο καὶ οἱ ἀντίστοιχες ἐπιστῆμες.

Πληθωρισμὸς ἢ ὀργασμὸς

7. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπογειωθοῦμε σὲ γενικότερες παρατηρήσεις. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνῶ

χρειαζόταν άλλου είδους εργασία που υπερβαίνει τα περιθώρια του παρόντος.

Χωρίς όμως πολλές λεπτομέρειες, θέση του σημειώματος είναι πως ό,τι χαρακτηρίζει την κίνηση του βιβλίου στην Ελλάδα δεν είναι συμπτωματικό. Όπως σύμπτωση δεν φαίνεται να 'ναι ο ρυθμός και το είδος των εκδόσεων.

Οι 1353 εκδόσεις του 1975 σημαίνουν για τα ελληνικά δεδομένα συνέχιση ή έξαρση αυτού που στη διάρκεια της δικτατορίας χαρακτηρίστηκε και έρευνηθηκε ως εκδοτικός οργανισμός. Όσο ο οργανισμός προϋποθέτει άλλους όρους. Και οι όροι των σχέσεων του βιβλίου στην Ελλάδα με τον εαυτό του, τους φορείς του και την περιβάλλουσα πραγματικότητα, όριζαν μάλλον πληθωρισμό, χωρίς να ξεσπούν σε οργανισμό. Το τελευταίο ξεσπάκουει άλλες λειτουργίες και ισορροπίες.

*Άλλωστε στη χώρα μας, του έξογκωμένου «τρίτο-γενοῦς τομέα» οί πληθωριστικές εκδηλώσεις είναι συγγενείς σε πολλούς θεσμούς και λειτουργούς αυτού που λέμε έποικοδόμημα. Προς την κατεύθυνση αυτή ή δειγματοληψία απ' τον τύπο προσφέρει παραδείγματα αποδειχτικά. Σε τέτοιες περιπτώσεις ή μήτρα βρίσκεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται με τον κοινωνικό περίγυρο —αυτόν δηλαδή που τουλάχιστον θεωρητικά συνιστά το σημείο αναφοράς ή αγοράς. Το πρόβλημα τότε εναποτίθεται στο βαθμό άμυντικής ικανότητας του δέκτη. Απ' αυτού την αντίσταση μπορεί να αναζητηθεί και να υπάρξει ή θεραπεία τέτοιων ασθενειών.

Στο χώρο του βιβλίου ειδικότερα το γεγονός ότι ή υπόθεσή του αφορά και ακολουθεί τελικά μερικές χιλιάδες, έστω επί δέκα πολλαπλασιασμένες, Έλλήνων δεν είναι άμοιρη συνεπειών. Το αντίκρισμα που ή άπουσία του συνεπάγεται εδώ πληθωριστικά φαινόμενα είναι το λαϊκό —για να το πούμε έτσι.

Τ' ότι σε χαμιόσπιτα πέφτει κανείς πάνω σε μια πλήρη σειρά πολύχρωμης έγκυκλοπαιδείας επενδυμένης, με εύκολιες πληρωμής, στο μέλλον των παιδιών, δεν αίρει τα διαπιστωμένα χάσματα αλλά μάλλον επιβεβαιώνει άλλες χειρότερες παθολογίες. Τέτοια και άλλα όπως οί βιβλιοθήκες φετίχ, ως πούμε, ή κυκλοφορία των άπάντων του Λένιν μαζί με το «θαυμαστό κόσμος των ζώων» στα τρόλεϋ υπάγοναι στην άρμοδιότητα όσων ασχολούνται με τις ιδεολογικές διαστροφές και αναπαραγωγές.

Ό κινητήριος ρόλος της άριστερας —άκριβέστερα των διανοουμένων της— στην εκδοτική παραγωγή είναι ένα άλλο γεγονός που μπορεί να τροφοδοτεί τον ίδιο πληθωρισμό.

Έδώ στο δρόμο της ύποψίας οδηγούν μερικές συμπτώσεις:

Την εμφάνιση των σοσιαλιστικών ομάδων και ιδεών, την ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος και τη συνακόλουθη ιδεολογική πάλη παρακολουθεί μια εκδοτική άνθηση στο μεσοπόλεμο. Η ποιότητά της μάλλον δεν επαναλήφθηκε στα ύστερα του πολέμου χρόνια. Ήταν άλλωστε πολλαπλά φυσικό.

Η εμφύλια και στρατιωτική ήττα της άριστερας ξεσπάει με την επιστροφή των πρώτων έξοριστων στίς

άοχες της 10ετίας του '50 σε εκδοτική έκρηξη.

Η πολιτική διάλυση του '67 έγκυμονεί εκδοτικό αντίσάθμισμα κάτω από τη δικτατορία που ή διάσπαση του '68 θα φορτίσει ιδιαίτερα.

Κρίση και συμφόρηση

Θα προστεθούν όμως στην ιδεολογική ένδεια, οί κακακουσμένοι άπόηχοι των φοιτητικών έξεγέρσεων του '68 και οί πολιτικοί νεολογισμοί που ζητούν, άπελευθερωμένοι απ' τη διάσπαση, θεωρητική νομιμοποίηση. Πλήθος άγνωστοι κι άπρόσοιτοι μέχρι τότε σύγχρονοι ή παρωχημένοι διανοούμενοι —άριστεροι και μη— θα κληθούν με άσυνάρτητες συνήθως μεταφράσεις να άποφανθούν για τα ελληνικά προβλήματα, και να δικαιολογήσουν a posteriori ιδεολογικά εύρηματα ή υπαρξιακά άγχη.

Έργα που στο χώρο και το χρόνο της πρωτοεμφάνισής τους υπάκουαν σε συνέχειες και εντάσσονταν σε οργανωτικές και οργανικές λειτουργίες, ξαναχρησιμοποιήθηκαν με μεγάλη καθυστέρηση για να θρέψουν τελικά μια φαύλη κύκλωση μαρξιστικολόγας σύγχυσης.

Στο κλίμα που οί ιδεολογικές εκκενώσεις είχαν δημιουργήσει, το έμπορικό βιβλίο μάλλον φόρτισε τη σύγχυση. Και χωρίς άριθμούς είναι εύκολα διακριτό πως το βιβλίο που στοιβάζεται στις προθήκες των βιβλιοπωλείων χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες κύριες:

α. Το κοινωνιολογικό και μαρξιστικό. Κατηγορία που ταύτισε το έμπορικό με το πολιτικό βιβλίο.

β. Το «κοινωνικοψυχαναλυτικοψυχολογικό», έπίσης έμπορικώς εύτυχές.

γ. Το περι τέχνης και παραφιλολογίας.

Ό κύκλος που οί τρεις αυτές κατηγορίες κλείνουν —λαμβανομένης υπόψη και της έτερογονίας των σκοπών— προβάλλει τελικά ένα θεωρητικό και κοντά σ' αυτό πολιτικό άδιέξοδο.

Στην πρώτη κατηγορία οί νόμοι της αγοράς έλέγχουν περισσότερο απ' τους όρους της ιδεολογικής πάλης τις έπιλογές. Τα βιβλία της ρίχνονται χωρίς να άποκαθίστανται οί θεωρητικές προσλαμβάνουσες και να συμπληρώνεται ιδεολογική συγκρότηση.

Ό δρόμος έτσι άνοίγεται για τη δεύτερη κατηγορία. Ό συρμός και οί σεξουαλικές άνησυχίες βρίσκουν εύκολες θεωρητικές άνταποκρίσεις και το παράθυρο προς τα προβλήματα που μπορούν να σημαίνουν την (πολιτική) ώριμότητα κλείνουν με θολό τζάμι.

Στην τρίτη κατηγορία συμβαίνει το έξής άρκετά ένδειχτικό γεγονός. Στίς έκατοντάδες λογοτεχνικά και παραφιλολογικά δημιουργήματα άντιστοιχούν στην καλύτερη περίπτωση έλάχιστα κι όχι περισσότερα από δέκα έπιστημονικά (ιστορικά, κοινωνιολογικά, φιλολογικά) μελετήματα. Ό κατακλυσιμός των λέξεων μένει χωρίς θεωρητικά έγγειοβελτιωτικά έργα. Η σοδειά έτσι καταστρέφεται.

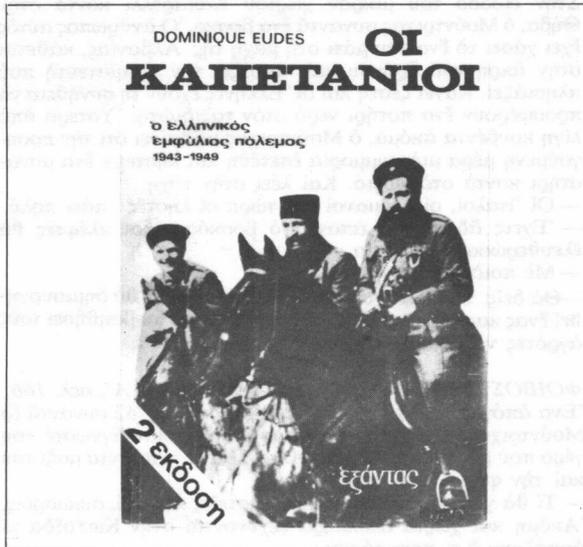
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΤΖΗΣ

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρ

Οί Καπετάνιοι

Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1949

Dominiq̄ue Eudes, Μετάφραση Γιώργου Παπακυριάκη, επιμέλεια Λουκά Θεοδορακόπουλου. Έκδόσεις «Έξάντας», Αθήνα 1974 (πρωτοεκδόθηκε στα γαλλικά 1970, Fayard).

Ανθρωποι περισσότερο αρμόδιοι από μένα θα μπόρουν να συζητήσουν για την ακρίβεια των περιστατικών της περιόδου 1940-1950: τότε, πού, πώς έγινε ό,τι έγινε, ποιός —άνθρωποι και οργανώσεις— έκανε ό,τι έκανε. Άρχεϊα, ελληνικά και ξένα, όσα σώθηκαν και όσα είναι προσιτά στον έρευνητή, θα συμπληρώσουν, θα πλουτίσουν και θα ελέγξουν τις άναμνήσεις των πρωταγωνιστών. Άλλωστε τὸ ενδιαφέρον για τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς σύγχρονης ιστορίας μας πυροδοτεῖται ἀπὸ τὴν ἔγνοια γιὰ τὴ σημερινή μας μοίρα: αὐτὸ τουλάχιστον δείχνουν ἡ ἐκδοτικὴ κίνηση —ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία μπορεῖ στα δύο τρία τελευταῖα χρόνια νὰ σημειώσει ἱκανοποιητικὸ ἄπλωμα τῶν καταλόγων τῆς — ἡ ἀρθρογραφία και οἱ συζητήσεις σὲ δημόσιο και ἰδιωτικὸ χῶρο γύρω ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτά. Άλλά και οἱ πολιτικὲς συνθήκες ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι εὐνοϊκές. Τὸ πράγμα δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμηθεῖ γιατί πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλήσει και νὰ γράψει γιὰ τὰ ἀντάρτικα χωρὶς νὰ τὸν περιμένει τὸ Γ' Ψήφισμα. Ἡδη, ἄλλωστε, πληθαίνουν τὰ δημοσιεύματα πρωταγωνιστῶν —στρατιωτικῶν, καπεταναίων, πολιτικῶν στελεχῶν, ἀπλῶν ἀγωνιστῶν— μερικὰ μάλιστα μᾶς ἀποκαλύπτουν ὄχι μόνο ἐνάργεια μνήμης ἄλλὰ και ἐρμηνευτικὴ δξυδέρεια.

Μ' ἄλλα λόγια, ὑπάρχουν οἱ ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ συνεννοηθοῦμε κάπως τελεσίδικα γιὰ τοὺς ιστορικοὺς ὄρους και τὰ συγκεκριμένα συμβάντα τῆς δεκαετίας 40-50, και ἴσως, στὴ συνέχεια, ἀνοίξει ὁ δρόμος γιὰ τὴν ιστορικὴ ἐρμηνεία τῆς.

Τὰ πράγματα θὰ ἦταν ἔτσι ἂν οἱ προηγούμενοι

ὄροι ὑπῆρχαν (και λειτουργοῦσαν) μόνοι τους χωρὶς παρέμβαση ἰδεολογικῶν ἀντιλήψεων πού, προβαλλόμενες στὸ ιστορικὸ ὕλικό, τὸ φωτίζουν ἀνάλογα. Βέβαια, δὲν θὰ μποροῦσα νὰ ὑποστηρίξω τὸ σύνθημα «ἔξω ἡ ἰδεολογία ἀπὸ τὴν ἱστορία!». Άλλά και ἡ πλήρης ἰδεολογικοποίηση τῆς ἱστορίας εἶναι ἕλλη ἱστορία.

Τὸ ζήτημα πὸν τίθεται εἶναι τὸ ἀκόλουθο: Δεδομένου τοῦ ἰδεολογικοῦ φωτισμοῦ (ἀπὸ τ' ἄριστερά, τὰ δεξιά, τὰ κεντρώα) και τῶν ἰδεολογικῶν φωτοσκιάσεων, ποιά εἶναι ἡ προσέγγιση τοῦ πραγματικοῦ πὸν ἐπιτυγχάνεται κάθε φορὰ; Ὅταν, φορτωμένοι τὴν ἰδεολογία μας κάνουμε ἱστορία —μαθαίνουμε, διαβάζουμε, ἐρευνοῦμε, περιγράφουμε, ἀναλύουμε κ.λπ.— τὸ φορτίο μας αὐτὸ ἐμβαπτισμένο στὸ γνωστικὸ ὕλικό —ἔγκυρο ἢ εὐτελές— γίνεται ἡ ἰδέα με τὴν ὁποία ὑποδεχόμαστε τὴν ἱστορία πὸν μᾶς περιμένει. Γίνεται δηλαδή *πρακτικὴ ἰδεολογία*.

Ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα ὡς πρόλογος γιὰ τὴν κριτικὴ τῶν *Καπετάνιων* τοῦ Dominiq̄ue Eudes μοιάζουν ὑπερβολικά και δυσανάλογα. Ἴσως, ὁμως, δὲν εἶναι γιὰ ὄσους συμερίζονται τὴν ἀποψη μου —τὴν ὁποία και κυρίως θὰ ἐκθέσω σ' αὐτὸ τὸ σημείωμα— ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Eudes ἔχει σημασία μόνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἰδεολογίας του.

Εἶναι ἕνα κανοκιάλι γιὰ νὰ δοῦμε πράγματα μᾶς δεκαετίας πὸν τόσο μᾶς κόφτει και πονεῖ. Συνεπῶς πρέπει νὰ ελέγξουμε τὴν ποιότητα τοῦ μηχανήματος πὸν μᾶς προσφέρεται μήπως και οἱ φακοὶ του εἶναι παραμορφωτικοί. (Τὸ πράγμα ἔχει σημασία γιατί τὸ βιβλίο αὐτό, τόσο στὶς ξενόγλωσσες ἐκδόσεις του ὅσο και στα ἑλληνικά, σημείωσε ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία. Κάτι παραπάνω: ἐρέθισε θετικά και ἀρνητικά κόσμο πολὺ.)

Καταρχὴν δύο λόγια γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ βιβλίου. Κυκλοφόρησε τὸ 1970 στα γαλλικά, και ὁ συγγραφέας του μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι «γράφτηκε με βάση ἀνέκδοτα ντοκουμέντα ἀπὸ κείνα πὸν ἄρχισαν ν' ἀναδύονται ἀπὸ τὰ κλειστὰ συρτάρια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Στριχτήθηκε, ὁμως, κυρίως σὲ μαρτυρίες πὸν συγκέντρωσε κοντὰ στοὺς ἴδιους τοὺς ἐπιζήσαντες τῆς τραγωδίας, αὐτοὺς πὸν ζοῦν σκορπισμένοι στὸ Βελιγράδι, τὸ Βουκουρέστι, τὴν Πράγα, τὸ Παρίσι και τὴν Ἀθήνα». Ἐντελῶς συμπτωματικὰ ξέρω ὅτι πράγματι ὁ Eudes συζήτησε με ὀρισμένους καπεταναίους και πολιτικὰ στελέχη στὶς πρωτεύουσες πὸν μνημονεύει, κι ἔτσι, τουλάχιστον γιὰ μένα, δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία στὸ ἂν και κατὰ πόσο ἀκούμπησε τὰ δάκτυλά του σὲ κάποιο ζωντανὸ ὕλικό. Στὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς ὁ καθένας μας μαθαίνει ὅπως μπορεῖ: διαβάζοντας, ψαχουλεύοντας, ἀκούγοντας ἱστορίες. Κι οὔτε δική μου δουλειὰ εἶναι νὰ διαψεύσω ἢ νὰ ἐπαληθεύσω τὸ ἂν και κατὰ πόσο οἱ *Καπετάνιοι* σέβονται τὶς μαρτυρίες τῶν καπεταναίων. Θέλω μόνο νὰ πῶ, πῶς ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν ἕνα βιβλίο γράφεται με βάση τὰ «ἀνέκδοτα» ντοκουμέντα και τὶς ζωντανὲς μαρτυρίες ἔχει ὑποχρέωση νὰ μὴ σὲ τὸν ἀναγνώστη και τὸν εἰδικὸ στὶς πηγές του. Άλλά:

1. Οἱ ἔγγραφες πηγές

Στὶς 470 σελίδες τῆς ἑλληνικῆς ἐκδοσης ὁ ἀναγνώστης

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνώνω

δεν θα βρει ούτε ένα ανέκδοτο ντοκουμέντο: γράμμα, απόφαση, άρθρο, τηλεγράφημα, σημείωμα ή οτιδήποτε άλλο. Όλα τα παραθέματα που υπάρχουν στο βιβλίο είναι ήδη γνωστά, δηλαδή δημοσιευμένα, τα περισσότερα πολλά χρόνια πριν, στα απομνημονεύματα του Τσώρτσιλ, στο πολύτομο έργο του Φοίβου Γρηγοριάδη (*Το πρώτο και το δεύτερο Αντάρτικο*), στα βιβλία του Κομνηνού Πυρομάγλου, σε εκδόσεις του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, του Άγγλου πρεσβευτή Leeper, στα βιβλία των Σαράφη (ΕΛΑΣ), Costa de Loverdo, Meyers, Woodhouse κ.ά. Έπώνυμοι λοιπόν, και θεωρητικά προσίτοι στους πάντες πληροφοριοδότες θα δώσουν «άνεκδοτα» ύλικα στον Eudes. Άς είναι. Η διαφήμιση έχει τα μέσα της, και τις ανάγκες της.

Βέβαια δεν είναι ανθέμιτο να προσφεύγει κανείς σε κάποιες πηγές. Ίσα ίσα είναι αναγκαίο και συνηθισμένο όσο και η συγγραφή ή η ανάγνωση βιβλίων. Όστόσο, όταν δεν προσκομίζονται νέα στοιχεία, όπως στην προκειμένη περίπτωση, τότε, ή οποια αξία μιας εργασίας έγκειται στην έπεξεργασία, την ανάλυση και τη σύνθεση του, από άλλους συγκεντρωμένου, ύλικού. Για τη σύνθεση που πραγματοποιούν οι Καπετάνιοι και τις κατευθυντήριες έρμηνευτικές γραμμές τους θα μιλήσουμε παρακάτω. Έδώ απλώς σημειώνουμε ότι δεν υπάρχει συλλογή πρωτότυπου ύλικού, όπως διαφημίζεται.

2. Οί προφορικές μαρτυρίες

Η ιστορία της δεκαετίας 1940-50, κυνηγημένη από το κράτος των νικητών και από την επίσημη κομματική αντίληψη —το θέμα είναι τεράστιο: γιατί το ΚΚΕ δεν έγραψε την ιστορία του ή τι ήταν ή λίγη ιστορία με την οποία προίκισε τα μέλη και τους όπαδούς του— κατέφυγε στην προφορική παράδοση. Ίδιαίτερα, στη σκληρή γη της έμικρατίας οι αναμνήσεις από τα «φλογισμένα χρόνια» έμειναν κυριολεκτικά καρφωμένες στο μυαλό των 70.000 προσφύγων και άφθαρτες από το πέρασμα του χρόνου. Ήταν ο τελευταίος ζωντανός τους δεσμός με την Ελλάδα, το κίνημα και την παλιά προσωπική δράση τους. Άπ' αυτό το χείμαρρο ποτίστηκε ο Eudes. Κρίμα! Είναι το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς. Διαβάζοντας τους Καπετάνιους είναι αδύνατο να καταλάβουμε τί όφείλεται σε αφήγηση συγκεκριμένου αγωνιστή που άνοιξε το στόμα του στον ξένο που ήρθε από τα Παρίσια, τί όφείλεται σε άλλα γραφτά, τί πρέπει να θεωρηθεί ζωντανό ύλικό και πού αρχίζουν οι προσωπικές απόψεις του συγγραφέα. Υπάρχουν εξιστορήσεις γεγονότων όπου δεν ξέρουμε σε ποιόν να αποδώσουμε τα άφηγούμενα: τα άκουσε ο ίδιος ο Eudes με τ' αυτιά του —και τότε από ποιόν; ποτέ δεν κατονομάζεται ο πληροφοριοδότης— τα συνέλεξε από την προφορική παράδοση ή φτιάχτηκαν από πάσης φύσεως ύλικά;

Αυτή ή μεθοδολογία και τεχνική του συγγραφέα ύπονομεύει την έρευνά του άπ' άκρη σ' άκρη. Και το πράγμα έχει σημασία, γιατί στον τόπο μας με τα τόσα που ειπώθηκαν και γραφτήκαν από έχθρους και φίλους, άντι για ιστορία βασιλεύει ή σύγχυση. Οί Καπετάνιοι στο σημείο αυτό άμάρτησαν σοβαρά έναν-

τι των καπεταναίων. Δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως έγκυρο ντοκουμέντο.

Τέλος ή έρευνητική έργασία του Eudes ύπονομεύεται και από μιá άλλη περιέγρη συνήθεια του: Συχνά ο Eudes παραφράζει (άφου πρώτα τα έχει κατομαεταφράσει στη γλώσσα του) ξένα γραψίματα. Δίνω μόνο ένα παράδειγμα αλλά υπάρχουν πολλά.

EUDES, σελ. 26-27:

Στην είσοδο του μικρού χωριού Καπαρέλλι κοντά στην Θήβα, ο Μούντριχας συναντά ένα βοσκό. Ο άνθρωπος αυτός έχει χάσει το ένα του μάτι στη μάχη της Άλβανίας, κάθεται στην άκρη του δρόμου και κοιτάζει τον πρματευτή που πλησιάζει. Κάνει ζέστη και οί Έλληνες έχουν τη συνήθεια να προσφέρουν ένα ποτήρι νερό στον ταξιδιώτη. Ύστερα από λίγη κουβέντα ακόμα, ο Μούντριχας μαθαίνει ότι την προηγούμενη μέρα μιá συμμορία έπετέθη και λήστεψε ένα μοναστήρι κοντά στο χωριό. Και λέει στην τύχη:

— Οί Ίταλοί, οί Γερμανοί και τώρα οί ληστές· πάει πολύ.
— Έχεις άδικο του άπαντά ο βοσκός, είναι κλέφτες θα έλευθερώσουν τη χώρα.
— Με ποιόν τρόπο;

—Θά δεις. Οί ληστές θα συνενωθούν και τότε θα δημιουργηθεί ένας καινούριος έλληνικός στρατός που θα βοηθήσει τους άγρότες να έλευθερωθούν.

ΦΟΙΒΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, Το Αντάρτικο, τ. Α', σελ. 166.

Ένα άπόγευμα κατά το Φλεβάρη-Μάρτη του '42 συναντά (ο Μούντριχας) έξω από το Καπαρέλλι κάποιον άγνωστό του γέρο που βόσκει μερικές κατσίκες. Πιάνει κουβέντα μαζί του και την φέρνει εκεί που θέλει:

— Τί θα γίνει μ' αυτό το κακό; Ληστείες παντού, συμμορίες. Άκόμη και χωριά ολόκληρα ξεχύνονται στην Κωπαΐδα κι άρπάζουν ό,τι προφτάσουν.

— Έ δεν πειράζει, για καλό είναι κι αυτό. Θα σιάξουν τα πράγματα μη «στενοχωρούεσαι».

— Πώς θα σιάξουν; Μ' αυτούς;

— Έσύ δείχνεις να ξέρεις λίγα γραμμάτια. Και δεν ξέρεις πώς έτσι «έγινε το Έλληνικό»; Σιγά σιγά αυτοί θα γίνουν στρατός.

— Μά πώς; Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

— Έγώ είμαι άγράμματος και «μονόματος» όπως βλέπεις. Παραπάνω δεν ξέρω να σου πώ, μά ό,τι σου είπα είναι σωστό. Άλλοι τα ξέρουν για παραπέρα.

Δεν κατάλαβα δύο πράγματα: Πρώτον, γιατί ο «μονόματος» του Eudes έχασε το μάτι του στην Άλβανία, και δεύτερον, γιατί ο στρατός που θα φτιαχόταν θα βοηθούσε άποκλειστικά άγρότες.

3. Η Έκθεση

Δεν θα σταθώ στο μυθιστορηματικό γράψιμο της ιστορίας ούτε στο άν μ' αυτό το είδος κατάφερε ο συγγραφέας πιό σπουδαία πράγματα άπ' όσα οί εκατοντάδες μυθιστορίες που κυκλοφορούν στον τόπο μας. Η έκθεση του Eudes ως το 1945 παρακολουθεί, βασικά, την έκθεση του άμετάφραστου άκόμη στη γλώσσα μας έργου του Άνδρέα Κέδρου: *La Résistance Grecque*, Paris 1966, στην όποια παρεμβάλλει στοιχεία από το *Δούρειο Ίππο* του Κομνηνού Πυρομάγλου, ένίοτε από το επίσης άμετάφραστο έργο του Costa de Loverdo: *Les maquis rouges dans les Balkans*, Paris 1967, και συχνότερα από το *Άντάρτικο* του

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνώνω

Φοίβου Γρηγοριάδη. Η περίοδος 1945-1949 συντίθεται με βάση την έκθεση του τετράτομου Δεύτερου Αντάρτικου του Φ. Γρηγοριάδη. Η διαδοχή των γεγονότων διανθίζεται από ντοκουμέντα (έκθέσεις, τηλεγραφήματα, αποφάσεις κ.λπ.) που έχουν χρησιμοποιήσει οι προηγούμενοι συγγραφείς ή άλλοι που ασχολήθηκαν με την περίοδο αυτή. Τέλος στην έκθεση παρεμβάλλονται διάλογοι και μυθιστορηματικές αφηγήσεις —που υποτίθεται ότι προέρχονται από αυθεντικές μαρτυρίες. Αλλά, όπως είπαμε, ποτέ δεν κατονομάζονται συγκεκριμένα οι προφορικές πηγές.

Από την άποψη, λοιπόν, της έκθεσης-σύνθεσης οι Καπετάνιοι δεν παρουσιάζουν κανένα απολύτως ενδιαφέρον. Γράφτηκε ότι ήταν ήδη ξαναγραμμένο. Η διαφορετικά: όποιος ήθελε να διαβάσει για αυτά τα πράγματα θα μπορούσε άνετα να τα βρει άλλου. Ο αναγνώστης, με το νέο έργο, δεν προστατεύεται καν από τα λάθη, τις αδυναμίες και τα κενά προηγούμενων ιστοριών. Αν σ' αυτά προσθέσει κανείς τις νέες περιστασιολογικές ανακρίβειες, συχνά και παραποιήσεις —εύαριθμες— αναρωτιέται προς τί ο θόρυβος για τους Καπετάνιους. Βέβαια η επανάληψη δεν είναι έξοχου πράγμα κακό. Δεν είναι όμως πάντα πράγμα ενδιαφέρον.

Πάντως για τους ευρωπαίους αναγνώστες οι Καπετάνιοι, στο βαθμό που είναι έκθεση των τραγικών περιστατικών της δεκαετίας 1940-50, θα ήταν ωφέλιμοι αν μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως βοήθημα για τη σύγχρονη Ιστορία μας. Και θα ήταν 100% χρήσιμοι αν δεν συνοδεύονταν με την όλη παραμορφωτική αντίληψη του Eudes.

4. Οι ιδεολογικές σταθερές

Στόν τόπο μας οι Καπετάνιοι θεωρήθηκαν έργο σημαντικό και «πρωτοποριακό». Είδαμε ότι η φήμη του έργου δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την επιστημονική-ερευνητική και συνθετική ποιότητά του. Ωστόσο δημιουργεί έντυπώσεις. Γιατί;

Γιατί προσφέρει μια σαγηνευτική θεωρία γεμάτη αληθοφάνεια, ένα θανατουργό κλειδί που θα έμηνεύσει όσα φοβερά και τρομερά ξμειναν ανεξήγητα στο μυαλό του Ρωμιού, κι ιδιαίτερα του άριστερου. Έπιτέλους κάποιος, έστω και ξένος, τα είπε!! Τι ακριβώς όμως είπε;

Όταν κυκλοφόρησαν στο Παρίσι οι Καπετάνιοι ήταν 1970. Η ήμερομηνία έχει σημασία γιατί υπενθυμίζει τη συγκυρία.

Στο Παρίσι εκείνο τον καιρό ζούσαν πολλοί φοιτητές Έλληνες, διανοούμενοι, πολιτικοί εξόριστοι, αντιφασίστες δημοκράτες, άριστεροί, πολλοί κυνηγημένοι από τη στρατιωτική δικτατορία. Η καταδυνάστευση του ελληνικού λαού από τη δικτατορία είχε άνασείσει στην επικαιρότητα όλα τα θέματα της σύγχρονης ιστορίας μας. Όπως ήταν φυσικό τα αντίρτικα ήταν το γενικό σημείο αναφοράς και συνάμα ο ιστορικός χώρος του γενικού προβληματισμού. Ο ίδιος προβληματισμός επικρατούσε και στο Παρίσι (ό γράφων ζούσε τότε εκεί), αλλά και στις άλλες χώρες της Εύρωπης, όπου η φοιτητική και η εργατική μετανά-

στευση είχε συγκεντρώσει χιλιάδες Έλληνες. Η διάσπαση του ΚΚΕ και η γενικότερη κριτική άμφισβήτηση της «παραδοσιακής» άριστερας είχε κιάλας θρέψει ιδεολογικά ρεύματα που έπαιρναν τις άποστάσεις τους και τροφοδοτούσαν το φαινόμενο που κακώς ονομάστηκε άριστερισμός, ποικιλώνυμες ομάδες και πολιτικές τάσεις. Τέλος βρισκόμαστε στην ιδεολογικά ταραγμένη, μετά τον γαλλικό Μάη περίοδο, δηλαδή εποχή που η ιδεολογία του αυθόρμητου βρίσκεται στην μεγαλύτερη έξαρσή της. Παράλληλα η νωπή άκμή θυσία του αντίρτη Τσέ Γκεβάρα και τα επαναστατικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου έχουν τροφοδοτήσει στην Εύρωπη ένα κλίμα επαναστατικού ρομαντισμού και έξωτισμού που προσβάλλει και τον μετανάστη έλληνοισμό, ιδιαίτερα τους φοιτητικούς κύκλους. Αυτή είναι, με δυο λόγια, η ιδεολογική συγκυρία μέσα στην οποία πέφτουν οι Καπετάνιοι. Σ' αυτό το κλίμα το βιβλίο του Eudes έχει όλα τα «προσόντα» για να πιάσει. Δηλαδή:

A. Το δημοσιογραφικό και μυθιστορηματικό ύφος διευκολύνουν την μεγάλη κατανάλωση.

B. Σ' έναν κόσμο που ενδιαφέρεται για την ιστορία των αντίρτικων προσφέρεται ως συνθετική και συνολική ιστορία.

Γ. Είναι γραμμένο από έναν ξένο και επομένως παρουσιάζεται άμερόληπτο: ο Eudes δεν προέρχεται και δεν ανήκει σε καμιά από τις πολλές μερίδες και τάσεις της ελληνικής άριστερας.

Δ. Τέλος, και κυρίως, προσφέρει μιάν αληθοφανή εξήγηση. Η εξήγηση για την ανάπτυξη και την ήττα της ελληνικής επανάστασης στηρίζεται σε μιάν ιδεολογία που ήδη είναι και ιδεολογία ενός ορισμένου κόσμου. Ο κόσμος αυτός εύκολα εξοικειώνεται με το έρμηνευτικό σχήμα που προτείνει ο Eudes και το οικειοποιείται γιατί βρίσκει σ' αυτό στήριγμα και «έκλογίκευση» των απόψεων που ήδη έχει.

Χρειάζεται συνεπώς να αποδελτιώσουμε τις ιδεολογικές σταθερές των Καπετάνιων.

I. Η ελληνική επανάσταση ήταν αυθόρμητο άγροτικό κίνημα. Η άποψη αυτή, τότε σαφής και τότε λανθάνουσα, χωρίς να στοιχειοθετείται και χωρίς να αναλύεται, διατρέχει όλο το έργο απ' άκρη σ' άκρη. Παράδειγμα: «Η εικόνα του κομμουνισμού στο βουνό είναι το άγροτικό αντίρτικο, η αυτοδιοίκηση, η λαϊκή δικαιοσύνη, η αποκέντρωση, η παράδοση της έθνικής αντίστασης, οι κλέφτες, οι γενειοφόροι, και κάποτε οι παπάδες. Αν η εικόνα αυτή δεν είναι πολύ όρθόδοξη σε σχέση με το σταλινικό μοντέλο δεν σημαίνει ότι δεν είναι βαθιά επαναστατική. Ταιριάζει σε μιάν άγροτική πραγματικότητα που δεν επηρεάστηκε από τις βιομηχανικές άναστατώσεις και που αυθόρμητα αποφεύγει τον συγκεντρωτισμό και την παραβιομηχανική όργάνωση της επανάστασης». (σελ. 146).

Μ' αυτή την μισοκοινωνιολογίζουσα και μισοϊστορίζουσα ύλη ο Eudes θα κατασκευάσει τον πρώτο πόλο του ιδεολογικού του μοντέλου: Η ελληνική επανάσταση είναι η Άγροτιά, πρωτοπορία της οι άρειμάνιοι όρεσίβιοι και ήγεσία της οι καπεταναίοι, ένσάρκωση, έκφραση και σύμβολο της «πατρογονικής

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνω

έξέγερσης σε καθαρή κι άπύθαση κατάσταση». Το βουνό λοιπόν είναι ο ένας πόλος: η επανάσταση.

II. Οί πολιτικοί επίτροποι χειραγώγησαν και στην συνέχεια πρόδωσαν την επανάσταση: Οί πολιτικοί έρχονται από την πόλη —τόν βιομηχανικό χώρο με τις άναστατώσεις του— κουβαλώντας μαζί τους όλα τα κακά του πολιτισμένου: γραφειοκρατία, δογματισμό, συγκεντρωτισμό, προκατασκευασμένα μοντέλα. Οί επίτροποι, θά θυσιάσουν «στα άφηρημένα πρότυπά τους τη ζωογόνα ουσία του άγώνα» (σελ. 301) τών άγροτών. Για την Κεντρική Έπιτροπή του ΚΚΕ ή ανάπτυξη του αντίστικου στην έπαρχία άποτελεί «παρεξήγηση. Θεωρώντας την χρήσιμη για ένα μέρος της διαδρομής έτοιμάζονται στην άποφασιστική στιγμή να την καταγγείλουν σαν κάτι άφηρημένο» (σελ. 146). Η πόλη, πού πολιτική της έκφραση είναι οί πολιτικάντηδες του ΕΑΜ και οί σταλινικοί γραφειοκράτες του κόμματος, βλέπει ότι «ή τελική μάχη πρέπει να καθοδηγηθεί από την επαναστατική έλίτ σύμφωνα με το μοντέλο-κανόνα της Όκτωβριανής Έπανάστασης» (210). Γι' αυτό κάθε παρασπονδία συντρίβεται: «Η άγροτική αντίσταση, πού έσμιξε αθόρμητα με τις ιστορικές μορφές του έλληνικού έθνικου άγώνα δικάζεται στο πρόσωπο του Άρη μπροστά στην Κεντρική Έπιτροπή του ΚΚΕ». Η δίκη της άγροτικής επανάστασης θά επαναληφτεί στο δεύτερο αντίστικο με κατηγορούμενο-σύμβολο τόν Μάρκο πού επίσης άμφισβήτησε την επαναστατική ορθοδοξία.

Ο δεύτερος πόλος του μοντέλου λοιπόν είναι το κόμμα-πόλη: ή άντεπανάσταση, αίτία της ήττας.

III. Η Μόσχα, με τις συμφωνίες της Γιάλτας κ.λπ. έδωσε τη χαριστική βολή στο κίνημα. Δέν θά άναφερθώ σε συγκεκριμένο χωρίο του βιβλίου. Ο άναγνώστης μπορεί να βρει όσα θέλει.

Νά πιστεύει κανείς σήμερα ότι το έλληνικό επαναστατικό φαινόμενο στη φάση της Άντίστασης ταυτίζεται με το άγροτικό - βουνόστοιχο στοιχείο δέν είναι παρ'όλα μιά άφάιρηση βαθύτατα πλανημένη και άντιστορική. Γιατί ή ιδιομορφία της έλληνικής αντίστασης έγκνεται άκριβώς στο γεγονός ότι συντάραξε τόσο το βουνό όσο και την πόλη, ότι συγχώνευσε ποικίλα πολιτικά και ιδεολογικά ρεύματα, ποικίλα κοινωνικά στρώματα στο αυτό επαναστατικό ρεύμα: το έαμίκιο ρεύμα. Δέν θά έπεκταθούμε στην ανάπτυξη αυτής της πρότασης γιατί αυτό θά άπαιτούσε χώρο και κατάθεση τών άποδεικτικών στοιχείων πράγμα πού δέν μπορεί να γίνει σε μιά βιβλιοκρισία. Μερικές σκέψεις ίσως βοηθήσουν τόν άναγνώστη να άποδελτιώσει κι αυτός με τη σειρά του τη διάχυτη στους Καπετάνιους ιδεολογία.

Η είσοδος τών λαϊκών μαζών στο ιστορικό προσκήνιο κατά τη διάρκεια της Άντίστασης άποτελεί τη σημαντικότερη προαγωγή της σύγχρονης έλληνικής ιστορίας. Το ΚΚΕ άποτελεί τόν άξονα αυτής της προαγωγής. Η δράση του ΚΚΕ είναι αυτή πού θά δώσει μορφή και περιεχόμενο στο νέο ιστορικό μπλόκ. Άλλά ο συγκεκρισμός ΚΚΕ και λαϊκών μαζών, στο πλαίσιο του ΕΑΜ, δέν είναι ούτε μιά οργανωτικιστική

ούτε μιά αθόρμητη διαδικασία. Άποτελεί το πρώτο και άμεσο άποτέλεσμα της πάλης του λαού για την έθνική του άνεξαρτησία: ξεπερνά μέσα και χάρη στη δυναμική του άγώνα. Η έαμίκια και ή κομμουνιστική όργάνωση, ή πολιτική και ή ένοπλη, του χωριού και της πόλης, άνδρώνεται συγχρονικά με την είσοδο τών μαζών στο ιστορικό προσκήνιο. Δέν ύπάρχει όργάνωση καθεαυτή και αντίθετα ή λαϊκή δράση είναι άκατανόητη χωρίς την όργάνωση. Είναι αλήθεια ότι κανείς δέν θέσπισε τη θέληση του έλληνικου λαού να άντισταθεί στον κατακτητή: ή προδιάθεσή του για την αντίσταση ήταν συνέπεια της τραγικής κατάστασης στην όποία ζούσε την έποχή εκείνη, στη συγκεκριμένη συγκυρία του πολέμου. Άλλά οί ίδιες τάσεις πού προκαλούν τη λαϊκή διαθεσιμότητα για την αντίσταση συνάμα άποκλείουν ή περιορίζουν τη δυνατότητα τών άστικών κομμάτων.

Το άντιστασιακό κίνημα, λόγω ταξικών και πολιτικών προσδιορισμών ήταν «καταδικασμένο» να είναι κίνημα ιδεολογικά άριστερο. Γι' αυτό, στο ξεκίνημα, κάθε φορά πού ύπάρχει πρωτοβουλία κομμουνιστών τεράστιες λαϊκές δυνάμεις συσπειρώνονται και άναπτύσσονται με γεωμετρική πρόοδο.

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ ούτε ιδιοποιήθηκαν ούτε έπέβαλαν την αντίσταση. Άποτέλεσαν το πολιτικό και όργανωτικό στοιχείο ενός ρεύματος και φτιάχτηκαν τ'άδια μέσα σ' αυτό το ρεύμα. Αυτά σε σχέση με το άγροτικό και αθόρμητο της έλληνικής αντίστασης.

Ένα δεύτερο σημείο σχετίζεται με τη δημιουργία του ΕΛΑΣ. Ο ΕΛΑΣ όπως είναι γνωστό δημιουργήθηκε άποκλειστικά μέσα στη λαϊκή βάση. Οί πρώτοι άντάρτες επέζησαν ως στρατιωτική μονάδα μόνο όπου και στο βαθμό πού κατάφεραν να συνδεθούν οργανικά με τόν πληθυσμό. Άπό την άποψη αυτή οί πολιτικές όργανώσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο. Οί άντάρτες έγιναν στρατός γιατί άποτέλεσαν το στρατιωτικό κλάδο μιάς όργάνωσης πού ήταν άναγνωρισμένη από το λαϊκό στοιχείο. Αυτό ίσχύει τόσο στην πόλη όσο και στο χωριό. (Τί άλλο, τάχα, ήταν ο ΕΛΑΣ της Άθήνας και της Θεσ/νίκης;) Το σημείο αυτό, πού άποτελεί την κρισιμότερη στιγμή της επαναστατικής διαδικασίας, άποκαλύπτει την ιδιαιτερότητα του Καπετάνιου, ως επαναστατικού τύπου και μορφής. Κάθε επανάσταση έχει τ'ά στελέχη της: αυτοί είναι οί οργανωτές του λαϊκού στοιχείου. Άν δεχτούμε αυτή τη θέση τότε οί καπετάνιοι, (άνεξάρτητα από το συγκεκριμένο ρόλο του καθένα και τις έπιμέρους άρμοδιότητες πού άλλωστε ποικίλλουν από έποχή σε έποχή και από τόπο σε τόπο) είναι μιά νέα για το έλληνικό κίνημα μορφή στελέχους. Όχι όμως ή μόνη. Γιατί δίπλα στον καπετάνιο ύπήρξε και ο καθοδηγητής, έαμίκης ή κομματικός (ή και τ'ά δυό), επίσης λαϊκό στοιχείο πού κινήτοποίησε, όργάνωσε τη λαϊκή συνέργεια. Οί ρόλοι τους είναι συμπληρωματικοί, γι' αυτό και συχνά ταυτίζονται στο ίδιο πρόσωπο. Η είδοποιός διαφορά —κι αυτό έχει τεράστια σημασία— είναι ότι ο καπετάνιος όργάνώνει λαϊκό στρατό ενώ ο καθοδηγητής φτιάχνει λαϊκή όργάνωση και δίνει μορφή στην ιδεολογία. Άν τ'ά έξωτερικά στοιχεία και ή συχνά παραδειγματική δράση του καπετάνιου άποτελούν το καταλυτικό στοιχείο, ή σιγανή δράση του καθοδηγητή έκλογικεύει,

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρ

ο συστηματοποιεί και ἀρθρώνει τὸ ταξικὸ συγκρότημα. Ἡ ἔξαρση τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ μείωσις τοῦ ἄλλου πρὸς τὴν ἑνὴν ἄλλη κατεύθυνση καὶ πολλὴ περισσότερο ἡ ἀξιολογικὴ ἰεράρχησίν τους ἀνοίγουν τὸ δρόμον τῆς μεταφυσικῆς στὸ ἐπίπεδον τῆς ἱστοριογραφίας καὶ τῆς τραγωδίας στὸ ἐπίπεδον τῆς πολιτικῆς πράξεως.

Ὁ Eudes, μετὰ ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ τῆς διπολικῆς ἀντίθεσης «βουνὸ-πόλη» ποὺ δὲν στηρίζεται σὲ καμιά ἱστορικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ πραγματικότητά, μᾶς προτείνει μιὰ δευτέρη συμπληρωματικὴ: τὴν ἀντίθεση τοῦ καπετάνιου πρὸς τὸν καθοδηγητὴ, παραβιάζοντας γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητά. Καὶ κἀτὶ ἀκόμη: ὁ καπετάνιος γιὰ τὸν Eudes δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὸ κόμμα ἢ, ὅταν ἔχει, ἡ σχέση του εἶναι ὅπωςδήποτε ἀνταγωνιστικὴ καὶ καταναγκαστικὴ: ὁ «κομισάριος» θὰ συντρίψει τὸν λαϊκὸ ἡγέτη καπετάνιο. Μιὰ πολλὴ πρόχειρη παρατήρησις, ὅμως, θὰ ἔδειχνε ὅτι οἱ καπετάνιοι στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία εἶναι κομματικὰ στελέχη, οἱ περισσότεροι μάλιστα ἀπὸ προπολεμικά. Καὶ συμπληρωματικά: Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν καπεταναίων, μάλιστα οἱ διασημότερες περιπτώσεις, δὲν εἶναι βουνίσιοι: ἄν ὁ Eudes ἔπαιρνε τὸν κόπον νὰ ρωτῆσει γιὰ τὰ προπολεμικὰ ἐπαγγέλματα τῶν καπεταναίων θὰ ἔβλεπε ὅτι εἶναι δάσκαλοι, καθηγητές, ἀξιωματικοὶ (τῆς χωροφυλακῆς καὶ τοῦ στρατοῦ), φοιτητές, ἀνεπάγγελτοι (ἐπαγγελματικὰ στελέχη τοῦ ΚΚΕ), δικηγόροι, γιατροί, λίγοι ἐργάτες καὶ ἐλάχιστοι ἀγρότες στὴν κυριολεξία. Οἱ καθοδηγητὲς ἐπίσης.

Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι παράξενο οὔτε ἀποτελεῖ παρασπονδία σὲ σχέση μετὰ κάποια ἐπαναστατικὴ δεοντολογία. Ἀπλούστατα ἀνθρώποι μορφωμένοι ἀνέλαβαν νὰ παίξουν ρόλον ἡγετικόν, καὶ κατάφεραν νὰ τὸν παίξουν γιὰτὶ ἦταν μορφωμένοι, δηλαδὴ περισσότερο συνειδητοποιημένοι καὶ πρακτικὰ ἐπαρκεῖς σὲ σχέση μετὰ τοὺς ἀμόρφωτους. Ἄλλα ἢ ὀρθοδοξία τοῦ Eudes ποὺ ἤθελε τοὺς καπετάνιους σῶναι καὶ καλὰ ἔξω ἀπὸ τὰ «βιομη-

χανικὰ πλέγματα», ἀγρότες ποὺ ἄφησαν τὸ ἀλέτρι καὶ ἔπιασαν τὸ ὄπλον, δὲν τὸν προστάτευσαν ἀπὸ τὶς ἀνυπόφορες σχηματοποιήσεις. Πολλὴ ἀπλὰ δὲν ἔλαβε ὑπόψη του —δηλαδὴ ἡ ἰδεολογία τοῦ Eudes δὲν μπορεῖ νὰ λάβει ὑπόψη τῆς— τὴ συγκεκριμένη διαλεκτικὴ ἀγροτικῶν κινήματος καὶ ἐθνικῆς πάλης, πόλης-χωριοῦ, κόμματος καὶ μαζῶν, πολιτικοῦ καὶ ἔνοπλου.

Βέβαια, ἡ συζήτηση γιὰ τὰ προβλήματα τῆς Ἀντίστασης, τῶν ἀντάρτικων καὶ τῆς δεκαετίας εἶναι ἀνοιχτή: Τὰ ἐρωτήματα περιμένουν τὴν ἀπάντησίν τους: ποιά ἦταν ἡ πραγματικὴ συμβολὴ τοῦ ΚΚΕ, τί ἦταν καὶ τί ἤθελε τὸ ΕΑΜ, ποιά ἡ ἰδεολογία τοῦ ΕΑΜ, ποιά ἡ πραγματικὴ διαδικασίαν ἀνάπτυξης τοῦ ΕΑΜ καὶ τοῦ ΕΛΑΣ, ποιά ἡ σχέση τῶν κομμουνιστῶν (τῶν λίγων παλαιῶν καὶ τῶν χιλιάδων νέων) μετὰ τὸ ἡγετικὸ κόμμα τῆς προπολεμικῆς ἡγεσίας, ποίος ὁ ἑτεροκαθορισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος —ὁ Eudes βεβαιώνει ὅτι γιὰ ὅλα φταίει σὲ τελευταία ἀνάλυσή ἡ Γιάλτα: μόνο ποὺ ἡ Γιάλτα γίνεται μετὰ ἀπὸ τὴ Βάρκιζα καὶ ὡς τότε πολλὰ εἶχαν κριθεῖ— ποιά ἡ πολιτικὴ τῆς ἡγεσίας τοῦ ΚΚΕ ἀπέναντι στὸ τεράστιον λαϊκὸν κίνημα μετὰ τὴν ἀντίσταση, πῶς ἔγινε καὶ τὸ λαϊκὸ στοιχεῖον ποὺ γέννησε ἢ ἀντίσταση δὲν ἐπηρεάσθη τὴν κομματικὴν ἡγεσίαν, τί ἔφταιξε καὶ χάθηκε ἡ νίκη, τί πραγματικὰ ἔγινε στὸ Λίβανο, στὴν Γκαζέττα, στὸ Γράμμα κ.ο.κ. Ἄλλα μὲ βάση τὶς σχηματοποιήσεις ποὺ προτείνει ὁ Eudes ἢ συζήτηση μπλοκάρεται προκαταβολικά. Καὶ μπλοκάρεται γιὰτὶ τὴ θέσις τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἀνάλυσης παίρνουν τὰ ἰδεολογήματα τοῦ ἀυθορμητισμοῦ.

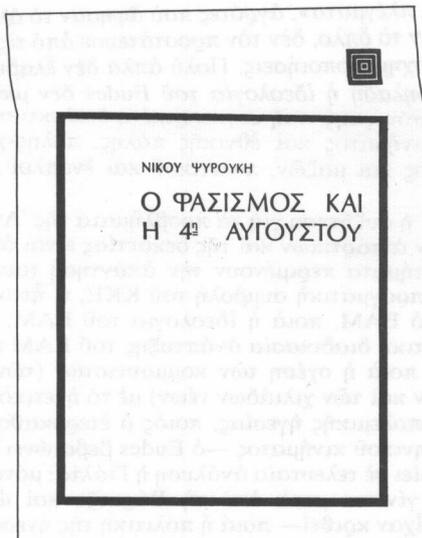
Οἱ καπεταναῖοι καὶ τὸ ἀντιστασιακὸ κίνημα πολὺ κακὸν καὶ ἀπρόσκλητον δικηγόρον βρῆκαν στὶς 470 σελίδες τῶν Καπετανίων. Καὶ μιὰ τελευταία ἐρώτησις: Γιατὶ στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοσις δὲν ὑπάρχει ὁ πρόλογος τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ ποὺ ὑπῆρχε στὴ γαλλικῆ;

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ

... καὶ τὸν ἀντιστασιακὸ κίνημα πολὺ κακὸν καὶ ἀπρόσκλητον δικηγόρον βρῆκαν στὶς 470 σελίδες τῶν Καπετανίων. Καὶ μιὰ τελευταία ἐρώτησις: Γιατὶ στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοσις δὲν ὑπάρχει ὁ πρόλογος τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ ποὺ ὑπῆρχε στὴ γαλλικῆ; ...

... καὶ τὸν ἀντιστασιακὸ κίνημα πολὺ κακὸν καὶ ἀπρόσκλητον δικηγόρον βρῆκαν στὶς 470 σελίδες τῶν Καπετανίων. Καὶ μιὰ τελευταία ἐρώτησις: Γιατὶ στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοσις δὲν ὑπάρχει ὁ πρόλογος τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ ποὺ ὑπῆρχε στὴ γαλλικῆ; ...

και γραμματα γνωρίζω και γραμματα γνωρ

«Ο Φασισμός και η 4η Αυγούστου» του Ν. Ψυρούκη

Έκδόσεις Διεθνής Έπικαιρότητα,
Αθήνα 1975

1. Το αναλυτικό ενδιαφέρον για το φασιστικό φαινόμενο παρουσιάζει σχεδόν άμέσως μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου σοβαρή κάμψη· η πολιτική του ψυχρού πολέμου καθήλωσε τα γνωστικά περιθώρια ανάλυσης των αυταρχικών πολιτικών σχέσεων στις θεωρίες για «δεξιό και άριστο δολοκληρωτισμό». Αντίθετα, η πολιτική της ύφεσης συγχρονίζεται σήμερα με την ανανέωση της προσπάθειας πολιτειολόγων και ιστορικών να ερμηνεύσουν το φασιστικό φαινόμενο. Η εξέλιξη αυτή στην επιστημονική έρευνα του φασισμού δεν είναι συμπτωματική· αποτελεί συνάρτηση της «ένεργητικής ειρηνικής συνύπαρξης» και προϋπόθεση των συγχρόνων τάσεων αυταρχικής άσκησης της πολιτικής εξουσίας στις βιομηχανικά αναπτυγμένες και στις εξαρτημένες καπιταλιστικές χώρες. Ο Χορκχάιμερ τονίζει σχετικά πως «όποιος δεν θέλει να μιλά για τον καπιταλισμό πρέπει να σωμαίνει για τον φασισμό» και ο Πουλαντζάς¹ διορθώνει πως «όποιος δεν θέλει να μιλά για τον ιμπεριαλισμό, πρέπει να σωμαίνει για τον φασισμό».

Η επικαιρότητα λοιπόν της έρευνας του φασιστικού φαινομένου — άρα και της μελέτης του Ψυρούκη — δεν οφείλεται ειδικά στις ανοιχτές ακόμα πληγές της πρόσφατης στρατιωτικής δικτατορίας αλλά ανάγεται γενικότερα: α) στην άμεση πολιτική - πρακτική σημασία που έχει η όρθη κατανόηση του φασιστικού φαινομένου και της σχέσης του με τον ιμπεριαλισμό για την ανάλυση των ποικίλων μορφών αυταρχικής άσκησης της πολιτικής εξουσίας, και β) στη θεωρητική - επαληθευτική αξία του φασιστικού φαινομένου για

το σύνολο των συγχρόνων θεωριών για τον ιμπεριαλισμό.²

2. Α. Ο Ψυρούκης χρησιμοποιεί ως μεθοδολογική άφετηρία της ανάλυσης του τη βασικά όρθη διαπίστωση, ότι η χρησιμοποίηση της ιστορικής εμπειρίας του γερμανικού έθνικοσοσιαλισμού και του ιταλικού φασισμού ως αποκλειστικού γνώμονα στην έρευνα του φασιστικού φαινομένου παραμορφώνει την οικονομικοπολιτική πραγματικότητα του φασισμού (σελ. 10). Η διαπίστωση αυτή του Ψ. δεν δικαιολογεί έντοτους άφηρημένους - θεωρητικούς συλλογισμούς. Η διαφοροποιημένη σχετική παρατήρηση του Kühnl είναι απόλυτα εύστοχη:

«Πρέπει λοιπόν να εξηγηθεί για ποιους λόγους δημιουργήθηκαν τα φασιστικά κινήματα την περίοδο του μεσοπολέμου, ποιους πολιτικούς και κοινωνικούς στόχους ύπηρετούσαν και ποιές προϋποθέσεις εύνθησαν την έπιτυχία τους. Έπειδή πρόκειται για φαινόμενο που εμφανίζεται σ' όλα τα κράτη της Εύρώπης, πρέπει να αναζητηθούν γενικά αίτια. Έπειδή όμως η έπιτυχία των κινήματων αυτών στις διάφορες χώρες ήταν έντελώς διαφορετική, πρέπει συγχρόνως να διαπιστωθούν οι είδικές προϋποθέσεις που έκαναν δυνατή τη νίκη του φασισμού στην Ιταλία και στη Γερμανία».³

Β. Φασισμός είναι για τον Ψ. (σελ. 13, 14) «η δικτατορία του χρηματιστικού κεφάλαιου, είναι ή ίδια ή φύση του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού... Προϋπόθεση της ύπαρξης του καπιταλισμού είναι ή απαλλοτρίωση των παραγωγών. Μόνιμη τάση του καπιταλιστικού συστήματος (...) είναι ή άλλοτρίωση των μελών της κοινωνίας, ιδιαίτερα των εργαζομένων μαζών. Η άλλοτρίωση αυτή τείνει να γίνεται όλιχη-δολοκληρωτική, όσο μεγαλώνει ή συγκέντρωση και ή συγκεντροποίηση της παραγωγής και του κεφαλαίου. Κατά συνέπεια (...) ο φασισμός έχει τις καταβολές του από την εποχή ακόμα του λεγόμενου φιλελεύθερου καπιταλισμού. Μά μονάχα με τη μεταμόρφωση του κεφαλαίου σε μονοπωλιακό κεφάλαιο είναι πού γίνεται φύση του συστήματος». Η άλλοτρίωση των εργαζομένων μαζών οδηγεί έντοτους συχνά σε «ξεσπάσματα». Τότε «παρουσιάζονται δύο δυνατότητες: α) ή παραπέρα αύξηση της καταπιεστικότητας του καθεστώτος και β) ή επαναστατική αλλαγή του» (σελ. 15). Η διέξοδος στην πρώτη περίπτωση δεν άπαιτεί αλλαγή στην μορφή των πολιτικών σχέσεων· συχνά όμως ακολουθεί «έναλλαγή του κοινοβουλευτισμού από τον αντικοινοβουλευτισμό ή και το αντίστροφο» (σελ. 15). Έτσι επιβεβαιώνεται κατά τον Ψ. ή κεντρική θέση της μελέτης του, πως «όταν ή παρεμβολή του λαϊκού παράγοντα δεν είναι καθοριστική — ή έξοδος από το κοινοβουλευτικό άδιέξοδο είναι ο αντικοινοβουλευτισμός, και ή έξοδος από το αντικοινοβουλευτικό άδιέξοδο είναι ο κοινοβουλευτισμός» (σελ. 7).

Με βάση αυτό το μοντέλο θεώρησης του ιμπεριαλισμού και του φασισμού ερμηνεύει ο Ψ. και τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου: Μετά την μικρασιατική καταστροφή, το μονοπωλιακό κεφάλαιο στην Ελλάδα άνασυντάσσεται και «ιδιοποιείται» το κράτος (σ. 25, 31, 37, 49, κ.ά.). Η νέα οικονομική πραγματικότητα προκαλεί κρίση της άστικής ιδεολογίας, καθώς παύει

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γν

τό πολιτικό έποικοδόμημα να αντιστοιχεί στην πραγματική του βάση: όλος ό άστικός πολιτικός κόσμος συμφωνεί στην έπιλογή και συνεργεί στη φασιστική λύση: «Οί πάντες μιλούν για βαθιά κρίση, και όλος ό άστικός πολιτικός κόσμος στρέφεται ένάντια στις άστικές έλευθερίες του άτόμου, αυτές που τόν άνέδειξαν στην ήγηση του έλληνικού κοινοβουλευτισμού (...) ή φασιστικοποίηση είναι ραγδαία» (σελ. 44). Άντίστοιχα και για τό θέμα της μοναρχίας: «Ή ιδέα της παλινρόθωσης του Γεωργίου δέν έπικροτήθηκε από την άρχή από τους πολιτικούς. Δέν είχαν ακόμη άντιληφθεί ότι ή ανάγκη της παρατέρα φασιστικοποίησης, που όλοι τους είχαν ύποστηρίξει μια δλάκερη δεκαετία, φυσιολογικά όδηγούσε στην έπιστροφή του Γεωργίου Β'» (σελ. 63).

Για τη λύση του «άνοιχτού φασισμού»⁴ άντι ένός έκφυλισμένου κοινοβουλευτισμού συνηγορούσαν κατά τόν Ψ. (σελ. 85): α) Ή όξυνση των κοινωνικών άντιθέσεων και ή άνοδος του έπιπέδου των ταξικών άγώνων, που δέν άφηναν στόν κοινοβουλευτισμό περιθώρια να όλοκληρώσει έγκαιρα τό έργο του κρατικού έκσυγχρονισμού· β) ή διεθνής κατάσταση· γ) ή ιδεολογική και ήθική άποσύνθεση της άστικής τάξης και δ) οί άνάγκες άναπαγωγής του μονοπωλιακού κεφαλαίου.

Έτσι, ή έρμηνεία και ό χαρακτήρας της δικτατορίας της 4ης Αύγουστου και ή μεταπολεμική έλληνική ιστορία⁵ έφάπτεται, σωστότερα έγκλωβίζεται, στό μοντέλο θεώρησης των σχέσεων ιμπεριαλισμού - φασισμού, που χρησιμοποιεί ό Ψυρούκης.

3. Δέν είναι φυσικά δυνατό να έλεγχθεί έδω τό σύνολο των θέσεων του Ψ. Άμφιβολίες για την όρθότητα των άπόψεών του για τόν «κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό», την κοινωνική δομή της έλληνικής πραγματικότητας του μεσοπολέμου, τις σχέσεις της δικτατορίας της 4ης Αύγουστου με τις ποικίλες κοινωνικές ομάδες και τάξεις κ. ά. έπιβεβαιώνονται από τό ιστορικό έμπειρικό ύλικό. Ή έπιλογή δέν μπορούσε έντούτοις να είναι άσάθμητη ή συμπτωματική: τό πρώτο μέλος της μελέτης του Ψ. —οί σχέσεις ιμπεριαλισμού-φασισμού— συνιστά τό θεωρητικό του πρόπλασμα στην άνάλυση όχι μόνο της δικτατορίας της 4ης Αύγουστου, αλλά και της μεταπολεμικής έλληνικής ιστορίας. Ή σημασία του στην κοινωνική-γνωστική διαδικασία κατανόησης, έρμηνείας και αξιολόγησης των ύπαρχουσών δομών έξουσίας είναι έμφανής.

4. Α. Ή μετάβαση από τόν άνταγωνιστικό στόν μονοπωλιακό καπιταλισμό αντιστοιχεί κοινωνικοοικονομικά σε μια έντατικοποίηση, διεύρυνση και συχνότητα της κρατικής παρεμβατικότητας στην οικονομική διαδικασία, στό «παρεμβατικό κράτος». Στό έπίπεδο των πολιτικών σχέσεων ή εξέλιξη αυτή προϋποθέτει και παράγει τη συγκεντροποίηση της κρατικής έξουσίας.⁶ Οί κλασικές άξίες και θεσμοί του φιλελευθερισμού, λχ. ή διάκριση των έξουσιών, ό κοινοβουλευτικός έλεγχος, ή έλευθερία του συνέχεσθαι-συνεταιρίζεσθαι κ.λπ., κατά κανόνα διατηρούνται, διέρχονται όμως μια ύπολανθάνουσα συνεχή κρίση ούσίας στό βαθμό που άδυνατούν να διασφαλίσουν τόν έλεγχο των κοινωνικών, οικονομικών και

πολιτικών διαδικασιών και την όμαλή άναπαγωγή του συστήματος έξουσίας.

Οί πολιτικές σχέσεις του μονοπωλιακού καπιταλισμού χαρακτηρίζονται έτσι από μια τάση μετασχηματισμού της φιλελεύθερης δημοκρατίας σε πολιτική άυταρχικότητα. Ο φιλελευθερισμός αντιστοιχεί στόν έλεύθερο άνταγωνισμό. Ο ιμπεριαλισμός τείνει άντίθετα στόν τραυματισμό της δημοκρατίας, στην πολιτική άντιδραστικότητα. Στην έπίσημανση αυτής της «συγγένειας» του μονοπωλιακού καπιταλισμού και της άυταρχικότητας στό έπίπεδο των πολιτικών σχέσεων συνωθούνται ή κύρια προσφορά αλλά και ή σημαντικότερη άδυναμία της μελέτης του Ψ. Για τόν Ψ. στη μετάβαση από τόν άνταγωνιστικό στόν μονοπωλιακό καπιταλισμό αντιστοιχεί άναγκαστικά ή μετάβαση από τη φιλελεύθερη στην άυταρχική άσκηση της πολιτικής έξουσίας. Ή θέση αυτή είναι όμως άνακριβής, στό βαθμό που σχηματοποιεί την ιστορική εξέλιξη του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού: Ένώ ή μετάβαση του καπιταλισμού από τό άνταγωνιστικό στό μονοπωλιακό στάδιο άνάπτυξης του άποτελεί νόμο της εξέλιξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στό έπίπεδο των πολιτικών σχέσεων δέν έπιβεβαιώνεται ιστορικά μια νομοτελειακή μετάβαση από τόν φιλελευθερισμό στην άυταρχικότητα, αλλά μόνο μια άντίστοιχη τάση, που έπιβάλλεται μόνο κάτω από έναν όρισμένο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων.⁷ Ή πολιτική τάση του ιμπεριαλισμού είναι λοιπόν ή «άντικατάσταση της δημοκρατίας από την όλιγαρχία». Σε ποιο βαθμό όμως θα μπορούσε ή μονοπωλιακή οικονομία να ύποσκάψει ή να καταργήσει τόν φιλελεύθερο χαρακτήρα των πολιτικών σχέσεων, έξαρτάται από τό έπίπεδο άνάπτυξης των κοινωνικοπολιτικών άγώνων.

Για τόν χαρακτηρισμό έξάλλου από τόν Ψ. της τάσης τόνωσης της πολιτικής άυταρχικότητας ως διαδικασίας έκφασισμού (σελ. 16), όρθα παρατηρεί ό Πουλαντζάς⁸ ότι «δέν είναι μόνο ή ένταση της καταπίεσης που χαρακτηρίζει τη διαδικασία έκφασισμού. Ή ένταση αυτή μπορεί να είναι ένδεικτική μόνο άνάλογα με τις μορφές που θα άποκτούσε και σε συσχετισμό μ' ένα σύνολο χαρακτηριστικών, στό πλαίσιο του όποιου θα έντασσόταν».

Β. Έμπειρικά άβάσιμη και πολιτικά άδόκιμη είναι ή ίσοπέδωση που έπιχειρεί ό Ψ. άνάμεσα στις κοινοβουλευτικές και μη μορφές άσκησης της έξουσίας την περίοδο του μονοπωλιακού καπιταλισμού (σελ. 16). Στην εκτίμηση αυτή δέν τίθεται πρόβλημα «περιορισμού στην έπιφάνεια». Στις περιόδους άσκησης άνοιχτής έξωοικονομικής βίας, παρά την κατά κανόνα συνέχιση των άνταγωνισμών άνάμεσα στους ποικίλους κρατικούς μηχανισμούς, ή όργάνωση και διεύρυνση ένός άντιθετικού κινήματος γίνεται ιδιαίτερα δυσχερής. Στη Γερμανία λχ., την περίοδο του φασισμού έξαρθρώθηκε βίαια και έξουδετερώθηκε τό σύνολο των μη φασιστικών πολιτικών και συνδικαλιστικών σχηματισμών. Άνάλογα άποτελέσματα είχαν στην Ελλάδα και οί δικτατορίες 1936-1940 και 1967-1974. (Ότι γι' αυτή τη συνέπεια δέν είναι άμοιρη και ή τακτική των δημοκρατικών κομμάτων, δέν χρειάζεται να άναλυθεί έδω.) Άντίθετα, ή λειτουργία του κοινο-

Και γραμματα γνωρίζω και γραμματα γνῶμι

βουλευτισμού στις διάφορες μορφές του,⁹ παρά τη σύγχρονη διάτρησή του από την αύξηση ισχύος της εκτελεστικής εξουσίας σε βάρος της κλασικής «διάκρισης των εξουσιών», προϋποθέτει και ένμέρει γεννά αντιθετικές και αντιπολιτευτικές πολιτικές τάσεις, προσφέροντας μιὰ σχετική οργανωτική και πολιτική εϊρήνη. Η στάθμιση αυτή δὲν ὑποτιμᾷ οὔτε τὴν ἀφομοιωτική ἱκανότητα τοῦ φιλελεύθερου-κοινοβουλευτικοῦ συστήματος εξουσίας οὔτε τὴν ἐτοιμότητα τοῦ ἄρχοντος συγκροτήματος νὰ μεταβάλει τὴ μορφή ἄσκησης τῆς πολιτικῆς εξουσίας καταλύοντας τὸ πολιτικὸ - δικαϊκὸ σύστημα τοῦ «κράτους δικαίου», ὅταν διαταράσσεται ἐπικίνδυνα ἢ ἀναπαραγωγῆ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν σχέσεων. Ἡ ἀφομοιωτική λειτουργικότητα ἐντούτοις τοῦ φιλελευθερισμοῦ —ἀποφασιστική γιὰ μιὰ διαρκῶς νομιμοποιημένη ἄσκηση τῆς πολιτικῆς εξουσίας— ἂν καὶ συχνὰ ἐξασθενεῖ, δὲν ἐξουδετερώνει ὡστόσο ἄμεσα τὸ ἀντιθετικὸ καὶ ἀντιπολιτευτικὸ πολιτικὸ δυναμικόν.¹⁰ Ἡ διάφορὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀνάμεσα στις κοινοβουλευτικές καὶ στις ἔκτακτες μορφές ἄσκησης τῆς πολιτικῆς εξουσίας ἐμπεριέχεται ἀκριβῶς στὰ προσφερόμενα ἄνισα περιθώρια διαστολῆς τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος.

Γ. Ὁ Ψυρούκης ὀρίζει τὸν φασισμό ὡς τὴ δικτατορία τοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου (σελ. 14), στὴν προσπάθειά του θεώρησης τοῦ φασιστικοῦ φαινομένου στὴν οικονομικοπολιτικὴ του διάσταση. Ὁ ὀρισμὸς ὅμως αὐτὸς εἶναι πρακτικὰ - πολιτικὰ ἀνεπαρκῆς, στὸ βαθμὸ πού δὲν ὑποδεικνύει στοιχειωδῶς τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴ συνειδητὴ ἀντιμετώπιση τοῦ φασισμοῦ, ὡς ἰδιότυπου κοινωνικοῦ φαινομένου:

1. Στὸ ἱμπεριαλιστικὸ στάδιο ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ ὅλες οἱ μορφές ἄσκησης τῆς πολιτικῆς εξουσίας μποροῦν ἀπὸ μιὰ ἄποψη νὰ χαρακτηριστοῦν δικτατορίες τοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἰσοπεδατικὴ θεώρηση ὅμως αὐτῆς τῆς πολυμορφίας εἶναι ἀνθάιρετη, ἐπειδὴ ἀνάγεται στὴν ἐσφαλμένη προσάθεια διάσπασης τῆς ἀντικειμενικῆς ἐνότητας ἀνάμεσα στὴ μορφή τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ στὸ περιεχόμενον τῶν πολιτικῶν σχέσεων.

2. Καὶ οἱ «ἔκτακτες» μορφές ἄσκησης τῆς πολιτικῆς εξουσίας δὲν συμπιπτον ὅμως μὲ τὸ φασισμό. Τὸ σύγχρονο κράτος γνωρίζει ποικίλες μορφές ἔκτακτης ἄσκησης τῆς πολιτικῆς εξουσίας. Οἱ μορφές αὐτές συνιστοῦν ἰδιότυπες λύσεις ἰδιότυπων κρίσεων. Ὁ φασισμὸς εἶναι μόνον μιὰ ἀπὸ τίς λύσεις αὐτές.¹¹ Ἡ ἰσοπέδωση πού ἐπιχειρεῖ ὁ Ψ. συνιστᾷ ἔτσι ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν *differentia specifica* τοῦ φασιστικοῦ φαινομένου, καὶ ὑποδηλώνει ἔμμεσα τὴν ἀπουσία τοῦ προσδιοριστικοῦ πολιτικοπρακτικοῦ ζητουμένου, δηλαδὴ τῆς εἰδικότερης ἀντιφασιστικῆς τακτικῆς συμμαχίαν.

Δ. Ὁ σχηματικὸς τρόπος θεώρησης τῆς ἐξέλιξης τῶν πολιτικῶν σχέσεων στὸν μονοπωλιακὸ καπιταλισμὸ ὑπαγορεύει στὸν Ψ. τὴν κεντρικὴ θέση τῆς μελέτης του, «πὼς δηλ. —ὅταν ἡ παρεμβολὴ τοῦ λαϊκοῦ παράγοντα δὲν εἶναι καθοριστικὴ— ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὸ κοινοβουλευτικὸ ἀδιέξοδο εἶναι ὁ ἀντικοινοβουλευτισμὸς καὶ ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὸ ἀντικοινοβουλευτικὸ ἀδιέξοδο εἶναι ὁ κοινοβουλευτισμὸς» (σελ. 7). Ἡ θέση του αὐτὴ βασίζεται στὴν ἄποψη ὅτι ἡ συνεχῆς αὔξηση τῆς

αὐταρχικότητας —στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι ὁ φασισμὸς— ἀκολουθεῖ ὡς ἀπάντησι σὲ ἐπαναστατικὴς κινητοποιήσεις, εἶναι δηλαδὴ ἄμεσο ἀποτέλεσμα μιᾶς δεξιάτης κοινωνικοπολιτικῆς συγκρούσεως (σελ. 15). Οὔτε αὐτὴ ἡ θέση τοῦ Ψ. ἀντέχει στὸν ἱστορικὸ ἔλεγχο: Στὴν Ἰταλία τοῦ 1922 εἶχε περάσει πιά ὀριστικὰ ὁ «κομμουνιστικὸς κίνδυνος»¹². Ὁ Μουσσολίνι ἔγραφε ἤδη ἀπὸ τὸ 1921: «Ὅποιος ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη στὴν Ἰταλία κίνδυνος ἀπὸ τοὺς μολοσεβίκους, ἀντικαθιστᾷ ὀρισμένους φόβους μὲ τὴν πραγματικότητα. Ὁ μολοσεβικισμὸς νικῆθηκε». Ἀντίστοιχα στὴ Γερμανία τοῦ μεσοπολέμου οἱ οικονομικὲς κρίσεις δὲν προκαλοῦσαν ἐπαναστατικὲς διεργασίες, ἀλλὰ ἀντίθετα τόνωση τῆς μαζικότητας τοῦ φασιστικοῦ κινήματος. Ἡ πρώτη σημαντικὴ αὔξηση τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος παρουσιάστηκε τὴν περίοδο τοῦ πληθωρισμοῦ 1922-1923, μὲ κορύφωμα τὴν ἀπόπειρα πραξικοπήματος τὸν Νοέμβριον 1923. Τὴν περίοδο τῆς σχετικῆς οικονομικῆς σταθεροποίησης (1924-1928) τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κόμμα καταντᾷ μιὰ πολιτικὰ ἀσημαντὴ ὀλιγαρχικὴ ἔνωση προσώπων, πού στις ἐκλογές δὲν πέτυχε νὰ ξεπεράσει τὰ 2,6%. Ἡ κατάστασι μεταβλήθηκε πάλι ραγδαίᾳ μὲ τὴ διεθνή οικονομικὴ κρίσι: Στις ἐκλογές τοῦ 1930 ἀνεβαίνει στὰ 18,3% καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1932 —στὸ ἀποκορύφωμα τῆς κρίσεως— στὰ 37,3%. Ὁ κίνδυνος γιὰ τὸν γερμανικὸν καπιταλισμὸν (πὺ ἐπέθαλε ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴ φασιστικὴν κατάληψιν τῆς πολιτικῆς εξουσίας τὴν πολυσχιδὴν συμμαχίαν δύο αὐτόνομων παραγόντων ἰσχύος: τῶν μονοπωλίων καὶ τῶν φασιστικῶν ὀργανώσεων) δὲν ἦταν λοιπὸν ἄμεσος, δηλαδὴ δὲν προερχόταν ἀπὸ παρούσες ἐπαναστατικὲς ἐκρήξεις τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὁ ἔμμεσος ἀκριβῶς χαρακτήρας τοῦ κινδύνου γέννησε καὶ τὸν «πολιτικὸν ἀποπροσανατολισμὸν». Ἡ οὐσία τοῦ κινδύνου βρισκόταν στὴν ἀδυναμία τοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου νὰ ἐπιβάλει ὀριστικὰ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονία του καὶ νὰ διασφαλίσῃ τὸ ἔργο τῆς ἀναπαραγωγῆς του μὲ τὰ μέσα πού τοῦ πρόσφερε ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία.

Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ εἶναι ἐκδηλὴ ἰδιαίτερα στὸ χῶρον τῶν διεθνῶν προσανατολισμῶν τοῦ γερμανικοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀποικιοκρατικὴ πολιτικὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1914 ἦταν συμβιβασίμη μὲ τὸν κοινοβουλευτισμὸν, καθὼς οἱ πολιτικὲς καὶ συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις τῆς ἐργατικῆς τάξεως δὲν διέθεταν ἀκόμη τίς ὀργανωτικὲς καὶ πολιτικὲς προϋποθέσεις γιὰ ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασι. Ἡ ἐπιρροή τους αὐξάνεται μὲ τὴν ἀντιπολεμικὴ δραστηριότητα, διογκώνεται μὲ τίς στρατιωτικὲς ἀποτυχίες καὶ κορυφώνεται στὴν ἐπαναστατικὴν προσπάθειαν 1918-19. Ἡ ἀποτυχία τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης δὲν ἦταν ἐντούτοις πολιτικὰ ἀπεριόριστη ἀλλὰ μερικὴ, στὸ βαθμὸ πού οἱ ἐργατικὲς καὶ συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις διατήρησαν ἀρκετὰ σημαντικὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἰσχύ τους. Ἡ ἀντίθεσή τους στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἱμπεριαλιστικῶν ἀναγκῶν τῆς γερμανικῆς οικονομίας ἦταν βέβαιη καὶ ἡ ἀκρόασή τους ἀπὸ τίς λαϊκὲς μάζας ἐξασφαλισμένη.¹³ Ὁ φασισμὸς ἀντίθετα ὑποσχόταν ὄχι ἀπλῶς νὰ ἐξουθενώσει τὸ σχετικὰ ἀκινδυνολοιημένο πολιτικὸν δυναμικόν —ἔργο πού θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτελέσει καὶ μιὰ στρατιωτικὴ δικτατορία—

Και γραμματα γνωρίζω και γραμματα γν

άλλα και να πετύχει να ενεργοποιήσει τις λαϊκές μάζες για μια πολιτική που αντικειμενικά αντιστοιχούσε απόλυτα στις ανάγκες των γερμανικών μονοπωλίων. Η νομιμοποίηση της φασιστικής εξουσίας στη συνείδηση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων και ενός μέρους της εργατικής τάξης αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την πολεμική προσπάθεια του έγκλωβισμένου (συνθήκη Βερσαλλιών) γερμανικού μονοπωλιακού κεφαλαίου. Στο βαθμό που το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα σημείωνε επιτυχίες, άφενός επιβεβαίωνε στο μονοπωλιακό κεφάλαιο την αρχικά διαφιλονικούμενη πολιτική του «φερεγγυότητα» και άφετέρου προωθούσε τη συνεργασία και ύποσθηξη του.

Η επιτυχία εξάλλου του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος να κινητοποιήσει και να συσπειρώσει γύρω του ευρύτερες κοινωνικές ομάδες σε συνδυασμό με την οργανωτική ανεπάρκεια ή πολιτική ασάφεια των ΣΚΓ, ΚΚΓ και ΚΔ αποτέλεσαν τις κύριες πολιτικές προϋποθέσεις για τη νομοτυπη μεταλλαγή της δημοκρατίας της Βαϊμάρης σε φασιστική δικτατορία — σε αντίθεση με την κεντρική θέση του Ψ. — *ακριβώς και με την καθοριστική παρεμβολή του λαϊκού παράγοντα υπέρ των συμφερόντων του μονοπωλιακού κεφαλαίου.*¹⁴

Αντίθετα στην Ελλάδα, στην ομαλή¹⁵ μεταλλαγή στη μορφή άσκησης της πολιτικής εξουσίας, που μέσα από την «καταστροφική ισορροπία»¹⁶ οδήγησε από τη φιλελεύθερη δημοκρατία στη μοναρχία και στη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, απουσιάζει απόλυτα ή αντίστοιχη παρεμβολή - συμμετοχή ενός μαζικού κινήματος, ιδεολογικά, οργανωτικά και πολιτικά συσπειρωμένου γύρω από έναν μονοσήμαντα αυταρχικό πολιτικό μηχανισμό. Έτσι ενώ η λύση δικτατορία άφενός (1) αποκαθιστά τη διαταραγμένη σχετική ενότητα στο σύνολο των προϋπαρχόντων και δημιουργούμενων κρατικών μηχανισμών και (2) διασφαλίζει την προοπτικά άβέβαιη στο πλαίσιο του κοινοβουλευτισμού ικανότητα επιβολής της πολιτικής εξουσίας, τονώνοντας και διευρύνοντας τους ειδικότερους μηχανισμούς καταναγκασμού και καταστολής, άφετέρου δεν πετυχαίνει ούτε κατά την περίοδο εμφάνισης και προβολής ούτε κατά την περίοδο επιβολής της να νομιμοποιηθεί στη συνείδηση των λαϊκών μαζών. Στη διάρκεια της καταστροφικής ισορροπίας ανάμεσα σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς οί μάζες δεν παρεμβάλλονται υπέρ της δικτατορίας, και μετά από την επιβολή της δεν προσχωρούν: «Η Ελλάδα της δεκαετίας του '30 δικτατορεύεται, δικτατοροκρατείται αλλά δεν φασιστικοποιείται. Η ιδεολογία των πλατιών λαϊκών μαζών παραμένει και μέσα στη δικτατορία ιδεολογία δημοκρατική-αντιφασιστική. Ο φασισμός δεν πέρασε στην Ελλάδα του μεσοπολέμου».¹⁷

Το φασιστικό φαινόμενο είναι από την άποψη αυτή αδύνατον να αναλυθεί επαρκώς χωρίς τη σύγχρονη έρμηνεία του σημαντικότερου ίσως γνωρίσματός του, δηλαδή της αντίφασης ανάμεσα στην κοινωνική του λειτουργία και στα αντικειμενικά συμφέροντα της μάζας των έθελοντών-όπαδών του.¹⁸ Η κριτική της φασιστικής ιδεολογίας που περιορίζεται όμως στο έρωτημα *cui bono?* είναι εκ των προτέρων άλλοτε

έλλιπης άλλοτε έσφαλμένη. Η γενική θεωρία για την αντιστοιχία της κοινωνικής συνείδησης με το κοινωνικό είναι δεν επαρκεί για την εξήγηση του φασιστικού φαινομένου· εδώ οι μεταλλαγές στη συνείδηση ποικίλων κοινωνικών στρωμάτων — και όχι μόνο μιας μικρής ομάδας της άκρας δεξιάς — καταλήγουν σε «κίβδηλη συνείδηση» και σε πολλαπλές πρακτικές που συγκλίνουν όχι στην άπλη άναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων αλλά και στην άνοιχτη έντατικοποίηση της όλικής έκμετάλλευσης και της πολιτικο-ιδεολογικής εξουσίας. Η αντίφαση αυτή που χαρακτηρίζει το φασιστικό φαινόμενο τουλάχιστον στις χώρες που ο φασισμός κατέλαβε την εξουσία κατά τον μεσοπόλεμο (Ιταλία, Γερμανία, Ισπανία) διαφεύγει από τον Ψ. Ωστόσο η έρμηνεία του Πουλαντζά για τις σχέσεις του φασιστικού κόμματος και του φασιστικού κράτους με τα διάφορα κοινωνικά στρώματα και τάξεις αφήνει κενά στο βαθμό που «δικαιώνει» τη μαζική πολιτικο-ιδεολογική μεταπήδησή τους στο φασισμό με άποκλειστικό κριτήριο τα άμεσα οικονομικά συμφέροντά τους. Ένας στατιστικός ύπολογισμός του 1921 που περιλαμβάνει 151.146 μέλη του ιταλικού φασιστικού κόμματος (σχεδόν το 50%) παρουσιάζει την παρακάτω εικόνα:

έμποροι και χειροτέχνες	9,2%
βιομήχανοι-βιοτέχνες	2,8%
ελεύθεροι έπαγγελματίες	6,6%
ιδιωτικοί υπάλληλοι	9,8%
δημόσιοι υπάλληλοι	4,8%
δάσκαλοι	1,1%
σπουδαστές	13,0%
άγρότες	12,0%

Η σύνθεση αυτή του ιταλικού φασιστικού κόμματος υποδηλώνει ότι τα αίτια της μαζικοποίησής του δεν μπορεί να είναι μόνο οικονομικά. Ο Kühnl παρατηρεί σχετικά: «Η ψυχανάλυση έχει δείξει ότι η αυταρχική νοοτροπία και ο ένθουσιασμός για το Φύρερπριντσιπ δεν προέρχονται πάντα άμεσα από συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα, αλλά ότι είναι δυνατά να διοχετεύονται μ' έναν γενικότερο κοινωνικό τρόπο: Η άδιαφάνεια της καπιταλιστικής βιομηχανικής κοινωνίας και η έμπειρία της άτομικής άδυναμίας, της έκδοσης σε άνώνυμες εξουσίες παράγουν φόβο, που άναζητά μια σταθερή βάση...».¹⁹

Ε. Τέλος ο συσχετισμός που έπιχειρεί ο Ψ. (σελ. 15) ανάμεσα στο φασισμό και στην άνάπτυξη μιας άνοιχτης κοινωνικοπολιτικής σύγκρουσης καλύπτει τη γερμανική και την ιταλική ιστορική έμπειρία μόνο στο βαθμό που δεν θεωρεί τον φασισμό μέθοδο άπάντησης σε μια παρούσα κοινωνική εξέγερση, σ' έναν μεγιστοποιημένο «κομμουνιστικό κίνδυνο», αλλά: (α) προΐόν μιας ήδη άποτυχημένης κοινωνικής επανάστασης που άφησε έκθετες τις άπογοητευμένες λαϊκές μάζες στην «άντικαπιταλιστική» προπαγάνδα του φασιστικού κόμματος (άπό την άποψη αυτή η φασιστική λύση δεν συνιστά άμεση άπάντηση σε μια επαναστατική έξαρση, αλλά άργοποιημένη τιμωρία που επιβάλλει το άρχον συγκρότημα και (β) προληπτικό μέτρο για την έξουδετέρωση μελλοντικών επαναστατικών διαστολών.

5. Οι παραπάνω κρίσεις δεν σκοπούν να άμφισβη-

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνωρ

τήσουν τη συμβολή του Ψυρούκη στην ανάλυση τῶν σχέσεων ἰμπεριαλισμοῦ-φασισμού. Οἱ ἀπόψεις του ἀποτελοῦν σημαντικὴ «στιγμὴ» στὴ διαδικασία ἐρμηνείας ὀρισμένων σύγχρονων αὐταρχικῶν τάσεων στὴν ἀσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Οἱ ἀδυναμίες ἀρχίζουν ὅταν, γενικεύοντας τὶς τάσεις αὐτές, χαρακτηρίζονται ὀλοκληρωτικὲς ὅλες οἱ σύγχρονες ἀστικὲς κοινωνίες — ἄσχετα μὲ τὴν εἰδικότερη μορφή τῶν πολιτικῶν σχέσεων. Σχηματοποιημένες ὁμως θεωρήσεις τῆς

κοινωνικοπολιτικῆς πραγματικότητας, ἐνῶ ἀνταποκρίνονται στὴν ἀνάγκη γιὰ ἀνόθευτες σχέσεις ἀντίθεσης πρὸς τὸ σύστημα ἐξουσίας, καὶ συνιστοῦν μιὰν ἀφρημένη δυνατότητα ἀπόλυτης ἀντίθεσης στοῦ ἐξ ὀλοκληροῦ ἀντίθετο, δὲν ἐπαληθεύονται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία καὶ χωλαίνουν στὴν προσηφορὰ θετικῶν συμπερασμάτων - ἀφετηριῶν τῆς πολιτικῆς πράξης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΣΧΟΣ

1. Ν. Α. Πουλαντζᾶ, *Φασισμός και Δικτατορία. Ἡ Κομμουνιστικὴ Διεθνὴς ἀντιμέτωπη στοῦ φασισμού*, 1975, σελ. 23 (Φασισμός).

2. R. Opitz, *Über Faschismus-Theorien und ihre Konsequenzen*, σέ: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, τ. 12/70, σελ. 1268.

3. R. Kühnl, *Formen bürgerlicher Herrschaft, Liberalismus-Faschismus*, 1971, σελ. 80 (Formen).

4. Σχετικὰ μὲ τὸν συνήθη χαρακτηρισμὸ τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου ὡς φασιστικῆς βλ. Α. Ἐλεφάντη, *Ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀδύνατης ἐπανάστασης. ΚΚΕ καὶ ἀστικὸς στὸν Μεσοπόλεμο*, σελ. 200 κ. ἐ., ὑποσ. 37. Καὶ ὁ Στρ. Σωμερῆτης (*Ἡ μεγάλη καμπή*, 1975, σελ. 255) οἰκειοποιεῖται πρόσφατα τὸν χαρακτηρισμὸ «φασιστικὸ».

5. Ν. Ψυρούκη, *Ἱστορία τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας (1940-1967)*, 1975, τ. I, σελ. 44.

6. Βλ. λχ. R. Kühnl, «Linke» *Totalitarismversionen*, σέ: M. Greiffenhagen, R. Kühnl, J. B. Müller, *Totalitarismus, Zur Problematik eines politischen Begriffs*, 1972, σελ. 103 καὶ 130 (*Totalitarismus*).

7. Kühnl, *Totalitarismus*, σελ. 105.

8. Πουλαντζᾶς, ὅπ. παρ., σελ. 16.

9. Σχετικὰ βλ. Α. Μάνεσης, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τ. Α', 1967, σελ. 380 κ. ἐ.

10. Kühnl, *Formen*, σελ. 114 καὶ Α. Tasca, *Allgemeine Bedingungen der Entstehung und des Aufstiegs des Faschismus*, σέ: *Faschismus und Kapitalismus*, σελ. 179 κ.ἐ. Βλ. ὁμως καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ J. Agnoli, *Überlegungen zum bürgerlichen Staat*, 1975, σελ. 112, ἐνάντια στὴ «συνταγματικὴ στρατηγικὴ».

11. Πουλαντζᾶς, σελ. 15-17. Γιὰ τὴ «σοσιαλδημοκρατικὴ» λύση τῆς κρίσης νομιμοποίησης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, γιὰ τὸ σύγχρονο «κοινωνικὸ κράτος δικαίου» (*Sozialer Rechtsstaat*), βλ. J. Hirsch, *Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals*, 1974, σελ. 262 κ.ἐ.

12. Kühnl, *Formen*, σελ. 113 κ.ἐ.

13. Kühnl, *Formen*, σελ. 109.

14. Γιὰ τὴν ἀντίστοιχη «φιλεργατικὴ» προπαγάνδα τοῦ φασισμοῦ βλ. Πουλαντζᾶ, ὅπ. παρ., σελ. 222 κ.ἐ.

15. Βλ. λχ. Σωμερῆτη, σελ. 243 καὶ Σπ. Λιναρδάτου, *Πῶς φτάσαμε στὴν 4η Αὐγούστου*, Β' ἔκδοση, 1974, σελ. 243.

16. Ἐλεφάντη, ὅπ. παρ., σελ. 195 κ.ἐ.

17. Ἐλεφάντης, ὅπ. παρ., σελ. 201.

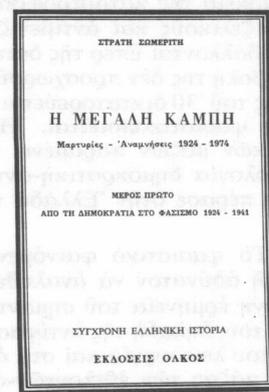
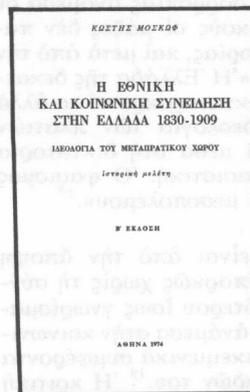
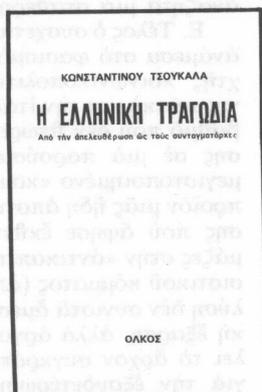
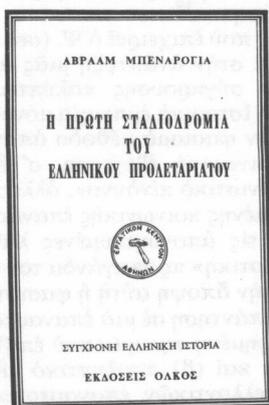
18. Στὸ ἴδιο, σελ. 269.

19. Kühnl, *Formen*, σελ. 89.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΛΚΟΣ

Ἀθήνα - Ὑπατίας 5, τηλ. 322.41.31. & Θεσσαλονίκη - Ἐρμού 44, τηλ. 22.94.93

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Και γραμμάτια γνωρίζω και γραμμάτια γνω

Ἡ Βιβλιογραφία τῆς Δικτατορίας

Ἡ μικρὴ βιβλιογραφία ποὺ ἀκολουθεῖ γιὰ τὴ δικτατορία δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα: σημειώσαμε μόνο ἓνα μέρος τῶν σχετικῶν βιβλίων χωρὶς καμιά ἀξιολογικὴ ἀποτίμηση. Ἐπίσης δὲν καταγράψαμε τὶς ξενόγλωσσες ἐκδόσεις, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν μελετῶν καὶ περιγραφῶν ποὺ εἶδαν τὸ φῶς στὴ διάρκεια τῆς ἑπταετίας σὲ ἑλληνικὰ καὶ ξένα ἔντυπα. Γιὰ ὅλα τοῦτα θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπανεέλθουμε, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποκτήσει ἓναν ὕου γίνεταί πληρέστερο σχετικὸ βιβλιογραφικὸ ὁδηγό.

Κίτης Ἀρσένη: Μπουμπουλίνας 18. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1975.

Β. Βασιλείου: Φωνὴ ἐπὶ Δικτατορίας. Ἀθήνα 1974.

Φαίδωνα Βεγλερή: Λόγια τῆς ὁργῆς καὶ τῆς ἐλπίδας 1967-1974, ἔκδ. Α.Ν. Σάκουλα, Ἀθήνα 1974.

Φαίδωνα Βεγλερή: Ὑπόμνημα γιὰ ἓνα Σύνταγμα τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Τὸ Συνταγματικὸ χρονικὸ τῆς Δικτατορίας. Θεμέλιο, 1975.

Γ.Ν. Γιαννόπουλου, R. Clogg: Ἡ Ἑλλάδα κάτω ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸ ζυγὸ. Παπαζήσης, Ἀθήνα 1975.

Σόλωνος Γρηγοριάδης: Ἱστορία τῆς Δικτατορίας 1967-1974, Δομῆ-Λειτουργία-Διδάγματα. GUTENBERG, Ἀθήνα 1975.

Κ. Διγκαβέ: Ἐτσι προδόθηκε ἡ Δημοκρατία, Θεσσαλονίκη 1975.

Μίμη Θεοδωράκη: Τὸ χρέος. Ἡμερολόγια 1967-1974. Πλειάς, Ἀθήνα 1974.

Παναγιώτη Κανελλόπουλου: Ἱστορικὰ δοκίμια, Α: Πῶς ἐφθάσαμε στὴν 21η Ἀπριλίου 1967. Β: 1940-1944, Ἐθνικὴ Ἀντίσταση. Ἀθήνα 1975.

Γιώργου Καράγιωργα: Ἀπὸ τὸν ἸΔΕΑ στὴ Χούντα. Παπαζήσης, Ἀθήνα 1975.

Τζ. Καρούσου: Γυάρος. Πλειάς, Ἀθήνα 1974.

Γιώργη Κατηφόρη: Ἡ νομοθεσία τῶν βαρβάρων. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1975.

Γιάννη Κάτση: Ἡ γέννηση τοῦ νεοφασισμού στὴν Ἑλλάδα. Παπαζήσης, Ἀθήνα 1974.

Περίκλῃ Κοροβέση: Ἀνθρωποφύλακες, Ἀθήνα 1975.

Ἀνδρέα Λεντάκη: Παρακρατικὲς ὁργανώσεις καὶ ἡ 21η Ἀπριλίου, Καστανιώτης, Ἀθήνα 1975.

Γ.-Ἀλ. Μαγκάκη: Γράμμα ἀπ' τὴ φυλακὴ γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἰκαρος, Ἀθήνα 1975.

Βάσου Μαθιόπουλου: «Ἐδῶ Ντόντσε Βέλλε». Παπαζήσης, Ἀθήνα 1974.

Ἀναστ. Μήνη: 111 μέρες στὴν ΕΣΑ. Φυτράκης, Ἀθήνα 1974.

Ν. Minuzzo: Ἐφτά χρόνια, τρεῖς μῆνες, δύο μέρες. Ποσειδάωνας, Ἀθήνα 1974.

Ἀνδρέα Νενεδάκη: Ὁ μαῦρος Ἀπριλίου. Ἀθήνα 1974.

Βασ. Νέττα, Ε. Μπαρτζινόπουλου, Γιάννη Φάτση: Γεώργιος Παπανδρέου, οἱ 561 ἄγνωστες μέρες του. Παπαζήσης, Ἀθήνα 1975.

Βασίλη Νεφελοῦδη: Ἀπομυθοποίηση μὲ τὴ γλώσσα τῶν ἀριθμῶν. Ἀρμός, Ἀθήνα 1973.

Μάριου Νικολινάκου: Ἀντίσταση καὶ Ἀντιπολίτευση 1967-1974. Ὀλκός, Ἀθήνα 1975.

Ἀνδρέα Παπανδρέου: Ἡ Δημοκρατία στὸ ἀπόσπασμα. Καρανάσης, Ἀθήνα 1974.

Νίκου Πουλιαντζῆ: Ἡ κρίση τῶν δικτατοριῶν. Πορτογαλία, Ἑλλάδα, Ἰσπανία. Παπαζήσης-Ὀλκός, Ἀθήνα 1975.

Περίκλῃ Ροδάκη: Ἡ δικτατορία τῶν Συνταγματαρχῶν. Μυκῆναι, Ἀθήνα 1975.

Σ. Ρουσσέα: Ὁ θάνατος μιᾶς δημοκρατίας. Ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ἀμερικανικὴ συνείδηση. Καστανιώτης, Ἀθήνα 1975.

Α. Σιαπκαρά: Ἑλληνικὰ στρατηγικὰ προβλήματα. Ἀμερικανικὲς βάσεις. Ἐρμής, Ἀθήνα 1973.

Κωνσταντίνου Τσουκαλά: Ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία. Ὀλκός, Ἀθήνα 1974.

Γ. Φαράντου, W. FISCHER, E. RONDHOLZ: Ἐπανάσταση καὶ ἀντεπανάσταση στὴν Ἑλλάδα, 1936-1974. Μπουκουμάνης, Ἀθήνα 1974.

Βασίλη Φίλια: Πολιτικὰ κείμενα. Αὔριο, Ἀθήνα 1975.

Ἀντωνίου Φλώρου: Δημοκρατία - Ἐλευθερία. Ἀθήνα 1973.

Ι. Φραγκόπουλου: Ἀπὸ τὴν κατ' ἐπίφαση δημοκρατία στὴν ἀπόλυτη τυραννία. Ἀθηνά, Ἀθήνα 1976.

Δημητρ. Χονδροκούκη: Ὁ Γολγοθᾶς τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας. Μπουκουμάνης, Ἀθήνα 1974.

Νίκου Ψυρούκη: Ἱστορία τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας (1940-1967). Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1975, τόμοι 3.

Ἀρχεῖα: Ἀρχεῖο παράνομου ἀντιστασιακοῦ ἐντύπου 1967-1974, ΚΚΕ ἔσωτ., Ἀθήνα 1975.

— Οἱ δίκες τῆς Χούντας. Πλήρη πρακτικὰ. Δημοκρατικοὶ καιροί, Ἀθήνα 1975.

Γ.Α.